

ISSN 2300-5726

Language and Literary Studies of Warsaw

Rocznik Naukowy
Lingwistycznej Szkoły Wyższej
w Warszawie

Nr 6

LINGWISTYCZNA SZKOŁA WYŻSZA W WARSZAWIE

Warszawa 2016

Wydawca / Publisher:

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie
ul. Kasprzaka 2/8, 01-211 Warszawa

Redakcja / Editorial Board:

Redaktor Naczelny / Editor-in-chief: prof. dr hab. Krzysztof Fordoński

Redaktor prowadzący / Executive Editor: dr Paweł Wojtas

Redaktor językowy / English Language Editor: dr Matthew Foley

Rada Naukowa / External Board:

Przewodniczący Rady Naukowej: Prof. dr hab. Jan Franciszek Nosowicz
(Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie)

Prof. dr hab. Zofia Jancewicz (Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie)

Prof. dr hab. Leonarda Dacewicz (Uniwersytet w Białymstoku)

Prof. dr hab. Jacek Fabiszak (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu)

Prof. dr hab. Stanisław Obirek (Uniwersytet Warszawski)

Prof. dr hab. Piotr Urbański (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu)

Dr Sabina Siebert (Uniwersytet w Glasgow)

Dr Heiko Zimmermann (Uniwersytet Pedagogiczny, Ludwigsburg)

Recenzenci / Reviewers:

Prof. dr hab. Silvia Bonacchi, Prof. dr hab. Piotr Briks, Prof. dr hab. Robert Cieślak,
Prof. dr hab. Jacek Fabiszak, Prof. dr hab. Małgorzata Fabiszak, Prof. dr hab. Roman
Hajczuk, Prof. dr hab. Zofia Jancewicz, Prof. dr hab. Jan Franciszek Nosowicz, Prof. dr hab.
Tomasz Kaczmarek, Prof. dr hab. Aniela Korzeniowska, Prof. dr hab. Ewa Kujawska-
Lis, Prof. dr hab. Jo Lewkowicz, Prof. dr hab. Katarzyna Poloczek, Prof. dr hab. Hanna
Rutkowska, Prof. dr hab. Tomasz Sikora, Prof. dr hab. Halina Stasiak, Prof. dr hab. Piotr
Wilczek, Prof. dr hab. Krzysztof Witczak, Dr Jarosław Aptacy, Dr Sławomira Brud,
Dr Dominika Buchowska-Greaves, Dr Wojciech Charchalis, Dr Agnieszka Chmiel, Dr Iwona
Drabik, Dr Alicja Fandrejewska, Dr Mariusz Górnicz, Dr Łukasz Karpiński, Dr Robert Kusek,
Dr Anna Kwiatkowska, Dr Tomasz Łysak, Dr Joanna Maciulewicz, Dr Piotr Michałowski,
Dr Maciej Parkitny, Dr Radosław Piętka, Dr Piotr Podemski, Dr Jacek Pokrzywnicki,
Dr Iwona Puchalska, Dr Anna Rogos-Hebda, Dr Piotr Romanowski, Dr Agata Rozumko,
Dr Piotr Stępień, Dr Artur Stęplewski

Projekt okładki / Cover design:

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Skład i łamanie / Typesetting:

Adrian Szatkowski

Druk / Print:

Skład, łamanie, druk i oprawa:

Sowa – Druk na życzenie

www.sowadruk.pl

tel. (+48) 22 431 81 40

Wersja papierowa stanowi wersję pierwotną czasopisma.

© Copyright by Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Contents / Spis treści

Od Redakcji	7
Editors' Preface.....	9

Literary and Cultural Studies / Studia Literaturoznawcze i Kulturoznawcze

Kazuo Ishiguro's "A Family Supper" – the Hermeneutics of Familiarity and Strangeness <i>Małgorzata Hołda</i>	13
<i>Magna Poeta, Magnum Opus</i> : Paul Muldoon's "Cuthbert and the Otters" and Unending Heaney <i>Wit Pietrzak</i>	29
Tłumaczenie audiowizualne w oparciu o klasyczne tłumaczenia pisemne na przykładzie filmu Baza Luhrmanna <i>Romeo and Juliet</i> <i>Anna Bielska</i>	41
„Fotoszopizacja” historii. Wizja XVI-wiecznej Anglii w serialu <i>The Tudors</i> – między faktami a fikcją <i>Ewa Kujawska-Lis, Andrzej Lis-Kujawski</i>	53

Linguistic Studies / Studia Językoznawcze

Case Reporting as a Macro-genre and its Metadiscoursal Aspects – A Review of the Literature <i>Magda Żelazowska-Sobczyk, Magdalena Zabielska</i>	77
Przekład literacki polskich i rosyjskich tekstów w kontekście komunikacji międzykulturowej <i>Elwira Stefańska</i>	109
Specyfika słownictwa handlowego w terminologii branżowej <i>Jacek Nowakowski</i>	135
A Multispectral Image of (Con)textuality <i>Iwona Drabik</i>	159

History of Language / Historia Języka

The Lord's Prayer in Six Greek Dialects. A Curious Variation on a Renaissance Linguistic Topic <i>Roberto Peressin</i>	187
Latin <i>Nomina Sacra</i> in the Early Fifteenth-Century Manuscript of the Wycliffite Bible <i>Joanna Grzybowska</i>	211
Law and Order in Medieval Psalter <i>Kinga Lis</i>	229
The Latinity of the Douay-Rheims Bible – A Case Study on Verbs from the Apocalypse <i>Piotr Tokarski</i>	255

Reviews / Recenzje

Ewa Kowal i Robert Kusek (red.), 2016. <i>Powieść irlandzka w XXI wieku: Szkice</i> . Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Str. 192. <i>Krzysztof Fordoński</i>	271
David Attwell, 2015. <i>J.M Coetzee and the Life of Writing: Face to Face with Time</i> , Oxford: Oxford University Press, pp. 272. <i>Paweł Wojtas</i>	275
Author's biodata	279
Procedura recenzowania i przyjmowania do druku	283
Uwagi techniczne dla autorów	286
Reviewing and accepting for publication	288
Notes for Contributors	290

Od Redakcji

Po raz szósty już zapraszamy Państwa do lektury kolejnego numeru „Language and Literary Studies of Warsaw”. Zamykamy w ten sposób kolejny rok naszej pracy i jednocześnie zaczynamy wypatrywać propozycji wydawniczych do następnego wydania. W aktualnym numerze znajdują Państwo dwanaście bardzo różnorodnych tematycznie artykułów. Całość podzieliliśmy na trzy sekcje, z których jedna, zatytułowana „Historia języka”, pojawia się po raz pierwszy, numer uzupełniają też dwie recenzje książkowe.

Aktualny numer otwiera jak dotychczas sekcja poświęcona studiom literaturo- i kulturoznawczym. Znalazły się w niej dwa artykuły literaturoznawcze – Małgorzata Hołda dokonała wnikliwej analizy opowiadania Kazuo Ishiguro „A Family Supper”, a Wit Pietrzak omawia wiersz „Cuthbert and the Otters”, poświęconą Seamusowi Heaneyowi elegię pióra Paula Muldoona. Studia kulturoznawcze skupiają się tym razem na sztuce filmowej – Anna Bielska poddała analizie polski przekład listy dialogowej do filmu *Romeo and Juliet* w reżyserii Baza Luhrmanna, powstały w oparciu o trzy tłumaczenia tragedii Szekspira. Ewa Kujawska-Lis i Andrzej Lis-Kujawski dzielą się zaś swoimi przemyśleniami na temat „sfotazopowanej” wizji Anglii początków XVI wieku zaprezentowanej w serialu *The Tudors*.

Sekcję poświęconą pracom językoznawczym otwiera artykuł Magdy Żelazowskiej-Sobczyk i Magdaleny Zabielskiej na temat opisów przypadków medycznych. Elwira Stefańska w przekrojowy sposób omawia przekład literacki polskich i rosyjskich tekstów w kontekście komunikacji międzykulturowej. Jacek Nowakowski zajął się specyficznymi cechami słownictwa handlowego w terminologii branżowej na przykładzie języka rosyjskiego. Sekcję tę zamyka zaś artykuł Iwony Drabik, w którym omówione zostały teoretyczne aspekty kontekstowości.

Prace poświęcone historii języka nie są w naszym roczniku nowością, jednak jako że w tym roku mamy aż cztery artykuły z tej dziedziny, postanowiliśmy zgromadzić je

w oddzielnej sekcji. Rozpoczynamy ją od artykułu debiutanta Roberta Peressina, który analizuje sześć przekładów modlitwy „Ojcze nasz” na sześć dialektów greki, dzieło XVII-wiecznego humanisty Mikołaja Żórawskiego. Joanna Grzybowska omawia w swojej pracy łacińskie *nomina sacra* na przykładzie angielskiego manuskryptu Biblii z początku XV wieku. Kinga Lis poszukuje w średniowiecznych angielskich psalterzach słownictwa związanego z prawem i porządkiem. Piotr Tokarski zaś pokazuje na przykładach również angielskich tłumaczeń Biblii z końca XVI i początku XVII wieku, w jaki sposób język tekstu wyjściowego wpływa na język przekładu.

Mamy nadzieję, że w tak różnorodnym zbiorze każdy czytelnik znajdzie dla siebie coś odpowiedniego. Być może dla części z Państwa będzie to zachęta, by zaproponować do publikacji w kolejnym wydaniu „Language and Literary Studies of Warsaw” wyniki swojej pracy badawczej. Nam zaś pozostaje zakończyć podziękowaniami dla wszystkich Autorów, zarówno nowych jak i powracających, Recenzentów, których grono ponownie się powiększyło, a także członków Rady Naukowej, która również powiększyła się o dwóch nowych członków – w tym miejscu wypada nam powitać w roli przewodniczącego prof. dr. hab. Jana Franciszka Nosowicza, a jednocześnie podziękować za lata współpracy odchodzącej przewodniczącej prof. dr. hab. Zofii Jancewicz. Dziękujemy również władzom Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie, która niezmiennie wspiera nasze wysiłki finansowo.

Krzysztof Fordoński, Paweł Wojtas, Matthew Foley

Editors' Preface

We would like to invite you to the sixth issue of *Language and Literary Studies of Warsaw*. The publication ends yet another year of our work and at the same time begins a new busy year, our editorial board waits now for new submissions to the seventh issue of our journal. You will find in the present volume twelve greatly varied articles divided into three sections, one of which, entitled "History of Language" we propose for the first time. We have also added two book reviews.

As usual we begin with literary and cultural studies. This section includes two articles about literature – Małgorzata Holda offers a hermeneutic analysis of a short story by Kazuo Ishiguro, "A Family Supper", and Wit Pietrzak presents the poem "Cuthbert and the Otters", Paul Muldoon's elegy to the memory of Seamus Heaney. Two cultural studies both deal with moving pictures – Anna Bielska comments upon the Polish translation of subtitles to Baz Luhrmann's *Romeo and Juliet* based on three different translations of Shakespeare's tragedy. While Ewa Kujawska-Lis and Andrzej Lis-Kujawski share their doubts concerning the "Photoshopped" vision of 16th century England presented in the TV series *The Tudors*.

The linguistic section also includes four papers, the first of them, the work of Magda Żelazowska-Sobczyk and Magdalena Zabielska, deals with medical case reporting as a macro-genre. Elwira Stefańska wrote an overview of literary translation of Polish and Russian texts in the context of intercultural communication. Jacek Nowakowski presents specific characteristics of commercial vocabulary on the example of Russian, and the section closes with Iwona Drabik's paper on the theoretical aspects of contexting.

History of language, as a subject, is not really a novelty for our journal, however, as this year we have as many as four papers, we decided to group them together in a new separate section. We begin with a publication debut – Roberto Peressin analyses translations of The Lord's Prayer into six Greek dialects, the work of Polish 17th century humanist

Mikołaj Żórawski. Joanna Grzybowska discusses the presence of the Latin *nomina sacra* in the early 15th century manuscript of the Wycliffite Bible. Kinga Lis traces vocabulary of law and order in medieval English Psalters. Finally, Piotr Tokarski analyses how the choice of source language in biblical translations from the turn of the 16th century influenced the final result, the Douay-Rheims Bible and King James' Bible.

We hope that each of our readers will find in such a various selection something interesting. Perhaps, some of our readers will decide to submit their own scholarly work for publication in the seventh issue of *Language and Literary Studies of Warsaw*. We would like to finish by expressing our gratitude to all the present authors, both new and returning ones, and to the members of our External Board, which has just gained two new appointees. It is an appropriate moment to welcome the new President of the Board, Prof. Jan Franciszek Nosowicz and to thank the former president Prof. Zofia Jancewicz. We also want to thank the authorities of the Warsaw School of Applied Linguistics for their continuous support.

Krzysztof Fordoński, Paweł Wojtas, Matthew Foley

Literary and Cultural Studies

**Studia Literaturoznawcze
i Kulturoznawcze**

Kazuo Ishiguro's "A Family Supper" – the Hermeneutics of Familiarity and Strangeness

Małgorzata Hołda

The Pontifical University of John Paul II, Kraków

Abstract

Kazuo Ishiguro's short story "A Family Supper" poses a query as for the two seemingly separate states of being: familiarity and strangeness. The ontological plane of the story's meaning is intertwined with its lingual texture in capturing the phenomenon of the tension between the familiar and the unfamiliar. The exigency of explaining the concomitant existence of familiarity and unfamiliarity; variance/conflation links it to the possibilities and impossibilities of expression enshrined in language. My attempt in this article is to analyze the narrative of the story through the prism of the precepts of Hans-Georg Gadamer's hermeneutics and Robert Jauss' reception theory. The hermeneutic quest regarding the tension between the familiar and the unfamiliar is conducted on grounds of the narrative's deployment of fictional conventions: dialogue, suspense, anticipation and symbolism. I propose to see the use of these conventions as a vehicle bespeaking the instabilities of the partition between familiarity and strangeness, underscoring the in-between.

Keywords: familiarity, strangeness, hermeneutics, Ishiguro, Gadamer, Jauss

Abstrakt

Opowiadanie Kazuo Ishiguro "A Family Supper" stawia pytanie o dwa rozbieżne stany bytu: bliskość i obcość. Perspektywa ontologiczna splata się z płaszczyzną lingwistyczną w uchwyceniu fenomenu napięcia pomiędzy bliskością a obcością. Konieczność wyjaśnienia współistnienia bliskości i obcości, zawartej w nich paradoksalnie jedności/różnicy łączy się z możliwością i niemożliwością wyrażania zawartą w języku. Celem artykułu jest analiza narracji opowiadania w świetle hermeneutyki Hansa-Georga Gadamera i rezonansu czytelniczego Roberta Jauss'a. Hermeneutyczna interpretacja w odniesieniu do napięcia pomiędzy tym co bliskie i tym to obce jest przeprowadzona w oparciu o zastosowanie takich literackich konwencji jak: dialog, zawieszenie akcji, antycypacja i symbolika. Proponuję użycie tych kategorii do wyrażenia rozdźwięku pomiędzy bliskością a obcością, podkreślając to co 'pomiędzy'.

Słowa kluczowe: bliskość, obcość, hermeneutyka, Ishiguro, Gadamer, Jauss

Kazuo Ishiguro's story "A Family Supper", (1982) a remarkably short narrative, raises in only a couple of pages an intriguing issue of the disparity between the two states of being: familiarity and strangeness. It invites the reader to scrutinize the philosophical and the linguistic texture of the irresolvable rupture between what is commonly understood as the exterior, alien, isolated, strange and unfamiliar, and the interior, intimate, domestic, deep-rooted and familiar. The narrative shows that the barrier between these two completely varying states of mind and being might be very flimsy and that one can easily and unexpectedly infuse the other. I attempt to read the story through the lens of Hans-Georg Gadamer's hermeneutics, an iconic hermeneutic philosopher of the twentieth century, as well as Robert Jauss' reception theory. The nascent hermeneutic effort, coupled with the application of the precepts of reception theory in deciphering the story's meaning, yields interesting results as for the tension between the familiar and the unfamiliar. The dichotomy of the two states of being testifies to the irreducible force of the movement between one and the other in terms of the primordial character of human existence. An analysis of the phenomenon in question is substantiated by Gadamer's assertion that distance, the in-between can be viewed as something productive, as something which facilitates understanding. Ishiguro conjures up fiction which conveys not only the universality

of human experience, but raises queries as for its fundamentals. Ontology constitutes the perspectival framework for our analysis of the story's narrative.

"A Family Supper" features an unnamed hero, a young Japanese boy, his sister Kikuku and the father – a circle of people striving to cross the barrier of silence, ignorance, and the psychological partition caused by a long absence of the young man due to his studies. The family reunion is haunted by yet another absence – the death of the mother, which happened during the young boy's stay abroad. The sense of uprootedness and displacement permeate the characters' lives. Neither of them: Kikuku, her brother, and father live a fulfilled life, or have a sense of belonging. Kikuku does not identify herself with a role typically ascribed to a Japanese girl, the young student is geographically as well as psychologically separated from his Japanese roots, the father misinterprets the traditional Japanese sense of honor, alienating himself, both from the family bonds and the national character. On the other hand, images representative of rupture, indifference, or alienation, which saturate the narrative, always appear as accompanied by images of familiarity and a sense of domesticity. The story's narrative involves situations of undecidability; that which is strange and unknown seems at the same time to bear marks of the familiar, the well-known, which results in the *aporia* of meaning.

Reading in the light of Hans-Georg Gadamer's *hermeneutic horizon* and Robert Jauss' *reception theory*

One of the central categories in the philosophical hermeneutics of Gadamer is the concept of horizon. It is a metaphor which serves to demonstrate the 'production' of meaning. The metaphor betokens the possibility of transposing oneself as a reader into the author's mind – "into the perspective with which he has formed his views" (Gadamer 1993, 292). Significantly, this perspective for Gadamer leads him to yet another notion, that of the *fusion of horizons*, the merging of the horizons of the text and the reader (2008, xxviii). Although Gadamer uses the term primarily in the context of mediation of the historical distance between the text and the interpreter, it also finds its application in a wider, dialogic interplay in the production of meaning.

"A Family Supper", the text of the British writer of a Japanese origin, permeated with elements of Japanese culture, incites an important clash of mentalities – the Western and the Eastern. The reader/interpreter participates in the unravelling of the story's enigma dependent on and within the perspectival framework of either: that of the Westerner or

that of the Easterner. The findings resultant from the reading, therefore, seem reliant on the cultural milieu 'brought into' the text. Ishiguro highlights his attempt to tackle the universality of human experience (Wong 2005, 5–6). Acclaimed as an international writer, he crosses mentality boundaries in his fictional imaginings (7–9). However, despite the apparently universal themes, pain, death, loss, love and loss of love, Ishiguro's narrative cannot avoid the cultural strictures, but rather succumbs to them. The dialogic interplay between the text and the potential interpreters coming from different traditions produces slightly different shades of meaning. Interestingly, in reference to the story's cultural background, Ishiguro confesses:

I was consciously playing on the expectations of a Western reader. You can trip the reader up by giving out a few omens. Once I set the expectation about the fugu fish up I found I could use that tension and that sense of darkness for my own purposes" (Shaffer et al. 2008, 30).

The hermeneutic model of a circle proposed by Friedrich Schleiermacher and advocated by Wilhelm Dilthey – the circle of whole and part, running along the text backwards and forwards – from part to whole and from whole to part, is re-conceptualized by Gadamer who introduces the idea of fore-understanding. Gadamer stresses that: "The understanding of the text remains permanently determined by the anticipatory movement of fore-understanding" (1993, 293). The hermeneutic model of the circular movement – ensures full realization of understanding. Significantly, the fore-understanding of the story for a Japanese reader is spurred by a perfect knowledge of the cultural context, e.g. the familiarity with the description of the fugu fish and its perilous aspect when it is a dish. This is of seminal importance for the interpretative process. The fore-understanding simultaneously sparks off and enriches the quest for meaning. The Japanese reader instantaneously recognizes the ultimate danger of fugu consumption concocted with the sheer pleasure of an act of eating; the ultimate hazard of one's life because of surrendering oneself and following the demand of the palate. On the contrary, in unravelling the enigmatic jeopardy behind the eating of the delicacy, the Western reader may resort to dictionary or encyclopedic resources. The Free Dictionary – Online defines fugu thus: "(Animals) any of various marine pufferfish of the genus *Tetraodontidae*, eaten as a delicacy in Japan once certain poisonous and potentially lethal parts have been removed". Fugu (or puffer fish) is said to give a special sensation, however, it contains tetrodotoxin poison and its consumption can turn out fatal. *Encyclopedia Britannica* gives the following account:

Many species, especially puffer fishes (Tetraodontidae), have poisonous flesh, at least during certain seasons of the year, but most of the highly poisonous substance (tetraodontoxin) responsible for the numerous annual fatalities in Indo-Pacific regions is contained in the viscera. The flesh of the poisonous species can be safely eaten only when the freshly caught specimen has been carefully cleaned and washed in the exacting manner of fugu (or puffer fish) chefs in Japan. The majority of tetraodontiforms are palatable, and in numerous tropical regions the flesh of various triggerfishes and trunkfishes is highly esteemed.

The two different primary perspectives for the Western and Eastern reader significantly influence the process of interpretation and participate respectively in the employment of various fashions of understanding, with the result of not necessarily the same effect on the reader and the final creation of meaning.

The other theoretical standpoint in the light of which I propose to view the story's meaning is Jauss' *reception theory* and the notion of the *horizon of expectations* as the pivotal theoretical tool in an explication of the story's meaning. In his theory Jauss stresses that: "The meaning of the work depends upon the horizon of expectations against which it is received and which poses the questions to which the work comes to function as an answer" (Culler 2001, 14). In the context of Jauss' proposition, it seems to be clear that Ishiguro's *tour de force* derives much of its appeal from the violation of the horizon of expectations. The story's title evokes the peacefulness, happiness and harmony of a family gathering, however, contrasted with the opening paragraph, it immediately results in a momentous confrontation of its connotative power with the reader's expectations which are radically disrupted. The story revolves around an apparent cliché theme of a family reunion, yet its opening instantaneously alarms the reader, subverting the obvious expectations of a mollifying, pleasurable subject matter and impels one to uncover the initial enigma.

The narrative seems to completely disavow the reader's initial viewpoint of a cordial meeting in the relaxed, cozy atmosphere of a family house. Ishiguro moves swiftly from the denotative content ingrained in story's title in order to destabilize the obvious no later than in the first paragraph. This prompt movement in the building of the narrative's tension is fortified in the subsequent paragraph. The first person narrator takes the wind out of the reader, suggesting in this very paragraph that the characters' lives are most certainly jeopardized – two completely different results of eating a simple dish – fugu fish are possible: if prepared correctly the fish is totally harmless; however, if not, it is fatal. So as the saying has it – the proof is in the eating. A family supper – the eating of fugu fish is

not only the central episode of the story, but the peak of the concomitant opposition and convergence of the familiar and the unfamiliar.

The mastery of the story lies in the process of verification of the initial question 'imposed' on the reader. He/she is thus led to verify the information from the start and discover if the fugu fish is to terminate the characters or whether they are to stay alive. As the story unfolds, the narrative poses questions much in the vein of those typical of a detective story, though the conventional query regarding the murder and the murderer constitutes merely a shadowy background of the 'living' drama. In the action's backdrop there is the motif of the mysterious death of one of the family members – the mother. This amplifies the effect achieved in the detective story/crime story. The fugu fish being a fatal dish most probably is to take its toll, and the discovery of the sinister truth is what incessantly thrills the reader till the very last word of the story.

According to Jauss the work of fiction functions as an answer to the questions arising from the reader's horizon of expectations (1982, 27–28). Ishiguro's text appears to provide an answer, but, on the other hand, it challenges this answer. The text of the Japanese writer excellently subscribes to Roland Barthes's proposition of the writerly text. In the *Pleasure of the Text* (1973) Barthes makes a distinction between the *readerly* text which evokes pleasure and the *writerly* text which induces bliss. The reading of the initially discomforting or even disconcerting text; the process which is constrained with the presupposed ideas alters into the blissful process of 'writing' it. The fascinating process of reading/writing of the text derives its energy from entering the radically new. Once the reader crosses the threshold of the initial disquiet, he/she moves into the radically new – the incontestable is discarded, the ordinary is put aside, the preconceived is renounced.

Jauss' theory of the horizon of expectations in its most radical version manifests the possibility of a negation of what seemed to be taken for granted. Jauss claims that if the gap between the expectations and what the text proposes is substantial, it leads to an important change either by means of a negation of the familiar, or, as he argues, by "raising newly articulated experiences to the level of consciousness" (1982, 25). In reading Ishiguro's text we experience both the negation of what is familiar (e.g. the title and its connotations juxtaposed against the content of the narrative), as well as the bringing of the 'newly deemed' to consciousness. The subtlety of Ishiguro's narrative of a seemingly detached, subdued prose accomplished through the laconic style topples as the entire text is saturated with the expressions of the characters emotionality through the psychological rifts and fissures which create an enormous part of the story's emotional appeal. Jauss' concepts similarly to Gadamer's demonstrate the possibility of a merger of the vintage

points of the reader and that of the text, and near us to an understanding of the text's meaning.

The cultural and literary context may be viewed as pre-determining the generation of meaning; however, the creation of meaning involves a wider literary intertextual context. As Tara Collington stresses: "Within a literary context, works satisfy or disappoint our horizon of expectation, which is formed through previous contact with literary works that shape our knowledge of certain literary conventions regarding genre, language, style, plot, and so on" (2013, 123). In terms of language and style, Ishiguro's narrative is immediately recognizable as belonging to the tradition of the stylistically economical prose, following, for instance, the style of Hemingway. As regards the genre, it might be seen as a hybrid of a suspense story, detective story, sharing the intricacy of the plot, or a ghost story. All these elements contribute to our understanding of the story's text, and all of these elements are constitutive of our pre-understanding of the text.

Dialogue; understanding, misunderstanding – reading through the lens of Gadamer's 'art of conversation'

One of the most prominent features of the text of "A Family Supper" which creates a constant sense of irreconcilable polarity is the story's characterization. The characters are not shown through the prism of direct, authorial characterizations or retrospection, but through an external scrutiny. This is mainly achieved by means of a dialogue, which not only takes up the major part of the text, but serves as a vehicle of evaluating the characters' motivations, and above all their relations to each other. The short repartees baffle the reader as they display the characters' continuous verging on the line between viewing the world they live in as foreign and alienating, or as that which brings comfort and unity. The story's narrator, his sister and the father, brought to the point of a family reunion, sometime after the mother's death, speak the language of unfamiliarity and strangeness. They are members of the same family, and yet they seem to be severely separated. There is a psychological rift; some wound which cannot be cured, some space or shortage which cannot be fulfilled. What they say is highly ambiguous and has multitudinous meanings. The brother never explains to his sister what really makes him stay abroad and who is the girl that he is truly fond of. The sister appears to be the best informed as for the reason for the mother's death, and yet she is the least informative and communicative in revealing the facts. The father never speaks his heart, he is the most withdrawn character, and the

reader can sense that the narrative line leads to a foreseeable suicide, or perhaps even murder of the family members gathered at a table.

Clearly, the story's leitmotif is misunderstanding; misunderstanding permeates the entire dialogic texture of the relations in the family. None of the family members seems to understand the other. None of the spoken words expresses an unambiguous meaning as if the otherness were uncontestable. Each of the interlocutor's worlds (brother's, sister's, father's) preliminarily riven with difference, heightens the degree of its difference while being conveyed in words. The dialogue, which is supposed to generate a chance for reciprocity in terms of emotional engagement and intellectual comprehension, introduces no deep change. The result is a blockage of understanding. According to Gadamer language is that domain in which we encounter both ourselves and the Other (*Sprache ist Gespräch*). He ascertains the linguisticity of understanding and maintains that conversation is the crux of hermeneutics (Palmer 2015, 39). The genuine encounter in the circle of the family members is blocked by their unwillingness to truly participate in a fruitful dialogue. The abruptness and fragmentariness of the conversation between the family members impedes genuine understanding. The utter superficiality of the repartees; the moving on the surface of words excludes the potentiality of both understanding the Other and self-understanding. It leads to an existential void. The characters seem to be enclosed in their mental worlds with their pre-supposed, pre-conceived ideas and constraints. This creates a situation of no real deliverance for either of them. None of them enters the area of transgressing the barrier between the self and the Other in a genuine openness to the response to the Other. Time, different geographical and mental milieus, reserve, withdrawal, economy in words verging on the ridiculous, contribute to an impasse in communication and paradoxically and horrifyingly bring about a sheer tragedy of the family reunion. The many possible occasions to reveal the truth pertaining to the past events do not come to realization and the rigidity of the positions of the interlocutors seems solidified. According to Gadamer the difference between the later understanding and the initial prejudice does not necessarily have to lead to a lack of understanding, but may be productive in understanding. Gadamer highlights that even the disconfirmation and negativity can lead to productive meaning (2004, 353). The superficiality of the conversation between the fictional characters in the story produces, however, a situation of no real deliverance; seeing difference as impossibility is mirrored in the superficiality of response. The reason why the characters in the story glide on the surface of communication seems to be the preconceived impossibility of seeing the Other as a tangible source of unraveling the truth; the sense of a perspectival difference mars an effectual communication and leads to an unresolvable quagmire.

In *Truth and Method*, Gadamer argues: "To reach an understanding in a dialogue is not merely a matter of putting oneself forward and successfully asserting one's own point of view, but being transformed into a communion in which we do not remain what we were" (1993, 379). Undeniably, the interlocutors in the narrative's dialogue never reach the point of intimacy and unity ensuing from understanding. The narrative of the story presents a situation in which the otherness of the Other amounts to an unsurmountable obstacle. The central point of reference here is the authority of the father and the cultural code of his undiluted claim to the right which he cherishes. Both the girl and the boy subscribe to the unspoken law of the father to be always right and though they sense the forthcoming disaster, they do not dare to refute what he says, or oppose what he does. Kikuku and her brother subconsciously obey what the father says something which cannot be repudiated. Downcast as they are, suffering from the foreseeable drama, they do not resort to any conceivable means in order to change their fate, do not negate the eating of the fugu fish, do not alter a single element of the dire event.

If the bulk of the story is made up of a dialogue, its characteristically repetitive fashion concentrates on absorbing the reader's energies in the ever shifting meanings of the unsaid and the uncanny. As a matter of fact, the story exerts much of its power by dint of the things it does not show or say. A notable absence of the mother is what gives the narrative much of its poignancy. At the outset of the story the narrator informs us about the death of the mother – a victim of the fugu poisoning. Later on, however, we learn that some mystery envelops the death. It is not certain even if it was not a suicide. The figure of the mother is all at once present and absent. She is physically absent, but meaningfully present in the minds of the family members, in the reminiscences of the past. She is present as depicted in the photograph in the dim light of the dining room, which serves as a setting of both the family reunion and the grim, mysterious outcome of the meal they are having. The tension and drama of the troublesome relationships in the family is expressed, for instance, in the young man's inability to recognize his own mother in the photograph:

'Who is that? In that photograph there?'

'Which photograph?' My father turned slightly, trying to follow my gaze.'

'The lowest one. The old woman in the white kimono.'

My father put down his chopsticks. He looked first at the photograph, then at me.

'Your mother.' His voice had become very hard. 'Can't you recognize your own mother?'

(Ishiguro 1987, 438).

Unsettling as the father's behavior is, he explains that the mother had many disappointments in life. Perhaps the son's decision to move to the States, most probably considered by the mother to be premature and unnecessary, was not her only worry. There must have been some frictions and tensions in the family on grounds of what was considered proper or improper according to the Japanese tradition, the social codes of behavior and the moral obligations of children towards their parents. More strangely, the father does not seem to be as involved and as moved by the sad fact of his wife's death as expected. He gloomily refers to this dire event; nostalgia, however, is conveyed without the power of conviction or presence of mind. The father is a man of tradition. He ascribes a subservient role to Kikuko; she is brought up to be a quiet girl, serving men in the family. Kikuko is afraid of the father, for instance, she does not smoke in his presence, being lively and talkative, she becomes mute when she is nearby. Kikuko wants to emancipate herself, liberate herself from the ties of the Japanese tradition; longs to go to the States, but at the same time she is unable to cross the barrier between the East and the West, she fears otherness; the difference of mentality. The father's stiffness coupled with a distance towards the children is what surprises the reader so very much. Nonetheless, such an attitude is a façade, behind which one can sense a potential of empathy. This, however, is fully restrained.

It is worth noticing that the story's narrative is riddled up with elements of a tense dialogue interwoven with almost unendurable silences and breaks in communication. The burden of the unarticulated emotions is felt more strongly when one takes into account the issue of the yearned for family reunion. The breakage in communication constitutes an absolutely strenuous situation. All moments of silence and conversation contribute to the narrative's final paradox and produce awesome underpinnings in the scene of consuming the fish, "just fish", as the father answers the son's questions as for what kind of fish it is that they are eating.

My father bowed slightly. 'You must be hungry,' he said again. He took some fish to his mouth and started to eat. Then I too chose a piece and put it in my mouth. It felt soft, quite fleshy against my tongue.

'Very good,' I said. 'What is it?'

'Just fish.'

'It's very good.'

The three of us ate on in silence. Several minutes went by.

'Some more?'

'Is there enough?'

'There's plenty for all of us.' My father lifted the lid and once more steam rose up. We all reached forward and helped ourselves (Ishiguro 1987, 441).

The response with a sinister undercutting leads to an unknowable result. It is a scene of high vagueness and an intellectual quandary, demanding on the part of the reader an immediate and extreme response as well as a moral judgement. Indefiniteness coalesces with enigma and ambivalence. The narrative strategies deployed by Ishiguro reveal solitude's most moving qualities. Solitude invades the intimacies of domestic relationships, it masks and distorts the truth about the past (Kikuku's eerie pondering on her mother's death, the father's enigmatic talk about the death, the son's disinterestedness and a lack of recognition of his own mother).

An analysis of the use of the dialogue in the text of the story testifies to Gadamer's hermeneutics of conversation. Gadamer states: "to understand meaning is to understand it as an answer to a question" (1993, 375). As the characters in Ishiguro's story tend not to give answers to the interlocutors' questions, or mostly absolutely evasive answers, they obliterate a possibility of a genuine dialogue. The true conversation involves an active reciprocity (Gadamer 2008, xx). All of the members of the family in the narrative restrict themselves from speaking to the Other, confronting the Other in the way which would be expressive of their true positions. In the ever shifting plane of omissions, stratagems, skillful maneuvering not to say what needs to be said, Kikuku, the brother and the father bereave themselves of a viable possibility to comprehend the import of the Other's thinking, the difference in thinking and a prospect of being profoundly influenced by the Other in order to meaningfully change one's own preliminary assumptions, biases or projections.

David Linge (editor) elaborates on Gadamer's notion of horizon:

Collision of the other's horizons makes us aware of the limits and questionableness of its deepest assumptions. Collision of the other's horizons makes us aware of assumptions so deep-seated that they would otherwise remain unnoticed (Gadamer 2008, xxi).

What happens is that the characters of the story deprive themselves of a possibility to validate their initial stances and as a matter of fact the conversation comes to a standstill. The speaking strategies of obliqueness and indirectness that they apply result in an impasse of understanding, also self-understanding. In Gadamer's explication of his philosophical hermeneutics and the workings of a genuine conversation, one can notice an essence of the hermeneutic effort to uncover the meaning. Explaining Gadamer's hermeneutics David Linge writes: "The hermeneutical has to do with bridging the gap between the familiar world in which we stand and the strange meaning that resists assimilation into the horizons of our world" (Gadamer 2008, xii). The impossibility of bridging the

discrepancy between the familiar and the unfamiliar in the narrative attains the status of constancy. The resistant power of prejudices and unwillingness to open oneself to the Other obstructs any tangible leeway to understanding.

Familiarity ‘at a distance’ – Suspense and Anticipation

Ishiguro’s story has little to offer in respect of elements traditionally thought to make fiction possible: character revelation and development, completed actions, complications presented and resolved, shocks of recognition. What the story masterfully deploys, though, are the tools of suspense and anticipation. The initial description of the fugu fish and the fatal effect of eating it if it is not prepared strictly according to some rules set the backdrop for the major action the characters are involved in, which is the preparation and the eating of the supper. The initial description of the fatal effects of eating fugu foreshadows the dire mood that prevails till the story’s concluding lines and casts light on the narrative’s ending.

While the storyline progresses we never cease to lose the unspoken assumption that the outcome of eating of the fugu fish is going to be deathly. The culminating point comes when the family members start eating the dish. As the narrator’s premonitory remark at the story’s outset reminds us: “The proof is in the eating” (Ishiguro 1987, 339). And then there is a sudden volta; the ambivalence of which is never to be resolved. The reader does not know whether the family members die or not. The storyline both extends and withdraws the possibility of resolution. If it shimmers with anticipation, anticipation ultimately remains unfulfilled. The enigma of the story is tantalizingly out of reach; its grave, momentous ending equally thrills and disappoints us. The reader’s expectations as for the revelation of the truth are never satisfied.

No matter how painstakingly the reader attempts to unravel the true outcome of the troublesome performance of eating the fatal/or not (?) dish, the storyline ends up with its main conflict unresolved. There is no closure. The open-endedness of the story’s ending causes that the fusion of horizon of the text and the reader seems to expand. The polyvalence of meanings ingrained in the avenues which open for interpretation unlocks anew the hermeneutic interpretative process and amplifies the hermeneutic effort already existent in the interpretation of the deictic power of words, the narrative’s structure and the totality of its lingual fabric.

The Symbol of a Well – the Unfamiliar ‘Overpowers’ the Familiar

In the light of the meticulously created suspense and tension, the unflagging atmosphere of awe and drama, we get a better sense of the appeal of the symbolism in “A Family Supper”. Let me focus on the central symbol in the story – an ancient well. It is a place believed to be haunted. The mother used to tell eerie stories about it. Kikuko and her brother reminisce the ideas of the well they used to have in the past:

‘Do you remember,’ she said, as I came walking up to her, ‘how you used to say this well was haunted?’

‘Yes, I remember.’

We both peered over the side.

‘Mother always told me it was the old woman from the vegetable store you’d seen that night,’

she said. ‘But I never believed her and never came out here alone.’

‘Mother used to tell me that too. She even told me once the old woman had confessed to being the ghost. Apparently she’d been taking a short cut through our garden. I imagine she had some trouble clambering over these walls.’

Kikuko gave a giggle. She then turned her back to the well, casting her gaze about the garden

(Ishiguro 1987, 347).

Undeniably, the well is a part of the hero’s childhood, it belongs to the past. The past, however, seems to return and enter the present as the protagonist and his sister chat in the garden near the well. Kikuko feels deeply the sinister aura of the place. She bravely exposes herself to the fear in order to fight it, laughing loudly she looks into the well to deny the ghostliness of the place. Nonetheless the fear comes back. The narrator points to the shrubs and the figure of the old woman in a white kimono. Most strangely, the enigmatic old woman bears semblance to the narrator’s mother in the photo. The use of symbolism in the story accords with the indirect fashion of characterization accomplished by means of a dialogue, the deployment of the succinct yet powerful descriptions. The exceptionally economic delineation of the fugu fish and its poisonous quality produces no less startling effect than an elaborate description would do. Precisely the same laconic, minimalized manner is deployed in rendering an image of the old woman near the well (probably a ghost), designed to resemble the mother in the family. The narrator’s mother in the photograph is portrayed by means of exactly the same words. Does the ghost of the mother appear? The affinity between one woman to the other is more than obvious, but the simplicity of the link shocks us.

The well in the story appears to be the connection between the past and the present – the happy childhood and the sad present time. If it reminds us of the blissful time, denotes the past, what makes us wonder is the concomitant connotative force of ominousness. The familiar verges on the border line of the unfamiliar. The familiar gets enmeshed in the unfamiliar. The well might also be interpreted as a symbol of death or a gateway to a new life. The symbolic nature of the well induces intertextual echoes. For instance, the well alludes to the well in the Bible, mentioned in numerous ways. The most known image is Jacob's well in the Gospel (John, 4.1 – 42) – the encounter between Christ and the Samaritan woman, the scene bespeaking a way to the eternal life through the 'living water.' Overall, in the proposed hermeneutic reading of the narrative, focusing on the tension between the familiarity and strangeness, the well appears to betoken the unfamiliar, which overpowers the known, the familiar. It seems to be the opening to the radically new, the radically different.

Conclusion

My attempt in this article was to analyze the narrative of Ishiguro's short story "A Family Supper" in the light of Gadamer's hermeneutics and Jauss' reception theory. An application of the pivotal tools of these theories in an explication of the story's meaning allowed one to see the underlying tension between the familiar and the unfamiliar with which the story's narrative is saturated, and uncover the story's subliminal senses. The study yielded interesting results as for the paradoxical nature of the seemingly completely different states of being: familiarity and strangeness, and triggered off the interpretative process which demonstrates that the connotative power stretches beyond the rigidity of the demarcating lines between one and the other and reverberates with deep overtones.

The reading of the story's narrative in the light of Gadamer's hermeneutics and Robert Jauss' reception theory was done in a three-fold way. The analysis concerned three fictional conventions: the story's use of dialogue, which I argued to be the factor forefronting the tension between the familiar and the unfamiliar, the deployment of suspense and anticipation, with a stress the keeping of the familiar in check, and finally the use of symbolism – in which I proposed to see the movement from the familiar to the unfamiliar with the latter 'overpowering' the former. With regard to the paradoxes ensuing from the tension between the two qualities: familiarity and strangeness, the hermeneutic reading of the narrative of "A Family Supper" posits human being as enclosed in the

lingual world. The narrative of the story, however, does not manifest effective communication achieved thanks to language as a medium in which the self, the Other and the world meet, but rather shows an impossibility of transgressing the barriers between various worlds; an impasse in the conversation undercut by fear, psychological wounds and enslavement in cultural norms. The deployment of Gadamer's hermeneutics and Jauss' reception theory allows one also to see the complementariness of these theoretical stances and propels an opening of new interpretative avenues in a discovery of the ontological and linguistic vistas. The story's themes – the paradoxes of fear, loss and death – the rudimentary elements of human experience, entwined with the problematic of the tension between the familiar and the unfamiliar constitute some profound plane of philosophical interrogation enveloped in the fabric of language and infused with the vacillating referential possibilities/impossibilities of language.

Works cited

- Barthes, Roland. 1975. *The Pleasure of the Text*. Translated by Richard Miller. New York: Hill & Wang.
- Bartold, Swayne Lauren. 2016. "Hans-Georg Gadamer (1900–2002)". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Accessed August 11. <http://www.iep.utm.edu/gadamer>.
- Collington, Tara. 2013. "Bakhtin's Chronotope and Metaphoric Models in Hermeneutic Discourse". In *Philosophy, Method and Cultural Criticism*, edited by Charlton McIlwain, 115–136. New York: Hampton Press.
- Culler, Jonathan. 2001. *The Pursuit of Signs*. London & New York: Routledge.
- Encyclopedia Britannica. 2016. "Tetraodontiform". Accessed August 10. <https://www.britannica.com/animal/tetraodontiform>.
- Gadamer, Hans-Georg. 1993. *Truth and Method*. Translated by Weinsheimer & D.G. Marshall. New York: Continuum.
- Gadamer, Hans-Georg. 2008. *Philosophical Hermeneutics*. Translated and edited by D. E. Linge. Berkeley and London: University of California Press.
- Ishiguro, Kazuo. 1987. "A Family Supper". In *The Penguin Book of Modern British Short Stories*, edited by Malcolm Bradbury, 434–442. London: Penguin.
- Itao, Alexis Deodato S. 2010. "Paul Ricoeur's Hermeneutics of Symbols: A Critical Dialectic of Suspicion and Faith". *Kritike* 4: no. 2. Dec. 1–17.

- Jauss, Hans-Robert. 1982. *Toward an Aesthetic of Reception*. Translated by T. Bahti. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- King James Bible. 2016. "John. Chapter 4". Accessed August 10. www.kingjamesbible-online.org/John-Chapter-4/.
- Palmer, Richard E. 2001. *Gadamer in Conversation*. New Haven: Yale University.
- The Free Dictionary. 2016. "Fugu". Accessed August 10. <http://www.thefreedictionary.com/Fugu+fish>.
- Shaffer, Brian W., Cynthia F. Wong. 2008. *Conversations with Kazuo Ishiguro*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Wong, Cynthia F. 2005. *Kazuo Ishiguro*. Horndon, Tavistock, Devon: Northcote.

Magna Poeta, Magnum Opus: Paul Muldoon's "Cuthbert and the Otters" and Unending Heaney

Wit Pietrzak

University of Łódź

Abstract

In the article, I focus on Paul Muldoon's elegy for Seamus Heaney "Cuthbert and the Otters" (from *One Thousand Things Worth Knowing*) with a view to demonstrating that the poem features two poetic voices. Whereas one of them engages the work of the recently-demised Nobel prize winner, the other, briefly invoking the funeral procession, cannot overcome the grief at Heaney's death. Throughout the article I trace the intertextual links that Muldoon implements throughout his poem and set them against the evocations of the funeral ceremony which focus directly on the speaker as the pallbearer. This dual summoning of the oeuvre and the fact of Heaney's demise reveals poetry to be on the one hand an attempt to postpone the acknowledgement of death by creatively reworking Heaney's oeuvre and on the other the realisation of the poet's physical death impervious to any poetic intervention.

Keywords: Paul Muldoon, Seamus Heaney, contemporary poetry, elegy, intertextuality

Abstrakt

Esej skupia się na elegii Paula Muldoona pamięci Seamusa Heaney, *Cuthbert and the Otters* (z tomu *One Hundred Things Worth Knowing*). W elegii da się rozróżnić dwa głosy poetyckie, z których jeden prowadzi intertekstualną grę z twórczością irlandzkiego noblisty, drugi zaś, należący do członka konduktu pogrzebowego niosącego trumnę z ciałem Heaney, stwierdza, że nie jest w stanie przezwyciężyć bólu po stracie przyjaciela. O ile więc głos odwołujący się do poezji Heaney wydaje się próbą stawienia czoła śmierci, o tyle głos członka konduktu symbolizuje jej ostateczność, która kładzie kres poezji.

Słowa kluczowe: Paul Muldoon, Seamus Heaney, współczesna poezja, elegia, intertekstualność

When all of Ireland’s literary world assembled in the Royal Hospital Kilmainhan to celebrate Seamus Heaney’s winning the Noble Prize in 1995, there was no shortage of gushing speeches and occasional snide remarks. As one of the poets set to take the lectern, Paul Muldoon read “The Briefcase”, which he prefaced by the following remark: “Seamus Heaney has so wonderfully made so many aspects our lives his own and so that there are certain areas which are almost off limits” (Muldoon 2009). One such restricted area, Muldoon observed, was eels: “as you know, if you pick up an eel in this country and turn it over, it’ll say ‘copyright Seamus Heaney’ there, on the underside” (Muldoon 2009). Then the poem followed.

What distinguishes Muldoon’s approach to Heaney, and it is especially visible in “The Briefcase”, is its air of levity coupled with his unwavering admiration for the older poet. “The Briefcase”. opens with a meticulous description of the eponymous briefcase:

I held the briefcase at arm’s length from me;
the oxblood or liver
eelskin with which it was covered
had suddenly grown supple (2001, 202).

“Supple” strikes as a carefully chosen word that adequately captures the sonic evocativeness of Heaney’s poetry. It certainly applies to his earliest primer “Digging” and its “Clean rasping sound / When the spade sinks into gravelly ground” (Heaney 1966, 1); suppleness may well describe the speaker’s description of the pen in “The Conway

Stewart" (a hushed premonition of the end of writing that may be regarded as a self-elegy): "Three gold bands in the clip-on screw-top" with "a spatulate" and a "thin / Pump-action lever" (Heaney 2013, 9). In "The Briefcase", Muldoon imagines himself standing in "an almighty cloudburst" about to board a bus. But he is transfixed and unable to take out "an obol" for the driver, a modern-day Charon, "for fear that [the briefcase] might slink into a culvert". This rather comical Woody Allen-like situation again leads to an ending that clasps Muldoon's response to Heaney's greatest work to date: "the briefcase might slink into a culvert / and strike out along the East River / for the sea. By which I mean the open sea". In an instant one is reminded of "A Laugh Neagh Sequence", appropriately dedicated to the fisherman:

At Toomebridge where [the laugh] sluices towards the sea
They've set new gates and tanks against the flow.
From time to time they break the eels' journey (Heaney 1969, 28).

Heaney's "A Laugh Neagh Sequence" follows the journey of the eels that need to fight their way around the "new gates and tanks" in order to reach the open sea. In "Beyond Sargasso", the second poem in "A Lough Neagh Sequence", the poet focuses on the passage of the eel for the open sea:

Against
ebb, current, rock, rapids,
a muscled icicle
that melts itself longer
and fatter, [the eel] buries
his arrival beyond
light and tidal water (Heaney 1969, 29).

Heaney's evocation of the eels revels in assonantal suppleness, as short vowels /e/, /a/ and /o/, which repeat across the entire stanza, are set off by regular plosive beats in a way reminiscent of the above-mentioned poems like "Digging" or "The Conway Stewart". The speaker's language begins to assimilate to the movements of the eels, thereby projecting an aura of closeness and empathy.

Muldoon's poem responds to this quality of Heaney's poem by approximating the assonantal flow shot through with plosive beats in "I held the briefcase at arm's length from me; / the oxblood or liver". However, as it evokes the possible route the poet's eel-skin briefcase might travel should he release it, Muldoon's poem becomes a pastiche of "Beyond Sargasso". In lieu of Heaney's deep-thought empathy with the muscular eel,

Muldoon emphasises the inanimate aspect of the animal that is evoked as leather covering the speaker's briefcase. Heaney's poem affects wisdom, Muldoon's expresses suspicion (at best) of the carefulness with which Heaney presents the eel. Whereas Heaney's eels are "whorling their mud coronas" (Heaney 1969: 30), Muldoon summons up the image of inanimateness and deadness in eelskin leather. While Heaney's speaker is interested in the eel as an animate being, as supple as it is lively, Muldoon's only thinks of the fish as an animalistic bodily object.

Despite such an apparently depreciative attitude, "The Briefcase" does identify a congruence between nature (by now leathery and dead) and poetry. As the poet holds on to his briefcase, we learn that his principal reason is that somewhere in it, there is "the first inkling of this poem" (2001: 202). Therefore Muldoon may be regarded as derailing Heaney's seriousness, as he infuses the episode in the storm with a degree of mock heroic. Nevertheless, the deprecatory tone of "The Briefcase" is as much aimed at Heaney's gravity as at Muldoon's own lyric that resists sublimity, attending instead to the mundane. Eventually, "the open sea" is both an afterthought, added for increasing the Heaneysque effect, and a counter-point to the ending of "A Lough Neagh Sequence", in which the eels are caught by the fishermen, as "Each eel // Comes aboard to this welcome: / The hook left in gill or gum, / It's lapped into the barrel numb" (Heaney 1969, 32). This seems to be a self-reflexive passage on Heaney's part in that he admits that his attraction to the notion of origin, the place of birth, the native land, carries a deadly threat. However, despite their reckless urge to return, the eels gain the speaker's admiration for their suppleness and liveliness.

This is by no means an isolated example, for across Heaney's oeuvre eels often feature as at once representative of burgeoning life and invocations of death. In "The Graubelle Man", the Jutland corpse strikes the poet as so well-preserved that he sees "His hips" as "the ridge / and purse of a mussel, / his spine an eel arrested / under a glisten of mud" (Heaney 1975, 28). It is the use of the verb "arrested" that signals a sudden interruption of the lively image, reminding us of the fact that the Graubelle man, despite his amazingly good condition, is dead. The proximity of the marine imagery, including eels, to a summoning of death is also striking in "Glanmore Sonnets, VII", in which "Sirens of the tundra, / Of eel-road, seal-road, keel-road, whale-road, raise / Their wind-compounded keen behind the baize" (Heaney 1979: 34). This is a familiar old-English water-scape that the woebegone sailor descants on in the opening of *The Seafarer*: "Bitter breast-cares have I abided, / Known on my keel may a care's hold" (Anonymous 2004, 13). The arduousness that the lonely seafarer has to endure, the seas that he travels, yield

to a final invocation of a grave strewn with gold to which the lordly man's "born brothers, their buried bodies / Be an unlikely treasure hoard" (15). There is a similar aura of remembrance of past in "Glanmore Sonnets, VII", which traces the speaker's return to familiar Irish shores that is strangely sorrowful despite the speaker's unmistakable fondness for the place. Bearing in mind some of these examples of the eel imagery, one realises that their deep-felt air of fleshly liveliness is always coupled with demise.

This brief source-tapping points not only to how conversant with Heaney's work Muldoon is but also to Muldoon's fascination with contraries. The above features flare up in Muldoon's elegy for Heaney, "Cuthbert and the Otters". As a seasoned elegiac poet (considering the glorious "Yarrow", "Incantata", "Silyhow Stride" and numerous others), Muldoon was poised to celebrate the late poet and long-time friend. But "Cuthbert and the Otters", as will here be shown, is an elegy only insofar as it questions its own status as elegy, being more focused on preserving the imaginary conversation with the body of work rather than merely seeking to preserve the memory of Heaney the man.

The opening of "Cuthbert and the Otters" redeploys typical formal features of Muldoon's recent work in that the images, though masterfully linked together through syntax, on closer inspection seem on the one hand to be a little too premeditated and on the other occasionally incongruous.

Notwithstanding the fact that one of them has gnawed a strip of flesh
from the shoulder of the salmon,
relieving it of a little darne,
the fish these six otters would fain
carry over the sandstone limen
and into Cuthbert's cell, a fish garlanded with bay leaves
and laid out on a linden flitch
like a hauberked warrior laid out on his shield,
may yet be thought of as a whole (Muldoon 2015, 3).

Six otters are carrying "An entire fish for an abbot's supper", the fish is painstakingly, though not a little surprisingly, made to invoke Danish warriors, whom the poet refuses to call Vikings. The compound image of the six otters carrying a fish, the Danes who "are already dyeing everything beige" and "The Benedictines" who "still love a bit of banter / along with the Beatitudes" (Muldoon 2015: 3) is then set against what turns out to be a depiction of the retrieval of a body from the morgue, which suddenly focuses the scene on the instant when the poet takes the role of the pallbearer:

Blessed is the trundle bed,
 it readies us for the tunnel
 from Spital Tongues to the straithe. I'm at once full of dread
 and in complete denial.
 I cannot thole the thought of Seamus Heaney dead (4).

As is often the case in Muldoon, the autobiographical context must not be accepted unconditionally. We have known him to beguile us into accepting that his sister's name is May in "Cuba", or that his aunt did have a clandestine affair with one Ned Kelly; but we have also known him to tell us more or less the truth about Joe Ward in "Anseo" or his former partner Mary Farl Powers in "Incantata". In "Cuthbert and the Otters", despite the fact that, for example, the location details do not match, the speaker seems to be a version of Paul Muldoon, the pallbearer in Seamus Heaney's funeral ceremony who is "at once full of dread / and in complete denial".

Reading his eulogy at the funeral, an occasion painfully reminiscent of the jaunty night in 1995 when he read "The Briefcase", Muldoon mentioned his arrival in Dublin. A Customs officer asked him what he did for a living and when Muldoon responded he taught poetry, the officer replied, "You must be devastated" (MacDonald). Even though some of this devastation is discernible in the recurrent admission that "I cannot thole the thought of Seamus Heaney dead", one remembers what Verlain said about Tennyson (said to no other than Yeats): "when he should have been broken-hearted [he] had many reminiscences" (qtd. in Yeats 495). Like Tennyson (the author of the "The Voyage of Maeldune", a version of "Immram curaig Mail Dúin" for which Muldoon expressed particular dislike), Muldoon has many reminiscences and thoughts in line with his earlier poem "Something else", in which the thought of Gerard de Nerval's suicide makes the speaker "think / of something else, then something else again" (2001, 173).

In "Cuthbert and the Otters", however, there seems to be a disjunction between the poetic persona and the voice of the pallbearer that insists on being characterised as a version of Muldoon himself. In the opening of the poem, the animals that the speaker summons: the otters and the salmon are frequently to be found in Heaney's own verse. First of all, Heaney's "The Otter" plays a vital role as an intertext, for the poem is a celebration of life:

I loved your wet head and smashing crawl,
 Your fine swimmer's back and shoulders
 Surfacing and surfacing again
 This year and every year since (1979, 43).

In Heaney's poem, the otter exists outside the remit of reference, it does not occupy any position within the symbolic dome of language, representing nothing but its own liveness: "You were beyond me. / The mellowed clarities, the grape-deep air / Thinned and disappointed" (43). *Field Work*, the volume in which "The Otter" was first collected, opens with the anthology-beloved "Oysters". However, while "Oysters" emphasises the crustaceans' central place in the symbolic landscape of oppression and violation, from the Roman times until the Irish Troubles, "The Otter" is too elusive an animal to be burdened by conceptual schemes: "You are my palpable, lithe / Otter of memory / In the pool of the moment" (43). The poet does not fail to register the otter's presence but only as part of memory that helps him evoke the animal that is not physically to be seen.

In "Glanmore Sonnets, I", Heaney ruminatively states that "the good life could be to cross a field / And art a paradigm of earth new from the lathe / Of ploughs" (1979, 28). Here it is art that sets up the paradigm for earth, so that the poet becomes an "etymologist of roots and graftings" (28), a fit description of Heaney's work in "Broagh" and "An-ahorish" that stress the connection between the land and the language. In his capacity as the "etymologist of roots and graftings", Heaney can reasonably retort the approaching armoured convoy in "The Toome Road": "O charioteers, above your dormant guns, / It stands here still, stands vibrant as you pass, / The invisible, utoppled omphalos" (7). In the context of these poems, "The Otter" is all the more surprising, as the poem insists not so much on its position within a symbolic system as on the fact that the otter precedes all symbolisation. "The Otter" has a distinct melodic echo of Ted Hughes's "Thought-Fox" and its incantatory quality in "Two eyes serve a moment, that now / And again now, and now, and now / Sets neat prints in the snow" (2003, 21) in Heaney's repetition of "Surfacing and surfacing again / This year and every year since" (1979, 43). Heaney is dealing with life in a language that is pushing for what he has frequently called "opened ground" (in "Glanmore Sonnets, I" and "II") – unhampered by the symbolic veneer of words, the poem seeks to become the object it describes so that after its completion the awestruck poet might only state like Hughes: "The page is printed" (2003, 21).

The salmon, carried by the otters in Muldoon's poem, is another potent image in Heaney, given thorough treatment in "The Salomon Fisher to the Salmon". In the poem, the speaker is fishing for salmon that he knows will come this way, following the inexorable call of its instinct: "your exile in the sea / Unconditionally cancelled by the pull / Of your home water's gravity" (1969, 8). The salmon feels compelled to return to its home waters even if this return spells a death sentence for it. Heaney has thematised this pull of the birthplace in numerous poems like "Summer 1969" from his sequence "Singing

School”: “While the Constabulary covered the mob / Firing into the Falls, I was suffering / Only the bullying sun of Madrid” (1975, 64). Although the poet’s absence from the 1969 riots in Belfast is hardly his fault, he cannot exonerate himself, like the salmon feeling the instinctual tug to return to his place of origin. But in “The Salmon Fisher to the Salmon” the poet is there to kill: “I go, like you, by gleam and drag // And will strike when you strike, to kill” (1969, 8). This, however, results in numbness at the end of the poem: “I will turn home, fish-smelling, scaly” (8). The successful capture of the salmon leaves the poet barren of emotion. In his poem, Heaney battles the sentiment that Yeats put forth in “The Fisherman”, “This wise and simple man” who “does not exist” (1998, 148–149). For Yeats, the fisherman represents the simple life from which all artistic ladders start but for Heaney the fisherman is in no way as idealistic a persona. This empathy with the man, however fallible he might prove to be, translates into “Cuthbert and the Otters”. In Muldoon’s poem, side by side with the evocation of bare life in the image of the otters, one detects a hint of sadness on the part of the poetic persona as the pilgrimage of the animals represents a celebration of life as much as painful reminder of death.

Muldoon’s unexpected swerve of imagination leads from the salmon that the otters are carrying for Cuthbert to an association of the fish with the “hauberkerd warrior laid out on his shield”. References to Vikings recur throughout the poem and again one discerns a gesture towards Heaney’s own evocation of the Norsemen, particularly in “The Tollund Man”, in which the poet travels to Aarhus, second largest city in Denmark, to see for himself the perfectly preserved corpse of the 4th century man. The aura of near-sacred fascination yields in the last stanza to an invocation of killing: “Out there in Jutland / In the old man-killing parishes / I will feel lost, / Unhappy and at home” (1972, 37). Once more the poet endures the summons from home and once more it is home entwined with death that he imagines.

Therefore the image-scape that Muldoon brings together, though seemingly discordant, seems to be modelled on aspects of Heaney’s own poetic world. As a result, the associative flow of images in the poem becomes a ruse against the end, against death itself. In this sense, “Cuthbert and the Otters” repeats the tactic of Muldoon’s celebrated elegies from *The Annals of Chile*, especially “Incantata”, which resists closure by offering a list of what is left of Muldoon’s late friend and lover, the artist Mar Farl Powers. As Peter MacDonald observed, “this capacity [of ‘Incantata’] to become ‘something else, then something else again,’ seems almost to suspend duration in the poem, or rather to postpone its ultimate resolution in the conclusion of the list” (MacDonald 1997, 185). And yet, the sonic pattern in “Incantata” that rhymes the stanzas in the first part of the poem

with those in the second “means that the proximity of [that] ending is measured” (185). The implication of the inevitability of death that in “Incantata” is given in the patterning of the stanzas, in “Cuthbert and the Otters” is signalled by the moments when the voice interrupts the story of the otters brining the salmon to Cuthbert with descriptions of the funeral ceremony. Thus “Cuthbert and the Otters” ponders what it means to celebrate life if it is necessarily combined with death but the engagement with Heaney’s own poetry throughout Muldoon’s poem represents also an attempt to forestall the death of the poem.

Muldoon ended his lectures as Oxford Professor of poetry, later collected as *The End of the Poem*, by discussing none other than Heaney’s “Keeping Going;” he concludes that “to carry itself forward in the world – testing itself, and us, against a sense of how it itself ‘was / In the beginning, is now and shall be’ – is indeed the end of the poem” (2006, 395). In this sense the long poem represents the inherent drive of poetry, to resist “coming to a close, or drawing its own conclusions” (299) and part of this resistance lies in the fact that poems find a prolongation of their life in new poems by other poets. Thus the poetic persona in “Cuthbert and the Otters” makes a deliberate choice to engage Heaney’s work, rather than him as a person, for in this way the oeuvre that with the poet’s demise might seem to have reached a pronounced finality is once again an “open ground”.

Finally, there is no escaping the fact that the otters carrying the salmon embody and parallel the poetic persona and his various engagements with Heaney’s poetic oeuvre. They are carrying the salmon much like Heaney’s salmon-casting fisherman, but also they “might still be thought of as a whole” in the sense that the poet in “The Toome Road” envisions himself privy to the “untopped omphalos;” they are pilgrimaging to the saint like the poet in “The Tollund Man” is journeying to Aarhus – this Aarhus that Heaney pronounced as “our house”, thus making his speaker’s trip a self-reflexive one. It is home, the place of unalloyed pull for the native element, that Heaney’s speakers, much like Novalis in his hymns, are always going to. Muldoon catches on to this pilgrimage aspect of Heaney’s work and its motif of musing over life and death, as he declares: “I think of an otter cortege / passing under a colonnade of fig trees // barren despite their show of foliage” (2015, 11). Barrenness and foliage, the irreducible and stark fact of death and the lush ruse towards life fuse in the otters that march to Cuthbert just like Muldoon-the speaker wants “that coffin to cut a notch // in [his] clavicle” (11). In effect, whereas the otters and the poetic persona seek to prolong life as poetic utterance, resisting closure and so battling death, Muldoon-the speaker can only bring himself to admit that he “cannot thole the thought of Seamus Heaney dead”. This recurrent line yields to the

inescapable bare, as well as barren, fact that our life is a being-towards-death that puts down all poetic attempts to shade that fact.

Therefore what transpires from “Cuthbert and the Otters” is the fact that while Seamus Heaney, the man, is passed away, Seamus Heaney, the great “skald” (2015, 10), as Muldoon calls him, can survive as the oeuvre that calls for engagement from other poets. Death is thus a finality that remains unmediated and Muldoon repeatedly realises that Heaney’s demise is a devastating event past any compensation. If there is redemption in verse, as Heaney insisted there is, it inheres in the persistence, rather than the Yeatsian perfection, of the work, in the poems’ motivational value approached as it is in “Cuthbert and the Otters”, so that – like with “the journeyman tailor” from “At Banagher” – the world of poetry “Is opener for [the poem] being in it” (1996, 68).

Works Cited

- Anonymous. 2004. “The Seafarer”. Translated by Ezra Pound. In *The Norton Anthology of Poetry*, edited by Margaret Ferguson et al., 12–15. New York: Norton.
- Heaney, Seamus. 1966. *Death of the Naturalist*. London: Faber and Faber.
- 1969. *Door into the Dark*. London: Faber and Faber.
- 1975. *North*. London: Faber and Faber.
- 1979. *Field Work*. London: Faber and Faber.
- 1996. *The Spirit Level*. London: Faber and Faber.
- 2010. *Human Chain*. London: Faber and Faber.
- Hughes, Ted. 2003. *Collected Poems*. Edited by Paul Keegan. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- MacDonald, Peter. 1997. *Mistaken Identities: Poetry and Northern Ireland*. Oxford: Clarendon Press.
- McDonald, Henry. 2013. “Seamus Heaney’s last words were ‘Noli timere,’ son tells at funeral”. *The Guardian*. September 2. <https://www.theguardian.com/books/2013/sep/02/seamus-heaney-last-words-funeral>.
- Muldoon, Paul. 2001. *Poems*. London: Faber and Faber.
- 2006. *The End of the Poem. Oxford Lectures in Poetry*. London: Faber and Faber.
- 2009. “Paul Muldoon reads ‘The Briefcase.’” *Youtube*. Nov 30. <https://www.youtube.com/watch?v=2RMa129e-0U>.
- 2015. *One Thousand Things Worth Knowing*. London: Faber and Faber.

- Yeats, W. B. 1996. *The Collected Poems of W. B. Yeats*. Edited by Richard J. Finneran. New York: Scribner.
- 1999. *Autobiographies*. Edited by William H. O'Donnell and Douglas N. Archibald. New York: Scribner.

Tłumaczenie audiowizualne w oparciu o klasyczne tłumaczenia pisemne na przykładzie filmu Baza Luhrmanna *Romeo and Juliet*

Anna Bielska

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Abstrakt

Tłumaczenia audiowizualne różnią się od tłumaczeń literackich, co jest głównie spowodowane ograniczoną ilością słów, która stanowi zapis graficzny wypowiedzi. Zuzanna Naczyńska opracowała polski tekst do filmu *Romeo and Juliet* australijskiego reżysera Baza Luhrmanna, posiłkując się trzema przekładami autorstwa Józefa Paszkowskiego, Macieja Słomczyńskiego i Stanisława Barańczaka. Podstawę przeważającej części jej tłumaczenia audiowizualnego stanowi właśnie przekład Paszkowskiego. Naczyńska nie zniechęciła się archaicznym językiem tłumaczenia, czym uciszyła głosy krytyków, którzy twierdzą, że jest on niezrozumiały dla współczesnego odbiorcy, a zatem nie powinien być stosowany w tłumaczeniu audiowizualnym. Naczyńska zręcznie tłumaczy dialogi, których brak w oryginalnej sztuce Szekspira, co dowodzi jej kunsztu tłumaczeniowego. Opracowane przez nią napisy doskonale pasują do oryginalnego rejestru i archaizmów. Oczywiście nie wszystkie wypowiedzi bohaterów filmowych są ekwiwalentne względem oryginału, ale miłośnicy Szekspira na pewno docenią tłumaczenie Naczyńskiej.

Słowa kluczowe: tłumaczenie audiowizualne, tłumaczenie książkowe, ekwiwalencja, etymologia

Abstract

The audiovisual translations differ from the literary translations. It is mainly caused by the limitations imposed on the film translator concerning restricted number of words that can be presented to the viewer. Zuzanna Naczyńska drew up the subtitles for *Romeo and Juliet* directed by the Australian director Baz Luhrmann. The translator employed all three Polish translations of the original play by Paszkowski, Słomczyński and Barańczak. However, in Act I, scene I, the prevailing part of dialogues belongs to Paszkowski, whose obsolete language did not stop Naczyńska from choosing his translation as a dominant one. Therefore, she proves wrong the critics claiming that such an obsolete language should not be employed as it is too difficult for a contemporary Polish reader or, in this case, viewer. Naczyńska translated certain movie dialogues not present in the original play which proves that she is a skillful translator. Her subtitles match the original dialogues in terms of obsolete words and register. Naturally, not every fragment of the characters' utterance is equivalent to the original but her Polish subtitles will be appreciated by Shakespeare enthusiasts.

Keywords: audiovisual translation, book translation, equivalence, etymology

Tłumaczenie filmów jest postrzegane jako zajęcie prestiżowe (Díaz Cintas i Neves 2015). Jednakże z lingwistycznego punktu widzenia przysparza tłumaczowi audiowizualnemu wielu trudności. Biorąc zaś pod uwagę, iż przekład filmowy dociera do najszerszego grona odbiorców, znajduje najwięcej krytyków. Często jest to krytyka uzasadniona ze względu na niski poziom języka i brak zrozumienia oryginalnego tekstu, albo raczej brak umiejętności wyselekcjonowania relewantnych fragmentów wypowiedzi. Dzieje się tak ze względu na charakter tłumaczeń filmowych.

W artykule skupiam się na analizie polskiego tłumaczenia list dialogowych filmu *Romeo and Juliet* w reżyserii Baza Luhrmanna z 1996 roku, w którym główne role zagrali Leonardo DiCaprio jako Romeo Monteki oraz Claire Danes jako Julia Kapulet. Australijski reżyser przeniósł akcję dramatu Szekspira we współczesne realia subkultury rywalizujących gangów. Akcja rozgrywa się w fikcyjnym miasteczku Verona Beach na Florydzie u schyłku XX wieku. Rozpoczyna się na stacji benzynowej, gdzie dochodzi do strzelaniny między zwalczającymi się gangami, związanymi z dwoma najważniejszymi rodzinami w mieście: Kapuletów i Montekich. Na tym tle rozwija się wątek miłości dwojga młodych ludzi.

Tekst polski do filmu *Romeo and Juliet* opracowała Zuzanna Naczyńska, która wykorzystła trzy przekłady autorstwa Józefa Paszkowskiego, Macieja Słomczyńskiego oraz Stanisława Barańczaka. Tłumaczenie Paszkowskiego jest najstarszą z analizowanych tu wersji, powstało w połowie XIX wieku. Przekłady Słomczyńskiego i Barańczaka są bardziej współczesne, z lat 1983 i 1990. Jednakże już na początku filmu widzimy pewne rozbieżności tłumaczeniowe pomiędzy napisami a przekładami książkowymi. Naczyńska wzorowała się na znakomitych tłumaczach dramatu Szekspira, niemniej jednak w wielu fragmentach tekstu widać jej własne pomysły na przekład.

Analiza dialogów pozwoliła zaobserwować liczne modyfikacje związane zarówno z językiem Szekspira jak i z jego klasycznymi przekładami. Nie będę tu jednakże uzasadniać wyselekcjonowanych przez reżysera dialogów, który pomija liczne fragmenty z oryginalnej sztuki, ani też częstych zmian kolejności wypowiedzi, co zaburza oryginalny układ scen dramatu. Skupię się na analizie fragmentu filmu, który jest ekranizacją sceny I aktu I tragedii Szekspira. Zbadam podobieństwa i różnice między tłumaczeniem audiowizualnym a oryginalną sztuką i jej trzema przekładami, co przyczynia się do odbioru XVI-wiecznego dramatu przez współczesnego widza. Do analizy wykorzystam kwestie ekwiwalencji i etymologii słów.

Zasady tłumaczenia filmów

Filmy tłumaczy się w Polsce w trzech postaciach: napisów (głównie kino i DVD), listy dialogowej czytanej przez jednego lektora i będącej ewenementem na skalę światową (telewizja, wideo, niekiedy dodatkowa opcja na DVD) bądź dialogów dubbingowanych (obecnie głównie filmy dla dzieci). Każda z tych form opracowania polskiej wersji językowej ma swoich zwolenników i przeciwników, każda stawia też tłumaczowi nieco inne wymagania. W moim artykule chciałabym się ograniczyć tylko do tłumaczeń realizowanych za pomocą napisów.

Tłumaczenie filmów za pomocą napisów to bardzo szczególna kategoria tłumaczeń. Problem polega na tym, że mamy tu do czynienia ze zmianą medium: z dźwiękowego na wizualne. Część oryginalnych dialogów zostaje esencjonalnie zapisana w jednej lub dwóch krótkich liniijkach tekstu (nie więcej niż 34–38 znaków w linii, choć może to zależeć od kroju czcionki), wyświetlanych przez chwilę u dołu ekranu. Ponieważ wypowiedź zawsze trwa krócej niż przeczytanie jej zapisu graficznego (przyjmuje się, że na przyswojenie treści jednej pełnej liniijki widz potrzebuje ok. 2–3 sekund), tłumacz musi nie tylko

wymyślić zgrabną polską wersję każdej kwestii, ale także odpowiednio ją przyciąć, co jest poddawane surowej krytyce przez tych, których zdaniem nie wolno niczego pomijać, bo to grzech w stosunku do autorów scenariusza (Belczyk 2007). Jednakże o ile pomijanie fragmentów tekstu w „zwykłych” tłumaczeniach jest postrzegane jako nieuzasadnione i błędne, o tyle w tłumaczeniach filmowych jest absolutną koniecznością. Widzowi trudno byłoby śledzić wątki w filmie i jednocześnie czytać obszerne napisy na połowę ekranu, zwłaszcza w dialogach z dużą ilością tekstu oraz w szybkim tempie mówienia. Dlatego też filmy tłumaczy się pamiętając, że:

- czytanie napisów musi zajmować jak najmniej czasu,
- napisy nie mogą utrudniać odbioru filmu,
- zdania powinny być graficznie rozmieszczone tak, aby stanowiły logiczną całość, np. nie można rozłączać połączenia przymiotnika z rzeczownikiem, przyimka z czasownikiem, itp.,
- skracanie czasu czytania tekstu, to przede wszystkim pozbycie się tych elementów, które niczego nie wnoszą do przebiegu samej akcji, np. powtórzeń, określeń synonimicznych, wykrzykników, pozdrowień, przywoływania imion w toku wypowiedzi, itp.,
- upraszczamy struktury gramatyczne i dostosowujemy zwroty frazeologiczne do języka polskiego (Tomaszkiewicz 2016).

Dlatego też tłumaczenie dialogów filmowych wymaga dużych umiejętności zarówno w zakresie tłumaczeń pisemnych, jak i ustnych. Można by zaryzykować stwierdzenie, że tłumacz audiowizualny powinien być nie tylko twórczy, ale i mieć umiejętności poety, by dobrze wykonywać swój zawód.

Ekwiwalencja

Najogólniej rzecz ujmując, ekwiwalencja jest to równoważność semantyczna na poziomie języka pomiędzy językiem źródłowym a docelowym. W kontekście teorii przekładu, ekwiwalencja jest to „zachowanie względnego podobieństwa kognitywnego, semantycznego, stylistycznego i komunikacyjnego zawartej w oryginalnym tekście informacji” (Hatim i Munday 2004, 117).

Eugene Nida (1964) przedstawia jedną z wielu teorii dotyczących ekwiwalencji, w której wyróżnia ekwiwalencję formalną i dynamiczną. W ekwiwalencji formalnej uwaga tłumacza skupia się na komunikacie źródłowym, jego treści i formie. Tekst przekładu

należy „dopasować” jak najściślej do tekstu źródłowego przez zachowanie w tłumaczeniu analogicznego typu tekstu, podobnej struktury zdaniowej i frazowej, analogicznych oznaczników formalnych, takich jak znaki przestankowe, paragrafy itp. W ekwiwalencji dynamicznej dąży się do uzyskania ekwiwalentnego efektu komunikacyjnego, który polega na tym, że relacja między odbiorcą j_2 i tekstem przekładu powinna w zasadzie odpowiadać relacji, która występowała między odbiorcami j_1 i oryginałem. Tłumacz zmierza do osiągnięcia pełnej naturalności w brzmieniu wypowiedzi i nawiązuje do sposobów zachowań odbiorcy wtórnego w kontekście jego własnej kultury.

W artykule wykorzystam przejrzystą koncepcję ekwiwalentności przedstawioną przez W. N. Komissarova (1990), która dotyczy jej poziomów. Komissarov traktuje ekwiwalencję jako zjawisko dające się poznać empirycznie. Zakłada on, że jeżeli dany tekst uchodzi za przekład, to należy go uznać za równoważny w jakiejś mierze oryginałowi. W rezultacie wyróżnia pięć typów ekwiwalencji przekładowej:

1. Minimalnym warunkiem ekwiwalentności tekstu przekładu w stosunku do oryginału jest wyrażenie analogicznego celu komunikacji. Podobieństwo oryginału i przekładu pod względem treści jest w takich przypadkach najmniejsze.
2. Drugi typ ekwiwalentności występuje, gdy tekst przekładu odnosi się do tej samej sytuacji co oryginał, a więc zachodzi tożsamość sytuacji. W obu tekstach jest mowa o tym samym, ale innymi słowami.
3. Trzeci typ ekwiwalentności występuje między tekstami j_1 i j_2 , w których zachodzi wspólność semantyczna oparta na zachowaniu części informacji. Zachowuje się tu „sposób opisanie sytuacji”. Następuje to w drodze semantycznego „parafrazowania” informacji oryginału w informację przekładu.
4. Oddzielną grupę stanowią przekłady, których ekwiwalencja występuje na poziomie wypowiedzi. Oryginał i przekład cechuje znaczne podobieństwo składu leksykalnego i struktur składniowych.
5. W piątej grupie przekładów, ekwiwalentność zachodzi na poziomie wyrazów, co wiąże się ze wspólnością wszystkich podstawowych składników treści oryginału i przekładu.

Cel komunikacyjny, który odgrywa najistotniejszą rolę umożliwia prawidłową komunikację międzykulturową. W przypadku istotnych różnic między kulturami i językami zadziała zdolność do empatii oraz elastyczność naszego umysłu.

Analiza scenariusza oraz jego przekładu

Tekst prologu, który rozpoczyna film, został w całości zaczerpnięty z tłumaczenia Paszkowskiego, poza dwiema modyfikacjami. W filmie redaktorka telewizyjna wypowiada następujące słowa: „In fair Verona, where we lay our scene” (Shakespeare 2000, 35) (00:00:35)¹ co jest tłumaczone następująco: „Tam, gdzie się rzecz ta rozgrywa, w Weronie” (Paszkowski 1964, 35), „W pięknej Weronie, gdzie przebiega sztuka” (Słomczyński 2008, 7) oraz „W Weronie, gdzie się rozgrywa ta sztuka” (Barańczak 1994, 7). Naczyńska tłumaczy „tam, gdzie się rzecz ta dzieje, w Weronie”. Tłumaczka zastąpiła oryginalny czasownik „lay” czasownikiem „dziać się”. Zatem nie wzoruje się na żadnym tłumaczeniu, w których czytamy o „rozgrywaniu się” oraz „przebieganiu” akcji dramatu. Bez wątpienia wszystkie wersje są dynamicznie ekwiwalentne względem oryginału, co oznacza, że tłumaczka odzwierciedla myśl komunikacyjną XVI-wiecznego języka Szekspira. Pod koniec prologu tłumaczka zmienia kolejność słów, które w oryginale brzmią „Is now the hours’ traffic of our stage” (Shakespeare 2000, 35). Zamiast „dwugodzinnego treścią przedstawienia” (Paszkowski 1964, 35), czytamy „treścią dwugodzinnego przedstawienia” (Naczyńska; 00:01:05). Oczywiście nie zmienia to w żadnej mierze znaczenia słów i ogólnego wydźwięku całej wypowiedzi, jednakże należy się zastanowić nad zasadnością wprowadzania ww. modyfikacji. Czy należy zmieniać przekład, który jest ogólnie przyjęty za bardzo dobry? Pod koniec artykułu odpowiem na to pytanie.

Przykładem odejścia od polskich przekładów jest fragment „Wścieka mnie byle pies z domu Capulettich!” (Naczyńska; 00:02:34). Jest to tłumaczenie filmowej wypowiedzi jednego z chłopców Montekich – „A dog of the house of Capulet moves me”. Występuje tu znacząca nieścisłość z oryginałem, gdyż u Szekspira jest to wypowiedź Samsona, sługi Capulettich, gdzie czytamy „A dog of the house of Mountague moves me” (Shakespeare 2000, 35). Paszkowski (1964, 37) tłumaczy ten fragment następująco, „Te psy z domu Montekich rozruchać mię mogą bardzo łatwo”, Słomczyński (2008, 9) pisze „Poruszy mnie nawet pies z domu Montekich”, zaś Barańczak (1994, 11) proponuje najbardziej współczesną wersję, „Każdy z tych psów z domu Montecchich działa mi na nerwy”. Widać jednak, że Naczyńska tłumaczy „moves me” jako „wścieka mnie”, co nie odbiega znaczeniowo od „rozruchać”, „poruszyć” czy też „działać na nerwy”. Tłumaczka starała się oddać ducha epoki elżbietańskiej, co widać w nieco przestarzałej formie czasownika

¹ Rzeczywisty czas wygłoszenia dialogu w filmie wraz z pojawieniem się polskich napisów. Czas podany jest w następującym formacie (godzina:minuta:sekunda).

„wściekać”. Obecnie mówimy, „wściekać się na coś lub na kogoś”, zaś w połączeniu z zaimkiem „mnie” stosujemy czasownik „denerwować”, czyli współczesny widz jest bardziej oswojony językowo z „denerwuje mnie” niż z „wścieka mnie”. Wersja Barańczaka została odrzucona ze względu na długość wypowiedzi. Ponadto, biorąc pod uwagę, że zdanie to wypowiada inna osoba niż w oryginalnym tekście dramatu, tłumaczka postanowiła przedstawić własną wersję, która odbiega od polskich przekładów książkowych. Niemniej jednak, w napisach filmowych, gdzie główny nacisk kładzie się na laconiczność, przekład Naczyńskiej jest ekwiwalentny względem oryginalnych dialogów filmowych.

W dalszej części filmu znajdujemy fragmenty, nie będące częścią oryginalnej sztuki Szekspira. Luhrmann dodaje tu dwie wypowiedzi, tj. „Pedlar’s excrement!” (00:02:45) oraz „King Urinal! Go rot!” (00:02:47). Jest to kontynuacja wypowiedzi chłopców Montekich. Rzeczownik „pedlar” jest amerykańskim odpowiednikiem „peddler”, czyli „domokrążca, handlarz uliczny”. Znaczenie słowa datuje się na koniec XIV wieku, zaś pochodzi ono z form „peoddere, peddere” (XII w.) (Room 2002). Naczyńska tłumaczy te obraźliwe wyrażenia jako „Ekskrementy kramarza!” (00:02:45) oraz „Pisuary króla! Gnijcie!” (00:02:47). Słownik Języka Polskiego definiuje „kramarza” jako „osobę prowadzącą kram; straganiarza”. Biorąc pod uwagę, że zarówno „domokrążca” jak i „kramarz” wskazują na osoby trudniące się handlem możemy zaobserwować zbieżność znaczeniową pomiędzy rzeczownikami „pedlar” oraz „kramarz”, co dowodzi poprawności przekładu i jest przykładem ekwiwalencji. „King Urinal! Go rot!” również zostało poprawnie przetłumaczone, gdyż odniesienie „urinal” do „pisuarów” jest tłumaczeniem dosłownym, zaś „go rot” znalazło swój ekwiwalent w postaci czasownika w trybie rozkazującym „gnijcie”. Zatem tłumaczka odzwierciedla myśl komunikacyjną Luhrmanna, zaś fakt, że było to określenie dodane przez samego reżysera, dowodzi trudności tego zadania translatorskiego.

Kolejny fragment pokazuje, jak zręcznie Naczyńska łączy trzy tłumaczenia tego samego wersu. W scenariuszu jeden z Montekich wypowiada następujące słowa „The quarrel is between our masters. – And us their men!” (0:03:06). Paszkowski (1964, 37) tłumaczy „Spór jest tylko między naszymi panami i między nami, ich ludźmi”. Słomczyński (2008, 10) pisze „To spór naszych panów i nas, ich ludzi”, zaś w wersji Barańczaka (1994, 12) czytamy „W tej całej waśni biorą udział tylko nasi panowie i my, ich ludzie”. Naczyńska łączy te trzy wersje i prezentuje widzowi następujące tłumaczenie „W tym sporze udział biorą nasi panowie. I my, ich ludzie!” Tłumaczka wzoruje się na Barańczaku, ale zastępuje jego „waśń” rzeczownikiem „spór”, który występuje zarówno

u Paszkowskiego jak i Słomczyńskiego, co dowodzi, że Naczyńska czerpie ze wszystkich przekładów, nie zapominając o tłumaczeniu, które przoduje w jej wyborach translator-
skich, czyli o Paszkowskim. Oczywiście wszystkie wersje są ekwiwalentne względem
oryginału, gdyż precyzyjnie przekazują treść komunikatu źródłowego.

Kilka sekund później widz słyszy dalszą część tej wypowiedzi „And I am a pretty piece
of flesh!” (00:03:37). Paszkowski (1964, 37) tłumaczy „Wiadomo, że się do lwów liczę”.
Słomczyński (2008, 10) pisze „Wiadomo, że kawał chłopa ze mnie”, zaś u Barańczaka
(1994, 12) czytamy „W łóżku robi się ze mnie zupełne zwierzę”. Naczyńska natomiast
przedstawia widzowi zupełnie inną wersję „A ja mam ładny kawałek mięsa!”. Wydaje się
bezzasadna zamiana czasownika „być” na „mieć”. Wywołuje to pewną dwuznaczność
wypowiedzi, jednakże należy pamiętać, że w filmie oprócz napisów mamy również prze-
kaz wizualny, w którym aktor grający Samsona pokazuje atuty swojego odkrytego torsu.
Gdyby widz miał przed sobą tylko napisy, mógłby stwierdzić, że bohater wychodzi wła-
śnie ze sklepu mięsnego. Wersja Naczyńskiej jest ekwiwalentna tylko z uwzględnieniem
pełnego przekazu audiowizualnego.

Kilka minut później można zaobserwować skrócenie wypowiedzi jednego z bohate-
rów, by napisy były bardziej lakoniczne, a tym samym by nie wymagały zbyt długiego czy-
tania. Benwolio w rozmowie z Panią Monteki mówi „underneath the grove of Sycamore,
so early walking did I see your son” (00:09:32 – 00:09:35). Paszkowski (1964, 43) tłumaczy
ten fragment następująco „W sykomorowy ów gaj, co się ciągnie / Tam, już tak rano,
syn wasz się przechadzał”. U Słomczyńskiego (2008, 14) czytamy „I tam gdzie rośnie
[...] / Sykomorowy gaj, ujrzałem twego / Syna”. Barańczak (1994, 18) tłumaczy „[...]
w sykomorowym / Gaju [...] Spostrzegłem w dali, mimo wczesnej pory, / Waszego syna
[...]”. Naczyńska przekłada ten fragment „o wczesnej porze ujrzałem Romea (00:09:32),
jak się przechadzał pod sykomorami (00:09:35)”. Wersja Słomczyńskiego jest najkrót-
sza, jednakże tłumacz nie uwzględnił „wczesnej pory”, co nie oddaje w pełni oryginalne-
go komunikatu. Najkrótszą wersję prezentuje Naczyńska, która dodatkowo zamieszcza
w napisach imię tytułowego bohatera dramatu, by widz nie miał żadnych wątpliwości,
o kogo chodzi. Oczywiście wszystkie trzy wersje są dynamicznie ekwiwalentne wzglę-
dem oryginału, wersja Naczyńskiej jest zaś przyjemna w odbiorze dla widza.

Kolejny fragment pokazuje rozbieżności pomiędzy scenariuszem a rzeczywistymi
wersjami w sztuce Szekspira. Luhrmann dodaje trzy wersy, które nie pojawiają się w dra-
macie, natomiast stanowią fragment wiadomości pokazywanych w telewizji. Romeo
mówi:

Alas that love, whose view is muffled still, (00:12:16)
should without eyes see pathways to his will. (00:12:19)
Where shall we dine? (00:12:21) (Shakespeare 2000, 40)

Spikerka wiadomości telewizyjnych dopowiada następujące słowa:

this costly blood. (00:12:23)
Never anger made good guard for itself. (00:12:24)
The law hath not been dead... (00:12:28)

Trzy ostatnie wersy są dodane na potrzeby filmu. Biorąc pod uwagę archaiczną formę osobową czasownika „have”, czyli „hath”, widz nie dostrzeże różnicy pomiędzy oryginalnymi wersami dramatu z czasów elżbietańskich a współczesnym scenariuszem filmowym.

Tylko dwa pierwsze wersy są zaczerpnięte z przekładu Paszkowskiego (1964, 46), resztę wypowiedzi Romea Naczyńska tłumaczy samodzielnie tj.:

Niestety! Czemuż, z zasłon na skroni,
miłość na oślepie zawsze swój cel goni!
Gdzie zjemy wieszczę?
bezcenna krew przelana.
Gniew nigdy nie był dobrą ochroną.
Prawo stoi niepokonane...

„Where shall we dine?” jest tłumaczone przez Paszkowskiego (1964, 46) jako „Gdzie dziś jeść będziem?”. U Słomczyńskiego (2008, 16) przeczytamy „Gdzie jeść będziemy?”, zaś Barańczak (1994, 20) przekłada tekst jako „Zjemy gdzieś obiad?”. Widać zatem własny wkład tłumaczeniowy Naczyńskiej, która wprowadza rzeczownik „wieszczę”, by odzwierciedlić czasownik „dine” oznaczający „zjeść obiad”, „zjeść kolację”. Posługując się „wieszczę” tłumaczka kieruje uwagę widza na wieczorny posiłek, a nie na „obiad”. Czasownik „dine” pochodzi z XIII wieku, kiedy to oznaczał „jeść pierwszy posiłek dnia” (Harper 2001–2010, tłumaczenie własne). Biorąc pod uwagę etymologię słowa, można wysnuć wniosek, że „obiad” Barańczaka jest bliższy oryginałowi niż przesadzona w tym kontekście próba zarchaizowania „dine” na „wieszczę”, jak to uczyniła Naczyńska. Jednakże współcześnie to właśnie „lunch” traktowany jest jako obiad, zaś „dinner” rozumiane jest jako „kolacja”. Nieścisłości w odzwierciedleniu XVI-wiecznego czasownika pokazują, że wersja Naczyńskiej, choć poprawna znaczeniowo dla współczesnego widza, odbiega od intencji autora dramatu. Ta rozbieżność znaczeniowa czyni wers

nieekwiwalentnym względem oryginału. Trzy ostatnie wersy są wyłącznie pracą kreatywną tłumaczki, a więc nie zostały przełożone przez żadnego z trzech tłumaczy. Analizując je pod kątem semantycznym, można stwierdzić, że są one ekwiwalentne względem scenariusza.

Kolejny fragment pokazuje, że Naczyńska odwraca punkt widzenia w wypowiedzi, jednocześnie ją skracając. Ten zabieg tłumaczeniowy został omówiony przez Vinaya i Darbelneta (1958) jako *modulation*. W oryginale Romeo pyta, „Dost thou not laugh?” (Shakespeare 2000, 40) (00:12:49). Archaiczna forma osobowa czasownika „do” „dost” wskazuje na drugą osobę liczby pojedynczej i podobnie jak średnioangielski zaimek „thou” służy jako kapsuła czasu przenosząca widza do czasów elżbietańskich. W polskich przekładach czytamy „Czy się nie śmiejesz?” (Paszkowski 1964, 46; Słomczyński 2008, 16) oraz „Ty się nie śmiejesz?” (Barańczak 1994, 21). U Naczyńskiej Romeo pyta wprost „Śmiejesz się?”. Tłumaczka nie używa zbędnej partykuły „czy”, gdyż intonacją wzrastającą można bezpośrednio wskazać na pytający charakter wypowiedzi. Jej przekład tego wersu jest krótki ale jednoznaczny, co czyni jej wersję ekwiwalentną względem oryginału oraz idealnie komponującą się z zasadami organizowania napisów filmowych.

Podsumowanie

Naczyńska bardzo zręcznie tłumaczy wszystkie wypowiedzi aktorów w filmowej adaptacji sztuki Szekspira *Romeo and Juliet*. Oczywiście polskie tłumaczenia tragedii znacznie się różnią między sobą. Różnice te wynikają ze zmian językowych, które zachodziły na przestrzeni lat oraz ze zmian konwencji teatralnych. Najstarsze analizowane przeze mnie tłumaczenie Paszkowskiego cechuje archaiczny język, który próbuje oddać ducha epoki elżbietańskiej. Niektórzy lingwiści twierdzą, że współczesny reżyser teatralny nie wybrałby tego tłumaczenia ze względu na brak dostatecznego zrozumienia języka przez współczesnego widza. Jednakże Naczyńska pokazuje, że tak wcale nie jest. I chociaż na końcu filmu jest jasno powiedziane, że tłumaczka posiłkowała się wszystkimi trzema przekładami, mogę bezsprzecznie stwierdzić, że to właśnie wersja Paszkowskiego dominuje w przekładzie audiowizualnym sceny I aktu I.

Tłumaczenie Słomczyńskiego jest bardziej współczesne, ale nie było tworzone z myślą o wystawieniu sztuki na scenie. Występują w nim także pewne rozbieżności leksykalne, które można zaobserwować porównując przekład z oryginałem. To w jego tłumaczeniu można znaleźć najwięcej przykładów braku ekwiwalencji, co może świadczyć

o niewystarczających kompetencjach tłumacza do analizowania języka Szekspira. Ten rozdzźwięk pomiędzy polską wersją a angielską sztuką mógł zdeprecjonować przekład w oczach Naczyńskiej, która korzystała z niego stosunkowo rzadko.

Pomimo tego, że najbardziej współczesne i „przyjazne” tłumaczenie należy do Barańczaka, który dokonał wolnego tłumaczenia sztuki z zachowaniem oryginalnego sensu, nie cieszy się ono popularnością u Naczyńskiej. Przekład brzmi naturalnie dla współczesnego widza i z tego względu tłumaczenie Barańczaka jest najczęściej wykorzystywane w przedstawieniach teatralnych *Romeo and Juliet*. Jednakże konwencje teatralne różnią się od filmowych, co sprawiło, że Naczyńska wybrała przekład Paszkowskiego, nie zaś Barańczaka, czym dowiodła, że nie podąża za popularnymi rozwiązaniami. Przekład Paszkowskiego jest wysoko ceniony, ze względu na to, że zmusza on odbiorcę docelowego do myślenia. Jego czytelnik nie ma podanego każdego wersu na „srebrnej tacy”, czego nie można powiedzieć o przekładzie Barańczaka.

Naczyńska pokazuje również swoją kreatywność odbiegając od polskich tłumaczeń i tworząc własną wersję *Romeo and Juliet*. Przekład audiowizualny nigdy nie należał do łatwych, jednakże dodatkową trudność stanowi tu szekspirowski język i fakt, że oryginalna sztuka uchodzi za arcydzieło literackie. Zatem nie powinno się przetłumaczyć tego źle. Niestety w przeanalizowanych przeze mnie dialogach występują fragmenty, które nie są ekwiwalentne względem oryginału ani też samego scenariusza, jednakże należą one do mniejszości. Analizowane przeze mnie fragmenty sceny I aktu I, pokazały, że Naczyńska potrafi zręcznie skracać wypowiedzi bohaterów, by dopasować je do reguł napisów filmowych. Ponadto tłumaczka umiejętnie łączy trzy przekłady w jednym wersie, a tym samym w jednej wypowiedzi bohatera filmu. Kolejnym atutem jest fakt, że Naczyńska stosuje archaiczny język, by stylistycznie pasował do dzieła Szekspira i był kompatybilny z językiem Paszkowskiego. Tłumacze nie jest obca również etymologia słów, co udowadnia w swoim przekładzie, do którego nie wykorzystuje pierwszej i najbardziej popularnej definicji słowa. Naczyńska zgłębia temat, by nie popełnić błędów semantycznych, co owocuje dobrym przekładem filmowym i uznaniem jej pracy przez innych współczesnych tłumaczy, którzy wymieniają Naczyńską w pierwszej dziesiątce najlepszych tłumaczy audiowizualnych.

Bibliografia

- Andruszko, Ewa. 2007. *Dwa różne pojęcia przekładu tekstu dramatycznego*, „Prace Komisji Neofilologicznej” 3:31–44.
- Belczyk, Arkadiusz. 2007. *Tłumaczenie filmów*. Wilkowiec: Wydawnictwo „Dla szkoły”.
- Díaz Cintas, Jorge, Josélia Neves (red.). 2015. *Audiovisual Translation: Taking Stock*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Fawcett, Peter. 1997. *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Hatim, Basil, Jeremy Munday. 2004. *Translation: An Advanced Resource Book*. New York: Routledge.
- Hejwowski, Krzysztof. 2009. *Kognitywno – komunikatywna teoria przekładu*. Warszawa: PWN.
- Ingarden, Roman. 1973. *The Literary Work of Art*. Evanston: The Northwestern University Press.
- Komissarov, Vilen. 1990. *The Theory of Translation: Linguistic Aspects*. Moscow: Vysshaya Shkola.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating*, Leiden: Brill.
- Online Etymology Dictionary. 2001–2010. Data dostępu: 01.12.2016. <http://www.etymonline.com/index.php?term=bear>.
- Pisarska, Alicja, Teresa Tomaszkiwicz. 1996. *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Room, Adrian. 2002. *Cassell's Dictionary of Word Histories*. London: Cassell & Co.
- Shakespeare, William. 1964. *Romeo i Julia*. Tłumaczenie Józef Paszkowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Shakespeare, William. 1994. *Romeo i Julia*. Tłumaczenie Stanisław Barańczak. Poznań: W drodze.
- Shakespeare, William. 2000. *Romeo and Juliet*. Great Britain: Wordsworth Classics.
- Shakespeare, William. 2008. *Romeo i Julia*. Tłumaczenie Maciej Słomczyński. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Słownik Języka Polskiego. 2011. Data dostępu: 01.12. 2016. <http://sjp.pl/>.
- Supertłumacz. 2012. „Zasady tłumaczenia dialogów filmowych”. Data dostępu: 01.12.2016. <https://supertlumacz.pl/tlumaczenia-filmow-wyzwanie-czy-dobra-zabawa/>.
- Tomaszkiwicz, Teresa. 2016. *Przekład Audiowizualny*. Warszawa: PWN
- Vinay, Jean-Paul, Jean Darbelnet. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris: Didier.

„Fotoszopizacja” historii. Wizja XVI-wiecznej Anglii w serialu *The Tudors* – między faktami a fikcją

Ewa Kujawska-Lis, Andrzej Lis-Kujawski
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Abstract

Modern culture promotes the image of a beautiful, slim, sexy, scented, and depilated body (both female and male). Beautifying one's own or someone else's image is, however, by no means a modern invention. After all, Hans Holbein, appreciated for the realism of his portraits, presented the best assets of Anne of Cleves to please the taste of King Henry VIII. Presently, modern technology enables artists to intervene more radically into one's image than subtly emphasizing specific features by the painter in order to hide the less desired ones. In this paper we consider whether “photoshopping” (used here metaphorically as a means of improving on reality and beautifying it) falsifies history – whether the image of 16th-century England presented in the TV series *The Tudors* is consistent with historical sources, or whether it changes some historical facts to please the tastes of modern viewers.

Keywords: historical TV series, historical truth, beauty cult, reception, *The Tudors*

Abstrakt

Kultura współczesna promuje wizerunek pięknego, szczupłego, seksownego, pachnącego i wydepilowanego ciała (kobiecego i męskiego). Upiększanie własnego czy czyjegoś wizerunku nie jest jednak wynalazkiem współczesnym. Wszak sam Hans Holbein, wielbiony za realizm swych portretów, malując Annę Kliwijską wy dobył jej największe atuty, by zadowolić gust króla Henryka VIII. Obecnie technologia pozwala na bardziej radykalne ingerencje w wizerunek niż subtelne uwypuklenie pewnych cech przez malarza, by zatuszować te mniej korzystne. W niniejszym artykule rozważamy, czy „fotoszopizacja” (termin użyty tu metaforycznie i odnoszący się do „poprawiania” i „upiększania” rzeczywistości) zafałszowuje historię – czy obraz XVI-wiecznej Anglii przedstawiony w serialu *Dynastia Tudorów* zgodny jest z przekazami historycznymi, czy też zmienia go, by zadowolić gusta współczesnej widowni.

Słowa kluczowe: serial historyczny, prawda historyczna, kult piękna, recepcja, *Dynastia Tudorów*, *The Tudors*

1. Wprowadzenie

Władcy, fundatorzy i mecenasi sztuki zwykli oczekiwać od artystów, że ci uwiecznią ich w korzystny sposób, dzięki czemu potomni zapamiętają ich jako pięknych, przystojnych i dobrze zbudowanych, a przynajmniej pozbawionych widocznych fizycznych mankamentów¹. Trudno takie działania porównywać z wykorzystaniem współczesnego oprogramowania do obróbki obrazu, niemniej jednak idea upiększania rzeczywistości nie jest nowa, podobnie jak manipulowanie obrazem rzeczywistości. Dostępna obecnie technologia stworzyła dla takich pomysłów nieznane wcześniej możliwości realizacji. Powszechnym procederem jest poddawanie wizualnemu liftingowi gwiazd z okładek kolorowych magazynów czy też tuszowanie niedoskonałości w wizerunkach polityków

¹ Oczywiście istniały w sztuce okresy realizmu, jak choćby szkoła realizmu w malarstwie zapoczątkowana w drugiej połowie XIX wieku przez Gustave Courberta, która objęła wiele krajów europejskich. Często jednak sztuka sponsorowana przez mocodawców uzależniona była od ich wymagań.

i innych osób publicznych. Pojawiające się oznaki oporu wobec takich praktyk nie są jeszcze na tyle silne, aby zatrzymać ten proceder.

Estetyzacja, której jednym z przejawów jest promowanie tego, co piękne i „upiększanie” tego, co przeciętne, „w naszych czasach stała się (...) dominującą tendencją, pewną funkcjonalną regułą kulturotwórczą” (Guzowska 2015, 57–58). Estetyka przestała być jedynie wiedzą o pięknie i sztuce, stała się „momentem realności”. Estetyzacja znosi podziały między sztuką a życiem codziennym, dotyczy niemal wszystkich dziedzin ponowoczesnego świata i tematyzuje niemal wszystkie spostrzeżenia: zmysłowe, duchowe, codzienne, wysublimowane, potoczne, artystyczne (Guzowska 2015, 58). Zatarcie granicy między prawdą a symulacją możliwe dzięki nowym technologiom i mediom oraz promowanie przez środki masowego przekazu nowego wzorca *homo aestheticus* sprawiły, że „estetyzacja dokonuje się wszędzie poczynawszy od *stylingu* ciała, aż po estetyczną spirytualizację psychiki” (Guzowska 2015, 64). Człowiek estetyczny, to – między innymi – człowiek zmysłowy i hedonistyczny (Welsch 2005, 39), a estetyzacja powierzchowna przejawia się – między innymi – w takim kształtowaniu otoczenia (w tym wydarzeń kulturalnych), by mogło stać się przedmiotem przeżycia i rozrywki (Welsch 2005, 10).² Estetyzacja powierzchowna to tendencja do nadawania rzeczywistości ładnego wyglądu. Estetyzacja tego typu ma znaczenie ekonomiczne, gdyż produkty wyrafinowane estetycznie lepiej się sprzedają. Chcemy się zastanowić, w jaki sposób kształtowany jest produkt, jakim jest serial o tematyce historycznej, by dostarczyć widzom rozrywki, zapewniając jednocześnie przeżycie estetyczne, i jak tego typu estetyzacja wpływa na przedstawienie rzeczywistości historycznej.

Przedmiotem naszych rozważań uczyniliśmy serial *The Tudors* (*Dynastia Tudorów*), produkcję amerykańsko-brytyjsko-irlandzko-kanadyjską, do której scenariusz napisał Michael Hirst. Premiera serialu miała miejsce 1 kwietnia 2007 roku, a ostatni, czwarty sezon zakończył się 20 czerwca 2010 roku. Hirst nie ukrywał, że swobodnie potraktował historię dynastii Tudorów. Mylący może być już sam tytuł (w obu wersjach językowych, choć w przypadku wersji polskiej dodanie słowa „dynastia” bardziej to uwypukla), ponieważ serial ogranicza się do okresu panowania Henryka VIII, od objęcia przez niego tronu. Dla autora serialu wierność realiom historycznym nie była priorytetem – jak mówił sam Hirst, producent oczekiwał od niego stworzenia widowiska rozrywkowego

² Welsch wyróżnia także estetyzację głęboką, czyli uestetycznianie rzeczywistości materialnej przez nowe technologie (np. symulacje komputerowe), rzeczywistości społecznej przez media oraz rzeczywistości podmiotowej przez autostylizację.

w rodzaju opery mydlanej³, a nie serialu historycznego. Zamówiono u niego produkt, który widz będzie chciał oglądać i to właśnie zamierzał dać widzom twórca serialu. Takie podejście doprowadziło do powstania produkcji, którą można byłoby nazwać „fikcją historyczną” (ang. *historical fiction*).

Jak każdy wytwór kultury (czy będzie to tekst literacki – powieść historyczna, czy film), serial nie musi wiernie odwzorowywać rzeczywistości, co więcej – jest to niemożliwe. Utwór o tematyce historycznej jest zawsze połączeniem elementów fikcyjnych i tych, które mają rekonstruować rzeczywistość historyczną (szczególnie nastrój epoki). Fabularność narzuca określone ograniczenia, a rzeczywistość pokazana na ekranie czy w utworze literackim jest rzeczywistością fikcyjną. Może się ona jednak zbliżać bądź oddalać od faktów historycznych. Jak podkreśla György Lukács, w powieści historycznej nie chodzi o to, by szczegółowo opowiedzieć wielkie wydarzenia historyczne, lecz żeby umożliwić czytelnikom doświadczenia motywacji społecznej i indywidualnej, która sprawiła, że ludzie myśleli, czuli i zachowywali się w określony sposób w rzeczywistości historycznej (1962, 63). Chodzi o to, w jaki sposób za pomocą środków artystycznych, utwór pokazuje okoliczności historyczne i choć twórca powieści historycznej dokonuje zawsze jedynie pewnej rekonstrukcji rzeczywistości (wszak wszystkie dialogi są fikcyjne, wiele wydarzeń jest wytworem jego wyobraźni), to rekonstrukcja ta nie powinna być sprzeczna z udokumentowanymi faktami. Jednym z wyznaczników „autentyczności” powieści historycznej jest odpowiednia charakterystyka postaci. Odwołując się do powieści historycznych Sir Waltera Scotta, Lukács podkreśla, że autor ten stworzył autentyczne postacie, ponieważ unikał ich romantyzacji, a historyczna wierność w jego powieściach polegała na autentyczności psychologicznej postaci w wymiarze historycznym (1962, 60).

Serial historyczny, podobnie jak powieść historyczna, prowokuje do stawiania pytań o relację między fikcjonalnym przedstawieniem przeszłości a faktami i realiami historycznymi. Nie jest to bynajmniej współczesny dylemat – od pojawienia się powieści historycznej w XVIII wieku, w której wydarzenia historyczne nie były jedynie tłem, a główną osią tematyczną, historycy wskazywali, iż w powieściach tych fakty historyczne nie zawsze były przedstawiane dokładnie i często tworzyły zniekształcone wyobrażenia na temat przeszłości. Jednym z głównych problemów jest pogodzenie autonomii fikcyjnego

³ Naturalnie doskonale zdajemy sobie sprawę z różnicy genologicznej między serialem historycznym a operą mydlaną. Przytaczamy tu jedynie słowa z wywiadu udzielonego przez reżysera, który sam dość swobodnie posługuje się terminem „soap opera” w stosunku do swego serialu.

świata z uznaniem, że powieść stanowi przedstawienie rzeczywistości pozatekstowej (Murthy 2014, xii). Współcześnie twórcy utworów literackich czy filmowych o tematyce historycznej dość swobodnie traktują rzeczywistość historyczną, gdyż ich dzieła nie są źródłem wiedzy historycznej. Dlatego często się zdarza, że autorzy odwzorowują atmosferę danego okresu historycznego, natomiast zmieniają kolejność historycznych wydarzeń, pomijają niektóre, uwypuklają inne dla lepszego efektu dramatycznego. Jerome de Groot w swym studium poświęconym powieści historycznej (*The Historical Novel*, 2010) nie tylko analizuje jej rozwój począwszy od powieści gotyckich, przez „klasyczne” powieści historyczne Sir Waltera Scotta, aż po postmodernistyczne teksty Johna Fowlesa i Umberto Eco, lecz wskazuje też jak zmieniała się relacja między fikcyjnym przedstawieniem a rzeczywistością.

O ile XVIII i XIX-wieczna powieść historyczna opierała się na mimetycznym przedstawieniu historycznej rzeczywistości (zakładano, że fikcjonalne przedstawienie rzeczywistości historycznej musi być „wierne” rzeczywistości pozatekstowej⁴), to eksperymentalna powieść modernistyczna miała za zadanie pochwycić znaczenie życia w całej swej złożoności dla jednostki. Znaczenie to wyłaniało się poprzez percepcję, zatem ważniejsze było przefiltrowanie faktów przez indywidualną świadomość, co prowadziło do konfliktu między subiektywnością a obiektywnym przedstawianiem rzeczywistości pozatekstowej. Z kolei powieść postmodernistyczna dekonstruuje prawdę, pokazuje mnogie światy, opiera się na heteroglosji, gdzie rzeczywistość jest dyskursywna i może być konstruowana na różne sposoby.

Konfrontacja różnych światów prowadzi do „skandalu ontologicznego”, gdy zacierają się granice między światami, gdy postać autentyczna (ze świata pozatekstowego) umieszczona zostaje w świecie fikcyjnym i wchodzi w interakcje z postaciami fikcyjnymi, lub gdy dwie postacie autentyczne umieszczone są w fikcyjnym świecie, gdzie dochodzi do fikcyjnych interakcji między nimi (McHale 2003, 85). Założenia realizmu, iż powieść ma imitować rzeczywistość, czyli unikać idealizacji i upiększania tego, co piękne nie jest (Cuddon 1992, 773), a powieść historyczna rekonstruować nastrój epoki, zostały zakwestionowane przez modernizm i postmodernizm, które postulują pluralizm i subiektywność (również, jeśli chodzi o historiografię, sprawiając, że proces dokumentowania faktów staje się selektywny i subiektywny). Prowadzi to do szeregu pytań: skoro każdy wytwór kultury (utwór literacki, film, serial) jest fikcyjny, to czy fikcyjne przedstawienie

⁴ Prowadzi to do wytworzenia przez czytelników przekonania, że to, o czym czytają w powieści historycznej jest rzeczywiste i autentyczne (*authentic fallacy*).

historii może być wierne? Jeśli tak, to wierne czemu: opisom historycznym, które same w sobie mogą być subiektywne? Czy możliwe jest obiektywne przedstawienie historii w formie fikcyjnej? Czy forma, w jakiej przedstawione są wydarzenia historyczne determinuje percepcję rzeczywistości historycznej? O ile w powieści realistycznej, czy szerzej w sztuce opierającej się o realizm, elementy fikcyjne nie powinny stać w sprzeczności z oficjalnymi zapisami i udokumentowanymi faktami historycznymi, to w erze postmodernizmu fikcjonalność i historia jednocześnie się przecinają, jak i rozchodzą. Fakty historyczne są reinterpretowane, „oficjalna” historia podważana, wprowadzany jest pluralistyczny ogląd wydarzeń. Identyfikacja znaczącego i znaczonego zostaje zakwestionowana. Pamiętać jednak należy, że w postmodernistycznym świecie każde działanie jest motywowane. Zakładać zatem można, że konkretne przedstawienie historii motywowane jest konkretnymi przesłankami.

Omawiając *The Tudors* w tym kontekście skupimy się głównie na dwóch planach: na wąsko rozumianej warstwie estetycznej, czyli wizualnej serialu, oraz na fabule, pokazując, jak twórcy konsekwentnie upiększali postacie i zmieniali realia, tworząc produkt, który poddany został „fotoszopizacji”. Terminu „fotoszopizacja” używamy w wymiarze metaforycznym. Photoshop oczywiście nie służy do obróbki filmów (plików wideo) w postprodukcji. Przywołujemy ten powszechnie stosowany program do obróbki plików graficznych, żeby wskazać tendencje do „poprawiania” i „upiększania” przekazu i obrazu. Nie są one bynajmniej niemotywowane. Wręcz przeciwnie – zabiegi stosowane dla uatrakcyjnienia przekazu mają na celu stworzenie widowiska, które przyciągnie jak największą liczbę widzów (zatem jest to ekonomicznie motywowana estetyzacja powierzchowna). Stąd unikamy terminu „fotoszopowanie”, który odnosiłby się do pracy z grafiką, a nacisk kładziemy na komercjalizację wypływającą z estetyzacji, stąd neologizm „fotoszopizacja”. W swoich poszukiwaniach postaramy się odpowiedzieć na dwa ważne dla recepcji serialu pytania:

- Czy „fotoszopizacja” zafałszowuje historię pokazaną w serialu?
- Czy obraz XVI-wiecznej Anglii przedstawiony w serialu *The Tudors* jest zgodny z przekazami historycznymi, czy też został on zmieniony, by zadowolić gusta współczesnej widowni?

Nie jest naszym celem krytyka twórców serialu, gdyż w epoce postmodernizmu dekonstrukcja rzeczywistości (także historycznej) jest pełnoprawną częścią kultury, lecz pokazanie, jakimi środkami osiągnęli swój – jasno sprecyzowany – cel: stworzenie produkcji rozrywkowej, która jednak reklamowana jest jako serial historyczny, a to (mimo wszystko) sugeruje zgodność (do pewnego stopnia) z historycznymi faktami i realiami.

2. „Fotoszopizacja” serialu – jak upiększyć historię?

Pod pojęciem „fotoszopizacji” rozumiemy hiperrealne upiększenie przekazu oraz manipulację faktami, przez co przekaz oddala się (przynajmniej częściowo) od rzeczywistości historycznej, którą ma przedstawiać, stając się do pewnego stopnia wirtualną konstrukcją, tworzącą własną rzeczywistość. Pojęcie hiperrzeczywistości wprowadził Jean Baudrillard, według którego jest to rzeczywistość bardziej rzeczywista od samej rzeczywistości – efekt zastąpienia rzeczywistości jej znakami (2005). Hiperrzeczywistość to stan, w którym następuje implozja tego, co „rzeczywiste” i tego, co wyobrażone.⁵ Koncepcję tę rozwinął Umberto Eco, według którego jest to realistyczna fabrykacja, prowadząca do stworzenia czegoś lepszego niż rzeczywistość – bardziej ekscytującego, piękniejszego, interesującego niż to, co ma miejsce w prawdziwym życiu. Hiperrzeczywistość to wytworzenie absolutnej podróbki (*the absolute fake*), gdzie zacierają się granice między zabawą a iluzją, to substytut rzeczywistości – coś bardziej rzeczywistego niż rzeczywistość (Eco 1986, 8). Eco uważa, że informacje historyczne muszą przyjąć nowe wcielenie (reinkarnacja), by mogły zostać zaabsorbowane. Innymi słowy, jeśli coś ma konotować rzeczywistość, musi wydawać się rzeczywiste. To, co „całkowicie realne” staje się „całkowitą podróbką” (Eco 1986, 7). Hiperrzeczywistość to coś „więcej”, coś, co pokazuje lepszą „rzeczywistość” – to imitacje, które nie odwzorowują rzeczywistości, lecz ją poprawiają i ulepszają.

Zastanawiać się można, dlaczego serial zastępuje realną rzeczywistość (w zakresie, w jakim można ją zrekonstruować z przekazów historycznych) obrazem wyidealizowanym. Można odwołać się tu do poglądów Guya Deborda, według którego wszelka ludzka działalność to towar, a skoro tak, to musi być skonsumowany: realny świat zastępowany jest jego obrazami i spektaklami, które są bardziej autentyczne niż rzeczywistość, a „spektakl stanowi obecnie *model* społecznie dominującego życia” (1998, 12). Jeśli urealnimy obraz (pokażemy widzom obraz bardziej realny niż rzeczywistość), wówczas odrealnimy rzeczywistość. Spektakl w miejsce autentycznych przeżyć proponuje pseudowydarzenia: „W rezultacie zastąpienia realnego świata jego obrazami i spektaklami, te ostatnie są bardziej autentyczne dla jednostek niż realność” (Ogonowska 2012, 18). W przypadku serialu historycznego za pośrednictwem obrazów wykreowana jest rzeczywistość, która

⁵ Według Baudrillarda hiperrzeczywistość ma miejsce wówczas, gdy następuje jej całkowite „rozłączenie” z rzeczywistością. W naszym tekście używamy tego pojęcia w rozumieniu Umberto Eco.

dla odbiorcy staje się realna, której zadaniem jest dostarczenie rozrywki, ale jednocześnie pasywne podporządkowanie odbiorcy.

Posługując się nazwą znanego programu do obróbki grafiki jako metaforą takiego podejścia, poprzez analogię do jego funkcji, czy raczej narzędzi, wyodrębniliśmy zabiegi, którymi posłużył się scenarzysta i producent, a także cały sztab filmowy, aby stworzyć serial o cechach przekazu hiperrealnego – czegoś, co stanowi substytut rzeczywistości (takiej, jaką można by zrekonstruować z przekazów historycznych). Pierwszym takim zabiegiem było uproszczenie i dramatyzacja niektórych faktów pokazanych w serialu. Drugim elementem „fotoszopizacji” było kreowanie zdarzeń, które nigdy nie miały miejsca. W końcu trzecim i najbardziej rzucającym się w oczy sposobem uzyskania zakładanego efektu była manipulacja wizerunkiem przedstawianych postaci,⁶ polegająca przede wszystkim na ich seksualizacji oraz podnoszeniu atrakcyjności fizycznej. Dwa pierwsze narzędzia odnoszą się do planu fabularnego, trzecie do warstwy estetycznej.

Narzędzie 1. Uproszczenie i dramatyzacja faktów historycznych

Przykładem uproszczenia faktów historycznych jest sposób przedstawienia w serialu rodu Henryka VIII. Historyczny król miał dwie siostry. Młodsza z nich, Maria Tudor (1496–1533) poślubiła początkowo francuskiego króla Ludwika XII (w 1514 r.), a po jego śmierci Charlesa Brandona, księcia Suffolk (Wagner i Walters Schmid 2012, 1110). Ich najstarsza córka była matką Lady Jane Grey, późniejszej „dziewięciodniowej królowej”. Starsza siostra króla, Małgorzata Tudor (1489–1541) została żoną króla Szkotów Jakuba IV i babką Marii, królowej Szkotów (Wagner i Walters Schmid 2012, 1108). Oba te wątki są ważne z punktu widzenia powiązań dynastycznych oraz zdarzeń historycznych. Widz serialu przez cały czas jest przekonany, że Henryk VIII miał tylko jedną młodszą siostrę – Małgorzatę. Autor scenariusza zdecydował się na zabieg „wycięcia” jednej siostry, aby uniknąć nieporozumień i mylenia przez widza siostry króla Marii Tudor i jego córki, Marii I Tudor. Ze względu na zbieżność imion, zdecydowano, że prościej będzie

⁶ Odnosimy się tu do wizerunku postaci przedstawionych w różnych źródłach historycznych. Portrety, wspomnienia, zapiski historyczne pozwalają z dużą dozą prawdopodobieństwa zrekonstruować wizerunek poszczególnych postaci historycznych, choć w kontekście współczesnego podejścia do historii i historiografii są to źródła o charakterze subiektywnym. Niemniej jednak podobieństwo przedstawienia określonych postaci historycznych w różnych źródłach pozwala na ustalenie pewnych faktów.

jako siostrę zostawić Małgorzatę, by odróżnić ją od córki – Marii. Niemniej jednak jedyna serialowa siostra Henryka posiada życiorys bardzo podobny do historycznej młodszej siostry króla oraz imię historycznej siostry starszej. Choć uznać można, że łączenie postaci w jedną (czy zabieg odwrotny: mnożenie postaci) to obecnie standard fabularny, zastanowić się można, czy jest to konieczne i uzasadnione w serialu, który w założeniu rekonstruować ma fakty historyczne (a te akurat fakty są dobrze udokumentowane).

W związku z tym, że historyczny król Ludwik XII nie żył już w czasie, w którym toczy się akcja *The Tudors* (od ok. 1518 r.), autor scenariusza w sezonie 1 wysłał jedyną serialową siostrę Henryka VIII do Portugalii, żeby tam poślubiła starego króla. W serialu nie do końca wiadomo, kim on jest. Postać ta może być luźno wzorowana na królu Manuelu I Szczęśliwym, który w roku 1518 szukał trzeciej żony i znalazł ją w osobie Eleonory Habsburg, która była nieco wcześniej narzeczoną Henryka VIII, ten jednak wybrał ostatecznie jej ciotkę Katarzynę Aragońską. Manuel I nigdy jednak nie poślubił żadnej siostry Henryka VIII. Jest to dobra ilustracja swobodnego podejścia Hirsta do faktów historycznych w dążeniu do stworzenia tego, czego od niego oczekiwano: historycznej „opery mydlanej”, jak to ujął.

Przy okazji przykład ten pokazuje stosunek do inteligencji i zdolności poznawczych widza. Twórcy serialu nie liczą się z tym, że w dobie wszechobecnego dostępu do Internetu i szybkiej możliwości weryfikacji danych, dociekliwym widzom zdarza się oglądać serial, sprawdzając równocześnie fakty historyczne w różnych źródłach. Serial nie jest skierowany do historyka czy widza dociekliwego. Jego główną funkcją jest funkcja rozrywkowa, stąd niuanse historyczne schodzą na dalszy plan. Przejawia się tu w pełni koncepcja społeczeństwa spektaklu Deborda. Jak wskazuje Agnieszka Ogonowska omawiając idee Deborda, „Spektakle nie dopuszczają u odbiorcy głębszej refleksji, nie pozostawiają mu miejsca na żadne komentarze, dopowiedzenia lub weryfikowanie prawdy” (2012, 21). Widz *The Tudors* ma pasywnie oglądać wykreowany dla niego świat XVI-wiecznej Anglii i wierzyć, że to co widzi jest prawdą.

Inne przykłady swobody narracyjnej wprowadzonej w serialu to losy syna Henryka VIII, Henryka FitzRoya (ur. w roku 1519). To jedyne nieślubne dziecko, które zostało przez króla uznane (otrzymał tytuł księcia Richmond oraz księcia Somerset), w serialu umiera przedwcześnie na „angielskie poty”. Dzięki temu zostaje usunięty z drogi jako potencjalny pretendent do sukcesji, co uzasadniać ma obsesję króla na punkcie spłodzenia męskiego potomka. Tymczasem historyczny Henryk żył aż do roku 1536, wystarczająco długo, by być świadkiem egzekucji Anny Boleyn (był obecny w Tower jako wystannik króla) i zawrzeć związek małżeński (w roku 1533 ożenił się Marią Howard, wzmacniając

tym samym swą pozycję, gdyż rodzina Howardów była potężnym rodem) (Wagner i Walters Schmid 2012, 462). W tym przypadku można uznać, że manipulacja ta ma na celu wzmocnienie portretu psychologicznego króla i „uwiarygodnia” jego zachowanie.

Podobnym przykładem przeinaczenia faktów historycznych może być scena, w której Henryk VIII poznaje Katarzynę Parr. W serialu jej mąż jeszcze żyje, tymczasem historyczna Katarzyna Parr pojawiła się na dworze królewskim dopiero po śmierci małżonka. Jak twierdzi jej biografka Elizabeth Norton, Katarzyna zawsze dbała o swoją reputację i jest mało prawdopodobne, żeby wdała się z kimkolwiek w romans przed śmiercią męża, Lorda Latimera. Choć już na początku roku 1543 była zakochana w Tomaszu Seymourze, nie było mowy o romansie i dopiero po śmierci Henryka w 1547 roku, napisała, że w końcu jest całkowicie wolna, by się z nim związać. W tym samym czasie, gdy Katarzyna już kochała Seymoura, zadurzył się w niej Henryk, ale małżeństwo zaproponował dopiero po śmierci jej męża, choć dokładna data nie jest znana (Norton 2011). W serialu pokazana jest jako mniej wierna więzom małżeńskim. Swobodne obyczaje zdają się być dominującą cechą Anglii Tudorów, co zapewne podyktowane było chęcią zainteresowania widzów: zdrada i niewierność przyciągają bardziej niż posłuszeństwo małżeńskie.

To tylko niektóre przykłady nieścisłości historycznych w serialu. Wśród nich są naprawdę poważne odstępstwa od faktów, jak i mniej ważne szczegóły. Niewątpliwie jednak mają one wspólny cel, jakim jest albo uproszczenie odbioru serialu przez widza albo dodatkowa dramatyzacja rzeczywistych wydarzeń, by uatrakcyjnić widowisko. Produkcja rozrywkowa nie musi być zgodna z przekazami historycznymi, można jednak nie tracąc na atrakcyjności ograniczyć odbieganie od udokumentowanych faktów historycznych.

Dramatyzację faktów historycznych w serialu osiągnięto także przez „kompresję czasu”. Oglądający serial widz ma wrażenie szybkości i ciągłości zdarzeń. Dla przykładu – w rzeczywistości od czasu, kiedy Henryk VIII poznał Annę Boleyn do ich ślubu minęło co najmniej 7 lat (Weir 1992, 339), wypełnionych staraniami króla o unieważnienie związku z Katarzyną Aragońską. Oglądający serial widz może mieć wrażenie, że trwało to nie więcej niż rok. Kompresja czasu w produkcjach telewizyjnych i filmowych jest nieunikniona i jest normalnym zabiegiem. Wszak wydarzenia przedstawione w serialu nie dzieją się w czasie rzeczywistym. Istnieją natomiast możliwości, by zwrócić uwagę widza na upływający czas: można wprowadzić daty do dialogów między postaciami, można skorzystać z kanału wizualno-werbalnego przekazu i zaprezentować na różne sposoby daty na ekranie.

W *The Tudors* sposób przedstawienia upływającego czasu wpływa na jego skróconą bądź wydłużoną recepcję przez widza. Czas ekranowy „przyznany” danym wydarzeniom

implikuje, jak długo, czy krótko trwały. Ze względu na ilość czasu i scen poświęconych Henrykowi i Annie Boleyn, widz może odnieść wrażenie, że małżeństwo to było stosunkowo długotrwałym związkiem, podczas gdy od ślubu do ścięcia królowej upłynęły zaledwie 3 lata. Manipulowanie odbiorem czasu przez widza jest dobrym sposobem na dramatyzację zdarzeń – „nudne” partie historii są skracane, a „ciekawe” wydłużane, przez co przekaz jest bardziej atrakcyjny, a akcja wartka, bo wypełniona atrakcyjnymi z punktu widzenia odbiorcy zdarzeniami. Warto zatem wspomnieć o właściwych proporcjach czasowych związków małżeńskich Henryka. Od jego ślubu do rozvodu z Katarzyną Aragońską upłynęły 24 lata, nieomal połowa życia króla. Dla porównania – pozostałych pięć małżeństw zajęło zaledwie 10 i pół roku. Małżeństwa z Anną Boleyn i Katarzyną Parr trwały po 3 i pół roku, związki z Joanną Seymour i Katarzyną Howard po 18 miesięcy, a małżeństwo z Anną Kliwijską zaledwie 6 miesięcy. Widz serialu uzyskuje zniekształcony pogląd na temat tych proporcji, głównie przez eksponowanie wątku związku miłosnego i małżeńskiego z Anną Boleyn.

Narzędzie 2. Kreowanie faktów „historycznych”

W tworzeniu dzieła z gatunku fikcji historycznej (czy jak powiedział Hirst historycznej „opery mydlanej”) uproszczenie i dramatyzacja, nawet poparte odpowiednią kompresją czasu, mogą nie wystarczyć, by stworzyć atrakcyjne i wciągające widza widowisko. Kolejnym narzędziem jest zatem tworzenie nowych „faktów”, pasujących do fabuły, za to bardziej sensacyjnych i poruszających niż te, które rzeczywiście miały miejsce. Przykładem takiego dążenia do hiperrealnego przekazu (bardziej ekscytującego, bardziej przerażającego, jak ujął to Eco) jest scena fikcyjnego zamachu na Annę Boleyn. Takie zdarzenie nigdy nie miało miejsca. Hirst postanowił wprowadzić je do serialu jako „dowód”, jak bardzo Anglicy nienawidzili Anny Boleyn (Gates 2008). Wplecenie takiego wątku jest dobrym przykładem dążenia do stworzenia maksymalnie udratycznionej i sensacyjnej opowieści, nie tylko wciągającej widza, ale także wywołującej silne emocje. Przykładów takich w serialu jest więcej – wytworem wyobraźni Hirsta jest m.in. samobójstwo kardynała Wolseya (w rzeczywistości zmarł on w drodze do Londynu na spotkanie z Henrykiem VIII). Hirst, broniąc swej decyzji, stwierdził, że samobójstwo było historycznie prawdopodobne, bo Wolsey miał ku temu motyw – wracał do Londynu, by stanąć przed sądem i musiał się liczyć z możliwością publicznego ścięcia. Przede wszystkim jednak chciał, by grający go uznany aktor, Sam Neill, miał „swoje pięć minut” – żeby odszedł

z hukiem, a nie skomląc (Gates 2008). Prawda historyczna staje się drugorzędna w stosunku do efektu wizualno-emocjonalnego oraz statusu aktora.

Szczególnie dramatycznym (i widowiskowym) elementem serialu są ukazane w nim liczne egzekucje. To jeden z obszarów, w których następuje rozejście się udokumentowanych faktów historycznych i wykreowanej serialowej rzeczywistości. Dla przykładu – widz ogląda egzekucję uznanego za heretyka Simona Fisha, skazanego przez Tomasza Moore’a na spalenie na stosie w roku 1531. W rzeczywistości taka egzekucja nie miała miejsca, ponieważ Simon Fish zmarł nagle na zarazę w więzieniu, nie doczekawszy się procesu (Helt 2004). Nie zniechęciło to autora scenariusza, starającego się, aby w dobie wszechobecnych „krwawych seriali”, maksymalnie nasycić swoją produkcję elementami podnoszącymi dramatyzm i atrakcyjność przekazu dla odbiorcy, przyzwyczajonego, czy wręcz oczekującego takich scen.

Można powiedzieć, że serial to imitacja, która poprawia rzeczywistość – kolejny wyznacznik hiperrzeczywistości. Podobnie rzecz się ma z przedstawieniem egzekucji skazanej za herezję Anny Askew (1521–1546). Według zachowanych świadectw była to jedyna kobieta, którą torturowano w Tower of London, a następnie spalono na stosie. Przesłuchiwali i torturowali ją Sir Richard Ricks i Lord Kanclerz Henry Wriothesley (Beilin 2000), po czym nie mogła poruszać się o własnych siłach z powodu pozrywanych przez oprawców ścięgien. Z tego powodu została spalona w pozycji siedzącej, przykuta do krzesła. Hirst zmienił śmierć Askew w „bombową scenę” – w serialu kobieta otrzymuje przemycony woreczek prochu strzelniczego, który eksploduje podczas egzekucji, skracając jej cierpienie. Pokazuje to podejście twórcy: samo spalenie skazanej na stosie nie jest wystarczająco dramatyczne.

Znawcy zauważają jeszcze inne elementy wprowadzone do serialu sprzeczne z realiami epoki. W czołówce serialu słońce wschodzi zza budynku ratusza w Sztokholmie, którego budowa została ukończona 376 lat po śmierci Henryka VIII. Widz ma także okazję oglądać nieznanne w Anglii Tudorów gatunki ptaków, a nawet lilie Stargazer, które zostały wyhodowane w 1976 roku. Są to „mikroelementy serialu”, zauważalne tylko dla wytrawnych znawców z danej dziedziny, czy osób, które zajmują się czy to zawodowo, czy amatorsko wyszukiwaniem błędów w filmach i serialach, niemniej świadczą one o tym, że w przypadku *The Tudors* wierność realiom historycznym i dbałość o szczegóły nie była priorytetem.

Narzędzie 3. Manipulacja wizerunkiem postaci

Jednym z zabiegów, poprzez który twórcy uzyskali efekt wizualny przywodzący na myśl cechy pożądane w społeczeństwie spektaklu (atrakcyjny wygląd, uwodzicielskość, por. Ogonowska 2012, 21) był odpowiedni dobór obsady. Stąd przy obsadzie bardziej dbano o atrakcyjność aktorów niż ich podobieństwo do postaci historycznych. Odtwórca roli Henryka VIII, Jonathan Rhys Meyers stwierdził wprost: „pod względem fizycznym nie mam żadnych cech wspólnych z Henrykiem VIII” (Gates 2008). Wizualnie jest dużo młodszy od postaci, którą odgrywa. Jest to zauważalne już w sezonie 1, kiedy to Henryk VIII wchodzi w związek z Anną Boleyn. W rzeczywistości w chwili zawarcia małżeństwa król miał 42 lata. Zaczynał poważnie przybierać na wadze. Był już także, według świadectwa weneckiego ambasadora z tego okresu „łysy jak Cezar” (Fraser 1994, 152). Takiego króla odgrywa trzydziestoletni Jonathan Rhys Meyers.

Oczywiście absurdem byłoby wymagać, aby aktor miał tyle samo lat, co postać, w którą się wciela. Wszak od czego jest charakteryzacja? Jednak rozbieżność wizualna między filmowym a historycznym Henrykiem VIII stopniowo powiększa się w kolejnych sezonach. Co znamienne dla tego serialu – przez pierwsze sezony niezauważalne są jakiegokolwiek zabiegi, aby za pomocą odpowiedniej charakteryzacji upodobnić Rhys Meyersa do Henryka VIII, o którego wyglądzie wiadomo dużo z przekazów historycznych. Naturalnie nie należy oczekiwać, że aktor musi być podobny do odgrywanej postaci historycznej. Jeśli traktujemy serial w kategoriach spektaklu, odrealnionej rzeczywistości, podobieństwo aktora do postaci historycznej nie ma znaczenia – w każdym razie dla tych widzów, którym dostarczyć ma jedynie rozrywkę. Spektakl nie dopuszcza u odbiorcy głębszej refleksji, podporządkowuje sobie widzów. Widzowie mają skosztować rozrywkę. Jednak nie wszyscy widzowie chcą być bezrefleksyjni, nie wszyscy unikają weryfikowania prawdy, nie wszyscy chcą należeć do społeczeństwa spektaklu. W wielu produkcjach mimo wszystko dba się o spójność i zbieżność wizerunku postaci z przekazami historycznymi, stąd odpowiedni casting i charakteryzacja⁷.

„Fotoszopizacja” serialu najpełniej uwidacznia się właśnie w ukazaniu postaci króla. Niewątpliwie w młodości był on atrakcyjnym mężczyzną. W odróżnieniu od swego

⁷ Warsztat aktorski, możliwości charakteryzacji, ale i fizyczne podobieństwo do odgrywanej postaci historycznej są wszak brane pod uwagę przy dobieraniu aktorów do poszczególnych ról. Nieprzypadkowo królową Elżbietę II w filmie *The Queen* (2006, reż. Stephen Frears) czy spektaklu *The Audience* zagrała Hellen Mirren, a nie Angelina Jolie.

starszego brata i pierwszego męża Katarzyny Aragońskiej, Artura, Henryk był młodzieńcem pięknym, zdrowym i postawnym. Według świadectw z epoki, jego warunki fizyczne można było uznać za olśniewające. W wieku 23 lat miał 89 cm obwodu w pasie, a obwód jego klatki piersiowej wynosił w przybliżeniu 107 cm, przy wzroście nieomal 190 cm. Młody Henryk musiał wywierać wspaniałe wrażenie. Jeśli dodamy do tego złote włosy z rudymi błyskami, brodę, która „wyglądała jak ze złota”, niebieskie oczy oraz „cerę delikatną i jasną” (Fraser 1994, 69) otrzymamy obraz, który trudno jest przerysować. Obiektem szczególnego podziwu otoczenia były jego muskularne, potężnie zbudowane nogi (Fraser 1994, 56). W swoich czasach Henryk atrakcyjnością bił na głowę innych władców, a w młodości uważany był za najbardziej pożądaną partię epoki. Jest to zatem idealna postać historyczna, by zaspokoić gusta widzów społeczeństwa spektaklu.

Nawet mało drobiazgowy widz zauważy, że odtwórca głównej roli w serialu jest ciemnym brunetem i daleko mu do atletycznej budowy króla, choć sylwetkę ma pięknie wyrzeźbioną (często filmowany jest rozebrany od pasa w górę). Niewątpliwie uroda Johnatana Rhys Meyersa podkreśla atrakcyjność młodego Henryka. Problem z przekazem realiów historycznych polega na tym, że atrakcyjność Henryka VIII zaczęła dość szybko przygasać. Już w wieku około 40 lat miał pokaźną łysinę, zawsze maskowaną na obrazach przez nakrycie głowy. Szybko też zaczął przybierać na wadze. Proces ten przyspieszył wyraźnie od 1524 roku, kiedy to król uległ wypadkowi na turnieju, co doprowadziło do powstania odnawiającej się rany na nodze. Wypadek zmienił tryb życia władcy, który stopniowo zażywał coraz mniej ruchu, zarazem nie stroniąc od tłustych potraw (Fraser 1994, 386–387; Castor 2011, 64; Weir 1992, 302). W czasie małżeństwa z trzecią żoną, Joanną Seymour, Henryk był już niezmiernie otyły, a jego dawna atrakcyjność minęła bezpowrotnie.

Król przybierał na wadze do końca życia. Wyjątkiem był krótki okres małżeństwa z Katarzyną Howard, kiedy to próbował poprawić swój wygląd i stan zdrowia, poddając się surowym rygorom. Za pomocą systematycznej jazdy konnej uzyskał niewielki efekt, świadczący o sile jego uczuć do nastoletniej żony (Fraser 1994, 387). Niemniej, w wieku 50 lat i później Henryk wzbudzał zapewne raczej wstręt niż pożądanie. W ostatnich latach życia miał w pasie ok. 140 cm, i z trudem poruszał się o własnych siłach, wyraźnie utykając na chorą nogę, nie był w stanie samodzielnie dosiąść konia (McCarthy 2009).

Prawdopodobnie otyłość była jednym z czynników, które przyspieszyły śmierć władcy. O ile widz dowiaduje się o ranie odniesionej w turnieju i wywołanych przez nią późniejszych komplikacjach, o tyle serial pomija inne problemy zdrowotne Henryka. Od czasu wspomnianego wypadku cierpiał on na żylakowate owrzodzenie nóg, które od

1528 roku zaczęło być chroniczne (Fraser 1994, 387). Wzmianki o otwierających się wrzodach czy podagrze nie mieszczą się w serialowym przedstawieniu atrakcyjnego i walecznego Henryka. Pokazanie problemów medycznych króla znacząco wpłynęłoby na wizerunek i w konsekwencji recepcję jego postaci: nie mógłby już być przedstawiany jako pełen sił witalnych król nieustannie skory do seksu.

Serialowy Henryk pod koniec życia co prawda utyka i chodzi pomagając sobie laską, a widz zauważyć może także, że „przytył” w stosunku do wcześniejszych sezonów, efekt ten osiągnięto poprzez dobranie odpowiednio „poszerzających” strojów, a nie poprzez pokazanie otyłości samego króla. Twarz „postarzonego” Rhys Meyersa z pewnością nie jest twarzą człowieka chorobliwie otyłego. Włosy serialowego Henryka co prawda siwieją, a właściwie przyprószone są atrakcyjną siwizną, ale aż do końca serialu nie można zauważyć na jego głowie śladu łysiny. Charakteryzacja w tym przypadku polegała na zmianie fryzury: z młodzieńczych krótko przystrzyżonych na dłuższe, okalające twarz, co daje efekt powagi, z siwymi przebłyskami, oraz wyżej zarysowaną linią czoła.

Tymczasem już wizerunek króla z 1536 roku namalowany przez Holbeina pokazywał „twarz zdeformowaną otyłością – wąskie, zaciśnięte usta, małe oczy, zarost, pod którym rysuje się bezkształtny podbródek” (Fraser 1994, 302). Na portrecie namalowanym przez Corneliusa Massysa w roku 1544 zauważyć można, że twarz monarchy w opinii historyczki, Antonii Fraser, „przypominała ogromny kartofel, a jej cechy ludzkie zachowane były jedynie dzięki oczom i ustom” (1994, 426). Twórcy serialu oszczędzili widzom obrazu, jaki był udziałem dworzan Henryka: „Codzienny widok dobiegającego pięćdziesiątki władcy, potwornie otyłego, boleśnie kulejącego na owrzodzonych nogach, wciąż przypominał dworzanom o śmiertelności monarchy” (Fraser 1994, 394).

Efekt „fotoszopizacji” serialu osiągnięto także poprzez manipulowanie wiekiem, a co za tym idzie wyglądem, aktorek odgrywających główne role. Wpływa to na podkreślanie (nie)atrakcyjności określonych postaci oraz na recepcję małżeństw króla. Pierwsza żona Henryka VIII, Katarzyna Aragońska, była od niego starsza o 6 lat. W serialu odgrywa ją Marie Doyle Kennedy, starsza od Jonathana Meyersa o 13 lat. Dla odmiany, Anna Boleyn, druga żona Henryka była od niego młodsza o 10 lat. W serialu w Annę Boleyn wcieliła się Natalie Dormer, młodsza od Meyersa o 5 lat. Jak wspomnieliśmy, nierozsądnym byłoby oczekiwać, że aktor będzie dokładnie w wieku odgrywanej postaci, niemniej za pomocą tego prostego zabiegu twórcy uzyskali efekt wizualny, w którym Henryk i Katarzyna są „od pierwszego wejrzenia” niedobranym i nieszczęśliwym małżeństwem, skazanym na niepowodzenie. Widz nie ma wątpliwości, co do zasadności dążeń Henryka do rozwiązania tego związku. Jednocześnie sympatia widza kieruje się w stronę nowego

małżeństwa, które pokazuje „dopasowaną” parę, świetnie dobraną wiekiem i temperamentem, także erotycznym.

Być może najbardziej atrakcyjnym wizualnie aspektem związanym z „fotoszopizacją” serialu jest jego seksualizacja. Filmowy Henryk jest zmysłowym mężczyzną, opanowanym swoją seksualnością i obsesją spłodzenia potomka. Widz może obserwować miłosne igraszki z kolejnymi kochankami czy też króla oddającego się masturbacji. Henryk z *The Tudors* to starannie wydepilowany na klatce piersiowej (zgodnie ze współczesnymi nam kanonami piękna) mężczyzna w skórzanych bokserkach ozdobionych herbem, zawsze gotowy do seksu i podążający za niekontrolowaną, lub kontrolowaną z największym trudem, namiętnością. Hedonizm i seksualizacja życia to jedne z wyznaczników postmodernistycznego społeczeństwa (społeczeństwa symulacji według Baudrillarda). Jakkolwiek serial przedstawia Henryka jako mężczyznę o niespożytych siłach witalnych, historycy potwierdzają z pewnością sześć kochanek znanych z nazwiska (Anne Stafford, Bessie Blount, Mary Boleyn, Mary Shelton, Elisabeth Amadas, Jane Popincourt – w ostatnim przypadku istnieją jedynie poszlaki), być może istniały jeszcze inne, co do których nie ma takiej pewności. Należy spodziewać się, że w otoczeniu tak pozbawionym prywatności, jakim był dwór Henryka, informacje o tego typu kontaktach króla przetrwałyby do naszych czasów. Wydaje się zatem, że serial czerpie ze współczesnych kodów kulturowych tworząc swą rzeczywistość.

Szczegółnej erotyzacji poddano wizerunek Anny Boleyn. Serial wiele czasu poświęca na pokazanie rozwoju jej związku z Henrykiem oraz napięcia seksualnego między przyszłymi małżonkami i po ślubie. Widz może odnieść wrażenie, że był to bardzo długi związek, pełen romantycznych uniesień. Prawda jest znacznie bardziej prozaiczna. Henryk dość szybko zaczął tracić męską siłę. Jak głosiła złośliwa obiegowa opinia, był jedynym władcą, który miał więcej żon niż kochanek. Od 1534 roku na pewno cierpiał na okresową impotencję, znana jest wypowiedź Anny Boleyn, słynącej z ostrego języka, że król „nie ma ani *vertu* (sprawności) ani *puissance* (męskości)” (Fraser 1994, 256). Stopniowo coraz więcej pojawiało się pogłosek i spekulacji na temat jego sprawności seksualnej. Niewątpliwie porażką zakończyła się jego noc poślubna z Anną Kliwijską, co dodatkowo zraziło do niej króla, nastawionego już zresztą wcześniej nieprzychylnie do nowej żony.

Serialowy wizerunek Henryka i Anny Boleyn to związek atrakcyjnych, pięknych i namiętnych partnerów, w pełni świadomych swej seksualności i potrafiących ją wykorzystać. Królowa pokazana została jako obiekt pożądania w taki sposób, że fotosy z serialu mogłyby się znaleźć na okładce niejednego współczesnego magazynu dla panów: nagie długie nogi i ramiona, erotyczna pozycja i uwodzicielskie spojrzenie.

Takie przedstawianie postaci i związku to bezpośredni wpływ współczesnej kultury, która z erotyzacji uczyniła środek zdobywania zainteresowania i podwyższania oglądalności. Historyczna Anna Boleyn wyróżniała się raczej ciemną karnacją i cygańskim typem urody (Fraser 1994, 254), przy czym nie była wielką pięknoscią, a dyplomatyczna ocena ambasadora weneckiego mówiła, że „nie należy ona do najprzystojniejszych kobiet świata” (Fraser 1994, 145). Oliwkowa cera nie zmieniała jednak faktu, że (przynajmniej do pewnego momentu i przez niektórych) była uważana w swojej epoce za atrakcyjną kobietę. Niedostatki karnacji nadrabiała wytworną, długą szyją (cenioną w epoce) i manierami, jakich nabyła podczas pobytu we Francji oraz zręcznością w tańcu (Fraser 1994, 147). Fascynowała mężczyzn inteligencją, śmiałością i oryginalną urodą. Widz (jeśli ma wiedzę historyczną) zorientuje się, że serialowa Anna Boleyn niekoniecznie odpowiada zachowanym świadectwom z epoki. Z pewnością celem autorów serialu było pokazanie królowej jako pociągającej kobiety, obdarzonej ognistym temperamentem seksualnym, co dodatkowo miało podnieść atrakcyjność i oglądalność serialu (zwłaszcza wśród męskiej części widzów). Pod tym względem Natalie Dormer sprostała oczekiwaniom twórców serialu, tworząc postać uwodzicielskiej, namiętnej i ponętnej królowej.

Co ciekawe, żadna z żon Henryka VIII nie była uważana za piękność w swoich czasach. Dla przykładu – uroda Joanny Seymour w powszechnej opinii „nie wykraczała ponad przeciętność”; wyróżniała się za to śnieżnobiałą karnacją (Fraser 1994, 273). Anna Kliwijska w wieku lat 24 wyglądała na 30, była wysoka i chuda, przeciętnej urody „o stanowczym, zdecydowanym obliczu” według przekazu Charlesa de Marillaca, ambasadora francuskiego (Fraser 1994, 353). Podobno stałość charakteru malująca się na jej obliczu „wynagradzała braki piękności” (Fraser 1994, 353). Niewątpliwie Hans Holbein, posłany do Kliwii w charakterze „fotografa” wiedział, co robi, malując wizerunek księżniczki Anny en face, co umożliwiło ukrycie jej wad. W swej epoce Holbein nie mógł pozwolić sobie na radykalne zmiany w wizerunku księżniczki, nie narażając się na gniew króla. Mógł skorzystać jedynie z najdyskretniejszej funkcji „fotoszopizacji”, jaką było przedstawienie obiektu w możliwie najkorzystniejszy sposób. O sukcesie tego zabiegu świadczy fakt, że król po obejrzeniu portretu podjął ostateczną decyzję o zawarciu związku małżeńskiego. Niewątpliwie urodziwa odtwórczyni roli Anny Kliwijskiej, Joss Stone, nie potrzebowała zabiegów upiększających. Tym większe może być zdumienie widza zachowaniem Henryka, odrzucającego atrakcyjną (w serialu) małżonkę.

Ostatniej królowej, Katarzyny Parr, także nikt nie określał mianem piękności. Jak pisze Fraser „nawet miano ‘umiarkowanej piękności’, którego Marillac użył w stosunku do Joanny Seymour i Anny Kliwijskiej, w przypadku Katarzyny nie znajdowało

zastosowania” (1994, 426). Jak wiemy z przekazów historycznych, nawet Anna Kliwjska oburzona zauważyła, że „nowa królowa nie dorównuje jej w najmniejszym stopniu” swoim wyglądem (Fraser 1994, 426).

Twórcy serialu narzucając współczesne kody kulturowe (atrakcyjność fizyczna, uwodzicielskość) na przedstawianą rzeczywistość dokonali wyboru odpowiednich aktorek wcielających się w role kolejnych królowych. Jeśli celem miało być stworzenie, że znów odwołamy się do słów Hirsta, historycznej „opery mydlanej” o lekkim zabarwieniu erotycznym, piękne królowe, z wyeksponowanym biustem, musiały być obowiązkowym elementem takiego widowiska. I tak właśnie się stało.

Znamiennym jest także, że twórcy serialu zignorowali zupełnie obyczajowość epoki dotyczącą życia seksualnego. O klimacie panującym wokół seksu w epoce Tudorów może świadczyć następujący opis, opierający się na źródłach i badaniach historycznych:

Małżonkowie nie mogli także uprawiać seksu w dni świąteczne i postne: w niedziele, w okresie adwentu, w czasie Wielkiego Postu, w tygodniu wielkanocnym, a także w środy, piątki i trzy dni przed przyjęciem komunii. Kobiety musiały również zachować wstrzeźliwość podczas menstruacji, ciąży, w okresie czterdziestu dni po porodzie (niektórzy teologowie nakazywali dłuższą wstrzeźliwość po urodzeniu dziewczynki niż chłopca) lub gdy karmiły piersią. W efekcie pozostawało niewiele dni, kiedy para mogła ze sobą sypiać; nie licząc kobiecego cyklu menstruacyjnego i okresów ciąży, Kościół zabraniał stosunków seksualnych przez niespełną połowę roku (Faron 2016, 16).

Z pewnością wszystkie te zasady niekoniecznie były przestrzegane przez wiernych, tym bardziej arystokrację i władców, niemniej jednak seksualizacja życia codziennego Henryka VIII w świetle świadectw na temat obyczajowości epoki wydaje się znacznym przerysowaniem, mającym na celu zwiększenie atrakcyjności serialu oraz zbliżenie bohaterów do obyczajowości współczesnej, w której erotyzacja masowej wyobraźni jest na porządku dziennym. W serialu królowa ma być kobietą piękną i pełną wdzięku, a władca dysponować ma niespożytą witalnością samca alfa.

Znawcy epoki mogą być także rozczarowani charakteryzacją aktorek. Makijaż Tudorów nie ma niczego wspólnego ze sposobami malowania się, jakie stosowano ówczesnie na dworze angielskim. Za czasów Henryka VIII kobiety, nawet z kręgów arystokratycznych nie stosowały ciężkiego, przytłaczającego makijażu. Choć kosmetyki wykonane z naturalnych składników (miód, wosk pszczeli, olej z nasion sezamu) były znane, to stosowane były głównie dla wygładzenia skóry. Makijaż koncentrował się na podkreśleniu koloru rzęs i brwi. Usta i policzki podkreślano różem. Dopiero za czasów królowej Elżbiety I makijaż stał się mocniejszy i wyraźniejszy, gdyż królowa w ten sposób starała

się kryć pojawiające się zmarszczki oraz ślady po ospie. Głównym elementem takiego makijażu była niezmiernie blada, wręcz biała cera – atrybut kobiet z wyższych sfer, które nie pracowały na świeżym powietrzu. Ponieważ składniki, z których sporządzano wybielającą twarz miksturę mogły powodować podrażnienie skóry, a nawet bywały trujące – stosowano je co najwyżej trzy razy w tygodniu.

Serialowi Tudorowie umalowani są według stylistyki XXI wieku, makijaż podkreśla zmysłowość i urodę, a aktorki właściwie nie pokazują się nieumalowane. Zniekształcenie to widać szczególnie poprzez kontrast w porównaniu z innym filmem historycznym, *Elisabeth* (1998), do którego scenariusz napisał także Michael Hirst. Twórcy tego filmu zadbali o zgodne z realiami historycznymi przedstawienie sposobów poprawiania urody, pokazując epokę w sposób zdecydowanie bliższy rzeczywistości niż autorzy *The Tudors*. Makijaż królowej Elżbiety I przypomina białą maskę z czerwonymi plamami na kościach policzkowych i ustach, tak jak na jej portretach. Męską część widzów *The Tudors* niewątpliwie przyciągały zawsze nienagannie umalowane aktorki, szczególnie Natalie Dormer, często filmowane w niekompletnych strojach i wyzywających pozach. Hiperseksualizację Anne Boleyn w serialu osiągnięto kilkoma sprawdzonymi chwytami.

Nie tylko królowe, ale wszystkie pozostałe kobiety pojawiające się na planie serialu, zwłaszcza damy dworu, są odpowiednio atrakcyjne, by przyciągnąć oko zarówno Henryka, jak i widza. W rzeczywistości, w otoczeniu króla pojawiały się damy, nawet szlachetnie urodzone, które „nigdy się nie myły, miały drewniane zęby, nieprzyjemny zapach z ust i całego ciała, oblewały się za to perfumami i trzepotały do Henryka rzęsami umalowanymi za pomocą króliczej łapki” (Hart 2010, 12). Takich kobiet w serialu nie ujrzymy.

Uwagi końcowe

Opisane zabiegi wskazują na znaczny nakład pracy, jaki włożyli twórcy serialu w upiększenie przedstawionej rzeczywistości. Serial oparty na historycznych faktach ma swoje własne prawa i tworzy nową rzeczywistość, hiperrealną i przygotowaną w taki sposób, aby zaspokoić potrzeby współczesnego widza. Jest to rzeczywistość poprawiona i ulepszona w stosunku do tego, co wiadome jest z zachowanych przekazów historycznych.

W opinii „TV Guide” autorom serialu udało się stworzyć „najgorętszy portret Henryka VIII w historii”. Trudno nie zgodzić się z tą opinią, natomiast serial *The Tudors* jest znakomitym przykładem, że to, co najgorętsze nie musi być najwierniejsze. Zastanowić się należy, jaką wizję Anglii za panowania Henryka VIII ma widz po obejrzeniu serialu

i do kogo właściwie skierowana jest ta produkcja. Gatunek fikcji historycznej z definicji zakłada, że widz otrzymuje udratyzowaną wersję historii. Wersja ta może jednak być bliższa faktom historycznym, lub znacznie się od nich oddalać. Sięgając po dzieło oparte na wydarzeniach historycznych, widz jest świadomy, że jest to jedynie pewna rekonstrukcja wydarzeń, może jednak oczekiwać, iż rekonstrukcja ta nie odbiega znacząco od faktów, i że dostarczy mu wiedzy o realiach epoki. We współczesnym świecie, opartym na szybkim przetwarzaniu informacji, może nawet oczekiwać, że dostanie „lekcję historii w pigułce”, że po obejrzeniu serialu będzie wiedział, jak wyglądało życie na dworze Henryka VIII.

Niestety, serial nazywany fikcją historyczną to nie serial historyczny, w którym z pewnością dbałość o realia historyczne jest zdecydowanie większa. Spośród ponad 350 osób zaangażowanych w pracę nad filmem (nie licząc aktorów), znalazło się jedynie dwóch konsultantów: Justin Pollard (konsultant historyczny) oraz David Fallis (konsultant ds. muzyki z epoki). Dysproporcja między liczbą konsultantów historycznych a pozostałymi członkami zespołu wskazuje na priorytety: nad efektami wizualnymi pracowało 60 osób, nad realiami historycznymi – 2. Justin Pollard jest historykiem i scenarzystą, który pracuje często w przy produkcjach kostiumowych i filmach dokumentalnych. Co ciekawe, był także konsultantem we wspomnianym już filmie *Elżbieta*. Niewątpliwie zna się na swoim fachu. Najwyraźniej jednak wiedza historyczna, czy zgodność z realiami i faktami, miała w przypadku *The Tudors* znaczenie drugorzędne. Priorytetem było zrobienie wciągającego widowiska, przyciągającego widza intrygami (na dworze królewskim, ale w sumie dość uniwersalnymi – dążeniem do władzy), okazjonalnymi drastycznymi scenami i seksem. By efekt taki osiągnąć, konieczna była „fotoszopizacja” historii, która choć nigdy nie jest nudna, to zawsze może być pokazana na różne sposoby. W tym serialu pokazana została tak, by zaspokoić współczesne gusta (gusta społeczeństwa spektaklu): akcja jest wartka, nie ma dłużyzn, postaci piękne, epatujące seksapilem. Któż obecnie chciałby oglądać nieatrakcyjne kobiety w towarzystwie otyłego, owrzodzonego impotentą? Kogo przyciągnąłby taki serial? Być może garstkę historyków, ale i to niekoniecznie – historycy to wszak też ludzie. Historią zajmują się na podstawie materiałów źródłowych, a seriale oglądają dla przyjemności. I to właśnie dążenie do dostarczenia przyjemności jak największej liczbie widzów leży u podstaw „fotoszopizacji” historii w serialach.

Niemniej jednak przyjemność odbiorcy nie musi być nadrzędną wartością decydującą o ostatecznym kształcie serialu historycznego bądź opartego na faktach historycznych. Dowodzą tego produkcje, w których dbałość o szczegóły historyczne osiąga najwyższy poziom. Przykładem takiego podejścia może być serial *Band of Brothers* (*Kompania*

braci) z 2001 roku na podstawie książki Stephena E. Ambrose’a. Dbłość o realia została posunięta tak daleko, że aktorzy musieli przebywać w warunkach dokładnie odpowiadających tym, jakie panowały w czasie kampanii w Normandii (nie wszyscy byli w stanie to wytrzymać). Podobnym przykładem wierności realiom historycznym może być mini-serial *Pacyfik* z 2010 roku. Tylko te dwie produkcje pokazują, że we współczesnym świecie możliwe jest stworzenie atrakcyjnego widowiska przy maksymalnej wierności realiom, nie uciekając się przy tym do nadmiernej „fotoszopizacji”.

Bibliografia

- Baudrillard, Jean. 2005. *Symulakry i symulacja*. Tłumaczył Sławomir Królak. Warszawa: Wyd. Sic!.
- Beilin, Elaine V. 2000. *Askew Anne (c. 1521–1546)*. W *Tudor England: An Encyclopedia*, pod redakcją Arthur F. Kinney i David W. Swain, 45. New York: Garland.
- Castor, Harriet. 2011. *Henry VIII: The Story of the Ruthless Tudor King*. London: A & C Black Publishing.
- Cuddon, J.A. 1992 [1976]. *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin Books.
- Debord, Guy. 1998 [1967]. *Spółczesność spektaklu*. Tłumaczyła Anna Ptaszkowska. Gdańsk: Wyd. słowo/obraz/terytoria.
- de Groot, Jerome. 2010. *The Historical Novel*. London and New York: Routledge.
- Eco, Umberto. 1986 [1983]. *Travels in Hyperreality. Essays*. Tłumaczył z włoskiego William Weaver. San Diego, New York, London: A Harvest Book.
- Faron, Barbara. 2016. *Życie seksualne Tudorów*. „Tudorowie. Magazyn o historii Anglii” 2: 14–19.
- Fraser, Antonia. 1994. *Sześć żon Henryka VIII*. Tłumaczyła Irena Szymańska, Agnieszka Nowakowska. Pruszków: Rachocki i S-ka.
- Gates, Anita. 2008. *The Royal Life (Some Facts Altered)*. „New York Times”. 23 marca. http://www.nytimes.com/2008/03/23/arts/television/23gate.html?_r=0.
- Guzowska, Beata. 2015. *Estetyzacja – nowa matryca kultury*. „Człowiek i społeczeństwo”. 39: 57–67.
- Hart, Kelly. 2010. *Mistresses of Henry VIII*. Stroud: History Press.
- Helt, J. S. W. 2004. “Fish, Simon (d. 1531)”. *Oxford Dictionary of National Biography*. Dostęp: Lipiec 2016. <http://www.oxforddnb.com/view/article/9486>.

- Hirst, Michael (prod). 2007–2010. *The Tudors (Dynastia Tudorów)*. Peace Arch Entertainment dla Showtime.
- Kapur, Shekhar (reż). *Elisabeth*. 1998. Scenariusz Michael Hirst. PolyGram Filmed Entertainment, Kapurfilm, Working Title Films, Film4 Productions, Studio Canal.
- Lukács, György. 1962. *The Historical Novel*. London: Merlin Press.
- McCarthy, Michael. 2009. *The jousting accident that turned Henry VIII into a tyrant*. „Independent”. 18 kwietnia. <http://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/the-jousting-accident-that-turned-henry-viii-into-a-tyrant-1670421.html>.
- McHale, Brian. 2003 [1987]. *Postmodernist Fiction*. London and New York: Routledge.
- Murthy, Nishevita J. 2014. *Historicizing Fiction/Fictionalizing History: Representation in Select Novels of Umberto Eco and Orhan Pamuk*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Norton, Elizabeth. 2011. *Catherine Parr*. Stroud: Amberley Publishing Limited.
- Ogonowska, Agnieszka. 2012. *Spółczesność spektaklu: prekursorzy i ich współczesne dziedzictwo intelektualne*. „Przyszłość. Świat – Europa – Polska” 1: 14–26.
- Wagner, John A. i Susan Walters Schmid (red). 2012. *Encyclopedia of Tudor England*, tom 1, Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Weir, Alison. 1992. *The Six Wives of Henry VIII*. New York: Grove Press.
- Welsch, Wolfgang. 2005. *Estetyka poza estetyką. O nową postać estetyki*. Tłumaczyła Katarzyna Guczalska. Kraków: Universitas.

Linguistic Studies

Studia Językoznawcze

Case Reporting as a Macro-genre and its Metadiscourse Aspects – A Review of the Literature

Magda Żelazowska-Sobczyk
University of Warsaw

Magdalena Zabielska
Adam Mickiewicz University

Abstract

This paper is an attempt to present and systematize knowledge of the varieties of case reporting, and to compare them in terms of their structure, language features, and their rhetorical functions following the metadiscourse approach by Hyland (2000, 2005, with Tse 2004). The theoretical part of this paper includes a definition and characteristic features of the genre, a brief historical background, descriptions of case report varieties (e.g. evidence-based CR, integrated narrative and evidence-based CR, interactive CR, *Patient Experience Case Studies*, educational CR and brief CR), their structure, and a review of the literature. The empirical part presents an analysis of a collection of English case reports from prestigious scientific medical journals – *American Journal of Case Reports*, *British Medical Journal*, *Case Reports in Medicine*, *Journal of Case Reports*, *Journal of Medical Case Reports*, *The Lancet*, and one Polish journal (in English) – *Polish Journal of Surgery*, and concerns their structural, linguistic and rhetorical aspects.

Keywords: medical communication, scientific writing, case report, metadiscourse, patient

Abstrakt

Celem pracy jest przedstawienie i usystematyzowanie wiedzy o opisach przypadków i ich odmianach, porównując ich budowę, cechy językowe i struktury retoryczne w oparciu o model metadyskursu Hylanda (2000, 2005, razem z Tse 2004). Część teoretyczna zawiera definicję i cechy charakterystyczne tegoż gatunku, perspektywę historyczną oraz opis nowych odmian pisarstwa opisowego (np. opis oparty na faktach, wersję opisu opartego na faktach w połączeniu z subiektywnymi relacjami lekarza i pacjenta, opis interaktywny, projekt *Patient Experience Case Studies*, opisy o charakterze dydaktycznym oraz formy skrótowe), ich strukturę i przegląd badań. Część empiryczną stanowi analiza anglojęzycznych opisów przypadków z prestiżowych czasopism medycznych, takich jak *American Journal of Case Reports*, *British Medical Journal*, *Case Reports in Medicine*, *Journal of Case Reports*, *Journal of Medical Case Reports*, *The Lancet*, oraz jednego czasopisma polskiego (jednak tylko artykuły w języku angielskim) – *Polish Journal of Surgery*. W badaniu zostały wykazane cechy lingwistyczno-retoryczne, obecne w analizowanych opisach przypadków, a także ich struktura.

Słowa kluczowe: komunikacja medyczna, tekst naukowy, opis przypadku, metadyskurs, pacjent

1. Aim

The aim of this study is an attempt to systematize knowledge of the varieties of medical case reports (henceforth CR) (traditional CR, evidence-based CR, integrated narrative and evidence based CR, interactive CR, *Patient Experience Case Studies* and new varieties of CR: educational CR, e.g., “Case challenges”, “Lesson of the week”, medical/clinical images, flashlights, etc.) with respect to their structure as well as linguistic and rhetorical features. The paper begins with the theoretical part, which includes the definition of the genre, characteristic features of the structure of the CR, a brief historical outline and a description of the varieties of CRs. In this way, it constitutes a review of the literature on case reporting from the perspective of different disciplines: linguistics, health sciences, medical education, medical ethics, etc. Research data in the empirical part consist of case reports in English derived from prestigious scientific journals: *American Journal*

of Case Reports, *British Medical Journal*, *Case Reports in Medicine*, *Journal of Case Reports*, *Journal of Medical Case Reports*, *The Lancet*, and from one Polish journal (in English) – *Polish Journal of Surgery*. The results of a comparative analysis of the texts point to characteristic features, similarities and differences among the varieties of the case report.

2. Theoretical background

The case report is one of the many representatives of specialized texts in scientific discourse, which is addressed to doctors, students of medical faculties and beginners in the healthcare system. As Green and Johnson (2006, 73) notice, case reports describe: (1) unusual or unknown disease, (2) unusual etiology for a case, (3) new insight into pathogenesis of a disease, (4) unusual or puzzling clinical features, (5) challenging differential and innovative diagnosis, (6) mistakes in healthcare, in diagnostic and treatment process, (7) improved or unique technical procedures, (8) unusual drug-drug, drug-food, or drug-nutrient interactions, (9) rare or novel adverse reaction to care, (10) unusual setting for care, (11) way of how to study the mechanism of a disease, (12) new clinical hypothesis, (13) reason for carrying out further research, (14) original contribution to the literature, and (15) historical development of a field or movement. Gopikrishna (2010, 266) adds to the list (16) an unreported case of association of two diseases, and possible relationship between them. According Nissen and Wynn (2012, 87), the case report is “a detailed description of the experience of a single patient” and “a formal summary of (...) his or her illness, including the presenting signs and symptoms, diagnostic studies, treatment course and outcome”. Therefore, it can be said that “[a]ny patient that goes through the door of [a] hospital is a potential case report” (Anonymous, in Jenicek 2001, V). It is worth noticing that the main advantage of the CR is “the accessible nature of this particular of clinical information” (Gopikrishna 2010, 265), which may help to find quickly a more effective solution to similar clinical problems in the future. In addition to the above, the case report has also an educational value (Cabán-Martínez and Gracia-Beltrán 2012), and writing it up is often the first scientific activity among medical students and young doctors since it is “a vehicle for teaching clinical medicine” (Jenicek 2001, XII).

More generally, case reports belong to the so-called *macro-genre* (Martin 1995, 16) featuring “familiar elemental genres” of the CR (Martin 2000, 16): case reports, case records/histories, case notes and case presentations, which allow professionals across

institutions to construct and manage cases (Sarangi and Brookes-Howell 2006, 197). Other types of case reporting (both oral and written) include: floor or daily ward presentations, presentations on rounds, progress reports, including morning or admission reports and discharge summaries, brief reports, a case to learn from (educational purpose) and the CR for non-medical purposes (compensation claims in occupational medicine and tort litigations) (Jenicek 2001, 5–6, 69–70, 97). Although the contexts of their production and use may differ, rhetorically, they are all “descriptive and expository” (Salager-Meyer et al. 1989, 155). As regards the case report specifically, the literature and medical databases (for instance, PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar) use a variety of different names for the CR: clinical case report, single case report, single-patient case report, rare case report, report of a case and case series, case series report, report of case series, etc. Case series include 3–10 cases of a disease (Nissen and Wynn 2012, 87).

3. Brief historical background

The case report is the oldest and the most grounded way of communication in medicine as first CRs come from Ancient Egypt (Dib, Kidd, and Saltman 2008, 1). Probably the oldest and most well-known is the Edwin Smith Papyrus (1600 BC). A significant impact on case reporting development was also exerted by Greek physician Hippocrates (400 BC), the author of Hippocratic Corpus, consisting of several case narratives. In his case histories, a physician-narrator played the most important role and the patient’s own version was intentionally omitted (Nissen and Wynn 2014, 1–2). Claudius Galenus (200 AD), Greek physician in the Roman Empire, also authored many case histories. In Islamic Middle East medicine CRs were developed by Razi (approximately 925 AD), who is believed to be the author of about 1000 case histories, included in *Casebook* (Álvarez-Millán 2000, 2015).

For ages CRs were regarded as the primary way of communication among physicians – as a regular talk or a written note – about an unusual or interesting patient in their everyday practice. This form of informal communication evolved into one of the representatives of academic discourse (Carleton and Webb 2012, 93). Yet, with the rapid development of medical research and practice, it was relegated to the role of teaching material in education or an article about “precious gems” (Papanas and Lazarides 2008, 344) due to the introduction of innovatory diagnostic and treatment methods as well as

the popularization of a new approach in medicine – evidence-based medicine (EBM). According to Jenicek (2001, 23, 212), EBM is “the process of systematically finding, appraising, and using contemporaneous research findings as the basis for clinical decision; the application of valid information to answer the clinical question; patient care based on evidence derived from the best available studies”.

In the 1980s, EBM had a significant impact on the publication of CRs in that a number of scientific medical journals relegated them to the “Letters to the editor” section (Nissen and Wynn 2012, 2). After 1990 the case reporting genre regained its former position and prestige. As a consequence, many journals created new sections only for publishing CRs. In 1995 *The Lancet* introduced a new section, called “Case reports”, while in 1997 the *American Journal of Psychiatry* introduced the “Clinical case conference” section. In 1999 Browman in the *Journal of Clinical Oncology* proved that it is possible to focus on the patient and their preferences and emotions in tumor treatment even if they are incompatible with the EBM approach. Furthermore, numerous journals were established only to focus on the publishing of case reports, for instance, *BMJ Case Reports*, *Case Reports and Clinical Practice Review*, *Case Reports in Dermatology*, *Case Reports in Medicine*, *Case Reports in Ophthalmology*, *American Journal of Ophthalmology Case Reports*, *Case Reports in Ophthalmology Medicine*, *Clinical Case Reports*, etc. Since 2007, due to the establishment of the *BMJ Case Reports* and the *International Journal of Surgery Case Reports* as open-access resources, countless CRs have been published on-line (Nissen and Wynn 2012, 87–90). A renewed interest in the case reporting genre as well as changes in doctor-patient communication have contributed to the creation of new varieties of CRs: evidence-based CR, integrated narrative and evidence CR, interactive CR, *Patient Experience Case Studies*, and educational CRs, such as “Case challenge”, “Lesson of the week”, letters to the editor with case stories, and brief stories such as “Clinical vignette”, “Clinical photograph”, flashlights, etc.

As Nissen and Wynn (2014) notice, the end of twentieth century was important for the changing role of CRs for two reasons. First of all, the narrative approach offered a new perspective on case reports as stories of individual people (Barusch 2012). Secondly, the potential of case reports to highlight the patient’s perspective was emphasized, in light of the patient-centered model, which resulted in many case-related publishing initiatives (see subsection 6.3 below).

4. Varieties of medical case reports

4.1. Traditional CR

A traditional case report has a canonical structure including: (1) “Introduction”, consisting of historical background, aim of the report and importance of the problem (frequency of previous cases, disease, time frame and location) and a brief review of the literature; (2) “Case report” (or “Presentation of the case”), consisting of doctor interview, history of the disease and family record, diagnostic tests and results, treatments and rehabilitation; (3) “Discussion”, featuring analyses of present results and their comparison with previous research as well as evaluation of case uniqueness; and (4) “Conclusion”, including brief summary, own research experience as well as recommendations for the treatment of similar cases and for further research (Jenicek 2001, 100–129; Gopikrishna 2010, 266–270).

However, while traditional CRs have been more common in scientific literature, new variations are constantly being introduced.

4.2. Evidence-based CR

The first type of the CR macro-genre is the evidence-based case report (EBCR), following the evidence-based medicine approach (see section 3 above). The EBCR was launched in 1998 in the *British Medical Journal* to “help readers develop the increasingly necessary art of using research evidence in practice” (Godlee 1998, 1621; Nissen and Wynn 2012, 88). Jenicek (2001, 211) describes the EBCR as “a case report focused on a defined question and its solution based on the evolution of all relevant evidence available for the solution of the case” (Jones-Harris 2003, 75). There are five elements (main points) that characterize a good-quality EBCR: (1) clinical question/hypothesis; (2) looking for evidence for the hypothesis; (3) critical analysis of the evidence as regards its importance and role; (4) decision making process, based on the evidence and clinical experience; as well as (5) treatment progress and taking actions. An EBCR starts from a short presentation of a patient/case and proceeds to three sections: Search (points 1–2), Evidence (points 3–4) and Outcome (point 5).

4.3. Integrated narrative and evidence-based CR

This type of the CR is based on narrative and evidence-based approaches. As Meza and Passerman (2011, 96) notice, “the narrative and the evidence are blended (integrated) by going back to where the patient left off – the narrative dilemma – and showing how the evidence fits within that context; the evidence thus becomes situated and contextualized within the narrative framework”. Integrated narrative and EBCRs used to be published in the *British Medical Journal*. Their structure consisted of short stories authored by physicians and patients or a dialogue between them, and information about the case, ways of looking for the solution and a possible solution to the problem. As Reis et al. (2008, 1019) observe, the doctors’ subjective perspective may also have an impact on the decision-making process.

4.4. Interactive CR

Interactive CRs were launched in 2003 by the *British Medical Journal* as case series about one topic, consisting of three parts: (1) “Case presentation” (presentation of the case and the disease as well as an invitation for readers to participate in an interactive discussion), (2) “Case progress” (treatment process), and (3) “Case outcome” (summary of the treatment, discussion and recommendations for further studies). The said interactivity of the case report had two goals: inviting readers to a discussion of a topic and achievements; as well as presenting the “Patient’s perspective” section at the end of the CR, consisting of a story in the patient’s words in the first person singular, about their feelings, experience of the disease, treatment process, etc. It is noteworthy that in other CRs types, the very message of the “Patient’s perspective” section is an integral part of the body of the text while in interactive CRs it is located at the end of the publication as a separate section. In interactive CRs this text may also be written by patients themselves or in collaboration with their physicians, or even by physicians. In traditional case reports, as distinct from interactive CRs, the third person narrative is used, highlighting an objective overtone of information about a particular case, obtained while using medical equipment, etc. (Taavitasinen and Pahta 2000, 60). Interactive CRs, on the other hand, adopt the patient-centered approach, which may be described as “a quality of personal, professional, and organizational relationships, when patients are known as persons in context of their own social worlds, listener to, informed, respected, and involved in their care – and their

wishes are honored” (Epstein and Street 2011, 100–1). The project of interactive CRs was eventually ended due to its labor-intensive character, but the idea of interactivity in professional medical publications continues to be recommended.

4.5. “Teaching a case” varieties and brief CRs

Apart from the above-discussed varieties of the case reporting macro-genre, other forms are practiced, with the view to teaching medical students and young doctors to diagnose a disease and make a clinical decision about the treatment process, etc. These are, for instance, on-line “Case challenge” (from medical website *Medscape*), “Lesson of the week” (*British Medical Journal*), “Teaching case of the month” (*Respiratory Care*), “Clinical problem solving” (*Archives of Otolaryngology*), etc., and a new project called *Educational Case Reports in Teaching and Learning Medicine*, launched by dr Anna Cianciolo. Also *Oxford Medical Case Reports* has recently launched its first educational CR.

A separate group of varieties of medical case reporting is also brief CRs, such as, e.g., “Clinical image” (*Oxford Medical Case Reports*), “Clinical photograph” (*Otolaryngology – Head and Neck Surgery*) and “Cardiovascular flashlight” (*European Heart Journal*). Brief CRs, often one-page and non-structured, consist only of important information about a case, diagnostic process, treatment and a follow-up. Some of them include Discussion and/or Conclusion sections (e.g. “Clinical photograph”). Educational CRs often have a quiz-form with the question about a diagnosis and a hyperlink to the video where information about the correct diagnosis of the case and its definition, historical background, frequency, treatment methods, etc. can be found (e.g., “Clinical problem solving”, cf. Żelazowska and Zabielska 2016).

4.6. Patient Experience Case Studies

Patient First Review was a project conducted in the province of Saskatchewan in Canada in 2009 in order to answer the question: “Is this the best we can do?” (KPMG 2009, 1). In other words, its aim was to increase the quality of healthcare offered there. As it was originally formulated, “[p]lacing patients first adds important dimensions to how we judge the success or failure of the health care system. [...] By putting patients first, we heard the healthcare system judged not in terms of productivity or efficiency or even clinical

outcomes, but in terms of pain, suffering, worry and fear” (KPMG 2009, 2). *Patient Experience Case Studies*, created as part of the project to complement it, were divided into sections: “Introduction” (introduction to the case as well as important information), “Patient’s story” (patient’s perspective in a third person narrative), “Case discussion” (solution to the problem and consequences of that choice), “Leading practices” (recommended solutions) and “Patient’s story retold” (the case retold by a physician). There are three publications of this type available, featuring three different cases, named after the patients – Emma’s story, Mathew’s story and Walter’s story.

5. Review of the literature

The body of research on medical case reporting is, in comparison with studies dealing with other scientific genres, e.g. original research papers, significantly smaller, yet it touches upon a variety of topics. There are studies documenting the development of that genre from a historical viewpoint. In these studies, their authors focus on the evolution of the patient’s perspective and his/her presentation, as well as the perception of illness, yet without examining language features (see Reiser 1991; Nowell-Smith 1995; Hurwitz 2006). The question of the patient’s perspective has also been the subject of research in papers by Engel (1977), Grice and Kramer-Dahl (1992), Ashcroft (2000), Kenny and Beagan (2004) and by Murawska (2010).

The history of case reporting, present approaches and directions of change have been reviewed by numerous researchers, for instance, Reiser (1991), Álvarez-Millán (2000; 2015), Jenicek (2001), Dib, Kidd and Saltman (2008), and Nissen and Wynn (2012; 2014). Other significant contributions that should be mentioned include: Hunter’s book *Doctors’ Stories. The Narrative Structure of Medical Knowledge* (1991), which describes in detail the rules for creating each element of that macro-genre, their structure and role, as well as Jenicek’s book *Clinical Case Reporting in Evidence-based Medicine* (2001); Atkinson’s book *Medical Talk and Medical Work* (1995) more generally describes practices of the production of medical knowledge in the healthcare context, including constructing cases and their everyday presentations. As regards the language features of CRs, they have been dealt with from different perspectives:

- a. qualitative analysis of semantic and syntactic features and their roles (Rowley-Jolivet 2007; Méndez-Cendón 2009; Mungra and Canziani 2013),
- b. metadiscourse analysis (Adams Smith 1984; Salager-Meyer 2001),

- c. diachronic studies of textual references to patients in diagnosis and treatment presentation (Taavitsainen and Pahta 2000),
- d. types of titles of CRs (Salager-Meyer and Alcaraz Ariza 2013),
- e. Systemic Functional Grammar approach in comparing CRs with literary texts (Francis and Kramer-Dahl 2004),
- f. multimodal analysis of the genre in the psychiatric context (Skinner 1956; Berkenkotter 2008),
- g. cultural perspective (Coker 2003).

A separate body of research includes works on the educational value and pedagogical purposes of CRs in medical training (Treasure 1995; Pettinari 1998; Garzone 2011; Cabán-Martinez and Gracia-Beltrán 2012; Camp 2013; Jackson et al. 2014; Florek and Delavalle 2016). Pierson (2004, 2009) studied limitations of and common mistakes in CRs. Researchers have focused also on familial representations of the macro-genre: patient or disease history, medical case note (Burnum 1989; Charon 1992; Donnelly 1992; Sarangi and Brookes-Howell 2006; Siegler 2010) or daily case presentations during rounds (Anspach 1998; Jenicek 2001).

The increasing popularity of case reports has also contributed to an increase in the texts offering guidelines on how to write and publish a good case report. These appear as regular articles, editorials, letters to the editor, comments, etc., and they are intended for established and young doctors as well as medical students. These include Huston and Squires (1996), Iles and Piepho (1996), White (2004), Jenicek (2008a, b), and Rison, Kidd, and Koch (2013) to name but a few.

6. Analysis

6.1. Data and methods

The data under analysis consist of case reports in English from open-access medical journals such as *American Journal of Case Reports*, *Case Reports in Medicine*, *Journal of Case Reports*, *Journal of Medical Case Reports*, *The Lancet*, and one Polish journal (in English) – *Polish Journal of Surgery*. 36 CRs have been selected, including 30 traditional CRs (5 from each journal mentioned above), and 6 varieties of CRs: evidence-based CRs, integrated narrative and evidence based CRs, interactive CRs, all from the *British Medical*

Journal, and *Patient Experience Case Studies* – Mathew’s story as a part of *Patient First Review*.

In the present study, the following aspects have been investigated: (a) structure of the traditional CR and its new varieties with examples derived from different parts of the texts; (b) patient’s perspective; as well as (c) metadiscourse indicators and grammar structures.

In order to describe the rhetorical structure and role of metadiscourse resources in the CRs, a decision was made to adopt the metadiscourse model by Hyland (2000, 2005, with Tse 2004). Yet, the purpose of the present study has not been to analyze the frequency of metadiscourse indicators in case reporting but rather to demonstrate and illustrate the presence of these structures across the macro-genre.

6.2. Structure of CRs

As mentioned above, a traditional CR is divided into three main sections (see below), and one extra – Conclusion, which describe different aspects of a given case: description of the patient, diagnosis, treatment, present studies, further recommendations, etc.

1. *Introduction*

- a. historical background of the disease
 - *The prevalence of neonatal teeth ranges from 1:700 to 1:30,000.* CR3
 - *It was first described by Moschowitz in 1925.* CRM23
 - *In Poland from 1998 to 2001, 265 samples of serum were collected from persons with Bartonellosis, and individualistic antibodies for Bartonella henselae were detected in 144 of them.* PPC1
- b. definition of the disease/issue
 - *The term bezoar refers to accumulation/impaction of foreign material in the gastrointestinal tract and is known to occur in human and animals for centuries.* CR1
 - *Granular corneal dystrophy (GCD) is an autosomal dominant disorder [...].* CR2
- c. introduction of terminology
 - *Teeth presenting at the time of birth are called natal teeth.* CR3
 - *Jigger, the most common name for Tungiasis, also known as the following: chigoe flea, jigger, pigue, nigua, pico, bicho de pie, bug of the foot, Tunga penetrans, T penetrans.* AJCR39

- d. importance of the topic and frequency of occurrence of a given problem
 - *Liver diseases are not considered high in the list of possibilities while dealing a case [sic!] of cyanosis and clubbing, particularly if the patient presents for the first time with these features.* CR10
 - *But HPS as the first manifestation of Wilson disease is very unusual.* CR10
 - *[...] sometimes the diagnosis of IE can be very challenging.* CRM27
- e. aim of the CR
 - *The objective of this case report is to describe the management of GCD with DALK procedure in young patient.* CR3
 - *We report an unusual case of TTP associated with the use of moxifloxacin (Avelox).* CRM23
 - *We present an unreported case of proximal femur osteosarcoma with intra-articular involvement, treated with extra-articular resection of the hip [...].* CRM34
2. *Case report (or Case presentation)*
 - f. patient presentation
 - *We present a case of a previously healthy 8-year-old boy with a 5-month history of intermittent right hip and knee pain.* CRM34
 - *In October 2011, the authors visited a 46-year-old immigrant Moroccan for the first time.* AJCR14
 - *I.G. (history number 1308/06), a woman born on April 6, 1985, was admitted to our clinic for the first time on November 6, 2006.* PPC7
 - g. medical history
 - *At this point, we reviewed her clinical history but nothing suggestive of liver disease or upper GI hemorrhage was obtained. She never underwent any abdominal operation and denied any addiction.* CR10
 - *Her past medical history was significant for hypertension [...].* CRM23
 - *He denied history of any recent gastrointestinal or respiratory infections as well.* CRM8
 - h. family medical record
 - *He told that his young brother had similar symptoms.* CR2
 - *She denied any history of recurrent chest infections in childhood or any history suggestive of cyanotic spells at her school going age. No significant family history was obtained.* CR10

- *The patient did not report any symptoms suggestive of reflux disease in the preceding years. He had no relevant past or family history.* JCR12
- i. patient's condition at the admission
 - *On admission, the patient was in normal mental and hemodynamic state.* CRM27
 - *On arrival at Alice Springs Hospital, she was severely dehydrated. Her weight of 6,02 kg was 17% below her maximum recorded 2 months earlier.* LAN12
- j. performed tests, results and clinical observation
 - *The incisional biopsy was taken from the lesion and reported to be squamous papilloma.* CR4
 - *Physical examination and laboratory tests [...] showed no abnormalities.* LAN1
- k. clinical diagnosis
 - *The patient was diagnosed with granular corneal dystrophy (GCD) of his both eyes and planned for bilateral DALK.* CR2
 - *Our clinical diagnosis was verrucous carcinoma.* CR4
- l. limitations of tests, treatment, etc.
 - *Corneal endothelial cell count was difficult to measure due to his corneal haziness.* CR2
 - *No splenomegaly was appreciated, but the examination was limited due to voluntary guarding.* AJCR5
 - *In the above case report, USS and CT were unable to provide a preoperative diagnosis.* JCR12
- m. treatment, procedures and rehabilitation process
 - *Patient underwent surgical excision and flap cover in view of large growth.* CR4
 - *A femoral osteotomy was made 16 cm distally from the tip of the greater trochanter, giving 3 cm of wide margin.* CRM34
 - *During the short period (15 days) of hospitalization in the Infectious Disease Department, the patient was started on a 4-drug regimen of isoniazid, rifampicin, pyrazinamide, and streptomycin.* AJCR14
- n. patient after the procedure
 - *In the following days, the patient showed a slight benefit in the articular pain but developed an episode of amaurosis fugax.* CRM27
 - *Patient remained afebrile for the next 72 hours and was discharged to complete a six-week course of antibiotics.* CRM17

- *Following embolization, the patient made a prompt recovery and was subsequently discharged to home without any other sequelae from his infectious process.* AJCR5
- o. recommendations
 - *The post-surgery course was uneventful and the patient was referred to the psychiatry department for further treatment.* CR1
 - *Patient was instructed to attend hematological follow-up and to vaccinate against hepatitis type B and pneumococcal infection.* PPC15
- p. follow-up process
 - *Three months follow up, showed BCVA at 6/40 by using semihard contact lens.* CR2
 - *He is currently undergoing chemotherapy with bendamustine with plans for an allogeneic stem cell transplant. Interestingly, his neurologic symptoms had mostly resolved despite the persistence of his HL.* JMCR18
 - *The patient does not report any difficulties with eating. Ambulatory follow-up and rheumatological treatment was continued.* PPC23
- 3. Discussion
 - q. repetition of the problem and its importance
 - *The uniqueness of the case was that the patient presented to the medical facility for the first time with features favoring hypoxia and was ultimately diagnosed to be a case of cirrhosis of liver with a pulmonary vascular complication, namely HPS.* CR10
 - *Diabetes mellitus (DM) is a common chronic condition managed in the community.* CRM8
 - *Cat scratch disease is often a rare and ignored illness, but it is important for practitioners to consider because it appears in soft tissues, lymph nodes and even the parotid gland.* PPC1
 - r. repetition of definition of the disease/main recommendations; causes of the disease and its etiology
 - *Wilson disease is an autosomal recessive disorder of systemic copper overload and resultant toxicity.* CR10
 - *Endoprosthetic replacement following tumor resection is a good treatment option for proximal femoral malignant lesions.* CRM34
 - *Previous studies have identified African-American ethnicity as an independent risk factor for invasive pneumococcal disease with odds ratio of 3.4 in a study by Nuorti et al. [...].* CRM17

- s. review of the literature
 - *DeBakey and Ochsner studied 311 cases of trichobezoar and found that almost 90% occurred in teenage females. CR1*
 - *It was first reported in the West Indies by Duncan et al. in 1994. CR1*
 - *As reported in the literature, a positive result from the Mantoux test is another diagnostic sign. AJCR14*
 - t. lack of studies in the topic and limitations of the research
 - *Many surgical interventions have been recommended [...] but preferred surgical option for management of GCD has not been established yet. CR2*
 - *Pathogenesis of achalasia cardiae and megaesophagus is still unknown. PPC23*
 - *Pilomotor seizures were first described by Fere in 1896 and have since been reported in 7 patients. LAN1*
 - u. overall recommendations for further treatment
 - *It is mandatory to perform a thorough exploration of all the small intestine and the stomach searching for retained bezoars during exploratory laparotomy. CR1*
 - *If these teeth do not cause interference with breast feeding and are asymptomatic, no intervention is required. CR3*
 - *In cases of treatment failure and hemodynamic instability, surgical exploration is recommended. AJCR5*
 - v. recommendations for further studies
 - *Further investigations are needed to determine the role of mosquitoes in the transmission of *E anopheles* and other bacteria. LAN19*
4. *Conclusion*
- w. repetition of aim of the study
 - *This case describes an unusual presentation of Wilson disease and thus adds to the wide spectrum of clinical presentation of this disease. CR10*
 - *Our goal is to increase awareness of such condition. Our three cases happened in a short period of time (within 9 months) and that leads us to believe that this is more common than we expect and yet, it remains under recognized. AJCR1*
 - *We present a case of a patient with metastatic RCC with survival for over 10 years with use of sorafenib monotherapy. JMCR10*
 - x. repetition of importance of the issue
 - *Peritoneal tuberculosis is particularly uncommon in European countries. However, its incidence is growing due to the continuous immigration of people from tuberculosis endemic areas. AJCR14*

- *Our case was atypical because of the prolonged polyuria [...]. LAN12*
- y. final conclusion/summary and recommendations
 - *In conclusion, patients presenting with large exophytic growth of oral cavity, squamous papilloma should be considered as one of the differential diagnosis. CR4*
 - *We conclude that an extra-articular resection of the hip using the Bernese periacetabular technique [...] is a useful combined treatment option for malignant femoral lesions involving the hip joint, especially in pediatric patients. CRM34*
 - *This method can be applied to patients diagnosed with decreased oesophageal motor function and usually is therapeutically effective. PPC23*

The list presented above contains all the possible aspects found in all the studied case reports of different varieties and derived from different journals. The analysis shows that they all have a similar structure: Introduction/Background, Case report/Case presentation, Discussion, and in the majority of CRs, Conclusion. The differences may concern the presence of individual steps in each section, e.g. in some of the analyzed CRs, there is no aim, references to former studies, recommendations for further studies, limitations of the research, etc., or their order. Only *The Lancet* requires a different CR structure – a short one-page CR without headings or an introduction and starting with the patient's presentation. In the *American Journal of Case Reports*, there is a section providing brief information about the patient, final diagnosis, symptoms, medication, clinical procedure and speciality (Fig. 1), placed before the abstract. This section is supposed to help readers to obtain general information about the case and to facilitate its understanding.

Patient:	Male, 15
Final Diagnosis:	Infectious Mononucleosis induced spleen laceratio
Symptoms:	Fever • headache • neck pain and upper shoulder pain which was worse with flexion and extension
Medication:	—
Clinical Procedure:	Splenic angiogram and proximal splenic artery embolization technique
Specialty:	Critical Care Medicine

Figure 1. Section in the *American Journal of Case Reports* (AJCR5).

The apparent similarity of different structures of CRs helps writers to create and publish their CRs, even in different languages and for different international journals.

Moreover, it may facilitate international scientific communication among specialists from the whole world.

6.3. Patient's perspective

The patient-centred approach in medical CRs is reflected in the “Patient's perspective” section – a story as told by the patient. It is particularly common in interactive CRs and consists of a brief case presentation with tests, treatment and results, as well as comments by different specialists (1) and a patient (2), as shown below:

- (1) *The advice that several respondents gave about sun protection is essential, and Ruth should be reassured that she cannot pass the condition on to her children.* BMJ1
- (2) *How have I felt about my condition being discussed? Well I am happy to have this discussion about my condition. I would prefer to know what is going on and often talk to my husband about these things.* BMJ1

The story by the patient is present also in integrated narrative and evidence based CRs in a form of a dialogue between the patient and the physician, as shown below (BMJ2):

- *Doctor: What about my story? My ego is flattered in this patient's care. She is an 'interesting case'; she writes to me, and I find much to be proud of in what she writes. Is it influencing my decision?*
- *Patient: I felt that in the consultation with the cardiologist my feelings and wishes were not even considered... You did say, however, that in the end it is my decision...*

It is worth noticing that the patient's perspective is also a significant part of *Patient Experience Case Studies*, part of the Canadian project *Patient First Review*. There are three booklets available, describing patients' stories: “Emma's Story – A woman's wait for hip surgery”, “Matthew's Story – A child's experience of cancer diagnosis and treatment”, and “Walter's Story – A Metis man living with chronic health conditions”. Each study consists of a patient's story in active voice (1 – Matthew's Story), describing feelings and worries of the patient, and then the same case presentation but from the physician's point of view (2 – Matthew's Story retold).

- (1) *Over the weeks that followed, Matthew's pain intensifies and he found it increasingly difficult to sleep. Several months after the endoscopy, he came to his parents in the middle of the night crying, saying he couldn't sleep and was afraid he would never wake up.* PFR1

- (2) *During the appointment, the physician confirmed that Matthew appeared to have a small mass in his stomach. A biopsy was performed and the sample sent to the lab for analysis.* PFR1

In traditional CRs, the patient is also present but only as a subject of the report:

- [...] *corneal strength was very valuable for this young man patient.* CR2
- *His doctor prescribed citalopram [...]. He complained of feeling like an alien, and eventually stopped seeing his doctor.* LAN1

6.4. Metadiscourse indicators and grammar structures

According to Hyland and Tse (2004, 156–61), metadiscourse

focuses our attention on the ways writers project themselves into their discourse to signal their attitude towards both the content and the audience of the text” and “it not simply the glue [...], but itself a crucial element of its meaning – that which helps relate a text to its context, taking readers’ needs, understandings, existing knowledge, prior experiences with text, and relative status into account.

Hyland distinguishes *interactive* and *interactional* discourse. Interactive discourse helps to guide readers through the text while the interactional one involves readers in the argument, orienting them to the author’s perspective (Hyland and Tse 2004, 168–9, Hyland 2000, 128–9, 2015, 2–4). Both types of discourse are realized through metadiscourse features (referred to in the present paper as “indicators”): interactive resources: transitions or transition markers, frame markers, endophoric markers, evidentials and code glosses; and interactional resources: hedges, boosters, attitude markers, engagement markers and self-mentions. Figure 2 below shows different types of indicators with their roles and examples (Hyland and Tse 2004, 169).

Category	Function	Examples
Interactive resources	Help to guide reader through the text	
Transitions	express semantic relation between main clauses	in addition/but/thus/and
Frame markers	refer to discourse acts, sequences, or text stages	finally/to conclude/my purpose here is to
Endophoric markers	refer to information in other parts of the text	noted above/see Fig/in section 2
Evidentials	refer to source of information from other texts	according to X/(Y, 1990)/Z states
Code glosses	help readers grasp functions of ideational material	namely/e.g./such as/in other words
Interactional resources	Involve the reader in the argument	
Hedges	withhold writer's full commitment to proposition	might/perhaps/possible/about
Boosters	emphasize force or writer's certainty in proposition	in fact/definitely/it is clear that
Attitude markers	express writer's attitude to proposition	unfortunately/I agree/surprisingly
Engagement markers	explicitly refer to or build relationship with reader	consider/note that/you can see that
Self-mentions	explicit reference to author(s)	I/we/my/our

Figure 2. A model of metadiscourse in academic texts.

The analysis shows that metadiscourse indicators are commonly used in CRs, when interpreting results, giving an opinion about a case and concluding all the information. However, the largest number of different indicators can be found in the Discussion section, especially hedges, which weaken the power of statements. Examples of these indicators are provided in the table below:

Table 1. Metadiscourse indicators with examples.

METADISOURSE INDICATORS	
	Examples from CRs
Transition markers	<p>additionally, also, although, as a result, because of, besides, but, consequently, even though, furthermore, however, in addition, likewise, moreover, nevertheless, on the other hand, since, so, therefore, thus, while, yet</p> <ul style="list-style-type: none"> – Moreover, our patient seemed to reach the 3 out of 5 required criteria in order to make the possible diagnosis of giant-cell arteritis. CRM27 – Furthermore, the patient also lacked the common risk factors frequently associated with tricuspid valve disease. CRM17 – Even though we concede that this patient would have qualified for the vaccine because she is a smoker, we can also argue that evidence suggests she is a candidate by virtue of simply being AA. CRM17 – Because of low oxygen saturation and growing pleural effusion, the right pleura was punctured and antibiotics were adjusted. AJCR1
Frame markers	<p>first, in conclusion, in summary, overall, second, subsequently, then</p> <ul style="list-style-type: none"> – First, the steep head-down tilt concealed the hemorrhage by increasing our patient’s blood pressure. Second, unrestricted fluid management concealed the hypovolemia caused by bleeding. JMCR1 – In conclusion, this case study may be an example of the difficulty of diagnosing peritoneal tuberculosis [...]. AJCR14
Code glosses	<p>as illustrated, called, especially, or, such as, that is, that means</p> <ul style="list-style-type: none"> – Teeth presenting at the time of birth are called natal teeth. CR3
Endophoric markers	<p>above, figure X, table X</p> <ul style="list-style-type: none"> – In the case described above, the patient presented with features suggestive of hypoxia and did not have any clinical feature suggesting liver dysfunction. CR10 – Enterotomy was performed and an unclean foul smelling mass of hairs in the form of a bunch was found [Fig.1,2]. CR1 – The patient had 22% eosinophils, and peripheral smear revealed numerous schistocytes (Figure 1). CRM23
Evidentials	<p>(name, date), according to, as X noticed</p> <ul style="list-style-type: none"> – Extracorporeal irradiation of autogenous timorous bone and its use for reimplantation was first described in 1968, by Spira and Lubin. CRM34
Hedges	<p>almost, appear, approximately, can, could, could not, generally, in most, most, may, might, occasionally, often, possible, probably, seem, should, sometimes, suggest, to our knowledge, typical, usually, would</p> <ul style="list-style-type: none"> – Manual dissection can usually be performed to nearly of 90% corneal depth. CR2 – “[...] almost half of patients present with trichophagia”. CR1 – Echocardiography showed, during diastole, the presence of a small dense formation of approximately 1 mm in diameter. CRM27

METADISOURSE INDICATORS	
	Examples from CRs
Boosters	<p>always, believe, clear, completely, confirm, demonstrate, demonstrated, know, show, shown, only</p> <ul style="list-style-type: none"> – The only treatment for peritoneal tuberculosis is pharmacological. AJCR14 – It is known that tuberculous peritonitis often manifests without any evidence of other sites of tuberculous infection. AJCR14 – We are thus confident that, given the favorable evolution of the disease, the prognosis for our patient is now good. AJCR14 – The CT scan showed a significant hematoma in the lower neck [...] AJCR1
Attitude markers	<p>amazing, correctly, extremely, hopeful, important, interestingly, significant, unfortunately, unique, unusual</p> <ul style="list-style-type: none"> – Unfortunately, histopathologic examinations on an excised corneal recipient obtained from that procedure was not conducted. CR2 – Another important benefit of DALK procedures is nylon 10-0 sutures can be removed earlier, although early reports suggested that sutures could be removed in DALK as early as 3 months postoperatively for a better wound healing. CR2 – Interestingly, our patients had prolonged PT (prothrombin time) but normal aPTT (activated partial thromboplastin time). AJCR1 – This case is interesting as it highlights one common and one rare aspect of HZ. CRM8 – Here we report an extremely rare case of trichobezoar of the ileum not associated with a trichobezoar in stomach. CR1
Engagement markers	<p>add, assume, choose, classify, compare, define, demonstrate, evaluate, follow, must, should, we (as readers and authors)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Besides highlighting an unusual presenting feature of Wilson disease, this case draws our attention to the fact that HPS should be considered in the differential list of central cyanosis even in absence of clinical features of liver disease. CR10 – We chose a medial abdominal approach [...]. PPC19 <p style="text-align: center;">direct interaction with readers</p> <ul style="list-style-type: none"> – However, taking data and clinical testing into consideration, you must think about it in differential diagnosis. PPC1 – In difficult cases, we can combine two or three antibiotics for a few weeks. PPC1 – We must be assertive in encouraging them to receive vaccinations to prevent serious illness. CRM17

METADISOURSE INDICATORS	
	Examples from CRs
Self-mentions	<p>we, our, the author</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>We examined his general health and found he was a healthy young man without any systemic diseases.</i> CR2 – <i>In our case, the clinical presentation and the age of the patient had led us to consider fever.</i> CRM27 – <i>We underline the fact that because of previous antibiotic therapies, blood cultures always resulted negative.</i> CRM27 – <i>In October 2011, the authors visited a 46-year-old immigrant Moroccan for the first time.</i> AJCR14 – <i>Our patient's blood pressure immediately dropped [...].</i> JMCR1 – <i>A doctor ordered a complete blood count – the given results were positive.</i> PPC1 – <i>The department of infectious diseases used broad spectrum antibiotic therapy – Klacid.</i> PPC1

In the case reports analyzed, characteristic grammar structures have also been noticed such as tenses, voice and negative forms, as shown below:

- z. present tense (indicating present research, facts, etc.)
 - *Irregular astigmatism **occurs** in 15%-50% of DALK.* CR2
 - *The most popular technique for deep anterior lamellar keratoplasty (DALK) **is** the 'big bubble' (BB) technique.* CR2
 - *CT of the abdomen usually **shows** a cystic well-encapsulated mass sometimes with mural calcification.* JCR12
- aa. perfect tense (present achievements, continuation of patient's treatment, research)
 - *Massler and Sarara **have coined** the terms "Natal" and "Neonatal" for teeth that erupt at birth and immediately after birth till 1 month of age respectively.* CR3
 - *Prior to presentation, she **had been complaining** of sinus infection for the last six weeks that was treated with a five-day course of moxifloxacin.* CRM23
 - *A wide spectrum of rheumatologic diseases **has been associated** with peristaltic disorders of the alimentary tract, as observed in this case.* PPC23
- ab. active voice, past tense (medical history)
 - *A fifteen year old girl **had** abdominal pain for four months.* CR1
 - *MRI also **showed** joint effusion, though there was no evidence of acetabular extension.* CRM34

- *On physical exam, her temperature was 102.8 F, heart rate was 98 bpm, respiratory rate was 34 rpm, and her blood pressure was 157/97 mmHg.* CRM17
- ac. passive voice, past tense (especially in results, indicating action, not a person)
- *The patient was transferred to the intensive care unit.* AJCR1
 - *The wound was bathed with metronidazol and dressed. 7-days of antibiotic therapy with Cefuroximum was directed.* PPC1
- ad. negative forms, adjectives
- *There were no bezoars, neither in the stomach nor in the duodenum and proximal jejunum.* CR1
 - *He denied having routine long term medications or surgical history.* CR2
 - *On one week follow-up, the visual acuity of his right eye was unchanged.* CR2
 - *A chest CT scan and a bone scintigraphy did not show metastasis.* CRM34

All the above-listed examples demonstrate that traditional CRs and their varieties include numerous metadiscourse indicators which help both the reader to understand text, and the writer/author to provide his/her opinion on the topic discussed. It is noteworthy that also grammar structures, e.g., tenses, have an impact on the rhetorical structure of the texts.

All the examples provided show different types of interaction with the audience (readers), expressing the author's stance and engagement, signalling tentativeness or certainty of provided opinions and beliefs, the author's visibility across the text, etc. Interestingly, the studies of metadiscourse in research articles across soft disciplines such as philosophy, sociology, applied linguistics and marketing, and hard disciplines such as mechanical engineering, electrical engineering, physics and microbiology, for instance Hyland's papers (2001, 2008), show significant disciplinary variation. Hyland (2008, 20) notices that metadiscourse markers are more common in soft disciplines than in the hard ones due to a more linear and problem-oriented approach to knowledge construction, as seen in the other group.

7. Conclusion

The genres of case reporting constitute an important part of scientific medical writing, but they often seem unappreciated. CRs are valuable sources of information about unknown diseases, new ways of treatment, diagnoses, etc. Moreover, as has been shown, CRs are important from an educational perspective as a helpful resource for medical

students, residents, and young doctors. Case reporting has been developing over centuries, from the times of Ancient Egypt, through Greek, Latin and Islamic medicine, till nowadays. In the 1980s and 1990s, traditional case reports lost their importance in the context of the newly introduced evidence-based medicine approach. Since 1990s new journals have been created for publishing case reports exclusively and new case reports varieties have been launched, for instance, interactive CRs or brief forms such as flashlights, case quizzes, etc. At present, it is also becoming more and more common to consider the patient's perspective, in light of the patient-centred model in medicine as well as the narrative approach in the humanities, viewing the patient's case as a story.

As has been shown, there are numerous studies of scientific writing in general and of medical discourse in particular, featuring also case reporting as examined from different perspectives, for instance, language features, role and importance, educational value, etc. The goal of this paper has been to provide an overview of the state of the art of and current research on case reporting, including historical background, characteristic features of traditional CRs and new forms as well as a review of the literature. The empirical part demonstrates that different varieties of CRs have a similar structure, consisting of particular steps, e.g. aim of the study (Introduction), medical history (Case Report section), references to present research (Discussion) or summary statement (Conclusion). The results also show similarities in grammatical features used in all analyzed CRs, for instance the present tense when describing facts or current knowledge. The metadiscourse indicators examined help readers to understand the text and writers to show an opinion, way of thinking, approach, etc.

The study may have implications for further research in the framework not only of linguistics, but also of medicine, biomedicine, medical ethics, sociology, etc. With regards to the linguistics field, more studies may be conducted from the perspective of specialized communication, discourse analysis, translation studies, etc.

Works cited

- Adams Smith, Diana. 1984. "Medical Discourse: Aspects of Author's Comment". *English for Specific Purposes* 3:25–36.
- Álvarez-Millán, Cristina. 2000. "Practice Versus Theory: Tenth-century Case Histories from the Islamic Middle East". *Social History of Medicine* 13:293 – 306.

- Álvarez-Millán, Cristina. 2015. "Disease in Tenth-century Iran and Irak according to al-Razi's Casebook". *Suhayl* 14:49 – 88.
- Anspach, Renee. 1988. "Notes on the Sociology of Medical Discourse: The Language of Case Presentation". *Journal of Health and Social Behaviour* 29:357–75.
- Ashcroft, Richard E. 2000. "Teaching for Patient-centred Ethics". *Medicine, Health Care and Philosophy* 3:287–95.
- Atkinson, Paul. 1995. *Medical Talk and Medical Work*. London: Sage Publications.
- Barusch, Amanda. 2012. "Refining the Narrative Turn: When Does Story-telling Become Research?" *Presentation at the Conference Gerontological Society of America*, November 6, San Diego. Available online at: <http://amandabarusch.com/>.
- Berkenkotter, Carol. 2008. *Patient Tales: Case Histories and the Uses of Narrative in Psychiatry*. Colombia: University of South California Press.
- Browman, George. 1999. "Essence of Evidence-based Medicine: A Case Report". *Journal of Clinical Oncology* 17:1969–73.
- Burnum, John. 1989. "The Misinformation Era: The Fall of the Medical Record". *Annals of Internal Medicine* 110(6):482–4.
- Cabán-Martínez, Alberto J., and Wilfredo F. Gracia-Beltrán. 2012. "Advancing Medicine One Research Note at a Time: The Educational Value in Clinical Case Reports". *BMC Research Notes* 5:293–5.
- Camp, Paul J. 2013. "Contrastive Sets and Framing: A Case Study in Scientific Writing". Available online at: <https://arxiv.org/abs/1306.4944>; 07.09.2016.
- Carleton, Heather, and Matthew Webb. 2012. "The Case Report in Context". *Yale Journal of Biology and Medicine* 85(1):94 – 6.
- Charon, Rita. 1992. "To Build a Case: Medical Histories as Traditions in Conflict". *Literature and Medicine* 11(1):115 – 32.
- Coker, Elizabeth. 2003. "Narrative Strategies in Medical Discourse: Constructing the Psychiatric 'Case' in a Non-western Setting". *Social Science and Medicine* 57:905 – 16.
- Dib, Elie, Michael Kidd, and Deborah Saltman. 2008. "Case Reports and the Fight Against Cancer". *Journal of Medical Case Reports* 2:39–40.
- Donnelly, William. 1992. "Why SOAP is Bad for the Medical Record". *Archives of Internal Medicine* 152:481 – 4.
- Engel, George L. 1977. "The Need of a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine". *Science* 196:129–36.

- Epstein, Ronald, and Richard Street. 2011. "The Values and Value of Patient-centered Care". *Annals of Family Medicine* 9:100–3.
- Florek, Aleksandra G., and Robert P. Dellavalle. 2016. "Case Reports in Medical Education: A Platform for Training Medical Students, Residents and Fellows in Scientific Writing and Critical Thinking". *Journal of Medical Case Reports* 10:86–8.
- Francis, Gill, and Anneliese Kramer-Dahl. 2004. *Grammar in the Construction of Medical Case Histories*. In *Applying English Grammar. Functional and Corpus Approaches*, edited by Caroline Coffin, Ann Hewings, and Kieran O'Halloran, 172–90. London: Hodder Arnold.
- Garzone, Giuliana. 2011. "Rethinking Genres in Medical Communication: Theoretical Issues and Pedagogical Implications". In *Teaching Medical English. Methods and Models*, edited by Anna Loiacono, Giovanni Imartino, and Kim S. Grego, 105–31. Milan: Polimetrica.
- Godlee, Fiona. 1998. "Applying Research Evidence to Individual Patients". *British Medical Journal* 316:1621–2.
- Gopikrishna, Velayutham. 2010. "A Report on Case Reports". *Journal of Conservative Dentistry* 4:265–71.
- Green, Bart, and Claire Johnson. 2006. "How to Write a Case Report". *Journal of Chiropractic Medicine* 2(5):72–82.
- Grice, Francis, and Anneliese Kramer-Dahl. 1992. "Grammaticalizing the Medical Case History". In *Language Text and Context: Essays in Stylistics*, edited by Michael J. Tolan, 56–90. London: Routledge.
- Hunter, Kathryn. 1991. *Doctors' Stories. The Narrative Structure of Medical Knowledge*. Princeton: Princeton University Press.
- Hurwitz, Brian. 2006. "Form and Representation in Clinical Case Reports". *Literature and Medicine* 25(2):216–40.
- Huston, Patricia, and Bruce P. Squires. 1996. "Case Reports: Information for Authors and Peer Reviewers". *Canadian Medical Association Journal* 154(1):43–7.
- Hyland, Ken. 2000. *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. London: Longman.
- Hyland, Ken. 2001. "Bringing the Reader. Addressee Features in Academic Articles". *Written Communication* 18(4):549–74.
- Hyland, Ken. 2005. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London: Continuum.

- Hyland, Ken. 2008. "Persuasion, Interaction and the Construction of Knowledge: Representing Self and Others in Research Writing". *International Journal of English Studies* 8(2):1–23.
- Hyland, Ken, and Poly Tse. 2004. "Metadiscourse in Academic Writing: A Reappraisal". *Applied Linguistics* 25(2):156–77.
- Iles, Robert L., and Robert W. Piepho. 1996. "Presenting and Publishing Case Reports". *Journal of Clinical Pharmacology* 36:573–9.
- Jackson, Debra, Michelle Cleary, and Louise Hickman. 2014. "Case Reports as a Resource for Teaching and Learning". *Clinical Case Reports* 2(5):163–4.
- Jenicek, Milos. 2001. *Clinical Case Reporting in Evidence-based Medicine*. London: Hodder Arnold.
- Jenicek, Milos. 2008a. "Clinical Case Reports and Case Series Research in Evaluating Surgery. Part I. The Context: General Aspects of Evaluation Applied to Surgery". *Medical Science Monitor* 14(9):RA133–43.
- Jenicek, Milos. 2008b. "Clinical Case Reports and Case Series Research in Evaluating Surgery. Part II. The Content and Form: Uses of Single Clinical Case Reports and Case Series Research in Surgical Specialties". *Medical Science Monitor* 14(10):149–62.
- Jones-Harris, Amanda. 2003. "The Evidence-based Case Report: A Resource Pack for Chiropractors". *Clinical Chiropractic* 6:73–84.
- Kenny, Nuala P., and Brenda L. Beagan. 2004. "The Patient as Text – a Challenge for Problem-based Learning". *Medical Education* 38:1071–9.
- KPMG, 2009. "The Need for More Effective Patient- and Family-centered Care". Date of access June 21st 2016: https://www.longwoods.com/articles/images/PF-Detailed_Patient_Experience_Report.pdf.
- Martin, James. 1995. "Text and Clause: Fractal Resonance". *Text* 15(1):5–42.
- Martin, James. 2000. "Analyzing Genre: Functional Parameters". In *Genres and Institutions: Social Processes in the Workplace and School*, edited by Frances Christie, and James Martin, 3–39. London: Continuum.
- Méndez-Cendón, Beatriz. 2009. "Combinatorial Patterns in Medical Case Reports: An English-Spanish Contrastive Analysis". *Journal of Specialised Translation* 11:160–90.
- Meza, James, and Daniel Passerman. 2011. *Integrating Narrative Medicine and Evidence-based Medicine. The Everyday Social Practice of Healing*. London: Radcliffe Publishing.

- Mungra, Philippa, and Tatiana Canziani. 2013. "Lexicographic Studies in Medicine: Academic Word List for Clinical Case Histories". *Iberica* 25:39–62.
- Murawska, Magdalena. 2010. "Impersonality in Medical Case Reports". In *Constructing Interpersonality: Multiple Perspectives and Applications to Written Academic Discourse*, edited by Rosa Lores-Sanz, Pilar Mur-Duenas, and Enrique Lafuente-Millan, 311–24. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Nissen, Trygve, and Rolf Wynn. 2012. "The Recent History of the Clinical Case Report: A Narrative Review". *JRSM Short Reports* 3(12):87–91.
- Nissen, Trygve, and Rolf Wynn. 2014. "The Clinical Case Report: A Review of its Merits and Limitations". *BMC Research Notes* 7:264–71.
- Nowell-Smith, Harriet. 1995. "Nineteenth-century Narrative Case Histories: An Inquiry into Stylistics and History". *CBMH/BCHM* 12:47–67.
- Papanas, Nikolaos, and Miltos Lazarides. 2008. "Writing a Case Report: Polishing a Gem?" *International Angiology* 27(4):344–9.
- Pettinari, J. 1998. *Task, Talk, and Text in the Operating Room: A Study in Medical Discourse*. Norwood: Ablex.
- Pierson, David J. 2004. "Case Reports in Respiratory Care". *Respiratory Care* 49(10):1186–94.
- Pierson, David J. 2009. "How to Read a Case Report (or Teaching Case of the Month)". *Respiratory Care* 54(10):1372–8.
- Reiser, Stanley. 1991. "The Clinical Method in Medicine. Part 1: Learning from Cases". *Annals of Internal Medicine* 114(10):902–7.
- Rison, Richard A., Michael R. Kidd, and Christian A. Koch. 2013. "The CARE (CASE Report) Guidelines and the Standardization of Case Report". *Journal of Medical Case Reports* 7:261–3.
- Rowley-Jolivet, Elizabeth. 2007. "A Genre Study of If in Medical Discourse". In *Language and Discipline Perspectives on Academic Discourse*, edited by Kjersti Flottum, 176–201. Cambridge: Cambridge Scholars.
- Salager-Meyer, Françoise. 2001. "From Self-highlightedness to Self-effacement: A Genre-based Study of the Socio-pragmatic Function of Criticism in Medical Discourse". *LSP and Professional Communication* 1(2):63–84.
- Salager-Meyer, Françoise, Gerard Defives, Cathy Jensen, and Maria de Filipis. 1989. "Function and Grammatical Variation in Medical English Scholarly Papers: A Genre Analysis Study". In *Special Language: From Humans to Thinking Machines*, edited by Christer Laurén, and Marianne Norman, 316–23. Clevedon: Multilingual Matters.

- Salager-Meyer, Françoise, and Maria Angeles Alcaraz Ariza. 2013. “The Medical Narrative from a Diachronic Perspective (1840 – 2009): Titling Practices and Authorship”. In *Narratives in Academic and Professional Genres*, edited by Maurizio Gotti, and Carmen Sancha Guinda, 293 – 318. Bern: Peter Lang.
- Sarangi, Srikant, and Lucy Brookes-Howell. 2006. “Recontextualizing the Familiar Lifeworld in Genetic Counselling Case Notes”. In *Advances in Medical Discourse Analysis: Oral and Written Contexts*, edited by Maurizio Gotti, and Françoise Salager-Meyer, 197 – 225. Bern: Peter Lang.
- Siegler, Elliot. 2010. “The Evolving Medical Record”. *Journal of Internal Medicine* 153:671–7.
- Skinner, Burrhus. 1956. “A Case History in Scientific Method”. *American Psychologist* 11(5):221–33.
- Taavitsainen, Irma, and Paivi Pahta. 2000. “Conventions of Professional Writing: The Medical Case Report in a Historical Perspective”. *Journal of English Linguistics* 28(1):60–76.
- Treasure, Tom. 1995. “What is the Place of the Clinical Case Report in Medical Publishing?” *Journal of the Royal Society of Medicine* 88:279.
- White, Adrian. 2004. “Writing Case Reports – Author Guidelines for Acupuncture in Medicine”. *Acupuncture in Medicine* 22(2):83–6.
- Żelazowska, Magda, and Magdalena Zabielska. 2016. „Opis Przypadku jako Tekst Specjalistyczny w Dyskursie Medycznym – Przegląd Badań”. *Lingwistyka Stosowana* 18(3):165–90.

Primary sources

- Akwe, Joyce, et al. 2008. “Imported Jigger”. *American Journal of Case Reports* 9:382–4. AJCR39.
- Barro, Victor, et al. 2015. “Bernese Periacetabular Osteotomy in Hip Extra-articular Resection Followed by Reconstruction Using an Extracorporeal Irrigated Acetabulum Autograft with Megaprosthesis, for Proximal Femur Osteosarcoma in a Pediatric Patient”. *Case Reports in Medicine*. Article ID 813683. CRM34.
- Bligh, John, and Richard Farrow. 2003. “A 66 Year Old Woman with a Rash: Case Outcome”. *British Medical Journal* 326:804 – 7. BMJ1.

- Bolognesi, Massimo, and Diletta Bolognesi. 2013. "Complicated and Delayed Diagnosis of Tuberculous Peritonitis". *American Journal of Case Reports* 14:109 – 12. AJCR14.
- Cutts, J., et al. 2002. "Goosebumps". *Lancet* 360(9334):690. LAN1.
- Dalal, Satish, et al. 2016. "Isolated Trichobezoar of Ileum". *Journal of Case Reports* 6(1):14 – 6. CR1.
- Faraby, Martha, et al. 2015. "Deep Anterior Lamellar Keratoplasty as an Alternative Treatment on Granular Corneal Dystrophy". *Journal of Case Reports* 5(2):334 – 9. CR2.
- Frank, Thierry, et al. 2013. "First Case of Elizabethkingia Anopheles Meningitis in the Central African Republic". *Lancet* 381(9880):1876. LAN19.
- Grabowski, Krzysztof, et al. 2007. "Exceptionally Late Reconstruction of the Esophagus for Congenital Atresia". *Polish Journal of Surgery [pl. Polski Przegląd Chirurgiczny]* 79(12):785 – 9. PPC19.
- Hughes, Caren L., et al. 2014. "Treatment Decision in a Man with Hodgkin Lymphoma and Guillian-Barreé Syndrome: A Case Report". *Journal of Medical Case Reports* 8(455). JMCR18.
- Kumar, Vaveena, et al. 2012. "Large Squamous Papilloma of Buccal Mucosa". *Journal of Case Reports* 2(2):110 – 3. CR4
- Kumar, Vijay, et al. 2013. "Teeth in Newborn". *Journal of Case Reports* 3(1):30 – 2. CR3.
- Lahiri, Durjoy, et al. 2015. "Hepatopulmonary Syndrome as the First Manifestation of Wilson Disease". *Journal of Case Reports* 5(1):37 – 41. CR10.
- Lewandowski, Andrzej, et al. 2007. "Coexistence of the Megaesophagus and Ankylosing Spondylitis – Case Report". *Polish Journal of Surgery [pl. Polski Przegląd Chirurgiczny]* 79(4):322 – 6. PPC23.
- Nakano, Shoko, et al. 2016. "Unexpected Hemorrhage During Robot-assisted Laparoscopic Prostatectomy: A Case Report". *Journal of Medical Case Reports* 10:240 – 3. JMCR1
- Neskoromna-Jędrzejczak, Aneta, et al. 2016. "Penetrating Trauma to the Facial Skeleton by Pickaxe – Case Report". *Polish Journal of Surgery [pl. Polski Przegląd Chirurgiczny]* 88(1):48 – 53. PPC7.
- Odiete, Oghenerukevwe, et al. 2010. "Pneumococcal Tricuspid Valve Endocarditis in a Young African American: A Case for Inclusion of African Americans in Pneumococcal Vaccine Criteria". *Case Reports in Medicine*. Article ID 982521. CRM17.
- Quilty, Simon, et al. 2006. "Deprivation in the Desert: A Case Report from Central Australia". *Lancet* 368(9538):890. LAN12.

- “Patient Experience Case Studies. Matthew’s Story: A Child’s Experience of Cancer Diagnosis and Treatment”. *KPMG* 2009. Available online at: https://www.saskatchewan.ca/~/_media/files/health/health%20and%20healthy%20living/health%20care%20provider%20resources/sask%20health%20initiatives/patient%20first/patientfirst-casestudy-matthew-1.pdf; 15.08.2016. PFR1.
- Reis, Shmuel, et al. 2002. “Interactive Narrative and Evidence based Case Report. Case Report of Paroxysmal Atrial Fibrillation and Anticoagulation”. *British Medical Journal* 325:1018 – 20. BMJ2.
- Sarach, Janine, et al. 2015. “A Life-threatening Mediastinal Hematoma After Central Venous Port System Implantation”. *American Journal of Case Reports* 16:904 – 7. AJCR1
- Sergent, Shane, et al. 2015. “Epstein-Barr Virus-associated Atraumatic Spleen Laceration Presenting with Neck and Shoulder Pain”. *American Journal of Case Reports* 16:774 – 7. AJCR5.
- Slavich, Massimo, et al. 2013. “Culture of the Aspirated Coronary Thromboembolus Specimen: A Peculiar Diagnostic Method for Infective Endocarditis”. *Case Reports in Medicine*. Article ID 607393. CRM27.
- Surana, Sikander, et al. 2012. “Moxifloxacin (Avelox) Induced Thrombotic Thrombocytopenic Purpura”. *Case Reports in Medicine*. Article ID 459140. CRM23.
- Świątkowski, Wojciech, et al. 2016. “Cat Scratch Disease in 9-year-old Patient – a Case Report”. *Polish Journal of Surgery* [pl. Polski Przegląd Chirurgiczny] 88(2):109 – 12. PPC1.
- Teo, Hooi K., et al. 2016. “A Rare Complication of Herpes Zoster: Segmental Zoster Paresis”. *Case Reports in Medicine*. Article ID 78227140. CRM8.
- Thakkar, Pareshkumar A., et al. 2012. “Asphyxiating Thoracic Dystrophy (Jeune Syndrome)”. *Journal of Case Reports* 2(1):15 – 7. JCR12.
- Udea, Kosuke, et al. 2016. “Long-term Response of over Ten Years with Sorafenib Monotherapy in Metastatic Renal Cell Carcinoma: Case Report”. *Journal of Medical Case Reports* 10(177). JMCR10.
- Żyluk, Andrzej, and Ireneusz Walaszek. 2009. “Traumatic Rupture of Massively Enlarged Spleen in Patient with Malignant Lymphoma and Thrombocytopenia – A Case Report”. *Polish Journal of Surgery* [pl. Polski Przegląd Chirurgiczny] 81(5):246 – 50. PPC15.

Przekład literacki polskich i rosyjskich tekstów w kontekście komunikacji międzykulturowej

Elwira Stefańska

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Abstract

Translation in the 21st century – defined by globalization, multiculturalism, development, and dissemination of information and communication technologies – has become an important cultural practice and is currently perceived not only as a form of communication across languages, but also (or primarily) as a form of intercultural communication. The task of the translator today relies on his/her multiple competencies, including intercultural competence. Literary texts are inextricably linked to culture. Literary translation scholars have noticed the interaction between literary translation and intercultural communication. An important element of literary texts are lexical units and context, the structure of which is not clear and simple. The knowledge of the components of the cultural elements of the source and target text is a prerequisite for the modern translator in terms of communication, including intercultural communication. The aim of this study is to analyze and present some examples of translating literary works from Russian into Polish and from Polish into Russian in terms of stylistic aspects of intercultural communication.

Keywords: intercultural communication, literary translation, invariant, translation, the recipient of the text, original

Abstrakt

Przekład w XXI wieku, w warunkach globalizacji, wielokulturowości, rozwoju i rozpowszechniania technologii informacyjnych i komunikacyjnych stał się działalnością niezwykle aktualną i obecnie odbierany jest nie tylko jako forma komunikacji międzyjęzykowej, ale również (albo przede wszystkim) jako forma komunikacji międzykulturowej. Działalność tłumacza XXI wieku uwarunkowana jest zestawieniem wielu kompetencji, między innymi kompetencji międzykulturowej. Do najbardziej nacechowanych kulturowo tekstów zalicza się teksty literackie. Coraz częściej w pracach o przekładzie literackim formułowano tezę o wzajemnym oddziaływaniu przekładu literackiego i komunikacji międzykulturowej. Ważnym elementem tekstów literackich są jednostki leksykalne oraz kontekst, których struktura nie jest jednoznaczna i prosta. Wiedza na temat komponentów kulturowych elementów tekstu wyjściowego i docelowego jest niezbędnym warunkiem działalności współczesnego tłumacza w aspekcie komunikacji i przede wszystkim komunikacji międzykulturowej. Celem niniejszego opracowania jest analiza i prezentacja niektórych przykładów tłumaczenia dzieł literackich z języka rosyjskiego na język polski i z języka polskiego na język rosyjski, niuansów językowych i stylistycznych w aspekcie komunikacji międzykulturowej.

Słowa kluczowe: komunikacja międzykulturowa, przekład literacki, inwariant, tłumaczenie, odbiorca tekstu, oryginał

1. Przekładoznawstwo i jego miejsce we współczesnym systemie nauk lingwistycznych

Nauka o przekładzie (*teoria przekładu, przekładoznawstwo, translatoryka, translatologia, traduktologia, переводоведение, теория перевода, лингвистика перевода*) zajmuje określone miejsce wśród nauk lingwistycznych oraz dyscyplin pokrewnych lingwistyce od niedawna (w latach 50–60ych XX wieku przekładoznawstwu nadano status odrębnej dyscypliny); obecnie przekładoznawstwo jest rozwijającą się dyscypliną naukową, cieszącą się zainteresowaniem wśród szerokiego kręgu badaczy i specjalistów. (W danym opracowaniu preferowano termin *przekładoznawstwo*).

Następujące argumenty dowodzą tezę o statusie przekładoznawstwa jako odrębnej dyscypliny naukowej:

- Przekładoznawstwo posiada własny przedmiot oraz podstawowy cel badawczy. Można go sformułować następująco: badanie charakteru relacji pomiędzy oryginałem a jego przekładem oraz ich różnic i transformacji formalnych w tekście przekładu, które w każdym konkretnym przypadku należy wyjaśniać i analizować”: „Teoria przekładu jest nauką opisową, zajmującą się pewnymi szczegółowymi formami komunikacji językowej” (Hejwowski 2004, 124).
- Przekładoznawstwo posiada własny aparat pojęciowy czyli system terminologiczny. Szacuje się, że leksykon terminów translatorskich przeciętnie może liczyć około (lub ponad) dwóch tysięcy jednostek. (*Tezaurus terminów translatorskich* – TTT – prof. Jerzego Lukszyna zawiera 1778 haseł opisujących terminologię translatorską).
- Przekładoznawstwo ma własny obiekt badawczy – jest to przekład, w szerokim ujęciu rozpatrywany jako proces twórczej i profesjonalnej działalności tłumacza, która zakłada współdziałanie co najmniej dwóch języków i kultur.

Przekładoznawstwo obejmuje teorię i praktykę przekładu. W ujęciu teoretycznym rola i funkcje przekładoznawstwa polegają na ustalaniu ogólnych zasad strategii tłumaczenia, typologizacji tekstów i przekładów, systematyzacji pojęć. W ujęciu praktycznym zadaniem specjalistów w dziedzinie przekładoznawstwa jest praca z konkretnym materiałem tekstowym, analiza środków językowych konkretnych par języków – języka wyjściowego oraz języka docelowego (Fiodorow 2002). Przekładoznawstwo zajmuje się także rozwiązywaniem wszelkich problemów i zagadnień dotyczących przekładu: określenie, poszukiwanie i charakterystyka ekwiwalencji przekładowych; funkcje przekładu; wyodrębnienie gatunków przekładu; nieprzekładalność; rola przekładu w dydaktyce języków obcych; język specjalistyczny i terminologia specjalistyczna w przekładzie; klasyfikacja i analiza błędów tłumaczeniowych, itp.

Przekładoznawstwo ukształtowało się jako odrębna dyscyplina naukowa, jednak

nauka o przekładzie nie wypracowała dotychczas i nie rozwinęła swych metod badawczych i nie określiła precyzyjnie przedmiotu swych badań, pozostając ciągle na styku wielu dyscyplin naukowych, do których w pierwszym rzędzie należą językoznawstwo, semiotyka (Pieńkos 2003, 35).

Szereg dyscyplin znajdujących się na pograniczu przekładoznawstwa: językoznawstwo korpusowe, psychologia, psycholingwistyka, socjolingwistyka, socjologia,

lingwistyka tekstu, tekstologia, semantyka, stylistyka, glottodydaktyka, kulturologia, lingwokulturologia, kulturoznawstwo, realioznawstwo, etnolingwistyka, teoria komunikacji, komunikacja międzykulturowa i inne. W związku z powyższym, przekładoznawstwo zalicza się do nauk interdyscyplinarnych.

Przekładoznawstwo postrzegane jest jako system, składający się z następujących podstawowych rozdziałów (podsystemów, subdyscyplin):

- Historia przekładu;
- Ogólna teoria przekładu;
- Szczegółowe teorie przekładu;
- Metodyka tłumaczenia;
- Krytyka przekładu (Nelyubin 2013, 8–9).

Ważnym z punktu widzenia perspektywy badań w dziedzinie przekładoznawstwa wydaje się stwierdzenie Jerzy Pieńkosa:

Teoria przekładu jest dyscypliną wieloaspektową, opracowaną, jak dotychczas, jedynie wycinkowo. Nauka i praktyka wypracowały tylko pewne robocze modele tłumaczenia, które z pewnością są wielce pożyteczne, ale nie mogą okazać się wystarczające dla przedstawienia globalnej i wartościowej teorii przekładu. Ambitnie zadanie jej stworzenia jest nadal sprawą otwartą (2003, 73).

2. Najważniejsze definicje, teorie oraz funkcje przekładu

W ujęciu tradycyjnym (klasycznym, lingwistyki tekstu) *przekład* (tłumaczenie, translacja, translation, перевод, переведение) rozumiany jest, po pierwsze, jako proces tłumaczenia tekstu z języka wyjściowego na język docelowy (praca tłumacza); po drugie – jako wynik procesu tłumaczenia, pracy tłumacza czyli nowy tekst w języku docelowym.

Przekład określano również jako „naukę”, „porównywanie (dwóch języków)”, „praktykę translatorską”, „doświadczenie i czynność”, „wypróbowane ćwiczenie praktyczne w dokonywaniu analizy kontrastywnej dwóch systemów językowych”, „reprodukcję i jednocześnie twórczość oryginalną”, „jedną z najstarszych działalności społecznych na świecie”, „studium porównawcze dwóch systemów językowych” (Pieńkos 2003), „umiejętność praktyczna”, „rzemiosło”, „sztukę”, „pracę”, „operację”, „czynność”, „proces”, „rezultat” (Wojtasiewicz 2007).

W większości tradycyjnych (klasycznych) definicji przekładu za podstawę brano następujące aspekty: 1) stosunek zachodzący pomiędzy językiem oryginału a językiem

przekładu; 2) stosunek zachodzący pomiędzy oryginałem a jego przekładem; 3) charakter operacji (pracy) wykonywanej przez tłumacza:

Przekład jest to przekaz tekstu pisemnego lub ustnego za pomocą środków innego języka (Fiodorow 1953, 114).¹

...przekład jest zastąpieniem materiału językowego (source language) przez równoważny materiał tekstowy w innym języku (target language) (Catford 1978, 13).

Przekład to przedstawienie dwóch ekwiwalentnych informacji w dwu różnych kodach językowych (Jakobson 1959, 233).

Przekład postrzegany jest jako swoista realizacja stosunku dwóch języków, dwóch systemów językowych i stylistycznych (Pieńkos 2003, 25).

Czynność tłumaczenia polega na znalezieniu w tekście B, sformułowanym w języku B odpowiednika tekstu A sformułowanego w języku A... przekład polega na zastąpieniu komunikatu (lub części komunikatu) wyrażonego w jednym języku ekwiwalentnym komunikatem sformułowanym w innym języku (41).

1. Operacja transferu międzyjęzykowego, która polega na zinterpretowaniu sensu tekstu wyjściowego i na zredagowaniu tekstu docelowego, na podstawie ustanowionych relacji ekwiwalencji między tymi dwoma tekstami, zgodnie z parametrami aktu komunikacji i ograniczeniami systemowymi, narzuconymi tłumaczowi... Tłumacz nie jest autorem tekstu wyjściowego: wyraża on za pomocą innych środków językowych to, co już wcześniej zostało napisane.
2. Rezultat tej operacji (Tomaszkiewicz 2006, 101).

Odmienne (absolutnie sprzeczne lub zbliżone do siebie) poglądy co do kwestii przekładu prezentowane są przez jego teorie i modele:

- *Teoria nieprzekładalności* (Humboldt, Hunter, Leibniz, Quine, Sapir, Schlegel, Worf i inne). Zwolennicy tezy o nieprzekładalności twierdzą, iż języki są nieprzekładalne, gdyż reprezentują różne (odmienne) światy.
- *Lingwistyczna teoria przekładu* (Catford, Komissarov, Recker, Fiodorow) – opiera się na porównaniu struktur języka wyjściowego i docelowego. Przeciwnicy lingwistycznej teorii przekładu oskarżają A. Fiodorowa o formalne podejście do kwestii tłumaczenia.
- *Model tłumaczenia Eugene Nidy*: tłumaczenie polega na *analizie* – tłumacz dokonuje redukcji tekstu do elementarnych zdań jądrowych; *transferze* – na poziomie zdań nuklearnych między dwoma językami powstają struktury języka docelowego; *rekonstrukcji* – tłumacz nadaje zdaniom języka docelowego formę stylistyczną.

¹ Przekład Elwira Stefańska.

- *Semiotyczna typologia przekładu* zaproponowana przez Romana Jakobsona wyróżnia trzy jego rodzaje: a) przekład wewnątrzjęzykowy; b) przekład międzyjęzykowy, czyli przekład właściwy; c) przekład międzysemiotyczny (tłumaczenie z języków naturalnych na systemy semiotyczne sztuczne, i odwrotnie) (Jakobson 1959).
- *Realistyczna teoria przekładu* (Kashkin). Założyciel danej teorii za jej podstawę uważa poznanie rzeczywistości ukrytej za przekładanym tekstem, przede wszystkim w kontekście przekładu literackiego.
- *Teoria tłumaczenia maszynowego* (Andreev, Andrew D. Booth, Yehoshua Bar-Hillel, Leon Dostert, Ljudskanov, Mielczuk, Motorin, Victor Oswal, Riewzin, Erwin Reifler, Richard H. Richens, Rosenzweig, Roger Schank, Smirnow-Trojański, Warren Weaver i inne). Powyższa teoria związana jest z problematyką tłumaczenia z udziałem systemów skomputeryzowanych.

Przekład (jako działalność tłumacza, proces, jako rezultat procesu – utwór w formie tekstu) cechuje funkcjonalność, czyli realizowanie określonych funkcji. W zależności od konkretnej sytuacji, celów, gatunku tekstu wyjściowego w procesie przekładu realizowano jedną lub kilka z następujących podstawowych funkcji:

- *Pragmatyczna* (przekład z reguły powstaje na konkretne potrzeby lub zamówienie jednego z komunikantów (jego odbiorców);
- *Spoleczna* (przekład może służyć realizacji celów społecznych);
- *Informacyjna* (cel przekładu – donieść do odbiorcy lub określonej grupy odbiorców istotną informację);
- *Kognitywna* (poznawcza – jeden ze sposobów poznania rzeczywistości);
- *Intelektualna* (jeden ze sposobów myślenia, tworzenia pojęć, ustalania związków logicznych pomiędzy nimi);
- *Dydaktyczna* (przekład może służyć jako pomoc do nauki języka obcego);
- *Komunikacyjna* (najważniejsza i najistotniejsza funkcja przekładu – służyć celom komunikacji; autorzy współczesnych prac przekładoznawczych podkreślają ważną rolę przekładu w komunikacji międzykulturowej);
- *Kontrastywna* (porównawcza – dzięki przekładowi można opisywać oraz analizować różne języki w planie kontrastywnym);
- *Estetyczna* (szczególnie w przypadku tłumaczenia dzieł artystycznych, na przykład, utworów poetyckich);
- *Ekspresywna* (jeden ze sposobów wyrażania emocji, oraz emocjonalnego wpływu na odbiorcę);

- *Stylistyczna* (przeniesienie w tekst przekładu parametrów stylistycznych tekstu oryginału uwarunkowanych funkcjonalnie oraz pragmatycznie);
- *Apelatywna* (wywołanie określonej reakcji lub zachowania u odbiorców przekładu).

3. Ekwiwalencja w przekładzie

Zagadnienie ekwiwalencji ma dla przekładu znaczenie fundamentalne. Można bez obawy stwierdzić, że wszelki przekład jest zawsze ekwiwalencją (Pieńkos 2013, 170).

Problemowi ekwiwalencji w przekładzie poświęcono wiele prac lingwistycznych i przekładoznawczych (klasycznych i współczesnych) szerokiego kręgu badaczy (R. Jakobson, E. Nida, J. Catford, O. Kade, W. Wills, G. Toury, A. Pym, J.- P. Vinau, J. Darbelnet, J.-R. Ladmiral, H. Meschonnic, A. Oettinger, M. Pergonier, M. Ballard, M. Lederer, W. Koller, K. Reiss, P.- R. Roda, W. Winter, V. Komissarov, H. Vermeer, A. Fiodorow, B. Kielar, T. Micewicz, O. Wojtasiewicz, K. Hejwowski, J. Pieńkos, L. Nelyubin i innych). Celem danego rozdziału opracowania jest przedstawienie niektórych wniosków oraz podsumowań odnośnie charakteru i istoty ekwiwalencji.

Ekwiwalencja to „relacje między dwiema wielkościami, które mają tę samą lub podobną wartość” (Kielar 1988, 80). „Ekwiwalencja znaczy równoważność” (Pieńkos 2003, 170). Zasadniczym aspektem zagadnienia ekwiwalencji przekładowej jest jej stopniowanie. Koncepcje stopniowania ekwiwalencji ukazały się między innymi w pracach Otto Kade (1980), Wernera Kollera (1979), Viktora Komissarova (1990).

J. Recker w celu określenia relacji między dwoma wielkościami (głównie leksemami i sememami) tekstu wyjściowego i tekstu docelowego posługuje się terminem *uzasadnione odpowiedniości* („закономерные соответствия”; Recker 1950, 5). Autor wyróżnił trzy kategorie *uzasadnionych odpowiedniości*: ekwiwalenty (odpowiedniki), analogi oraz adekwatne zamiany. Wybór jednej z trzech wyżej wymienionych kategorii uwarunkowany jest gatunkiem tekstu wyjściowego oraz rodzajem przekładu: tłumaczenie specjalistyczne wymaga doboru *ekwiwalentów*; w tłumaczeniu tekstów publicystycznych niezbędne są *analogi*; natomiast w tłumaczeniu tekstów literackich potrzebne jest zastosowanie metody *adekwatnych zamian*. Oczywiście, powyższa klasyfikacja uzasadnionych odpowiedniości nie może być uniwersalnym kryterium oraz przewodnikiem dla tłumaczy, ponieważ, jak słusznie zauważa K. Hejwowski, „w praktyce

nawet w przypadku terminologii i nomenklatury absolutna ekwiwalencja nie jest regułą” (Hejwowski 2004, 31).

A. Fiodorow rozważając temat relacji pomiędzy tekstem wyjściowym a tekstem docelowym oraz wyjaśniając znaczenia pojęć *adekwatność*, *wierność*, *dokładność*, *odpowiedniość*, *zgodność*, *substytucja tłumaczenia*, twierdzi, iż celem doboru przez tłumacza odpowiednich środków językowych w przekładzie jest osiągnięcie *efektu ogólnego*, który powinien być taki sam, jak w tekście wyjściowym. Językoznawca przedkłada nad wszystkie wyżej wymienione określenia relacji pomiędzy oryginałem a przekładem pojęcie *pełnowartościowości* tłumaczenia jako przekaz treści oraz funkcjonalno-stylistycznych właściwości tekstu wyjściowego (Fiodorow 2002, 123). Jerzy Pieńkos omawia pojęcie *pełnowartościowości*, utożsamiając go z pojęciem *ekwiwalentności*, nawiązując do identyczności funkcjonalnej „zgodnie z intencją autora oryginału” elementów obu tekstów (Pieńkos 2003, 26–27).

Większość współczesnych teorii ekwiwalencji opiera się na koncepcji amerykańskiego lingwisty Eugene’a Nidy o rozróżnieniu tak zwanych *ekwiwalencji formalnej* (tłumaczenie dosłowne, mechaniczne) i *ekwiwalencji dynamicznej* (1964) oraz konieczności uwzględniania tej ostatniej w procesie przekładu tekstów.

Wychodząc z założenia, iż absolutna ekwiwalencja zarówno między tekstem oryginału i przekładu jak i między ich elementami jest niemożliwa, współcześni autorzy prac o przekładzie biorą za podstawę funkcjonalne ujęcie danego procesu, w związku z czym coraz częściej posługują się terminem *invariant przekładu* (invariant – wartość niezmienna, element niezmienny). *Invariant przekładu* jest to informacja, która ma być przekazana do odbiorcy przekładu z maksymalnym uwzględnieniem i zachowaniem właściwości formalnych (językowych) języka wyjściowego i języka docelowego w zależności od sytuacji, celów oraz sfery komunikacji (Nelyubin 2014). Terminem *invariant* w ujęciu funkcjonalnym posługuje się również Anna Majkiewicz: „[Z]a invariant (element niezmienny) przyjmuje się zachowanie w przekładzie tej samej funkcji tekstu, co w oryginale” (2007, 259).

W procesie tłumaczenia z języka oryginału na język docelowy należy określić sytuację komunikacyjną, funkcje danego tekstu (informacyjna, przedstawieniowa, apelatywna, perswazyjna, emotywna, ekspresywna itp.).

Koncepcja ekwiwalentności komunikacyjnej polega na porównaniu wartości komunikacyjnej przekładu i oryginału...Jeżeli w tekście przekładu udało się tłumaczowi odtworzyć (zreprodukować) przeciętną wartość komunikatu zawartego w tekście źródłowym, to taki przekład może być uznany za ekwiwalentny pod względem komunikacyjnym z tekstem źródłowym (Pieńkos 2003, 178).

W procesie komunikacji dwujęzycznej (tłumaczenia tekstu z jednego języka na drugi) informacja (idea, treść) którą przekazywano za pomocą środków werbalnych wszystkich poziomów języka wyjściowego „powlekana” jest w środki werbalne innego systemu językowego. Jednak semantyka (idea, informacja, funkcja) powinna być przekazana bez zmian i zachowana w tekście docelowym. W tym przypadku można mówić o *inwariancie przekładu* (Nelyubin 2014).

Funkcjonalne ujęcie ekwiwalencji w przekładzie pozwala sformułować najważniejszy jego cel: utworzenie takiego tekstu w języku docelowym, żeby ów tekst wywoływał efekt komunikacyjny taki sam, jaki wywołuje tekst wyjściowy.

4. Współczesne ujęcie roli i funkcji przekładu

Przekład w XXI wieku, w warunkach globalizacji, wielokulturowości, rozwoju i rozpowszechniania technologii informacyjnych i komunikacyjnych stał się działalnością niezwykle aktualną. Teza ta już nie jest ani tajemnicą, ani odkryciem; warto jednak podkreślić jej znaczenie w kontekście danego opracowania. Jerzy Pieńkos zaznacza rolę przekładu we „współpracy międzynarodowej:” Rodzi się pilna potrzeba ponownej oceny miejsca przekładu w globalnej strategii komunikacji językowej” (Pieńkos 2003, 424).

Definiowanie i analiza przekładu wyłącznie z punktu widzenia transferu struktur lingwistycznych, pod kątem ustalenia stosunku pomiędzy dwoma językami lub pomiędzy dwoma tekstami w różnych językach obecnie należy do przeszłości:

Tłumaczenie tekstu albo (jeśli wolimy) inteligentne jego czytanie oznacza uchwycenie w tym samym czasie aspektu językowego i niejęzykowego normalnej bieżącej operacji, jaką jest komunikacja językowa. Język nie żyje życiem samoistnym. (Pieńkos 2003, 30).
Czynność tłumaczenia realizuje się nie na poziomie wyrazów i wyrażeń, ale na poziomie komunikatu (Pieńkos 2003, 46).

Olgierd Wojtasiewicz rozważając problem ewentualnej nieprzekładalności tekstów, przedstawił jej przyczyny kryjące się w sferze morfologii, struktur fonetycznych, systemów terminologicznych, aluzji, wieloznaczności, gry słów – czyli w sferze struktur konkretnych języków. Ciekawym i zaskakującym momentem powyższego opracowania stało się stwierdzenie autora: problemy przekładowe uwarunkowane są przede wszystkim różnicami kulturowymi (Wojtasiewicz 2007, 94).

Do połowy ubiegłego stulecia w lingwistyce przeważało ujęcie języka jako systemu elementów (znaków), tworzących mniej lub więcej spójną strukturę. Przez gramatykę generatywną oraz jej wybitnych teoretyków (Chomsky, Jakobson, Troubetzkoy, Worf i inni) dokonano istotnego postępu w charakterystyce i klasyfikacji języków, analizie elementów językowych oraz związków paradygmatycznych i syntagmatycznych. Jednakże aktualne problemy współczesności, kwestie współdziałania i współzależności języka i społeczeństwa, odzwierciedlenia w języku kultury i światopoglądu jego użytkowników, kognitywne aspekty lingwistyki pozostawały poza obszarem badań gramatyki generatywnej.

Pod koniec XX stulecia intensywnie rozwijały się lingwistyka komunikacyjna, lingwistyka kognitywna, lingwistyka stosowana, neofilologia, lingwistyka antropologiczna, lingwokulturologia, komunikacja międzykulturowa, których łączy w sposób istotny funkcjonalne (pragmatyczne) ujęcie języka jako zjawiska społecznego, najważniejszego mechanizmu komunikacji międzyludzkiej i międzykulturowej. Komunikacja międzykulturowa jest komunikacją w kontekście współdziałania istniejących w pewnym czasie oraz przestrzeni kultur, które realizowane są za pomocą języków (Nelyubin 2013, 62–63).

Z punktu widzenia tradycyjnej teorii przekładu (przekładoznawstwa) przekład definiowano jako proces „przetawienia” kodu językowego, zamiany elementów języka wyjściowego (JW) na elementy języka docelowego, języka przekładu (JD, JP). W nowym traktowaniu języka z pozycji lingwistyki kognitywnej uwzględniane są jego rola i funkcje poznawcze, co stało się podstawą do nowego ujęcia przekładu w przekładoznawstwie w aspekcie aktywacji i współdziałania struktur kognitywnych komunikantów i tłumacza, realizującego funkcję pośrednika w komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka kognitywna operuje kategoriami semantyki językowej, które odzwierciedlają procesy poznania rzeczywistości poprzez konkretną społeczność językową. Kognitywna funkcja języka polega na kreowaniu *językowego obrazu świata*, czyli obrazowaniu rzeczywistości, idei, ideałów, kultury, światopoglądu jego użytkowników poprzez struktury i elementy semantyczne. Komunikacja międzykulturowa jest dialogiem kultur, który oparty jest na kognitywnych procesach odbioru komunikatu werbalnego (kodu językowego), który może być realizowany poprzez pryzmat cech społecznych i kulturowych nosicieli języka.

W związku z powyższym, przekładoznawstwo, będąc dyscypliną lingwistyczną, obecnie oparte jest na konieczności uwzględniania współdziałania różnych kultur. Przekład każdego tekstu jest jedną z form takiego współdziałania. Kultura jest komponentem i jednocześnie obrazowaniem wielu aspektów życia i działalności ludzi, między innymi przekładu, który ma charakter społeczny, kulturowy, komunikacyjny i kognitywny.

Analiza języka w aspekcie przekładoznawstwa często pozwala na charakterystykę specyfiki kultury, ponieważ zapoznanie się z kulturą poprzez badania lingwistyczne służy jako cenny materiał praktyczny oraz teoretyczny z punktu widzenia rozszerzenia i wzbogacenia wiedzy o rzeczywistości (Nelyubin 2013, 63).

Przekład w świecie współczesnym określano jako „niezwykle skomplikowaną operację intelektualną” (Hejrowski 2004, 7), „formę komunikacji językowej” (21), „operację na umysłach” (48), „akt komunikacji” (Pieńkos 2003, 340), „akt twórczy” (153; 340), „nośnik międzynarodowej komunikacji językowej, „środek, zapewniający współpracę narodów”, „jeden z kluczy do dialogu między narodami” (380), „podstawowe zadanie w trzecim tysiącleciu” (424), „działalność intelektualną” (459), „nośnik wiedzy *siu generis* o językach, literaturach, kulturach, kontaktach” (31), „czynność psycholingwistyczna” (70), „środek utrzymywania kontaktów z innymi krajami, „środek komunikacji międzyludzkiej” (102), proces transferu treści pojęciowych i emocjonalnych z jednego języka na drugi” (467), „narzędzie komunikacji...międzykulturowej” (425), „czynność umysłowa” (Wojtasiewicz 2007, 92), „moduł komunikacji międzykulturowej” (Mityagina 2014, 10), „formę komunikacji międzykulturowej” (Kovalevsky 2014, 68), „mediację komunikacyjną” (Kovalevsky 2014, 70) itd.

Obecnie przekład postrzega się nie tylko jako formę komunikacji międzyjęzykowej, ale również jako formę komunikacji międzykulturowej. Przekład jest sposobem na wyjście z izolacji kulturowej i środkiem łączenia różnych kultur (Chaikovskiy, Voronevskaya, Lysenkova i Kharitonova 2014). Przekład spełnia rolę „łącznika” kultur, jak również poznania tej czy innej kultury oraz utożsamiania się z nią (Bassnet 2007). Ważną misją przekładu w III tysiącleciu jest realizacja *funkcji wezwania*, czyli zdolności komunikowania się z obcojęzycznym i innokulturowym odbiorcą nie tylko w celu przekazu informacji estetycznej i innej, ale również w celu wywołania w nim odpowiedniej reakcji (odezw) (Chaikovskiy, Voronevskaya, Lysenkova i Kharitonova 2014). Dobry przekład powinien spełniać także tekstowe kryterium *akceptabilności*, czyli kryterium dotyczące norm językowych, stylistycznych, gatunkowych właściwych dla języka docelowego (Majkiewicz 2007, 259).

Przez współczesnych teoretyków przekładu wytyczono oraz sformułowano główne cele i kierunki współczesnych badań teoretycznych i praktycznych:

- opracowanie prakseologii przekładu na podstawie analizy porównawczej konkretnych par języków oraz reprezentowanych przez nich odmiennych kultur;
- wyjawienie i poszukiwanie sposobów pokonania barier międzykulturowych, które mogłyby powstać w procesie przekładu;

- opracowanie wskazówek oraz zaleceń praktycznych odnośnie przekładu tekstów różnych gatunków;
- prognozowanie różnych możliwości współdziałania kultur, realizowanego poprzez przekład.

Reasumując, w czasach obecnych przybiera na aktualności rola przekładu w realizacji celów komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej. Współczesna era komunikacji wymaga coraz bardziej skutecznych sposobów przekazu informacji i treści zawartych w kodach językowych. Warunkiem adekwatnej i pełnowartościowej komunikacji międzykulturowej jest pokonanie barier i konfliktów powstałych w wyniku różnicy kultur i kognitywnych struktur semantycznych poszczególnych języków (Chaikovsky, Voronevskaya, Lysenkova i Kharitonova 2014, 35). Dialog kultur oparty jest na przekazie i odbiorze komunikatów werbalnych nacechowanych kulturowo. Przekład jest doskonałym narzędziem oraz jedną z najważniejszych form komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej i utożsamiania się z innymi kulturami. Kognitywna funkcja przekładu ma charakter interdyscyplinarny i polega między innymi na współdziałaniu z literaturoznawstwem, kulturoznawstwem (Linke 2009), pogłębianiu i rozwijaniu badań w zakresie przekładoznawstwa i dyscyplin pokrewnych w rezultacie tego współdziałania.

5. Rola tłumacza w świecie współczesnym

Teza określająca, iż działalność i kompetencje tłumacza nie ograniczają się tylko do operacji na tekstach w dwóch językach lub operacjach na językach, wydaje się oczywistą. (Chociaż stwierdzenie, iż powyższe umiejętności nie są obecnie znaczące, byłoby niebezpiecznie skrajnym). Żeby być dobrym (nawet nie doskonałym – nie ma tłumaczy doskonałych, jak również nie ma doskonałych przekładów) tłumaczem w naszych czasach, trzeba posiadać wiele innych umiejętności, kompetencji i predyspozycji. Jakim wyzwaniem współczesności powinien stawiać czoło tłumacz różnych gatunków tekstów? Jaką misję ma on do spełniania?

Krzysztof Hejwowski, określając tłumaczenie jako „formę komunikacji językowej”, „dodatkowo skomplikowaną różnicami językowymi, kulturowymi”, podkreśla obecność w tym skomplikowanym akcie komunikacji „osoby trzeciej – tłumacza” (2004, 21). Przede wszystkim tłumacz determinuje stopień skuteczności i adekwatności aktu komunikacji w formie tłumaczenia (Hejwowski 2004, 57).

Działalność tłumacza XXI wieku uwarunkowana jest zestawieniem następujących kompetencji: profesjonalnej, intelektualnej, językowej, kompetencji aktu mowy, komunikacyjnej, semantycznej, interpretacyjnej, tekstowej, międzykulturowej (Medetova 2008).

Kompetencja międzykulturowa polega na zdolności tłumacza do wykorzystania całego systemu wiedzy i umiejętności niezbędnych dla rozkodowania, jak również adekwatnej interpretacji znaczenia i podstawy werbalnego i niewerbalnego zachowania przedstawicieli różnych kultur oraz orientowania się w kontekście socjokulturowym konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Komunikacja międzykulturowa z kolei składa się z następujących subkompetencji: kompetencja socjolingwistyczna (dobór, wykorzystanie i odbieranie środków językowych w zależności od miejsca, celów i uczestników komunikacji); kompetencja socjokulturowa (realioznawcza); kompetencja socjopsychologiczna (orientowanie się w systemie modeli zachowania na tle kulturowym, narodowościowym, tolerancja). Żeby osiągnąć wymagany poziom kompetencji międzykulturowej, tłumacz musi być dwujęzycznym, jak również dwukulturowym, ponieważ podstawą dla dobrego przekładu jest efektywna komunikacja międzykulturowa (Medetova 2008; Alimov 2014). Na przykład, żeby tłumacz mógł dobrze i poprawnie przetłumaczyć jedno tylko podane niżej zdanie z języka rosyjskiego, musi on znać język oryginału i język przekładu w stopniu zaawansowanym i natywnym: „За пещаной косой лопухий косой пал под острой косой косой бабы с косой”. W zdaniu pięć razy powtarza się wyraz *косой*, który za każdym razem powinien być przetłumaczony inaczej – za jednakowym brzmieniem oraz jednakową pisownią wyrazów kryją się ich odmienne znaczenia (polisemia), odmienne części mowy (przymiotniki, rzeczowniki), odmienne formy gramatyczne wyrazów. Oczywiście, utrudnia to proces przekładu frazy na inne języki. Wersja przekładu frazy na język angielski: „Behind the sand hill a long-eared hare was killed with a sharp scythe by a squint-eyed woman wearing her hair in a plait;”² na język polski: „Za piaskową wydumą kłapouchy zajęć został ścięty ostrą kosą zezowatej kobiety (baby) z warkoczem”.

Jerzy Pieńkos nawiązuje do powyżej wymienionych założeń dotyczących misji oraz kompetencji tłumaczy XXI wieku:

Tłumacz powinien łączyć wiele umiejętności: nade wszystko wymagana znajomość językowych oryginału i przekładu oraz opanowanie językowych technik przekazywania informacji, dostateczna znajomość środowiska, dla którego przeznaczone są tłumaczone teksty, z niezbędną wiedzą z zakresu dziedzin objętych przekładem (2003, 281–282).

² Форум → Перевод, грамматика и словарный запас ↓ Как перевести наиболее грамотно. <http://www.efl.ru/forum/threads/81670/>.

Autor kładzie szczególny nacisk na określenie roli i miejsca tłumacza we współczesnej rzeczywistości, twierdząc, iż zawód tłumacza dotychczas nie został doceniony i zaważony na należytych poziomach (131). Dobry tłumacz, oprócz znajomości obu języków, powinien być wyposażony w znajomość realiów zawartych w tekście docelowym (385).

Warunkiem oraz czynnikiem efektywnego i dobrego wykonywania przez tłumacza swojego zawodu służą niezbędne kwalifikacje oraz znajomość teorii przekładu. Dobry tłumacz to także ten który nadrabia ewentualne braki w wiedzy teoretycznej własnym doświadczeniem oraz intuicją:

Tłumacz zatem powinien być „wyposażony” w szereg kompetencji i umiejętności. Musi posiadać wszechstronną znajomość języka wyjściowego i docelowego, wiedzę z zakresu lingwistyki kontrastywnej, konwencji gatunkowych, rozległą wiedzę kulturową, kompetencje terminologiczną, fachową, a także cechować się kreatywnością językową, nie mówiąc już o odpowiednich cechach psychofizycznych w zależności od translacji ustnej czy pisemnej (Majkiewicz 2007, 260).

Do kwestii konieczności posiadania przez współczesnego tłumacza odpowiednich kompetencji nawiązuje Krzysztof Hejwowski posługując się terminem *kompetencja tłumaczeniowa*:

Elementami kompetencji tłumaczeniowej z pewnością są:

1. znajomość języka wyjściowego i docelowego;
2. umiejętność dopasowywania do siebie różnych struktur na podstawie ich względnego podobieństwa;
3. znajomość kultury krajów, w których mówi się językiem wyjściowym i docelowym;
4. wiedza ogólna i specjalistyczna;
5. sprawności komunikacyjne;
6. wnikliwość w *dążeniu do sensu*;
7. znajomość teorii tłumaczenia;
8. Predyspozycje i cechy charakteru (2004, 153–154).

Analiza literatury przedmiotowej oraz rozważań współczesnych badaczy misji tłumacza pozwala na prezentację następującego wykazu definicji: tłumacz XXI wieku jest zatem „twórcą terminu”, „terminologiem”, „proponentem zespołu przemysłanych i zdefiniowanych terminów” (Pieńkos 2003, 236), „producentem (autorem) terminu (terminów)” (243), „promotorem zmian” (282), „pełnoprawnym pisarzem, ... godnym podziwu i szacunku”, „ważną postacią współczesnego świata” (380), „ekspertem w dziedzinie komunikacji międzykulturowej”, „moderatores kultur” (Chaikovskiy, Voronevskaya,

Lysenkova i Kharitonova 2014, 5) „mediatorem kultur” (45), „pośrednikiem” (66), „konkurentem autora tekstu oryginału” (66), „koniem napędowym postępu” (Kirillova 2008, 11), „zawodowcem” (Usacheva 2014, 46) „agentem komunikacji międzykulturowej” (46), „tłumaczem sfery konceptu tekstu oryginału”, „pośrednikiem pomiędzy oryginałem a przekładem”, „odbiorcą, interpretatorem i nadawcą tekstu” (60), „ekspertem, ... posiadającym biculturową kompetencję” (61), „pośrednikiem komunikacyjnym” (Kovalevsky 2014, 68), „autorem tekstu – duplikatu” (78), „pośrednikiem kulturowym” (83), „ekspertem w komunikacji międzykulturowej” (83), „kurierem kultury” (Medetova 2008), „pośrednikiem między danymi kulturami”, „odbiorcą (pierwotnym) i nadawcą (wtórnym)” (Majkiewicz 2007, 257).

Ważnym zadaniem tłumacza w procesie komunikacji międzykulturowej jest korelacja aparatu kategorialnego kultury-dawcy z aparatem kategorialnym kultury-biorcy przez pryzmat własnego systemu kognitywnego – żeby pokonać bariery, przeszkody w postaci różnic kulturowych, językowych i kognitywnych oraz przejawów „dysonansu kulturowego”³ (Usacheva 2014, 53). Jest to zadanie trudne i wymaga od tłumacza wysiłku, wspomnianych już wyżej kompetencji oraz korzystania z literatury przedmiotowej zawierającej wskazówki odnośnie strategii tłumaczeniowych (Hejwowski 2004, Pieńkos 2003, Wojtasiewicz 2007).

A. Usacheva podaje ciekawy przykład błędu tłumaczeniowego powstałego w wyniku „dysonansu kulturowego” – dosłowne tłumaczenie z języka angielskiego tytułu filmu „Love Is a Four-letter Word” na język rosyjski jako „Любовь – это слово из четырёх букв” („Miłość jest wyrazem czteroliterowym”⁴) (Usacheva 2014, 62).

Do zasobów zawodowego tłumacza zalicza się: znajomość języków i kultur, cechy oraz charakterystyki osobowościowe, zdolności kognitywne, jak również specyficzne umiejętności tłumaczeniowe (Usacheva 2014).

Realizując funkcję komunikacyjną w dwujęzycznym kontekście, tłumacz jednocześnie koduje i rozkodowuje informację, zawartą w kodach dwóch systemów językowych. Żeby skutecznie realizować te podstawowe zadania, tłumacz powinien przestrzegać następujące zasady:

Zasada 1. Znajomość określonego minimum słownictwa języka wyjściowego (co najmniej 10 tys. jednostek leksykalnych).

³ Przekład, Elwira Stefańska.

⁴ Przekład, Elwira Stefańska.

Zasada 2. Znajomość struktur gramatycznych oraz zasobów stylistycznych języka wyjściowego.

Zasada 3. Znajomość podstawowych aspektów teorii przekładu.

Zasada 4. Opanowanie technik i metod tłumaczenia.

Zasada 5. Wykorzystanie w przekładzie szerokiej gamy środków stylistycznych, leksykalnych, gramatycznych języka docelowego (tu – języka rosyjskiego).

Zasada 6. Znajomość warunków, atmosfery, środowiska, otoczenia, sytuacji, które służą za tło dla danej komunikacji międzyjęzykowej (*фоновые знания* (ros.).

Zasada 7. Znajomość realiów kraju języka docelowego (posiadanie wiedzy realioznawczej i krajoznawczej).

Zasada 8. Posiadanie co najmniej ogólnej orientacji w zakresie przedmiotu, którego dotyczy tekst tłumaczenia.

Zasada 9. Znajomość typologii przekładów oraz umiejętność zastosowania jej w praktyce.

Zasada 10. Dążenie do wierności (adekwatności) tłumaczenia (Nelyubin 2014, 77–85).

Przestrzegając zasady dążenia do wierności (adekwatności), pełnowartościowości przekładu, nie powinno się kopiować i odtwarzać w tekście docelowym form i elementów językowych (w tym znaczeniowych) oryginału, lecz należy „uchwycić” jego wartości i parametry funkcjonalnie-pragmatyczne i za pomocą środków języka przekładu przenieść je do tekstu docelowego (dążenie do ekwiwalencji przekładu w ujęciu funkcjonalnym). Żeby osiągnąć odpowiedni poziom efektywności komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej, przekład powinien oddziaływać na odbiorców tekstu docelowego w taki sam sposób, jak oddziałuje na swoich odbiorców tekst oryginału.

Reasumując rola tłumacza w rozwoju kultur nosicieli różnych języków, zrozumieniu, interpretacji oraz ich współdziałaniu (komunikowaniu się kultur) jest znacząca i obecnie nie do końca określona, opisana i zbadana. Misja tłumacza polega także na modelowaniu schematu kognitywnego autora tekstu wyjściowego, porównywaniu z elementami własnej sfery kognitywnej oraz odtworzeniu danego schematu w tekście przekładu, wraz z uruchomieniem współdziałania sfer kognitywnych wszystkich trzech (autor, tłumacz, odbiorca tekstu przekładu) uczestników komunikacji międzykulturowej. W związku z powyższym zadaniem teorii i praktyki przekładu jest sprecyzowanie oraz analiza danego procesu współdziałania sfer kognitywnych komunikantów. Większość badaczy podkreśla, iż tłumacz, aby jego przekład jako akt (lub forma) komunikacji pomiędzy autorem tekstu oryginału a odbiorcami tekstu tłumaczonego spełniał funkcje komunikacyjną

i międzykulturową w sposób jak najbardziej skuteczny, powinien być co najmniej dwujęzycznym i dwukulturowym.

6. Przekład literacki w dialogu międzykulturowym. Przekład polskich i rosyjskich tekstów literackich

Obiektem przekładu literackiego (artystycznego) służy dzieło literackie (literatura piękna, literatura autorska). Przekład literacki jest to przekład prozy autorskiej, poezji oraz folkloru (Alimov 2014). Cechą wyróżniającą oraz podstawowym celem dzieła literackiego jest oddziaływanie emocjonalne, estetyczne, ekspresywne na czytelnika, co może być osiągnięte dzięki wykorzystaniu różnorodnych środków stylistycznych i językowych (poetyckich) (epitet, porównanie, metafora, hiperbola, metonimia, peryfrazja, oksymoron, alegoria, symbol, grotesk, ironia, gra słów (kalambur), sarkazm, aliteracja, asonans, aluzja, anafora, antyteza, apokopa, amplifikacja, inwersja, metateza, parcelacja, rymowanie, rytmika, eufemizm, epifora itp.) (Hejwowski, Majkiewicz, Pieńkos, Wojtasiewicz, Fiodorow i inne).

W związku z powyższym, w procesie przekładu dzieła literackiego zadaniem tłumacza jest zachowanie funkcji emocjonalnej i ekspresywnej oryginału oraz wszystkich niuansów treści i formy danego utworu. Jest to tak zwany *invariant przekładu* literackiego, który, oprócz przekazu informacji, myśli i intencji autora, zawiera również formę dzieła artystycznego, styl autora oraz niuanse kulturowe (Nelyubin 2014):

Dzieła literackie są z natury rzeczy strukturami wielowarstwowymi, a ich funkcją jest umożliwienie czytelnikowi bezpośredniego kontaktu z wartościami estetycznymi zawartymi w dziele (Pieńkos 2003, 466).

Nie można sobie wyobrazić, aby przystępując do tłumaczenia takiego dzieła autorskiego – tłumacz nie utożsamiał się z osobą autora, z treścią dzieła (Pieńkos 2003, 390).

Zapoznanie się z przekładem wiersza znanej laureatki Nobla, wybitnej autorki dzieł liryczno-poetyckich Wiesławy Szymborskiej „Kot w pustym mieszkaniu” w wykonaniu Natalii Astafjewej (Наталья Астафьевой) pozwala zauważyć, iż najważniejsze elementy formy i treści oryginału zostały w wersji rosyjskiej zachowane. Oto fragment oryginału i jego przekładu:

Kot w pustym mieszkaniu

Umrzeć – tego się nie robi kotu.
 Bo co ma począć kot
 w pustym mieszkaniu.
 Wdrapywać się na ściany.
 Ocierać między meblami.
 Niż niby tu nie zmienione,
 a jednak pozamieniane.
 Niby nie przesunięte,
 A jednak porozsuwane.
 I wieczorami lampa już nie świeci.

Кот в пустой квартире

Умереть – так с котом нельзя.
 Ибо что же кот будет делать
 в пустой квартире.
 Лезть на стену.
 Отираться среди мебели.
 Ничего как бы неодм изменилось,
 но всё как будто пенили.
 Ничего как бы не сдвинуто с места,
 Но всё же не на месте.
 И вечерами дампа уж не светит.

Powyższe tłumaczenie jest adekwatnym i pełnowartościowym. Zachowano formę wiersza (brak rymów – „biały wiersz”, rytmika), ekspresywne i stylistyczne elementy tekstu poetyckiego, przekaz informacji, przeżyć, emocji autorki (które pokazane są poprzez przeżycia i odczucia kotka po śmierci jego gospodarza). W tym konkretnym przypadku potwierdza się teza Krzysztofa Hejnowskiego o tym, że

[t]łumaczenie jest możliwe dzięki względnemu podobieństwu struktur mentalnych i językowych oraz naszej umiejętności wczuwania się w inne sposoby myślenia (2004, 15).

Czym jest przekład dzieła literackiego *par excellence* – rzemiosłem, nauką czy sztuką? Większość autorów uważa, iż przekład literacki jest sztuką (twórczością) (Czukowski, Majkiewicz, Pieńkos, Pumpyansky, Usacheva i inne). Olgierd Wojtasiewicz postuluje, iż tłumacz tekstów literackich, które cechuje najmniejszy stopień przekładalności oraz które są „wyłączone z tłumaczenia zmechanizowanego”, powinien odznaczać się pomysłowością (czyli kreatywnością i artystycznością; 2007, 93).

Coraz częściej w pracach o przekładzie literackim formułowano tezę o wzajemnym oddziaływaniu przekładu literackiego i komunikacji międzykulturowej. Niektórzy autorzy podkreślają, iż sformułowanie: „przekład literacki jako forma komunikacji międzykulturowej”⁵ odzwierciedla aktualny problem teorii przekładu, który jeszcze czeka na wszechstronne zbadanie i rozwiązanie; przy czym klucz do rozwiązania owego problemu znajduje się w kontekście współdziałania języka, kultury i przekładu. Przekład literacki jest ważnym środkiem odzwierciedlenia cech kultury narodowej oraz mentalności jej reprezentantów.

⁵ Przekład, Elwira Stefańska.

Przekład literacki i komunikację międzykulturową określano również jako rodzaje działalności (językowej, twórczej, artystycznej, kulturologicznej, komunikacyjnej, międzykulturowej, kognitywnej itp.), które są zbliżone do siebie (można zaryzykować użycie wyrazu „nierozłączne”), ponieważ komunikacja międzykulturowa uwarunkowana jest między innymi procesem przekładu poezji, prozy, dramaturgii z języka na język; w równym stopniu na osiągnięcie wysokiego poziomu adekwatności przekładu literackiego składa się kompetencja międzykulturowa tłumacza (2014). Mimo tak oczywistego faktu współzależności pomiędzy przekładem literackim i komunikacją międzykulturową, na drodze zbliżenia tych rodzajów działalności i wiedzy można napotkać wiele trudności oraz przeszkód, ponieważ jak dotychczas w teorii komunikacji międzykulturowej jeszcze nie przybliżono charakteru ich współdziałania, nie opracowano koncepcji kulturologicznych w przekładzie literackim, nie skonkretyzowano pojęć, używanych na pograniczu teorii i prakseologii przekładu literackiego a kulturologii (Chaikovsky, Voronevskaya, Lysenkova i Kharitonova 2014, 8). We współczesnej lingwistyce rozważano kwestię integracji teorii języka, nauki o przekładzie literackim, lingwokulturologii, komunikacji międzykulturowej oraz utworzenia tak zwanej teorii międzykulturowej komunikacji w przekładzie literackim.

Tłumacz dzieła literackiego powinien posiadać wiedzę kulturoznawczą, jak również postrzegać cechy tożsamości językowej autora oryginału, reprezentować własną tożsamość językową. (Lysenkova 2006).

Umiejętność tłumaczenia tekstów literackich (którą cechują, jak zaznaczono powyżej, artystyczność, twórczość, kreatywność, pomysłowość) polega również na zastosowaniu odpowiedniej strategii tłumaczeniowej i technik tłumaczeniowych. Krzysztof Hejwowski wymienia następujące strategie tłumaczeniowe: strategia udomowienia (adaptacja), egzotyzacji, strategia tłumaczenia syntagmatycznego, strategia tłumaczenia funkcjonalnego (2004, 76). Dalej autor przedstawia klasyfikację technik tłumaczeniowych: 1. *Reprodukcja bez objaśnień*. 2. *Reprodukcja z objaśnieniem*. 3. *Tłumaczenie syntagmatyczne bez objaśnień*. 4. *Tłumaczenie syntagmatyczne z objaśnieniem*. 5. *Uznany ekwiwalent*. 6. *Ekwiwalent funkcjonalny*. 7. *Hiperonim*. 8. *Ekwiwalent opisowy*. 9. *Opuszczenie* (76–84).

Autorzy monografii „Przekład literacki jako rodzaj komunikacji międzykulturowej”⁶ opisują następujące strategie tłumaczeniowe: 1. *Konwergencja tłumaczeniowa vs dyspersja tłumaczeniowa*. (Konwergencja tłumaczeniowa określana jest w powyższym opra-

⁶ Przekład, Elwira Stefańska.

cowaniu jako dobór odpowiedników w przekładzie za pomocą hiperonimu, który może zastępować od razu kilka synonimicznych leksemów; dyspersja tłumaczeniowa polega na doborze do jednego wyrazu w tekście oryginału szeregu wyrazów synonimicznych w tekście przekładu). 2. *Egzotyzyacja tekstu przekładu* („forenizacja”). 3. „*Domestykacja*”⁷ (adaptacja, udomowienie, tłumaczenie funkcjonalne) (Chaikovsky, Voronevskaya, Lysenkova i Kharitonova (2014, 73–98).

Przykładem zastosowania strategii adaptacji jest tłumaczenie na język polski tekstu wiersza (piosenki) Władimira Wysockiego „Moskwa – Odessa” („Москва – Одесса”) w wykonaniu Wojciecha Młynarskiego.

Fragmenty dzieła Wysockiego i jego przekładu w języku polskim:⁸

Владимир Высоцкий
Москва – Одесса

Взлетим мы – распогодится.
Теперь запреты снимут
Напрягся лайнер, слышен визг турбин.
Но я уже не верю ни во что – меня не примут.
У них найдётся множество причин.

Мне надо, где метели и туман,
Где завтра ожидают снегопада.
Открыты Лондон, Дели, Магадан,
Открыли все, но мне туда не надо!

Я прав – хоть плачь, хоть смейся, но
Опять задержка рейса,-
И нас обратно к прошлому ведёт
Вся стройная, как ТУ, та стюардесса –
Доступная как весь гражданский флот.

Przekład Wojciecha Młynarskiego
Moskwa – Odessa

Ja wierzę – rozpogodzi się, silniki
znów zagrają,
Już słyszę je i serce w gardle mam.
Znów siedzę jak na szpilkach:
a nuż znowu odwołają,
Znów znajdą mnóstwo przyczyn, ja ich
znam!

Ja muszę jak najszybciej być tam,
Gdzie mróz siarczysty hula po kołędzie,
Przyjmują Londyn, Delhi, Magadan,
Przyjmują wszędzie – a ja nie chcę
wszędzie!

Daremnie gaszę smutek, co w serce mi
się wessał,
W to serce, co powinno bić jak młot,
Do rana rejs odkłada stewardessa –
miss Odessa,
Majestatyczna jak Aeroflot...

⁷ Przekład, Elwira Stefańska.

⁸ (Źródło tekstu oryginału i tekstu przekładu: Włodzimierz Wysocki. – Moskwa-Odessa. http://www.tekstowo.pl/piosenka,wlodzimierz_wysocki,moskva_odessa.html).

Опять дают задержку до восьми,
И граждане покорно засыпают.
Мне это надоело, чёрт возьми!
И я лечу туда, где принимают.

A pasażerom nawet nie drgnie brew,
Pokornie na walizkach spać próbują,
Dojadło mi to wszystko, ech, psiakrew!
Mam tego dość i lecę, gdzie przyjmują.

Opierając się na stwierdzeniu „Każde tłumaczenie poezji jest metatłumaczeniem” (Pieńkos 2003, 24), opisane powyżej tłumaczenie Wojciecha Młynarskiego można określić jako „metatłumaczenie”.

W tekście Władimira Wysockiego przedstawiono uczucia, emocje, przeżycia, determinację pasażera, który nie może się doczekać swojego rejsu do Odessy. Wyraża się to za pomocą rytmiki wiersza, budowy fraz, odpowiednich konstrukcji syntaktycznych i leksykalnych (*но я уже не верю ни во что; но мне туда не надо; хоть плачь, хоть смейся; мне это надоело, чёрт возьми!*), stylistycznych (anafora: *Открыли Лондон, Дели, Магадан, Открыли все, но мне туда не надо!*; amplifikacja: *Сегодня не надейся, не стоишь уповать на небеса; там всё ясно и тепло, там чай растёт*). Wojciech Młynarski zachował oraz przekazał odbiorcy polskojęzycznemu ekspresję, stylistykę, obraz rzeczywistości (sytuację, stan wewnętrzny nastrój, pragnienie głównego bohatera) oryginału za pomocą następujących środków: idiomów (*mieszanych uczuć splot, serce w gardle, serce bije jak młot, nie drgnie brew, siedzę jak na szpilkach*); konstrukcji języka potocznego (*psiakrew, po cholere, bracie, odbiło ci, korci mnie, na co mnie, dojadło mi to wszystko, mam tego dość, czort*), anafory: (*Przyjmuje Londyn, Delhi, Magadan, Przyjmują wszędzie – a ja nie chcę wszędzie!*); amplifikacji: (*A ja tam nie chcę! Mnie tam po cholere?; A ja tam nie chcę! Mnie ten adres wisi! Ja muszę, gdzie zawiato śniegiem fest, Gdzie zaspy i ogólnie ciężki teren!*); konstrukcji stylistycznych mowy wzniosłej – głównie w ujęciu ironicznym (*jej wysokość, majestatyczna, wśród pól kwitnących róż, mróz siarczysty, daremnie gaszę smutek*). W celu skutecznego oddziaływania tekstu na polskiego odbiorcę autor przekładu używa również nawiązania do tradycji polskich, a mianowicie – katolickich Świąt Bożego Narodzenia: „Ja muszę jak najszybciej być tam, gdzie mróz siarczysty hula po kołędzie...” (strategia udomowienia).

Reasumując, tłumaczenie wiersza Wysockiego „Москва – Одесса” w wykonaniu Wojciecha Młynarskiego jest wzorem przekładu funkcjonalnego i pełnowartościowego, w którym zachowano oraz przekazano *invariant* tekstu oryginału za pomocą umiejętnego użycia środków języka polskiego. W tym przypadku uzasadnionym wydaje się użycie terminu *komunikacja poetycka (literacka, artystyczna)*.

Poruszając kwestię przekładu poetyckiego lingwiści sięgają po przykłady tłumaczeń na różne języki wiersza Bułata Okudźawy „Опустите, пожалуйста, синие шторы”

(Chaikovsky, Voronevskaya, Lysenkova i Kharitonova 2014, 186–195). Pierwsza zwrotka tekstu poetyckiego wygląda następująco:

Опустите, пожалуйста, синие шторы.
 Медсестра, всяких снадобий мне не готовь.
 Вот стоят у постели моей кредиторы
 молчаливые: Вера, Надежда, Любовь.

Tekst zawiera elementy specyfiki kultury rosyjskiej, które mogą być utracone w procesie przekładu na inne języki, a mianowicie – popularne w Rosji imiona *Вера*, *Надежда*, *Любовь* oraz identycznie brzmiące rzeczowniki pospolite (abstrakcyjne) *вера*, *надежда*, *любовь* (tak zwane *homofony*). Użycie podobnych homofonów, po pierwsze, wzbogaca walory ekspresywne i stylistyczne tekstów rosyjskojęzycznych; po drugie, jest wyzwaniem dla tłumaczy na inne języki, ponieważ podstawą komunikacji literackiej (poetyckiej) są między innymi związki (kojarzenia) asocjacyjne pomiędzy homofonicznymi imionami własnymi i nazwami pospolitymi. Przez autorów monografii przedstawiono analizę tłumaczenia omawianego wiersza Bułata Okudźawy na język polski wykonanego przez Jerzego Czecha. Po pierwsze, w polskim tekście zmieniono kolejność imion (*Wiera*, *Miłość*, *Nadzieja* – *poznaję, to one...*). Po drugie, w języku polskim rzeczownik *Miłość* nie jest imieniem własnym, więc tekst przekładu nie do końca zachowuje funkcję stylistyczną (ekspresywną) związków asocjacyjnych pomiędzy homofonicznymi imionami własnymi a nazwami pospolitymi. Autorzy konkludują, że

Poetycka (literacka) komunikacja międzyjęzykowa i międzykulturowa realizowana jest w stopniu niewystarczającym⁹ (Чайковский, Вороневская, Лысенкова і Харитонова 2014, 195).

...drugą grupę wypadków nieprzekładalności (całkowitej lub częściowej) stanowią sytuacje, kiedy w grupie ludzi posługujących się językiem przekładu nie powstają takie skojarzenia, które dany wyraz czy dany zespół wyrazów budzi w grupie ludzi posługujących się językiem oryginału. (Wojtasiewicz 2007, 61).

Ogólnie rzecz biorąc, użycie imion własnych w tekście literackim stwarza wiele dodatkowych trudności dla tłumacza wywołując „szereg napięć, dylematów i konfliktów” (Hejwowski 2004, 91).

Ważnym elementem tekstów literackich są wyrazy (lub zwroty), których struktura semantyczna zawiera tak zwany komponent kulturowy (socjokulturowy, lingwokulturowy)

⁹ Przekład, Elwira Stefańska.

odzwierciedlający *językowy obraz świata* nosicieli danego języka. Wiedza na temat komponentów kulturowych jednostek leksykalnych jest niezbędnym warunkiem działalności współczesnego tłumacza w aspekcie komunikacji międzykulturowej. Współczesna polska pisarka Katarzyna Grochola w powieści „Nigdy w życiu!” (2001) opisuje, jak główna bohaterka Edyta, pracując w redakcji popularnego czasopisma, koresponduje z nieznanym mężczyzną. Ów mężczyzna pisze swoje listy na niebieskim papierze, w związku z czym bohaterka nazywa go *Niebieskim*: „A co cię to obchodzi, Niebieski? Widać, że jesteś niezrealizowany. Rozejrzyj się wokół, Niebieski! Jest piękna wiosna, może jeszcze nie jest tak rozkosznie ciepło jak na Cyprze, ale będzie, Niebieski, będzie!” (99). W polskim tekście wyraz *Niebieski* (który występuje jako nazwa własna) kojarzy się z kolorem papieru. Powieść Katarzyny Grocholi na język rosyjski przełożyła O. Katreczko, która przedstawiła rosyjski odpowiednik dla wyrazu *Niebieski* – Голубой: „Тебе-то какое дело, Голубенький? Сразу видно, что ты не реализовался. Оглянись вокруг, Голубой! Какая прекрасная весна, может быть, пока еще не так пленительно тепло, как на Кипре, но ведь это будет, будет!”¹⁰

Odpowiednik *голубой* polskiego wyrazu *niebieski* wydaje się w kontekście komunikacji międzykulturowej niezupełnie właściwym, ponieważ w mowie potocznej w języku rosyjskim posiada on dodatkowe znaczenie: „homoseksualista”, w związku z czym u rosyjskojęzycznego odbiorcy tekstu może wywoływać inne skojarzenia (niekonieczne związane z kolorem). Bardziej trafnym rosyjskim odpowiednikiem dla wyrazu *Niebieski* w tym przypadku byłby wyraz *Синий* (*Синенький*), ponieważ nie powoduje on u rosyjskojęzycznego odbiorcy dodatkowych skojarzeń, które nie są uwzględnione przez autora oryginału.

Reasumując przekład literacki pełni funkcję transmisji informacji dotyczącej jednej kultury (nosicieli języka oryginału) do innojęzycznych odbiorców i występuje jako jedna z form komunikacji międzykulturowej. Głównym celem przekładu literackiego jest oddziaływanie na innojęzycznego i innokulturowego komunikanta w taki sam sposób, w jaki oddziałuje na rodzimych odbiorców tekst oryginału. Jest to zadanie trudne, ponieważ w procesie tłumaczenia powstają przeszkody i bariery językowe, kulturowe i lingwokulturowe. Tłumacz tekstów literackich zatem powinien posiadać kompetencję lingwistyczną i komunikacyjną, jak również kompetencję międzykulturową (socjokulturową), być elastycznym i kreatywnym. Analiza i prezentacja niektórych przykładów tłumaczenia

¹⁰ Przekład dostępny na stronie internetowej *RuLit*: <http://www.rulit.me/books/nikогда-v-zhizni-read-136186-30.html>

dział literackich z języka rosyjskiego na język polski i z języka polskiego na język rosyjski pozwoliła wywnioskować, iż w procesie przekładu dzieł literackich należy brać pod uwagę różnice i niuanse językowe i kulturowe, którymi nacechowane są teksty oryginału i przekładu.

Bibliografia

- Alimov, Vyacheslav. 2014. *Теория перевода: Пособие для лингвистов-переводчиков: Учебное пособие*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Alimov, Vyacheslav. 2014. *Теория перевода: Перевод в сфере профессиональной коммуникации: Учебное пособие*. Изд. стереотип. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Ahmanova, Olga. 2007. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Ком-Книга/URSS.
- Bassnett, Susan. 2007. *Culture and Translation*. W *A Companion to Translation Studies*, pod redakcją Piotra Kuhiwczaka and Karen Littau, 13–23. Clevedon; Buffalo; Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- Chaikovskiy, Roman; Voronevskaya, Natalya; Lysenkova, Elena i Kharitonova, Elena. 2014. *Художественный перевод как вид межкультурной коммуникации: Основы теории*. Монография. Москва: Издательство «Флинта». Издательство «Наука».
- Catford, John. 1978. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Fiodorow, Andriej. 1953. *Введение в теорию перевода*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
- Fiodorow, Andriej. 2002. *Основы общей теории перевода. (Лингвистические проблемы)*. Для институтов и факультетов иностранных языков. Москва: Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ». Санкт-Петербург. Филологический факультет СПбГУ.
- Форум → *Перевод, грамматика и словарный запас* ↓ Как перевести наиболее грамотно. Data dostępu 20. 10. 2016 <http://www.efl.ru/forum/threads/81670/>.
- Jakobson, Roman. 1959. *On Linguistic Aspects of Translation*. W *On Translation*, pod redakcją R. Brower, 232–239. Cambridge: Harvard University Press.
- Grochola, Katarzyna. 2001. *Nigdy w życiu*. Warszawa: LiBROS. Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media.

- Hejwowski, Krzysztof. 2004. *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kade, Otto. 1980. *Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Katarzyna Grochola. Nigdy w życiu. Катажина Грохоля. Никогда в жизни. RuLit. <http://www.rulit.me/books/nikогда-v-zhizni-read-136186-1.html>. (17.03. 2017).
- Kashkin, Ivan. 1977. *Для читателя-современника. Статьи и исследования*. Москва: Советский писатель.
- Kielar, Barbara. 1988. *Tłumaczenie i koncepcje translatorszne*. Wrocław: Ossolineum.
- Kirillova, Natalia. 2008. *Медиаменеджмент как интегрирующая система*. Москва: Академический проект.
- Kovalevsky, Rostislav. 2014. *Перевод versus коммуникативная медиация*. W *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты*. Коллективная монография, pod redakcją Mityaginej, 66–87. Москва: Издательство «Флинта». Издательство «Наука».
- Koller, Werner. 1979. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle and Meyer.
- Komissarov, Viktor. 1990. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Учебник для институтов и факультетов иностранных языков. Москва: Высшая школа.
- Krzeszowski, Tomasz. 2007. *Przedmowa (do drugiego wydania)*. W *Wstęp do teorii tłumaczenia*, pod redakcją Olgierda Wojtasiewicza, 7–9. Warszawa: Wydawnictwo Translegis.
- Linke, Monika. 2009. *Kognitywne podejście do przekładu w kontekście współpracy interdyscyplinarnej – korzyści, wyzwania, perspektywy rozwoju*. „Rocznik Przekładoznawczy: studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu” 5:111–120.
- Lysenkova, Elena. 2006. *Поэзия и проза К.М. Рильке в русских переводах (исторические, стилистико-сопоставительные и переводоведческие аспекты)*: диссертация доктора филологических наук. Магадан.
- Majkiewicz, Anna. 2007. *Wybrane zagadnienia przekładu i ich użyteczność w glottodydaktyce*. W *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, pod redakcją J. Tambor, A. Achtelek, 254–263. Katowice: Wydawnictwo Gnome.
- Medetova, Malika (Медетова, Малика). 2008. „Формирование межкультурной конференции будущего переводчика». М.Е. Медетова. МИЯ СНГ. Электронные текстовые данные. http://inlang.linguanet.ru/ScientificWork/Conferences/detail.php?ELEMENT_ID=2312.

- Mityagina, Vera. 2014. *Коммуникация и перевод в эпоху глобального поликультурного информационного пространства*. W *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты*. Коллективная монография, pod redakcją Mityaginej, 9–35. Moskwa: Издательство «Флинта». Издательство «Наука».
- Nelyubin, Lev. 2013. *Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект)*. Учебное пособие. 3-е издание. Moskwa: Издательство «ФЛИНТА». Издательство «Наука».
- Nida, Eugene. 2004. *Principles of Correspondence*. W *The Translation Studies Reader*, pod redakcją Lawrence Venuti, 126–140. London and New York: Routledge.
- Pieńkos, Jerzy. 2003. *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Zakamycze: Kantor wydawniczy.
- Pumpyansky, Alexander. 1965. *Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык*. Moskwa: Наука.
- Recker, Jakow. 1950. *О закономерных соответствиях при переводе на родной язык*. W *Вопросы теории и методики учебного перевода: сборник статей*, pod redakcją Ganzunej i Karpowa, 156–183. Moskwa: Издательство Академии педагогических наук РСФСР.
- Recker, Jakov. 2010. *Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода*. 4-е издание. Moskwa: P. Валент.
- Tomaszkiewicz, Teresa. 2006. *Terminologia tłumaczenia. Przekład i adaptacja*. Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Usacheva, Alexandra. 2014. *Когнитивная деятельность переводчика*. W *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты*. Коллективная монография, pod redakcją Mityaginej, 36–65. Moskwa: Издательство «Флинта». Издательство «Наука».
- Usacheva, A., Khayrova, S., Seropagina, T. 2005. *Translation: письменный перевод (английский язык)*. Методическое пособие. Волгоград: ВолГУ.
- Wysocki, Włodzimierz. *Moskwa-Odessa*. 2016. Data dostępu 17.03. http://www.tekstwo.pl/piosenka,wlodzimierz_wysocki,moskva_odessa.html.
- Wojtasiewicz, Olgierd. 2007. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa: Wydawnictwo Translegis.

Specyfika słownictwa handlowego w terminologii branżowej

Jacek Nowakowski

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie

Abstract

It is difficult to miss the “terminographic boom” which has recently taken place within specialist vocabulary, particularly as far as commercial-economic terminology is concerned. A specific type of metaphoric terms can be noticed in commercial terminology. The present author concentrates on these expressions which differ from the stylistically neutral metaphors and are highly expressive as a result of the fact that their elements are taken from greatly various stylistic registers. The commercial vocabulary differs from the scientific one in its expressive dynamics and particular type of brevity. It is a language which avoids long speeches, it follows the pulse of the modern life. In its vividness it is close to the artistic language with which it shares one characteristic – a precise pragmatic function as a result of which configurations of functional units in case of commercial text act as models of professional behaviour. This phenomenon should be the subject of in-depth analysis. The most important task as far as the aspect of terminological construction is the ordering of commercial lexicon from the formal linguistic point of view.

Keywords: terminography, commercial terminology, economic terminology

Abstrakt

W zakresie słownictwa specjalistycznego nie sposób nie zauważyć „boomu terminograficznego”, w pierwszym rzędzie słownictwa handlowo-gospodarczego. W przypadku terminologii komercyjnej chodzi jednak o specyficzny rodzaj terminów metaforycznych. Autor artykułu chciałby zwrócić uwagę na wyrażenia, które w odróżnieniu od regularnych, a więc stylistycznie neutralnych metafor, cechuje jaskrawo wyrażona ekspresja, powstająca na skutek tego, że człon określający (to, do czego porównujemy) został przywołany z odległego rejestru stylistycznego. W wyniku nietypowego kojarzenia semantyki wyrazów powszechnych z odpowiednimi elementami konceptualnej struktury leksykonu specjalistycznego powstaje efekt swoistej hipertrofii metaforycznej słownictwa branżowego. Zarówno terminy-metafory, jak i terminy-komunikaty w znacznym stopniu określają styl słownictwa handlowego w języku. W odróżnieniu od leksyki naukowo-technicznej, cechą tego rodzaju słownictwa jest ekspresywny dynamizm oraz szczególnego rodzaju skrótowość. Język handlowy nie uznaje długich wywodów. Pulsuje w nim tempo współczesnego życia. Handlowiec posługuje się skrótami myślowymi, ponieważ w sposób doskonały opanował warsztat swej pracy, ponieważ nie ma on prawa do pomyłki. Obrazowość języka handlowego zbliża go do języka artystycznego, co nie powinno dziwić, gdyż posiadają one wspólną cechę, a mianowicie: sprecyzowaną intencję pragmatyczną, dzięki czemu konfiguracje funkcjonalnych jednostek w wypadku tekstu handlowego występują jako modele postępowania zawodowego. Zjawisko to powinno być przedmiotem specjalnej analizy. W aspekcie konstruowania terminologicznego na plan pierwszy występuje zadanie porządkowania leksykonu handlowego pod względem formalnojęzykowym

Słowa kluczowe: terminografia, słownictwo handlowe, słownictwo gospodarcze

W zakresie słownictwa specjalistycznego nie sposób nie zauważyć „boomu terminograficznego”, w pierwszym rzędzie dotyczącego słownictwa handlowo-gospodarczego. Jest to zjawisko interesujące pod wieloma względami. W szeregu różnych zagadnień badawczych, powstających już przy wstępnym zapoznaniu się z treścią odpowiednich słowników terminologicznych, na plan pierwszy wysuwają się takie kwestie, jak:

1. objętość i skład leksykonu handlowego (formalna charakterystyka słownictwa specjalistycznego);

2. stylistyczne właściwości słownictwa specjalistycznego („stylistyka leksykalna języka specjalistycznego”);
3. leksykon handlowy jako jednostka opisu typologicznego (typ leksykonu terminologicznego);
4. rodzaj jednostek terminologicznych stanowiących podstawę leksykonu handlowego (podstawa konceptualna leksykonu terminologicznego);
5. techniki terminogenne właściwe leksykonowi handlowemu (terminotwórstwo w zakresie słownictwa handlowego) i inne.

Każda z wymienionych kwestii stanowi poważne zagadnienie naukowe i może być przedmiotem odrębnych badań specjalistycznych.

Zanim przystąpimy do omawiania właściwości tego słownictwa, warto uściślić pojęcie *terminologia handlowa*. Chodzi tu o to, że pod tę nazwę można podciągnąć różne pod względem tematycznym rodzaje słownictwa specjalistycznego. Wystarczy porównać istniejące słowniki terminologiczne, żeby o tym się przekonać. Na przykład wydane na przełomie lat 70–80-tych *Słownik ekonomiczny polsko-rosyjski* (Osmowa 1977) i *Słownik ekonomiczny rosyjsko-polski* (Rydzewska i Krywol 1984) zawierają po kilkadziesiąt tysięcy jednostek. Są to słowniki wielobranżowe, w których jednak terminologia handlowa została przedstawiona bardzo szeroko. Z kolei, *Rosyjsko-polski słownik handlowy* (Jochym-Kuszlikowa i Kossakowska 1996), który liczy ok. 28 000 wyrazów hasłowych i połączeń wyrazowych o charakterze terminologicznym, zawiera w swym składzie, obok właściwych w ramach słownika handlowego jednostek, także jednostki terminologiczne należące do pokrewnych leksykonów branżowych, a także słownictwo ogólne. Oto kilka przykładów, które można znaleźć prawie na każdej stronie słownika:

недееспособность *ż prawn.* niezdolność do czynności prawnych

неделя *ż* tydzień

недисциплинированность *ż* niedyscyplinowanie

недоверие *n* nieufność, brak zaufania, niedowierzanie

выражать ~ е okazywać brak zaufania

отнестись с ~ ем odnieść się z niedowierzaniem *do kogoś, czegoś*

питать ~ е żywić *do kogoś* brak zaufania

вотум ~ я wotum nieufności

недоделка *ż* niedokończenie; wyrób nie wykończony / nie dopracowany; usterka, niedoróbka, niedociągnięcie

недоразумение *n* nieporozumienie

преследование *n prawn.* ściganie

судебное ~ ściganie sądowe

уголовное ~ ściganie karne

~ **законом** ściganie przez prawo

пресс-конференция konferencja prasowa

преступность *ż* przestępczość

претендент *m* pretendent

руль *m* kierownica

сверхурочный nadliczbowy

~ **ая работа** praca w godzinach nadliczbowych

~ **ые часы** nadgodziny

W *Русско-испанском внешнеторговом словаре* (Voskriesienskaja 1990), który zawiera ok. 350 uporządkowanych tematycznie artykułów hasłowych o przeciętnej objętości ok. 40–50 jednostek każdy, zostały szeroko przedstawione takie dziedziny, jak: finanse, transport, działalność ubezpieczeniowa, korespondencja handlowa i inne. Wewnątrz artykułu hasłowego wyrażenia zostały podzielone na grupy według ich struktury syntaktycznej (przymiotnik + rzeczownik, czasownik + rzeczownik itd.). Oto typowy przykład artykułu hasłowego (część rosyjska):

СДЕЛКА *ж*.

A. аннулированная сделка

сделка на предоставление услуг

бартерная сделка

сделка по продаже лицензий

биржевая сделка

сделка с развивающейся страной

валютная сделка

B. аннулирование сделки

взаимовыгодная сделка

заклучение сделки

внешнеторговая сделка

исполнение сделки

выгодная сделка

предмет сделки

двусторонняя сделка

расторжение сделки

действительная сделка

совершение сделки

заклученная сделка

стоимость сделки

импортная сделка

сумма сделки

коммерческая сделка

условия сделки

консигнационная сделка

партнер по сделке

лицензионная сделка

переговоры о сделке

многосторонняя сделка

прибыли от сделки

недействительная сделка

Г. аннулировать сделку

реимпортная сделка	заклЮчить/заклЮчать сделку
реэспортная сделка	расторгать/расторгнуть сделку
оптовая сделка	совершать/совершить сделку
торговая сделка	вести переговоры о сделке
экспортно-импортная сделка	Д. сделка аннулирована
Б. сделка консигнации	сделка взаимовыгодна
сделка ноу-хау	сделка заключена
сделка на закупку оборудования	сделка совершена

Francusko-angielsko-rosyjski *Банковско-биржевой словарь* (Gavriszina 2010) zawiera ok. 24000 jednostek terminologicznych ułożonych alfabetycznie. Warto odnotować, że językiem wyjściowym w słowniku jest język francuski, co zapewne jest skutkiem zastosowania w praktyce terminograficznej pojęcia prymarnego systemu terminologicznego (Lukszyn i Zmarzer 2001, 60–68). Indeksy w języku angielskim i rosyjskim ułatwiają posługiwanie się słownikiem. Dla przykładu podajemy fragment omawianego słownika:

M 951 monétaire	Monetary	1. монетарный, денежно-кредитный 2. валютный
M 952 monétaire <i>m</i>	money market	денежный рынок
M 953 monétarisme <i>m</i>	Monetarism	Монетаризм
M 954 monétique <i>f</i>	electronic banking, use of credit cards	система расчёта кредитными карточками
M 955 monétisation <i>f</i>	Monetization	1. отливка в монету 2. превращение в деньги
M 956 monnaie <i>f</i>	1. money 2. currency 3. change coin(s)	1. деньги 2. валюта 3. монета (разменная)
M 957 accrocher une monnaie	to peg a currency	прикреплять (привязывать) валюту
M 958 battre (la) monnaie	to mint (to coin) money	чеканить монету
M 959 créer la monnaie	to create money	выпускать деньги
M 960 dévaluer une monnaie	to devalue a currency	девальвировать валюту
M 961 échanger sa monnaie contre une devise étrangère	to exchange one's currency for a foreign currency	обменивать свою валюту на иностранную
M 962 éponger la monnaie	to mop up the money	абсорбировать деньги
M 963 faire de la monnaie	to get some change	разменивать деньги
M 964 frapper la monnaie	to mint (to coin) money	чеканить монету

Przykładem podstawowego słownika polskiej terminologii handlowej może służyć wciąż aktualny *Słownik handlu zagranicznego* (Białecki 1986), który zawiera ok. 800 haseł głównych i ok. 2000 haseł pomocniczych, bądź stosunkowo nowy *Leksykon terminologii prawniczej i ekonomicznej (polsko-rosyjski i rosyjsko-polski)* o porównywalnej liczbie haseł (Nosowicz i Dacewicz 1997) lub *Kieszonkowy polsko-rosyjski i rosyjsko-polski słownik handlowy* (Nosowicz 1992).

Różnice ilościowe między poszczególnymi słownikami reprezentującymi ten sam rodzaj słownictwa specjalistycznego nie tylko zawierają informację o typie i przeznaczeniu słownika, lecz potwierdzają także ogólną tezę o względności ludzkiej wiedzy. W rzeczy samej, trudno byłoby wytłumaczyć różnice ilościowe między słownikami samym faktem świadomego ograniczenia zasobu terminologicznego. Jeżeli można uznać stosunek jednostek terminologicznych 1 do 4 lub 5 za właściwy dla podstawowego i akademickiego słownika terminologicznego, to trudno o argumenty w wypadku, kiedy prawie taka sama proporcja cechuje słowniki o porównywalnym zasobie słownictwa. Na przykład w wymienionym wyżej *Rosyjsko-polskim słowniku handlowym* (ok. 28000 jednostek) zostało odnotowane ok. 50 jednostek terminologicznych, zawierających w swym składzie ogólnonaukowy termin *kapitał*, natomiast w *Банковско-биржевом словаре* (ok. 24000 jednostek) liczba takich jednostek sięga 170. Dla porównania przytaczam listę terminów rosyjskich, zbudowanych według modelu *przymiotnik + rzeczownik kapitał*:

Rosyjsko-polski słownik handlowy

авансированный к.
 активный к.
 акционерный к.
 банковский к.
 вложенный/оплаченный к.
 внесённый к.
 гарантийный к.
 заёмный/ссудный к.
 замороженный/иммобилизованный к.
 избыточный к.
 инвестированный к.
 иностранный к.
 ликвидный к.
 международный к.

Банковско-биржевой словарь ой словарь

авансированный к.
 акционерный к.
 ассоциированный к.
 банковский к.
 блуждающие к.
 востребованный к.
 вторичный к.
 выплаченный к.
 выпущенный к.
 государственный к.
 денежный к.
 депозитный к.
 долгосрочный к.
 заёмный к.

мёртвый к.	застрахованный к.
накопленный к.	инвестированный/вложенный к.
наличный к.	иммобилизованный/замороженный к.
нарицательный/номинальный к.	консолидированный к.
начальный к.	краткосрочный к.
неприкосновенный к.	мобилизованный/задействованный к.
облигационный к.	наличный/свободный к.
оборотный к.	невостребованный к.
основной к.	неденежный к.
отечественный к.	необходимый к.
паевой/собственный к.	неоплаченный к.
переменный к.	номинальный к.
постоянный к.	ноционный/условный к.
промышленный к.	облигационный к.
резервный к.	оборотный к.
скрытый к.	оплаченный к.
стартовый к.	основной к.
уставной к.	первичный к.
учредительский к.	первоначальный/стартовый к.
фиктивный к.	переменный к.
фондовый к.	подписной к.
частный к.	постоянный/долгосрочный к.
	праздный/непроизводительный к.
	привлекаемый к.
	производительный к.
	разводнённый к.
	распылённый к.
	резервный к.
	рисковый/венчурный к.
	собственный к.
	ссудный к.
	транснациональный к.
	уставный к.
	финансовый к.
	частный к.

Z przytoczonych danych wynika, że chodzi nie tylko o ilościowe rozbieżności między słownikami, reprezentującymi istniejące rodzaje kapitałów. Zestawienie dwóch analogicznych serii terminologicznych pozwala na wyciągnięcie wniosku o konceptualnym podłożu tych rozbieżności. Jest to bardzo ważne spostrzeżenie, ponieważ implikuje ono konieczność określenia struktury pojęciowej leksykonu terminologicznego już na pierwszym etapie konstruowania terminologicznego. W tym miejscu jednak należy odwołać się do krytycznych opinii dotyczących słowników terminologicznych. Jak twierdzi Grinev, „istniejąca w dzisiejszych czasach praktyka tworzeniu słowników specjalnych pozwala wyciągnąć ogólne wnioski na temat istniejących niedostatków w słownictwie biznesu, a przede wszystkim braku jednolitych dyrektyw dotyczących przygotowania i tworzenia słowników, kiedy leksykograf postępuje tak, jak mu się podoba” (1995, 9). Do najbardziej rozpowszechnionych niedostatków słowników terminologicznych autor cytowanej monografii zalicza m.in. takie poważne błędy terminograficzne, jak:

1. próbę łączenia w ramach słownika kilku różnych funkcji, w związku z czym słownik nie przekazuje niezbędnych informacji w sposób przejrzysty i jednoznaczny;
2. przypadkowość i subiektywizm w doborze haseł, na skutek czego w słowniku, z jednej strony, zostają pominięte ważne jednostki terminologiczne, z drugiej zaś – znajdują w nim miejsce wyrazy, które albo w ogóle nie są terminami, albo zostały przypadkowo zapożyczone z innych leksykonów;
3. brak podejścia systemowego w trakcie doboru, analizy i opisu jednostek terminologicznych, co prowadzi do utraty ważnych elementów wiedzy zawodowej;
4. wadliwość wielu definicji zawartych w słowniku a także brak niezbędnej koordynacji między poszczególnymi typami definicji terminów;
5. różnego rodzaju niedociągnięcia o charakterze technicznym (brak indeksów, odsyłaczy, oznaczeń pomocniczych, itp.) (Grinev 1995, 10–11).

Jak twierdzi Lukszyn,

istniejące słowniki w mniejszym lub większym stopniu posiadają wiele typowych wad, wśród których na pierwszym miejscu należałoby wymienić różnorodność zebranych terminów, błędy definicji, i – co najważniejsze – rodzaj nielogiczności jako zasady prezentacji systemu terminologicznego, która nie bierze pod uwagę przyczyny wstępnych koncepcji i ignoruje ich obowiązkowość przez implikację i nie odzwierciedla dynamiki powstawania poszczególnych struktur pojęciowych (1995: 51).

Jak widać, zarzuty wobec współczesnej praktyki terminograficznej bynajmniej nie sprowadzają się do listy „redakcyjnych” zastrzeżeń. W tym względzie słowniki

reprezentujące terminologię handlową nie stanowią wyjątku. W mniejszym lub większym stopniu cechuje je przypadkowość w doborze słownictwa, ogólnikowość, a nawet wadliwość wielu definicji, brak informacji dotyczącej potencjału tekstotwórczego jednostek terminologicznych, a nade wszystko – niezrozumiałe wręcz ignorowanie niezbędnych w pracy terminograficznej odpowiednich materiałów źródłowych. Mimo to jednoznacznie negatywna ocena dotychczasowego dorobku w zakresie rosyjskiej i polskiej terminografii ekonomicznej byłaby ewidentnym nieporozumieniem. Istniejące słowniki terminologii handlowej praktycznie rozwiązały dwie zasadnicze kwestie leksykografii specjalnej, a mianowicie: określiły status terminologii handlowej w języku rosyjskim i polskim jako autonomicznego zbioru terminów oraz skojarzyły ją ze światowymi językami, tzn. przeprowadziły weryfikację narodowych leksykonów branżowych w aspekcie międzynarodowej działalności zawodowej. Ukazały się także słowniki, które można uznać za wzorcowe. Do takich słowników zaliczam m. in. polski *Leksykon marketingu* (Altkorn i Kramer 1998) oraz rosyjski *Толковый биржевой словарь* (Korelskij i Gavrilov 1996).

Na podstawie przedstawionych wyżej słowników można wyciągnąć kilka wniosków, w pierwszym rzędzie – wniosek o modułowej strukturze leksykonu handlowego oraz wniosek o jego otwartości. Ma to szczególne znaczenie w aspekcie wyodrębniania podstawowego (systemotwórczego) korpusu terminologii handlowej. Jest to zadanie bardzo złożone, ponieważ sprowadzenie leksykonu terminologicznego do podstawowego korpusu jednostek oznacza odtwarzanie wyjściowych algorytmów myślenia zawodowego.

Z punktu widzenia ilościowych charakterystyk leksykonu handlowy występuje jako otwarty zbiór słownictwa specjalistycznego o zhierarchizowanej strukturze. Jego podstawę stanowi kilkadziesiąt głównych conceptów, wokół których powstają mniej lub bardziej rozbudowane szeregi terminologiczne. Zatem w strukturze leksykonu handlowego można wyodrębnić bazę terminologiczną (konceptualną podstawę leksykonu) oraz reprezentujące ją szeregi jednostek terminologicznych, które realnie funkcjonują w odpowiednich tekstach specjalistycznych (funkcjonalne serie terminologiczne).

Wymienione kategorie stanowią o istocie słownictwa specjalistycznego jako odrębnego, tematycznie ograniczonego zbioru jednostek terminologicznych. Jednak leksykon branżowy, a zwłaszcza leksykon reprezentujący wiedzę społeczną, nie funkcjonuje w izolacji. W życiu realnym tworzy on mniej lub bardziej stałe konfiguracje z innymi leksykonami, spowodowane m. in. aktualnym stanem nauk społecznych. W ten sposób na peryferiach leksykonu branżowego kształtuje się szczególna klasa terminów, która umożliwia skuteczne posługiwanie się ścisłą terminologią specjalistyczną. Ten rodzaj słownictwa, ze

względu na jego przeznaczenie, można nazwać terminologią buforową, ponieważ zasadniczą jej funkcją jest ułatwianie komunikacji zawodowej w warunkach różnorodnych kontaktów specjalistycznych. Jej struktura może być przedstawiona w sposób następujący:

банк / bank
биржа / giełda
валюта (деньги) / waluta / dewizy (pieniądze),
гарантия / gwarancja
груз / ładunek
договор (соглашение) / umowa (porozumienie)
заказ / zamówienie (zlecenie)
запрос / zapotrzebowanie (zapytanie)
издержки / koszty (wydatki)
импорт / import
контракт / kontrakt
кредит / kredyt
купля / kupno
маркетинг / marketing
номенклатура / asortyment (nomenklatura towarowa)
оферта / oferta
платёж / płatność
поставка / dostawa
продажа / sprzedaż
риск / ryzyko
рынок / rynek
сделка / transakcja
страхование / ubezpieczenie
таможня / urząd celny
товар (продукт) / towar (produkt)
торги / targi
торговля / handel
транспорт / transport
условия / warunki
цена / cena
экспорт / eksport

Przytoczona lista jednostek terminologicznych reprezentuje konceptualną podstawę leksykonu handlowego, dlatego też może ona być usystematyzowana na podstawie różnych stosunków, łączących poszczególne jej składniki.

Baza terminologiczna powinna być przedstawiona w każdym słowniku, niezależnie od jego przeznaczenia. A więc, w razie konieczności minimum terminologii handlowej może być sprowadzone do 100–150 haseł (baza terminologiczna wraz z towarzyszącymi poszczególnym jej składnikom seriami terminologicznymi, ograniczonymi do 3–5 funkcjonalnych jednostek tekstowych). Natomiast w pełnym słowniku wielkość serii terminologicznych może sięgać kilkudziesięciu jednostek.

Zobaczmy na przykład jak wygląda seria terminologiczna dla pary jednostek *продажа* / *sprzedaż* w różnych słownikach:

- *Słownik handlu zagranicznego* (1986): sprzedaż anonimowa, sprzedaż imitacyjna, sprzedaż markowa.
- *Leksykon terminologii prawniczej i ekonomicznej* (1997): sprzedaż detaliczna / розничная продажа; sprzedaż hurtowa / оптовая продажа; sprzedaż na raty / продажа в рассрочку; sprzedaż z wolnej ręki / продажа по частному соглашению.
- *Rosyjsko-polski słownik handlowy* (tylko jednostki terminologiczne zbudowane według modelu *przymiotnik + rzeczownik*):

Продажа	Sprzedaż
анонимная продажа	sprzedaż anonimowa
аукционная продажа	sprzedaż aukcyjna
биржевая продажа	sprzedaż giełdowa
вольная/свободная продажа	wolna sprzedaż
зарубежная продажа	sprzedaż zagraniczna
имитационная продажа	sprzedaż imitacyjna
комиссионная продажа	sprzedaż komisowa
марковая продажа	sprzedaż markowa
мелкооптовая продажа	sprzedaż drobnohurtowa
монопольная продажа	wyłączność sprzedaży
непосредственная продажа	sprzedaż bezpośrednia
оптовая продажа	sprzedaż hurtowa
предварительная продажа	Przedsprzedaż
принудительная продажа	sprzedaż przymusowa

промежуточная продажа	sprzedaż pośrednia
прямая продажа	sprzedaż bezpośrednia
рассыльная продажа	sprzedaż wysyłkowa
розничная продажа	sprzedaż detaliczna
условная продажа	sprzedaż wiązana
штучная продажа	sprzedaż na sztuki

Seria terminologiczna, jako realna forma porządkowania przestrzeni semantycznej słownika terminologicznego, posiada własną strukturę gramatyczną i łączy w swym składzie od kilku do kilkudziesięciu jednostek. Na podstawie formalnych cech wszystkie serie można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

1. serie zbudowane wedle modelu *przymiotnik + rzeczownik*;
2. serie o strukturze *rzeczownik + rzeczownik*;
3. serie posiadające bardziej skomplikowaną strukturę, typu *rzeczownik + grupa imienna*;
4. serie, których składnikami są połączenia wyrazowe typu *czasownik + rzeczownik*;
5. serie łączące w swym składzie jednostki o mieszanej strukturze formalnej.

Oto kilka dodatkowych przykładów, ilustrujących formalne właściwości funkcjonalnych serii terminologicznych, które zostały umieszczone w *Банковско-биржевом словаре*:

(1) валютная война, „валютная змея”, валютная зона, валютная интеграция, валютная ликвидность, валютная оговорка, валютная позиция, валютное покрытие, валютное соглашение itd.

(2) продажа активов, продажа валюты, продажа имущества, продажа облигаций, продажа пая, продажа прав, продажа стрэдла, продажа стрэнгла, продажа фьючерса itd.

(3) продажа без покрытия на срок, продажа в ликвидационный период, продажа на комиссионных условиях, продажа на условиях форвард, продажа опционов пут (колл), продажа пакетов ценных бумаг itd.

(4) снижать курс валюты, снижать налог, снижать налогообложение, снижать паритет валюты, снижать процентную ставку, снижать стоимость, снижать тариф; совершать контрделку, совершать обмен, совершать операции (на рынке) itd.

(5) прибыль от инвестиций в ценные бумаги; прибыль, перенесенная на следующий период; прибыль, подлежащая выплате; прибыль, подлежащая обложению налогом; прибыль после выплаты налогов и дивидендов itd.

W obrębie leksykonu branżowego serie terminologiczne tworzą określone proporcje, które mogą wystąpić jako szczególna cecha danego leksykonu. Dane uzyskane na podstawie *Leksykonu marketingu* (Altkorn i Kramer 1998), który liczy ponad 1600 jednostek terminologicznych, i skonfrontowane z danymi innych polskich i rosyjskich słowników terminologicznych, pozwalają na odtworzenie proporcji właściwej dla leksykonu handlowego.

Podstawowym typem strukturalnym jednostki terminologicznej wchodzącej w skład leksykonu terminologii handlowej jest dwuwyrazowa jednostka zbudowana według modelu *rzeczownik + przymiotnik* (ok. 50% całego zasobu leksykonu). Serie terminologiczne tego typu łączą w swym składzie od dwóch-trzech do kilkunastu jednostek, na przykład:

handel > *barterowy, bazarowy, detaliczny, giełdowy, hurtowy, ruchomy, targowiskowy, wysyłkowy;*

cena > *detaliczna, elastyczna, hurtowa, jednolita, jednostkowa, konkurencyjna, maksymalna, minimalna, monopolowa, ostateczna, podstawowa, postulowana, prestiżowa, promocyjna, psychologiczna, rynkowa, sugerowana, średnia, transferowa, zaniżona, zmienna, zwyczajowa;*

produkt/produkty > *anonimowy, nowy, podstawowy, poszerzony, potencjalny, rzeczywisty, wzbogacony; komplementarne, konsumpcyjne, substytucyjne;*

reklama > *bezpłatna, indywidualna, informacyjna, kinowa, pocztowa, prasowa, przypominająca, radiowa, redakcyjna, telefoniczna, telewizyjna, wspólna, zachęcająca, zewnętrzna.*

Jednostki typu *krzywa sprzedaży* (rzeczownik + rzeczownik) stanowią ponad 15% leksykonu handlowego. Jednak odpowiednie serie terminologiczne są krótsze od poprzednich i z reguły obejmują kilka jednostek, na przykład:

cena > *dostawy, nabycia, pakietu, sprzedaży, usług;*

marka > *pośrednika, producenta, usług; konkurencja marek, strategia marki, świadomość marki, wartość marki i in.*

Okolo 20% leksykonu handlowego stanowią jednostki terminologiczne, zbudowane według modelu *rzeczownik + grupa imienna* typu: *koszty obsługi zamówień, strategia segmentacji rynku, uzupełnienie linii produktów, wdrażanie polityki cen* itd. Resztę leksykonu stanowią jednostki typu *czasownik + rzeczownik* oraz jednostki o mieszanej strukturze. Mimo to, że takie jednostki są nieliczne, odgrywają one ważną rolę w systemie pojęciowym leksykonu handlowego. Potwierdza to następująca lista sporządzona na podstawie *Leksykonu marketingu*:

(1) seria **kalkulowanie cen:**

kalkulowanie cen wg prognozy rentowności
kalkulowanie cen wg łańcucha marżowego
kalkulowanie cen wg planowanej marży
kalkulowanie cen wg warunków przetargu
kalkulowanie cen wg postrzeganych właściwości produktu
kalkulowanie cen wg kosztów
kalkulowanie cen wg metody „koszt plus”
kalkulowanie cen wg wartości ekonomicznej dla klienta
kalkulowanie cen wg zmodyfikowanego prognozy rentowności
kalkulowanie cen wg prognozy opłacalności

(2) seria **kanal dystrybucji:**

kanal dystrybucji pionowo zintegrowany
integracja pozioma w kanale dystrybucji
konflikty w kanale dystrybucji
strumienie w kanale dystrybucji
pośrednik w kanale dystrybucji

(3) seria **organizacja marketingu:**

organizacja marketingu zorientowana na rynek
organizacja marketingu zorientowana funkcjonalnie
organizacja marketingu zorientowana na produkt
organizacja marketingu zorientowana geograficznie

(4) seria **segmentacja (rynku):**

segmentacja na podstawie korzyści konsumenta
segmentacja rynku organizacji niezyskowych
segmentacja na podstawie stopnia użytkowania produktu

(5) pojedyncze jednostki:

komunikowanie się przedsiębiorstwa z rynkiem
koszt całkowity dystrybucji fizycznej
dobry nabywane pod wpływem impulsu
strategie wejścia na rynki zagraniczne

promocja nastawiona na konsumenta
wskaźnik relacji kosztów reklamy do wartości sprzedaży
cena dostawy od punktu bazowego itd.

Terminologia buforowa w słownikach terminologii handlowej jest dosyć liczna i odzwierciedla ściśle kontakty działalności gospodarczej z prawem międzynarodowym, z krajowym prawem administracyjnym i karnym, z sądownictwem, itd. Oto kilka przykładów zaczerpniętych z *Rosyjsko-polskiego słownika handlowego*:

надзор > административный (nadzór administracyjny), государственный (n. państwowy), промышленный (n. przemysłowy), санитарный (n. / dozór sanitarny), строительный (n. budowlany), судебный (n. sądowy), технический (n. / dozór techniczny) i inne.

судебный, -ая, -ое, ые > медицина (medycyna sądowa), повестка (pozew sądowy / wezwanie do sądu), пошлина (opłata sądowa), практика (praktyka sądowa / sądownicza), процедура (tryb postępowania sądowego), разбирательство / процесс (przewód sądowy), решение (orzeczenie sądowe), издержки (koszty sądowe), исполнитель (egzekutor sądowy / sekwestратор / komornik), приговор (wyrok sądowy), следователь (sędzia śledczy).

W razie konieczności uściślenia repertuaru jednostek terminologicznych dotyczących bezpośrednio handlu, terminologia buforowa może być usunięta bez uszczerbku dla konceptualnej podstawy leksykonu. Następnym krokiem prowadzącym do ograniczenia zasobu słownictwa specjalistycznego w słowniku to sprowadzanie funkcjonalnych serii terminologicznych do kilku reprezentatywnych modeli. Oznacza to m.in., że określona część złożonych jednostek terminologicznych zostanie potraktowana jako luźne połączenia wyrazowe. Określenie połączenia wyrazowego jako złożonej jednostki terminologicznej bądź luźnego połączenia nie jest rzeczą prostą. Niemniej jednak w tym zakresie możliwe są pewne rozwiązania. Przyjrzyjmy się następującym szeregom dwuczłonowych terminów:

- (1) *świadomość marki, wizerunek marki, wierność marce, nazwa marki, wartość marki;*
- (2) *konkurencja marek, rozciąganie marki, portfel marek, pozycjonowanie marki, strategia marki.*

W pierwszym szeregu znaczenie wyrazu *marka* jest niezależne od wyrazu towarzyszącego, w związku z czym możliwe jest jego zastąpienie innym wyrazem zbliżonym pod względem semantycznym, na przykład: **docenianie marki, obraz marki, zaufanie do marki, określenie marki, dostojność marki*. W drugim szeregu natomiast znaczenie wyrazu

marka jest uzależnione od wyrazu towarzyszącego, dlatego też znaczenie jednostki terminologicznej jest niepodzielne. Zamiana towarzyszącego wyrazu staje się w takim wypadku problematyczną lub niemożliwą. Tego rodzaju eksperyment może być pożyteczny w procesie ustalania zasobu słownika terminologicznego, aczkolwiek sfera jego zastosowania jest raczej ograniczona.

Co się zaś tyczy konceptualnej podstawy leksykonu, to jej redukcja leksykograficzna oznacza deformację wiedzy zawodowej. Żeby tego uniknąć, konieczne jest przeprowadzenie dokładnej analizy odpowiedniego korpusu tekstów specjalistycznych. Z punktu widzenia potrzeb konstruowania terminologicznego konceptualna podstawa leksykonu branżowego powinna być odzwierciedlona w wewnętrznej organizacji słownika terminologicznego. Chodzi tu zarówno o rodzaj mikrostruktury artykułu hasłowego, jak i o pośrednie między artykułem hasłowym a słownikiem jednostki opisu leksykograficznego.

Cechą szczególną leksykonu handlowego zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim jest wysoki stopień jego metaforyzacji. Jak wiadomo, metafora to uniwersalna właściwość języka ludzkiego, w związku z czym myślenie człowieka z natury rzeczy jest metaforyczne. W przekonaniu Aleksiejewej

najbardziej złożone pojęcie naukowe jest podawane w języku naturalnym, ponieważ baza terminologiczna rośnie głównie nie ze względu na tworzenie zupełnie nowych jednostek terminologicznych, ale ze względu na przypisanie nowych treści starym jednostkom (...). **Epistemologiczne uzasadnienie metaforyzacji polega na tym, że metafora jest środkiem struktury systemu koncepcyjnego.** Należy pamiętać, że badania te są ze sobą powiązane, ponieważ **stosowanie metafor w języku nauki jest możliwe, ponieważ metafora jest podstawą koncepcji ludzkiej myśli** (Aleksiejewa 1998, 93; moje podkreślenie).

To, że metafora pełni funkcję systemotwórczą w obrębie danego pola konceptualnego jest znane nie od dziś. Jeszcze Arystoteles twierdził, że metafora to cecha wyróżniająca geniusza, ponieważ świadczy o zdolności człowieka do dostrzegania podobieństw.

W wypadku leksykonu handlowego chodzi jednak o specyficzny rodzaj terminów metaforycznych. Pomijając liczne jednostki typu *giętkość cen*, *rdzeń produktu*, *kanal kontraktowy* itp., które ze względu na funkcjonalne możliwości wieloznacznych wyrazów oraz na stosunek do normy terminologicznej nie wymagają komentarzy, chciałbym zwrócić uwagę na nieco inne wyrażenia. W odróżnieniu od regularnych, a więc stylistycznie neutralnych metafor, cechuje je jaskrawo wyrażona ekspresja, powstająca na skutek tego, że człon określający (to, do czego porównujemy) został przywołany z odległego rejestru stylistycznego. W wyniku nietypowego kojarzenia semantyki zwyczajnych

wyrazów z odpowiednimi elementami konceptualnej struktury leksykonu specjalistycznego powstaje efekt swoistej hipertrofii metaforycznej słownictwa branżowego. Często takie wyrażenia są ujmowane w cudzysłów, w niektórych wypadkach ten graficzny znak jest opuszczany, istnieją również graficzne warianty.

Terminy-metafory stanowią liczną grupę w ramach rosyjskiego i polskiego leksykonu handlowego. W *Leksykonie marketingu* przeciętnie na 70 terminów przypada jeden termin-metafora. Jest to wystarczająco dużo, ażeby można było potraktować je jako cechę szczególną omawianego zbioru terminologicznego.

Oto kilka przykładów:

„Dojna krowa” (*cash cow*) („złote kury” / „żywiciele”)

Pozycja macierzy BCG obejmuje jednostki cechujące się wysokim udziałem w rynku, wykazującym małą dynamikę wzrostu.

„Gwiazda” (*star*) („przeboje”)

Pozycja macierzy BCG obejmująca jednostki cechujące się wysokim udziałem w rynku, wykazującym dużą dynamikę sprzedaży.

Późna większość (*late majority*)

Grupa biernych konsumentów, którzy późno przyswajają nowości i naśladują postępowanie większości.

Spóźnialscy / Maruderzy (*laggards*)

Grupa konsumentów, którzy najpóźniej akceptują nowe produkty, dopiero wówczas, gdy utraciły one cechy innowacji.

Strategia „zbierania śmietanki” (*skimming pricing strategy*)

Ustalanie cen nowego produktu w nawiązaniu do kształtowania się popytu na produkt nie napotykający w danym czasie na rynku bliskich substytutów.

Trójkąty bermudzkie (*Bermuda triangles*)

Obszar opcji strategicznych związanych z kształtowaniem ogólnej koncepcji oddziaływania na rynek, cechujący się równorzędnym traktowaniem instrumentów jakościowych i cenowych.

„Trudne dzieci” (*problem children*) („dylematy” / „znaki zapytania” / „następcy”)

Pozycja macierzy BCG obejmująca jednostki cechujące się niskim względnym udziałem w rynku, wykazującym dużą dynamikę.

Wabienie ceną (*leader pricing*)

Kalkulowanie cen detalicznych kilku wybranych, zwykle popularnych produktów, na poziomie wyraźnie niższym od ceny pozostałych produktów.

Wojna cenowa (*price war*)

Interakcje zachodzące między firmami rywalizującymi na danym rynku, wyrażające się w zaniżaniu cen.

Wojna marek (*battle of brands*)

Konkurencja między marką producenta a marką pośrednika.

W *Толковом биржевом словаре* klasa terminów-metafor jest o wiele bardziej reprezentatywna. Obok niej wyróżnia się specyficzna grupa zwrotów terminologicznych zapożyczonych z języka angielskiego w postaci oryginalnej bądź przetłumaczonych dosłownie na język rosyjski. Są to terminy-komunikaty funkcjonujące w różnych sytuacjach na rynku finansowym. W słowniku zarówno pierwsze, jak i drugie są ujmowane w cudzo-
słów. *Terminy w cudzo-
słów*. *Terminy w cudzo-
słów* stanowią świadectwo dostosowania rosyjskiego leksykonu handlowego do prymarnego (w tym wypadku angielskiego) języka. Razem stanowią one ponad 15% zasobu słownika, liczącego 5000 jednostek.

W poniższej tabeli podane są typowe przykłady omawianych terminów:

<i>terminy w cudzo- słów</i>	
<i>terminy-metafory</i>	<i>terminy-komunikaty</i>
„безголосье” акции (nonvoting stocks) – акции, предоставляющие возможность получения только дивиденда	„ап-тик” (up-tick, plus-tick) – выражение, используемое для обозначения сделки по цене выше, чем цена предыдущей сделки
Акции „блю чип” („blue-chip” shares (stocks)) – акции надежного общества, дивиденды которого устойчиво растут	„без дивиденда” (ex-dividend) – условие, исключающее право получения текущего дивиденда по акции
„ангел” („angel”) – облигации с рейтингом, приемлемым для инвестора	„без меня” (away from me) – информация (жестом или письменно) брокера об отказе при объявлении очередной купли-продажи (на данный товар, лот)
„арм-рестлинг” (arm-wrestling) – жесткий диктат продавца или покупателя при назначении цен („выкручивание рук”)	„без товара” (commodity out) – ситуация в торговой сделке, когда контрагенты продали или купили не то, что нужно
„бай-бэк” („buy-back”) – долгосрочная товарообменная операция	„ваше” (yours) – выражение согласия на продажу той или иной валюты по предложенному курсу
„бык” (bull) – участник биржевых сделок, играющий на повышение курса ценных бумаг	„и проценты” (interest and principal) – обозначение котировки облигаций, означающее, что покупатель получит нарощие проценты

<i>terminy w cudzośliwie</i>	
<i>terminy-metafory</i>	<i>terminy-komunikaty</i>
„ короткие деньги ” (short money) – краткосрочные кредиты	„ к закрытию ” (at the close) – поручение брокеру совершить сделку перед самым закрытием рынка
„ дети войны ” (war babies) – ценные бумаги компаний, производящих оружие	„ на месте ” (at-sight) – условие, означающее незамедлительную оплату финансового требования
„ кошки и собаки ” (cats and dogs) – спекулятивные акции	„ немедленно исполнить или аннулировать ” (fill or kill order, FOK) – поручение брокеру, требующее исполнения в отношении оговоренного количества ценных бумаг
„ овца ” (sheep) – спекулянт, ведущий игру на бирже вслепую	„ по номиналу ” (at-the-money) – поручение брокеру совершить сделку по цене, обозначенной в контракте
„ радуга ” (rainbow) – облигации, призванные защищать от валютного риска	„ продать книгу ” (to sell a book) – поручение владельца большой партии акций брокеру продать возможное их количество по текущей цене

Zarówno terminy-metafory, jak i terminy-komunikaty w znacznym stopniu określają styl leksykonu handlowego w języku rosyjskim i polskim. W odróżnieniu od słownictwa naukowo-technicznego, cechuje go ekspresywny dynamizm oraz szczególnego rodzaju skrótowość. Język handlowy nie uznaje długich wywodów. Pulsuje w nim tempo współczesnego życia. Handlowiec posługuje się skrótami myślowymi, ponieważ w sposób doskonały opanował warsztat swej pracy, ponieważ nie ma on prawa do pomyłki. Obrazowość języka handlowego zbliża go do języka artystycznego, co nie powinno dziwić, gdyż posiadają one wspólną cechę, a mianowicie: sprecyzowaną intencję pragmatyczną, dzięki czemu konfiguracje funkcjonalnych jednostek w wypadku tekstu handlowego występują jako modele postępowania zawodowego.

Rosyjskie i polskie leksykony handlowe różnią się także pod względem pochodzenia jednostek terminologicznych. Jest rzeczą oczywistą, że bazują one na terminologii zapożyczonej z języków zachodnioeuropejskich. Jednak stopień ich nasycenia najnowszymi zapożyczeniami, w pierwszym rzędzie z języka angielskiego, jest różny. Rosyjski leksykon zawiera w swym składzie liczną grupę angielskich jednostek leksykalnych przekazanych środkami rosyjskiej grafiki. Oto kilka przykładów:

Акции типа „блю чип” (blue chip shares) – акции надежного общества, дивиденды которого устойчиво растут.

Андерлаинг (underlying) – ценные бумаги, на которые имеется право купли-продажи в соответствии с условиями опционного контракта.

Андеррайтер (underwriter) – гарант, берущий на себя обязательство разместить определенное количество ценных бумаг.

„Ап-тик” (up-tick) – выражение, используемое для обозначения сделки по цене выше, чем цена предыдущей сделки.

„Арм-рестлинг” (arm-wrestling) – жесткий диктат продавца или покупателя при назначении цен.

„Бай-бэк” („buy-back”) – долгосрочная товарообменная операция, при которой поставка машин и оборудования в кредит оплачивается в последующем произведенной с их помощью продукцией.

Бид (bid) – обязательство купить товар по определенной цене.

Бонд (bond) – залог, гарантия.

Брейк (break) – внезапное резкое падение цен.

Гап (gap) – резкое снижение цены товара, при котором минимальная цена предыдущего биржевого дня выше максимальной цены текущего.

„Даун-тик” (down tick) – сделка по цене ниже, чем цена предыдущей сделки.

Делистинг (delisting) – исключение ценных бумаг из торговли на фондовой бирже.

Колл (call) – короткий период во время биржевых сессий, в течение которого заключение сделок ограничивается только одной позицией.

Консалтинг (consulting) – деятельность по консультированию производителей, продавцов и покупателей по широкому кругу вопросов хозяйственной жизни.

„Кэш флоу” (cash flow) – сумма полученных или выплаченных наличных денег.

„Лидз энд лэгз” (leads and lags) – распространенный вид валютных операций, связанных с манипулированием сроками расчетов для получения экономических выгод.

„Миксеры” (mixers) – спекулятивные ценные бумаги, которые слишком рискованно держать в больших количествах и необходимо „смешивать” с другими в пакете инвесторов.

Овербот (overbought) – sytuacja, когда цены на рынке поднялись до неразумных пределов.

Оверсолд (oversold) – ситуация на рынке, когда цены снизились до неразумных пределов.

„**Пулинг**” (pooling) – усреднение цен ценных бумаг, купленных в разные периоды, для обложения налогом на реализованный прирост капитала.

Своп (swap) – временная покупка с гарантией последующей продажи.

„**Смарт-карт**” (smart-card) – банковская карточка со встроенным микропроцессором.

„**Стартрек**” (star track) – облигация, выпущенная по цене, которая ранее не встречалась на рынке.

Стрэдл (straddle) – сочетание одновременной покупки одного товара с продажей другого.

„**Стэйджинг**” (staging) – случай, когда ожидается эмиссия акций повышенного спроса.

Треjder (trader) – участник биржевых торгов, клиент биржи.

Тренд (trend) – итоговое направление, отражающее динамику экономических показателей.

Фри-райдер (free rider) – недобросовестный клиент биржи, пользующийся практикой немедленной оплаты сделки раньше установленного в договоре срока.

Фронтинг (fronting) – договоренность, при которой одна компания принимает ведение дел другой компании на себя.

Хеджер (hedger) – фирма, банк или другой субъект, осуществляющий операции на фьючерсной бирже.

Polski leksykon handlowy w jego stanie obecnym przyjmuje wyrażenie mniej anglicyzmów w ich postaci oryginalnej. Częściej jest stosowane tłumaczenie. Na przykład angielskie wyrażenie *futures business (transaction)*, oznaczające ‘rodzaj transakcji giełdowej, w której strony, ustalając przewidywaną cenę w danym terminie, spodziewają się określonych korzyści’, w języku polskim ma odpowiednik *transakcja terminowa*, w języku rosyjskim natomiast funkcjonuje anglicyzm *фьючерс/фьючерсы (фьючерсная сделка)*. Przykładów tego rodzaju można przytoczyć więcej. Niemniej jednak i w polskim leksykonie handlowym anglicyzmy w postaci oryginalnej nie stanowią wyjątku, por.:

benchmarking – sztuka odkrywania, jak i dlaczego niektóre przedsiębiorstwa funkcjonują sprawniej niż inne; celem benchmarkingu jest twórcze naśladowanie „najlepszych praktyk” innych przedsiębiorstw.

cash and carry – rodzaj samoobsługowego punktu sprzedaży z pogranicza handlu hurtowego i detalicznego nastawionego na zaopatrzenie drobnych detalistów.

dealer promotion – promocja agentów i pośredników.

drug-store – sklep wielobranżowy z artykułami i usługami codziennego zakupu, o mieszanej formie obsługi.

goodwill – instrument polityki promocji, zmierzającej do kreowania, utrwalania i rozszerzania społecznego zaufania i pozytywnego wizerunku przedsiębiorstwa.

media-mix – rodzaj reklamy wykorzystującej równocześnie dwa lub więcej środków masowego przekazu.

produkt-mix – zestaw produktów oferowanych przez dane przedsiębiorstwo lub jego jednostki; asortyment.

Reasumując, należy odnotować, że podstawę leksykonu handlowego w języku rosyjskim i polskim stanowi słownictwo zapożyczone. Na obecnym etapie język angielski w sposób zdecydowany oddziałuje na strukturę lingwistyczną obydwu leksykonów. W wypadku języka rosyjskiego można mówić o szczególnym zjawisku masowej transpozycji anglicyzmów w postaci oryginalnej do leksykonu handlowego. Zjawisko to powinno być przedmiotem specjalnej analizy. W aspekcie konstruowania terminologicznego na plan pierwszy występuje zadanie porządkowania leksykonu handlowego pod względem formalnojęzykowym. Jednak bez określenia jego typu, jego struktury konceptualnej i jego pragmatyki działalność w tym zakresie byłaby mało produktywna.

Bibliografia

- Aleksiejewa, Larysa. 1998. *Проблемы термина и терминообразования*. Perm: Wydawnictwo Uniwersytetu w Permie.
- Altkorn, Jerzy i Teodor Kramer, red. 1998. *Leksykon marketingu*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Grinev, Sergiusz. 1995. *Введение в терминографию*. Moskwa: Wydawnictwo Uniwersytetu Moskiewskiego.
- Jochym-Kuszlukowa, Ludwika i Eżbieta Kossakowska. 1996. *Rosyjsko-polski słownik handlowy*. Warszawa-Kraków: PWN.

- Korelskij V.F. i R.V. Gavrilov. 1996. *Толковый биржевой словарь*. Moskwa: Ekspeditor. 1996.
- Lukszyn, Jerzy. 1995. *Систематический словарь лингвистических терминов как учебное пособие*. „Przegląd Rusycystyczny” 1–2.
- Lukszyn Jerzy i Wanda Zmarzer. 2001. *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Nosowicz, Jan. 2014. *К вопросу речевых стереотипов*. Warszawa: Speculum Linguisticum.
- Nosowicz, Jan, red. 1992. *Kieszonkowy polsko-rosyjski i rosyjsko-polski słownik handlowy*. Białystok: Wyd. Agencji ER.
- Nosowicz, Jan i Leonarda Dacewicz, red. 1997. *Leksykon terminologii prawniczej i ekonomicznej (polsko-rosyjski i rosyjsko-polski)*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Nowakowski, Jacek. 2016. *Reklama w kształceniu neofilologicznym*. W *Neofilologia dla przyszłości. Tom 1*, pod redakcją Jana Franciszka Nosowicza, 123–34. Warszawa: Wydawnictwo Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie.
- Nowakowski, Jacek. 2017. *Klasa formalna jako narzędzie porządkowania branżowego słownictwa specjalistycznego w kształceniu neofilologicznym. Tom 2*. W *Neofilologia dla przyszłości*, pod redakcją Jana Franciszka Nosowicza, 159–77. Warszawa: Wydawnictwo Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie.
- Osmowa, Maria, red. 1977. *Słownik ekonomiczny polsko-rosyjski*. Warszawa i Moskwa: PWE.
- Rydzewska, Danuta i Krywol Tadeusz, red. 1984. *Słownik ekonomiczny rosyjsko-polski*. Warszawa i Moskwa: PWE.
- Voskriesienskaja, Iryna; Mitrochina, Walentina; Kevaldin, Andrej i Andrej Kuzniecov. 1990. *Русско-испанский внешнеторговый словарь*. Dostęp 12. 12. 2016 <https://www.livelib.ru/book/1000787921-russkoispanskij-vneshnetorgovyy-slovar-irina-voskresenskaya-valentina-mitrohina-andrej-kuvaldin-andrej-kuznetsov>.

A Multispectral Image of (Con)textuality

Iwona Drabik

Warsaw School of Applied Linguistics

Abstract

Despite a large body of research aimed at the exploration of major determinants that warrant the effectiveness of situation-bound utterances at the professional arena, the existing knowledge covering a vast repertoire of sociocognitive indicators, maximizing communicative competence, has proved difficult to integrate into a cohesive theoretical framework. The notion that seems germane to the proper comprehension of pragmatic intricacies and semantic nuances of communicative acts is the deep embeddedness of (con)textuality in the socially intertwined systems of idiosyncratic reasoning, cultural diversification and semiotic heterogeneity.

This paper ventures to explore the theoretical aspects of contexting that within the remit of information theory should be understood as a tripartite construct, divided into (1) an internal reality, conditioned upon one's mental representations, (idio)culture, acquired knowledge, cognitive styles of thinking, intentions and intuition; (2) external context, defining a specific situation and/or linguistic surrounding of a given textual unit, with a special emphasis placed upon cultural filters; and (3) megacontext, eventuating in the establishment of a multi-dimensional matrix of sociolinguistic parameters immersed in human discourse, nowadays dictated by a cybersociety, which is constantly being shaped by new modes of information and innovative technologies.

Keywords: idiocontext, horizontal context, megacontext, mental representations, professional knowledge, perceptual filters, intuitive thinking, high- and low-context cultures

Abstrakt

Pomimo licznych i szeroko zakrojonych prób zgłębienia uwarunkowań gwarantujących skuteczność wypowiedzi zdeterminowanych kontekstowo w kanale komunikacji zawodowej, wyciągnięcie konkluzyjnych wniosków na temat rozległego wachlarza czynników socjokognitywnych, odpowiedzialnych za optymalizację kompetencji komunikacyjnej i efektywizację transferu informacji, sprawia wrażenie zadania z góry skazanego na niepowodzenie. Pojęciem niezbędnym do zrozumienia rozbieżności pragmatycznych i niuansów znaczeniowych w zakresie aktów mowy jest głębokie zakorzenienie (kon)tekstualności w wielowymiarowym systemie społeczno-kulturowym, uwzględniającym poznawcze mechanizmy jednostki oraz semiotyczną heterogeniczność.

Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie teoretycznych aspektów kontekstowości, która w świetle teorii informacji powinna być rozumiana jako konstrukt trójwarstwowy, złożony z (1) idiokontekstu, obejmującego reprezentacje umysłowe, idioskulturę, wiedzę, style poznawcze, myślenie intuicyjne oraz intencje danego podmiotu; (2) kontekstu zewnętrznego, definiującego określoną sytuację i/lub lingwistyczne otoczenie wybranej jednostki tekstowej, ze szczególnym uwzględnieniem filtrów kulturowych; oraz (3) megakontekstu, operującego na poziomie wielowymiarowej matrycy parametrów socjolingwistycznych, determinujących zasady wiecznego dyskursu, którego standardy – w dzisiejszych czasach – w związku z permanentnym napływem nowych technologii informacyjnych wyznacza cyberspołeczeństwo.

Słowa kluczowe: idiokontekst, kontekst horyzontalny, megakontekst, reprezentacje umysłowe, wiedza specjalistyczna, filtry percepcyjne, myślenie intuicyjne, kultury wysokiego i niskiego kontekstu

Viewed from a sociocognitive perspective, all communicative acts necessitate the emergence of a text, embedded in a specific situational environment, since the absence of contextual surrounding hinders and obstructs the generation of meaning. Brief and cursory reflection shows that the context of a situation is the entirety of mainly external conditions in which a text unfolds (Halliday and Hassan 1989, 5). In the course of life one tends to interact with others through language, as a consequence of which bilateral inferences are being made: (1) arising from the very situation and directed towards the text, and (2) emerging from the text towards the situation. It seems that this approach concentrates

upon the immediate environment of the text within a highly simplified, and predominantly neglected, cultural frame. Nonetheless, the semantic field of *context* encompasses both the context of situation and the context of culture, i.e. the conceptual framework of the titular notion includes the beliefs and values that determine the behaviour to be interpreted (Hall 1983, 61).

There is no escaping the fact that in any communication, the speaker and listener perceive the very same context in utterly disparate ways. The more their subjective perceptions pertaining to a specific situation are shared, the more possible it will be to use them as an intellectual scaffolding for hypothesizing and predicting the content to come. Understood in terms of perception rather than reality (Sperber and Wilson 1986, 15), and viewed as a set of premises applied for the purposes of construing an utterance, context should be primarily defined as a psychological construct, composed of the listener's assumptions, conjectures, and convictions about the surrounding world. The internal premises are far from reflecting the actual image of the reality or mirroring the state of facts, but rather open ample space for available idiosyncratic interpretations of a textual unit under scrutiny.

The fuzziness of the term *concept* and its numerous interpretations over centuries are contingent upon considerable transformations in human mentality. The establishment of consecutive stages in human mental evolution does not only enable researchers to gain a fuller understanding of the psychological changes at various stages in the history of man, but also permits historical tendencies to act as catalysts for the future, thus anticipating the next stage of human development. Analogically, one may notice significant alterations in the main types of cultures over centuries: culture of hunting and collecting in the protohuman period, transfer to agricultural culture at the pre-scientific stage, urban civilisation and flourishing of trades in the proto-scientific times, and industrial culture in the scientific era. The present culture seems to be based on information (Grinev-Griniewicz et al. 2004, 126), thus making the megacontext of human discourse increase in pertinence nowadays.

With the evolution of human consciousness and the subsequent rise in the level of professional knowledge, two opposite processes reflecting respective changes in human cognition may be seen in the vocabulary. On the one hand, there is a constant alienation of special lexis from the common word-stock, while on the other, special lexemes enter into the general vocabulary. In antiquity some fields of knowledge, such as astronomy and geometry, were incomprehensible to the general public (Kuhn 1962, 23). At the same time, with the gradual spread of literacy and increase in the general education level, as well as familiarization with domestic appliances, many special lexemes have become

part of common lexis. Astounding as it may be, all mathematical concepts of the 15th century have become everyday notions in the 21st century, while penetrating general language with intensified strength and speed (Wartofsky 1968, 284).

The development of theoretical reflexive thinking has contributed to the emergence of formal-logical operations, introduction of heuristic methodology, and creation of a hypothesizing ability, thus leading to speculative formulations serving as a guide in the investigation or solution to a problem. A further intellectualization of perception, specialization of memory and advancement of productive imagination cannot evade scientific ascertainment. These abilities are conducive to the advancement of science and, in their turn, are perfected in the process of creative and practical activities (Grinev-Griniewicz et al. 2004, 125).

The intensification of scientific activity and, as a result, proliferation of terminology have optimized the generation of specialist texts, which will be addressed more extensively in a further section of the present paper.

The origins of (con)textuality can be traced back to three strands of theorizing about the effectiveness of communicative acts (cf. Łompiś 2012). The process of communication in the professional discourse involves, in fact, three types of contexts, implying different sets of textuality (Figure 1):

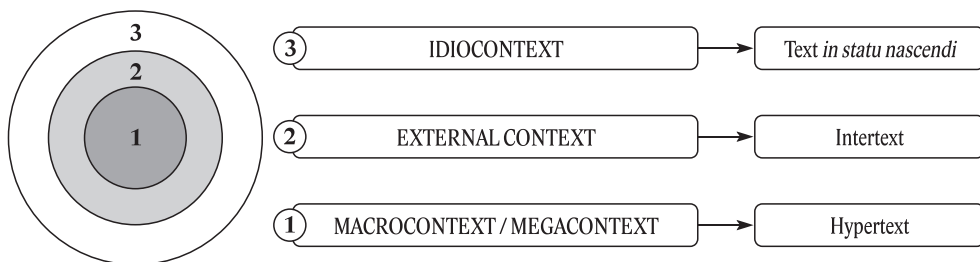

Figure 1. (Con)textuality and its conceptual dimensions.

As suggested above, the semantic field of the notion *context* operates with respect to three complementary dimensions: (1) verticality, (2) horizontality and (3) megacontextuality.

(1) Indefinite and non-transparent as it may transpire, verticality indicates the overall commonsense knowledge arising from everyday experience and encompassing the cognitive awareness of the surrounding reality, as well as professional knowledge, acting as an inherent property of the human mind and existing in the form of scientific/expert

concepts (Burkhanov 1998, 41). The vertical context encompasses also a panoply of mental processes of perception, memory, judgment, reasoning, and emotional and volitional mechanisms. Hence, a vertical/internal context transpires (i) to include any background knowledge assumed to be shared by senders and recipients, and thus contributing to the listener's interpretation of an utterance, as well as (ii) to form an idiosyncratic, hypothetical module of the human mind posited to affect the reception, processing and generation of messages, therefore acquiring the status of an 'idiocontext'. Generated at an idiocontextual level, texts *in statu nascendi* are preverbal units produced via conversion of a deep structure into a surface structure. For the purpose of the present article, the following components of the idiocontext will be explained:

- Mental representations;
- Professional knowledge;
- Cognitive mechanisms / perceptual filters;
- Intuitive thinking;
- Intentions and illocutionary potential.

(2) With its well-established pragmatic status, horizontality is defined as an external context denoting a particular situation and/or linguistic environment of a given linguistic unit, including co-text, i.e. its immediately preceding or following linguistic items. The concept of horizontal context is based upon the linear and sequential order of textual elements arising from specific circumstances, thus encompassing the facts observable in the text and external parameters of a communicative situation. Perceived externally, an utterance produced at a horizontal level is contingent upon intertextuality, where each textual unit functions as an intertext bound in a net of relations to other utterances, from which it draws its meaning, value and function. The intertextual markers may take well-defined forms, such as quotations, allusions, symbols, and parodies. But the intertextual tissue may be woven in a more subtle, implicit, and generalized fashion, such that a speech act can be said to call upon previous patterns of linguistic use and a literary work can be viewed to refer to previous works written in the same genre. While epitomizing an attempt at combining Saussurean semiotics, examining the meaning of signs derived from the structure of a text, with Bakhtinian dialogicality, marked by a perpetual interaction of textual units with other literary works and other authors, intertextuality presupposes the existence of a linguistic, literary, or cultural tradition, a continuity of pre-existing forms and practices (cf. Kristeva 1980, 69). For the purposes of the present article, the dimension of horizontality will be funnelled into a cultural background, in which the issue of contextuality is mostly conspicuous in high- and low-context cultures.

(3) The third dimension is deeply rooted in the depth of megacontextuality,¹ thus conferring upon utterances the legitimacy of ethnic and evolutionary markers. The contexts of professional activities undertaken by specialists are subject to instantaneous technological breakthroughs and scientific turnarounds. The ideas that only a year ago appeared to verge on science fiction, today transpire to be easily and smoothly implementable and in several months will presumably get officially standardized. Therefore, stimulated by the unrestrained influx of information and communications technologies, today's hot topics revolve around the Internet, online communities, virtual relations, the 'information superhighway' and cybersociety. Consequently, major determinants of megacontextuality are hypertext documents which lay foundations for e-societies and can either be static (prepared and stored in advance) or dynamic (continually changing in response to user input, such as dynamic web pages). For the sake of strengthened connectivity, hypertexts can develop very complex and dynamic systems of linking and cross-referencing (Webster 2006, 3).

Specialist vs literary contexts

One of the distinguishing features constituting a major pillar of a specialist text is its professional properties, with the following features acting as constitutive determinants: (1) terminological saturation, understood as the presence of terminological units deemed as the semantic nodes of a textual tissue; (2) esotericity, defined as a quality of forming 'recondite' knowledge intended only for a hermetic circle of specialists; (3) stylistic and phonetic neutrality, marked by the absence of connotations and non-arbitrary mapping between speech sounds and the visual form of objects; (4) exactness of meaning, conceived as a precise delimitation of semantic fields attributable to particular terms in a specific professional reality; (5) conventionality, described as the appearance of terms conforming to established practice or accepted standards in a given professional environment; (6) hypotaxis, determined as the subordination of one syntactic unit to another in a complex sentence (cf. Lukszyn and Zmarzer 2006; Grinev-Griniewicz 2011).

¹ Due to capacity restrictions imposed upon this article, the notion of *megacontextuality* will not be discussed in great detail; therefore the main emphasis will be placed upon vertical and horizontal dimensions of a contextual matter.

The professional attributes of specialist texts may be split into: (1) purely linguistic functions at the level of terminology, as well as into (2) referential and informative features, which may be classified as a cognitive magnitude and which are strictly entangled with the notions of professional knowledge and a specialist informational unit. The generation and reception of each specialist utterance requires (1) an insufficiently examined realm of an idiocontext, i.e. internal context of a particular language user, and (2) external context, construed as a specific situation in which the text is created. As an exteriorization of a mental system of highly advanced idiosyncratic knowledge, a specialist text should be construed as a material substitute for an idiolectal conceptual grid taking the form of human-specific semiotic signs (usually representing a verbal code), forming a complexly designed semantic structure. Consequently, a specialist text may be defined as a representation of a particular technoelect within a professional communication channel, where a terminological lexicon is linearly introduced into a syntagmatic sequence in compliance with syntactic rules.

The scope of professional knowledge is (i) relatively temporal, i.e. the configuration of mental elements is subject to permanent modification, reorganization, amplification or attrition, and (ii) gradual, i.e. the internal reality of the human mind is exposed to an incremental development or deterioration. The extent of professional knowledge may be evaluated exclusively on the basis of its material representations, taking the form of linguistic products, i.e. utterances, or non-linguistic results of human activity, i.e. appliances, devices, projects, etc.

A communicative act proves successful upon satisfaction of the ensuing conditions:

(1) the congruity, concurrence and convergence of idiolects possessed by communicative partners, (2) the ability of formulating texts by a sender (both at the level of phonology and semantics), (3) the ability to construe texts by a recipient, (4) the ability to apply knowledge for the purposes of its multiplication in the recipients' brains (Grucza 2006, 210–220).

As far as literary and artistic texts are concerned, one should pay attention to the dialectical structure of reading. The need to decipher the sense gives the reader the opportunity to formulate his own deciphering capacity, i.e. to bring to the fore an element of their own being of which they are not directly conscious. The production of the meaning of literary passages, i.e. forming the 'gestalt' of the textual unit, does not merely entail the discovery of the unformulated, which can then be taken over by the active imagination of the recipients, but also implies the possibility that the readers may formulate themselves and so discover what had previously appeared to elude their consciousness. Thus reading literature gives one the opportunity to formulate the unformulated (Iser 1980, 68).

Via the interplay of illusion-forming and illusion-breaking as well as by means of consistency-building the reader becomes entangled in the 'text-gestalt' that he himself has produced. Therefore the reader is bound to open himself up to the new workings and construals of the text and so leave behind his own preconceptions. Following the lead of George Bernard Shaw who equated the process of learning with the initial feeling of losing pre-conceived and pre-established mental structures and intentions (1964, 316), reading, by the same token, reflects the architectonics of experience so that the recipient must suspend their own ideas and attitudes, shaping their own personality prior to experiencing the otherness of the literary text (Iser 1980, 64).

Reading is the oscillation, to a greater or lesser extent, between the building and the breaking of illusions. In an infinite loop of trial and error, the reader (re)organizes the various data supplied by the text. These are the major pillars of the textual architectonics on which the interpretation is based. The text's interpretability is very often equated with its coherence, viewed as the realization(s) of the text's semantic potential (Edmondson 1981).

Mental representations

It has been stated that (idio)contexts are devoid of objectivity, and heavily contingent upon the subjective processing of information. They utterly refuse to comply with the view of truth or reality which is free of any individual's influence. The above observation is perfectly compatible with the notion of relevance, as the context is what is defined to be relevant in the social situation by the participants themselves. Therefore the deep embeddedness of context in the cognitively intertwined system of subjectivity and perception proves irrefutable and unquestionable (cf. Van Dijk 1977, 1980, 2009).

The fundamental theoretical and empirical advantage of the above approach is that participants' subjective definitions of the situation manifest themselves as cognitive objects, for instance mental representations. It is this representation, and not the objective social situation, that influences the cognitive process of discourse production and comprehension. That is, traditional conceptions of context fail to account for a crucial missing link: the way participants understand and represent the social situation. Non-mentalistic or even antimentalistic conceptions of interaction, discourse and context should be marginalized and superseded by the assertion that social situations are able to impact discursive environment only indirectly, i.e. through their subjective interpretations made by the participants (Van Dijk 2009, 4).

The above thread of reasoning brings the reader to the diversification of mental representations, which may take any of three forms: (1) propositions, (2) images, or (3) mental models (Johnson-Laird 1983, 1999; Johnson-Laird and Goldvarg 1997). It is difficult to resist the conclusion that propositions are fully abstracted representations of meaning that are verbally expressible.

Mental models are knowledge structures that individuals construct to comprehend and explain their personal experiences, judgments and perceptions (Tversky 2000; Johnson-Laird 2001; Brewer 2003; Goodwin and Johnson-Laird 2010). With this subjectivity in mind, the above models are constrained by the individuals' implicit, more or less accurate, theories about their experiences (Sternberg 2014, 301), a good illustration being a mental script, explaining the mechanisms of flying planes. It may be surmised that physical or other laws prove completely secondary to what falls within the scope of prejudices, beliefs, or volition. The same would apply to the creation of mental models from text or symbolic reasoning problems as from accounts of planes flying in the air (Byrne 1996; Ehrlich 1996; Garnham and Oakhill 1996).

The comprehension of what is read depends on several factors; the first of them being the lexical access to the meanings attributable to individual words, either from memory or on the basis of context. The second determinant resides in the derivation of senses from the key ideas presented in a textual framework. The third ability is heavily reliant upon the extraction of the pivotal information constituting the core of the text, based on the contexts surrounding a given textual unit. The fourth factor leads the reader to the formation of mental models that simulate the situations depicting the content, internalized while reading (Sternberg 2014, 397–398).

The conclusion seems inescapable that it is not the social situation that influences (or is influenced by) discourse, but the way the participants define such a situation. Contexts may thus not be credited as objective conditions or direct causes, but rather (inter)subjective constructs designed and permanently updated in interaction by participants as members of groups and communities (Van Dijk 2008, ix; Van Dijk and Kintsch 1983).

Professional knowledge

Each type of text represents and corresponds to a different type of knowledge. Educational texts serve as an exponent of academic knowledge, religious texts replace spiritual

knowledge, whereas proverbs, as the main markers of paremiology, exteriorize ethnic and cultural knowledge.

Human knowledge about the external environment is a *sine qua non condition* for the preservation of human species, while maintaining its central position in the realm of culture, which is understood as harmony or agreement between a human being and the surrounding world (Lukszyn and Zmarzer 2008, 10). The acquisition of knowledge enables one to strike a balance between the human race and the environment or, in other words, to 'tame', domesticate or control the so far uncontrollable or uncultivated conditions. Pragmatically perceived, the construction of knowledge, arising from cognitive processes, consists in the internalization of specific behavioural and mental algorithms. The reality is ordered and arranged by human beings in accordance with the moral imperative of survival, genetically transmitted knowledge and the principles of pragmatic evaluation of ethnic experiences (ibidem: 13).

In the professional communication channel, the knowledge under transfer should, on the one hand, be adapted and adjusted to the cognitive requirements, preferences and stereotypical patterns of the receiver. On the other hand, it is to reflect a duly selected fragment of reality, i.e. a *denotatum*, designating the entity in the real world, such as an object, substance, state of affairs, etc., which is referred to by a lexical item or a linguistic

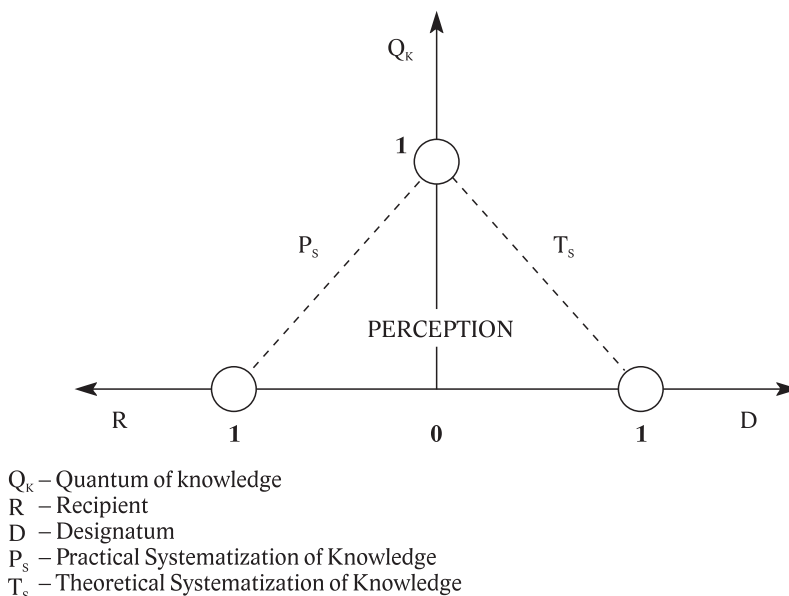

Figure 2. Systematization of knowledge.

sign of another type. The interdependencies between the knowledge, sender and receiver have been illustrated in the following coordinate system, where the x-axis represents the infinite reality, which is to be conquered and harnessed by the recipient, and the variable of created knowledge is plotted on the y-axis (Figure 2).

The segregation of knowledge tailored to the receiver's cognitive capacity, which is typical of artistic, aesthetic and educational texts, may be defined as *the practical systematization*. For the sake of adjusting the materials under processing to the needs of recipients, the methods of knowledge systematization should include the notion of context understood in a broad sense (Bugajski 2006, 459). Usually accompanied by its attributive modifier, the word 'context' is frequently specified as *linguistic, extralinguistic, cultural, pragmatic, situational*, etc. However, with an eye to inspecting the cognitive properties of textual comprehension, one should not ignore the relevance of vertical contextuality, composed of the internal 'equipment', or metaphorically speaking, 'mental software' generated via activation of the human mental capacity pre-wired into the human brain. This internal software is required for the comprehension, stimulation and update of the supposedly innovatory senses which the lexical units may assume in a given target environment. Therefore, not only linguistic, but also para- and pragmalinguistic characteristics of communicative partners should be subject to the researchers' scrutiny.

The text, in its entirety, should be treated as an excerpt or an imperfect snapshot of the creator's mentality, theoretical background, intentions and other properties, which altogether form a linear sequence within the textual layer. Experienced holistically, the creator's knowledge is nothing but a mere fraction of a multispectral and multilateral conglomerate of the overall human knowledge. In this paradigm, the aggregate of people's thoughts, ideas, feelings, and experiences, stored collectively in human consciousness – acting as a universal field – lay foundations for the generation of numerous texts, more or less ephemeral, fleeting or momentary, produced since time immemorial in the context of human discourse.

Paradoxically, an external context purportedly existing as an objective situational framework should be interpreted as the representation of the reality, projected upon the recipient's perceptual filters, thus conditioned upon human senses, cognitive apparatus and mental capacities of receivers. Therefore, it is tempting to suggest that the reality in the human mind is reconstructed on highly subjective and judgmental premises.

The image-based concept of the world is shared in a similar form by the overarching majority of humans, where there is a remarkable consistency in the constructions different individuals make of the essential aspects of the environment, such as textures,

sounds, shapes, colours, space. Nothing impedes the notion that ‘absolute’ reality seems indefinable, inexpressible and incalculable by means of unconditional, final and ultimate values. These intricate mental constructions appear to be created by a complex neural machinery of perception, memory, and reasoning (Damasio 2005, 97).

The creation/reconstruction of knowledge is a multi-tier process, conducted at a pre-verbal, verbal and postverbal level (Figure 3) – compare analogical deliberations on a dual-code reasoning in Paivio 1969, 1971, and Sternberg 2014.

(1) At a preverbal level, concepts, understood as tools to think with and as such aiding to organize ways of perception, occur as amorphous mental images, too distanced from their verbal coating. (2) A verbal level necessitates the presence of words, positioning a given notion on the map of human cognition. (3) The postverbal layer entails the application of a symbolic code, where the form of knowledge representation has been arbitrarily selected to stand for a *denotatum* that does not perceptually resemble what is being represented. Analogically to a digital watch, using arbitrary symbols to represent the passage of time, human minds employ arbitrary semiotic codes to represent a wide repertoire of ideas (Berezin 1975, 80; 1977, 180).

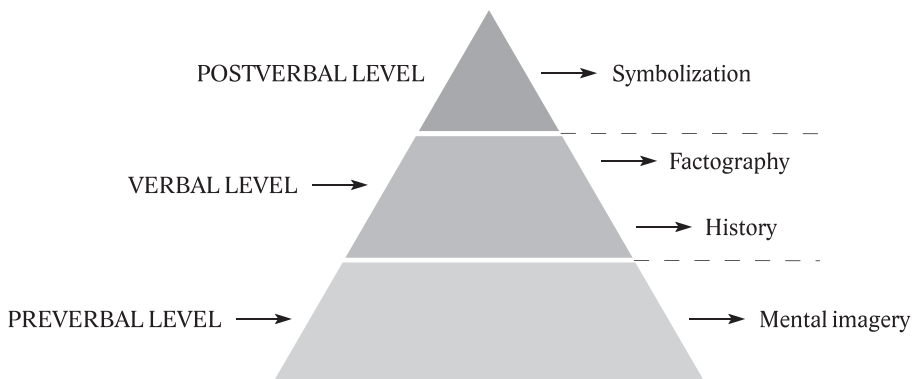

Figure 3. A pyramid illustrating the functioning of conceptual units.

The above stages demonstrating the functioning of a concept may be compared to perceptual filters which select the stimuli from the environment. The preverbal storey of the triangular construction indicates the absorption/construction of pictorial knowledge. Historic and factographic knowledge is internalized at a verbal level, whereas the most abstract way of reasoning, involving postverbality, implies the symbolization of thinking.

A cognitive transition from the lower levels of codification to the higher and more complex stages is defined as self-communication (autocommunication), characterized by code-switching, i.e. the expression of cognitive content by means of new semiotic codes. With this in mind, the very same person acts as a sender and an addressee at the same time. The process of autocommunication proves successful whenever the message formulated in, for example, a natural language, has been received in a different code (e.g. geometry-based), or converted into another code immediately upon reception. All the analyses speak for the assumption that the message may be both produced and received at the mental level, without exteriorization. In other words, a given *quantum* of knowledge need not be externalized, which means that the processing of data may be retained *in statu nascendi*, i.e. at the stage of formation, while preserving a preverbal form (Luk-szyn and Zmarzer 2009, 124). In the domain of scientific activity, autocommunication should not be disrespected, as it enables researchers to ‘capture’ a particular *quantum* of knowledge from an entirely novel perspective, through the intellectual optics of semiotic integrity, which brings out a completely new quality of analysed knowledge. It may be conjectured that at the highest level a conceptual unit is disguised in a highly symbolic coating, whose semantic scope encompasses a wider set of terminological units from the lower strata. Closer observation suggests that a symbolic unit operating within the higher stratum may exhibit a stronger semantic potential than the units functioning at the lower floor of the pyramid, i.e. it may absorb several senses which at the lower strata are expressed by numerous concepts. The foregoing testifies to a condensing/compressing capacity of the higher-ranking symbols, thus making them semantically saturated. The above stratification of knowledge implies several research questions which may be synopsisized to the following:

- What are the differences between the conceptual units operating upon each level of the pyramid illustrating the stratification of knowledge?
- Which semiotic code would faithfully reflect the structure of knowledge at each stage?
- Would it be possible to adequately express knowledge by means of a natural language at each stratum of knowledge?

Nevertheless, the paucity of proper research methodology leaves the above questions and other potential queries unanswered and open to further hypotheses.

The topic of professional knowledge, discussed extensively in this section, is strongly correlated with mental operations, conditioned upon a cognitive apparatus which will be addressed in the following part of the present paper.

Cognitive mechanisms / perceptual filters

Apart from different, individual and culture-bound ways of perceiving, human perception itself distorts and deletes much of what objectively exists in the outside world. Having consolidated and reiterated a large body of research data, one may conceive the notion of perception as involving four levels of uniqueness in human programming: (1) physiology, (2) culture, otherwise known as social engineering, (3) personality, and (4) language (cf. Hofstede 1991, 6).

A psychological approach focuses upon the preferable cognitive styles, which may be summarized to the ensuing four dimensions: (1) reflexiveness – impulsiveness, (2) field dependence – field independence, (3) generality – specificity and (4) verbal vs pictorial style for codification of knowledge (cf. Kogan 1973, 1980; Goldstein and Blackman 1978; Matczak 1982; Bocheński 1992; Nosal 1992). Each dimension is determined by a continuum, the extremes of which are indicated by two opposite poles. The cognitive preferences are usually oriented towards one of the vertices; however, a full attainment of an extreme, i.e. liminal value proves infeasible. This line of argument need not be pursued further. Suffice it to point to the fact that the projection of a respondent's traits upon any of the above metaprograms is of a relative and hypothetical nature, as a result of which the gradation of the presented dimensions should not be ignored. Cognitive styles, as perceptual indicators, should be considered in the addressee-oriented systematization of scientific data, which allows one to tailor a specific *quantum* of information to the recipient's expectations and needs, and thus optimizes the acquisition of knowledge (cf. Wallas 1926; Dewey 1960; Kozielski 1968; Anderson 1983; Chlewiński 1997).

The human mind is imprisoned not only in its cognitive frames, but also restricted by cultural boundaries, including such determinants as the attitude of a given ethnicity towards its history, political system, nationality, which enables one to define predominant behavioural patterns and formulaic categories shared by a particular community in its perception of the reality (cf. Lukszyn 2010, 101).

Next to the practical categorization of data, knowledge may be also systematized through the prism of a philosophical or speculative interpretation of the reality, which may be described as *a theoretical systematization*, playing a preponderate role in scientific texts (cf. Figure 2). The state of facts, objects or phenomena are objectively reconstructed with the use of various semiotic codes in compliance with the rudimentary rules of logic. Assuming that the systematized knowledge aims at an unbiased and unprejudiced reflection of the reality, the addressee plays a supporting or ancillary role. In other

words, the stronger the relations between a given *quantum* of knowledge and a *designatum*, the less meaningful the interdependencies between the selected fragment of knowledge and the recipient (the shorter the section Q_x-D , the longer the vector Q_x-R). Conversely, provided that the scientific data are presented subjectively, taking into account the perceptual filters of the addressee, the *designatum* is automatically moved to the background, which leads to specific distortions, deletions or simplifications of a carefully selected sample of knowledge. The axis Recipient – Designatum depicts a wide array of perceptual processes, focused on all the observable objects, detectable within consciousness as a thought, intuition, or deduction.

Intuitive thinking as a creativity enhancer

As shown in academic articles, knowledge may be classified in terms of its scientific verifiability. Ascertained and justified by means of proper research methodology, a selected scientific reality deserves the status of documented knowledge arising from a logical way of reasoning. Based upon causality and analytic elaboration, rational computation of information is a linear process, leading to indisputable conclusions drawn upon substantiable premises. A rational approach maximizes the levels of self-control and intensifies other defensive mechanisms consisting in comparison of operational effects with the external standards.

Information arising from one's inner feelings, sensations, predictions, assumptions and extrasensory messages is defined as intuitive knowledge, which results from instinct-based mental operations. Clarified as unconscious cognition, inner sensing, uncontrollable insight to subliminal pattern-recognition, without the need for conscious reasoning, the variable of intuition is believed to be significantly correlated to creativity (Weisberg 1986, 1988; Kolańczyk 1991, 1995; Kolańczyk and Świerzyński 1995; Policastro 1995).

Depending upon the intensity of combined concepts, the juxtaposition of well-documented and intuitive knowledge may yield either scientific or esoteric knowledge (Figure 4). Whenever the balance point is moved towards a well-documented pole and intuition serves a marginal function (however relevant in each intellectual activity), then professional, scientific knowledge is created, subsequently exposed in specialist texts. When intuition constitutes a prevailing component and verifiable data are of peripheral importance, the final product is esoteric knowledge reflected in folklore (or primary) texts, such as legends, fairy tales and proverbs. In other words, esoteric knowledge eventuates

from a hypertrophic multiplication of intuitive messages. Projected upon the field of linguoculturology, ethnicities may be divided into communities exhibiting an intuitive or scientific perceptual style. The above deliberations have been summarized in a figure, whose extremes are determined by Intuitive Knowledge and Well-Documented Knowledge (Figure 4).

Due to the fact that two types of knowledge form the opposite extremities of the same magnitude, the strength of relations between them has been intensified by a double line. The length and width of arrows (vectors) indicate the potential of relations between derivatives. A short, solid line demonstrates a common platform and similarities between (1) esoteric and intuitive knowledge as well as (2) scientific and well-documented knowledge, whereas a longer, dashed section illustrates significant differences, i.e. conceptual and structural discrepancies.

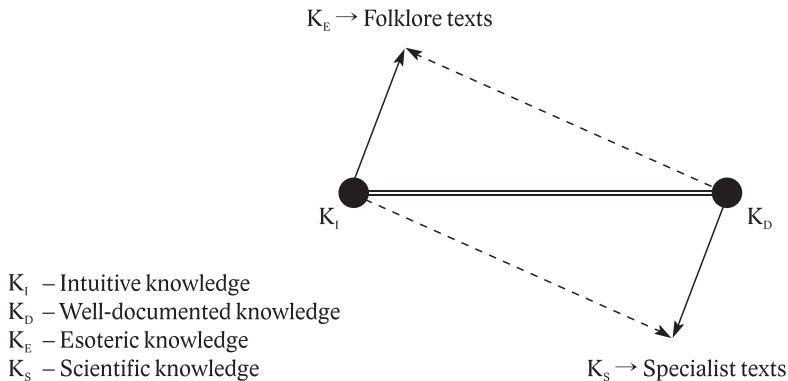

Figure 4. Intuitive knowledge vs documented knowledge.

Intentions and illocutionary potential

The importance of sharing mutual intentions and assumptions is a key to successful communication between interlocutors (Widdowson 1979, 138). Irrespective of the occasion, the action performed while producing an utterance will consist of three related acts:

1. Locutionary act, construed as a basic act of utterance, i.e. conveying the ostensible meaning, comprising phonetic, phatic and rhetic acts, as well as consisting in the production of a meaningful linguistic expression;

2. Illocutionary act, defined as intended significance of a socially valid verbal action, thus making well-formed utterances purposeful, meaningful and systemically functional;
3. Perlocutionary act, understood as an actual effect, such as persuading, convincing, scaring, enlightening, inspiring, or serving a conative function (Yule 1996, 48–49).

Refined and advanced on several occasions (cf. Austin 1962; Searle 1969; Searle and Vanderveken 1985), the above division of speech acts may be generally interpreted quite narrowly to denote only the illocutionary force of an utterance, which means that the very same text may count as a promise, prediction, warning, threat, depending upon the circumstances. The interpretation of meaning heavily relies upon the deployment of acts and objects which function as signs in relation to other signifiers. Signs are deployed in space and time to produce texts, whose meanings are construed by the mutually contextualizing relations of the conceptual constellations.

A cultural link in the cognitive chain

An external context manifests its reality in a chain of consecutive information units, linearly and sequentially arranged, whose content, structure, illocutionary force, relevance and other markers of textuality (cf. Beaugrande and Dressler 1981), even to an insignificant extent, affect the minds of the readers and fuel their various interpretations. Information units, caught in an infinite loop of creation and reception, are preceded by prior textual fragments and followed by the sequence of further content, thus creating their right- and left-handed linguistic surrounding, otherwise known as co-text.

Further reflection shows that the external context is subject to cultural and ideological restrictions imposed upon members of a given ethnicity (cf. Chamberlain 2000, 320).

Any attempt at dispelling the doubts over the notion of ‘culture factor’ enables researchers to arrive at the inescapable conclusion that culture, by its very nature, is not a factor, but the framework (the context) within which all communication takes place.

The cultural mediator, be s/he translator, interpreter or lexicographer, is to understand the cultural *modus operandi* and is to frame a particular communication within its context of culture. Then, as mediator, he or she will need to dissociate from that frame and mind-shift or chunk to a virtual text which will justify the choice when creating a target text for the addressee.

The cultural orientations are filters, sometimes viewed as idiocontextual factors, determining the functioning of individuals, helping them orient themselves in society. They furnish individuals with methodology for interpreting the environment and guide visible behaviour that is congruent with other members of the same culture. A failure to adhere to subconscious cultural orientations may eventuate in misperceptions, misinterpretations and mistranslations. The map of the world made by representatives of a given culture is limited to a local area, therefore fails to supply proper instructions regarding the understanding of texts produced by other cultures. Hence, the cornerstone of the mediator's task is not to translate texts, but to translate cultures, and help strangers give new texts a warm welcome (Katan 1999, 241).

External context: LCC vs HCC

One of the guiding orientations (or meta-orientations), strictly related to the external nature of perception, is cultural contexting (Hall 1983, 59–77; 1989, 85–128). The basic concept is that individuals, groups and cultures exhibit differing priorities with regard to how much information (text) needs to be made explicit for communication to prove effective.

In the instant case the lexemes 'text' and 'context' yield particular meanings. The former is defined as transmitted information, whereas the latter should be equated with 'stored information,' and as such is very close to Halliday's non-verbal environment of a text which is made up of both situational conditions as well as cultural circumstances (Halliday and Hassan 1989, 47). In terms of communication context is the *quantum* of information the other person can be expected to possess on a given subject (Hall 1983, 61).

There are two aspects of communication (text and context), represented by a vertical and horizontal axis in the following coordinate system (Figure 5).

At one theoretical extreme, all the conveyed information is made visible, or explicit. At the other extreme, no text is necessary, as all information is implicit, i.e. contained in the 'context' area.

The diagram above (cf. Hall 1983, 61) depicts how both dimensions operate together to form the message. Assuming a context is lost, additional information must be added to bridge an 'informational gap' and to preserve the transparency and clarity of the message.

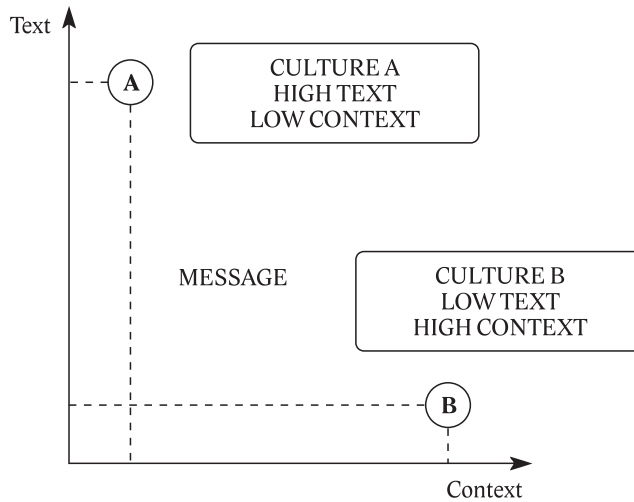

Figure 5. Contexting the message (cf. Katan 1999, 183).

Contexting transpires to be a fundamental aspect of culture, as all members of a given community tend to share a biased orientation towards communication through the text, where the area of reasoning may be limited without detriment (1) to the overall message, as everything has been explicitly stated and formulated within the utterance (Low-Context Communication, abbreviated to LCC), or (2) to the context, where the text itself seems to be superfluous and redundant (High-Context Communication, abbreviated to HCC).

All cultural orientations depend on a bipolar division into a ‘loosely woven’ fabric, easily adaptable to versatile conditions and a ‘tightly knit’ tissue, i.e. a dense, interwoven, more solid texture, resistant to change and modification. This metaphor may be juxtaposed with the uncertainty avoidance orientation: either towards flexibility or structure.

How much written information is available for a foreign visitor and how much will be needed to obtain from a local informer is a possible indicator of how high or low context a culture is. In New York, there are helpful signs indicating the best time and angle from which a photograph should be taken at every tourist site. In Cairo there are no signs instructing tourists which pyramid is which.

The LCC vs HCC bifurcation can be corroborated by the information policy of universities whose programmes of entertaining and introducing new students to the academic community differ depending on the tendency to use high-context messages over low-context messages in routine communication. In the UK, administrative, academic

and student organizations battle for time to supply newcomers with formal and technical instructions in a highly conventionalized and meticulously designed way. In Italy and other Mediterranean countries, on the other hand, the explanations and entertainment are provided in a more informal and unplanned manner, which means that students are notified of the bare essentials through the grapevine.

All the above deliberations may be summarized in a tabular form (cf. Victor 1992; Simons et al. 1993):

Low-Context Cultures	High-Context Cultures
More loosely knit	More tightly woven
Shallow rooted	Deep rooted
Text-oriented	Context-directed
Facts-oriented	Relationship-oriented / Emotions-driven
Direct	Indirect
Consistent	Flexible (in meaning)
Rules-governed	Circumstances-determined
Monochronic	Polychronic

Table 1. Comparison of low- and high-context cultures.

When analysing two different cultures, such as Britain and Italy, through the prism of the above matrix, it is self-evident that Italy would tend to operate on a more tightly woven, high-context bias, while the British would function on a more loosely-knit, low-context basis. When examining the attitude of the British and the Italians towards fashion, food and furniture, it is easily discernible that British are more inclined to lower context, attaching more value to functionality, whereas Italy places a higher value on design, taste and aesthetics.

The following cline shows the hypothetical position of countries on the map of cultural (con)textualization.

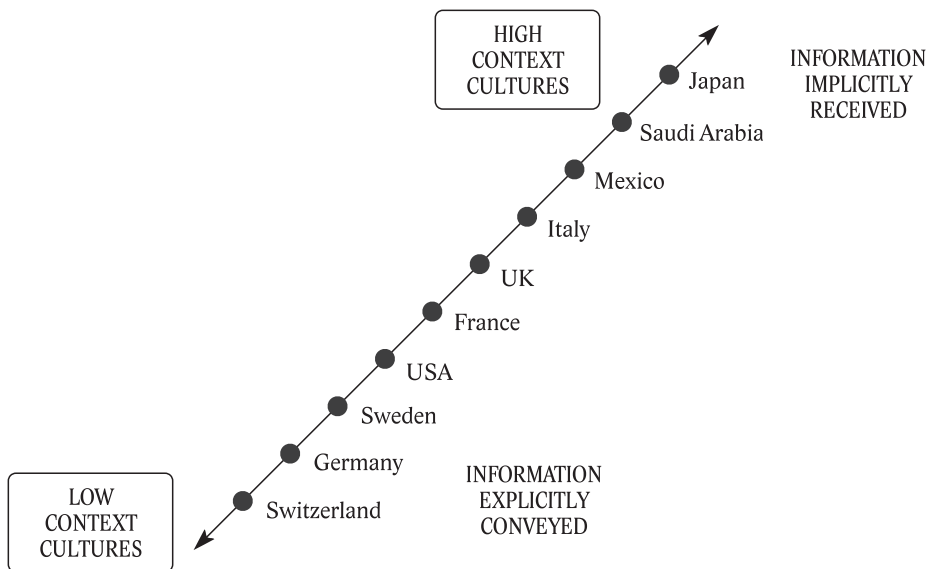

Figure 6. Positioning of countries on a cultural contexting map (cf. Katan 1999, 183).

Japanese people represent the highest context communication style, which fits the stereotype of their inscrutable nature, where silence is more valued than a word. Conversely, Swiss culture is located at the other end of the cline, where the stereotype of exacting precision and detailed information corresponds to their LCC position.

Conclusions

The consolidated conclusions to be drawn from the above analyses are as follows:

- In terms of their functions, contextual examinations should be described along a scale anchored between two extremes: (1) external, relatively absolute and allegedly objective conditions on the one hand and (2) pure idiosyncrasies on the other. Between these two poles lies a vast middle-ground occupied by intersubjective factors which should become a focal point of not only semanticists, pragmaticians or discourse analysts, but also linguoculturologists and psychologists.
- The degree to which the idiocontexts of communicative partners differ or share a limited common platform may inevitably occasion numerous misunderstandings, misinterpretations and distortions of the original message.

- The process by which language speakers may be said to gain recognition in their idiocontextual capacity has hardly been studied so far. Therefore, the centrality of research should be directed towards their mental environment and cognitive determinants.
- Defined as an internal ‘software’ featured by the multilaterality of its interconceptual relations, idiocontextual capacity proves to be heavily entangled with the evolution of human mind and human cognition understood in an anthropological sense.
- Introspectively perceived, the advancement of idiolectal specialist knowledge entails significant changes in both everyday vocabulary and expert lexis, with terminological data being in the linguistic spotlight.
- Due to the heterogeneity of semiotic codification, a conceptual unit may be processed at various levels of human cognition, with the inclusion of a preverbal, verbal and postverbal stage.
- As there appears to be a statistical correlation between intuitive thinking and creativity, the relevance of one’s own intuitions, preponderantly based on knowledge or previous experience and used as keys for hitting upon ideas, should not escape scientific vigilance.
- In the light of cultural diversification, the interlingual transfer of knowledge aims at perceiving contextuality as a relativistic prism through which the depth of cultural complexities should be penetrated.

With the foregoing articulations outlined and solidified, one may with equal justice claim that wide divergences obtain among scholars investigating the realm of (con)textuality. More benefits will accrue from practical analyses in these territories, where the specific empirical data projected upon the metaphrastic and ethnic typologies of languages will optimize the processes of cultural mediation at both everyday and professional levels.

Works Cited

- Anderson, John R. 1983. *The Architecture of Cognition*. Harvard: Harvard University Press.
- Austin, John, L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Berezin, Felix M. 1975. *Istorija lingvističeskikh učenij*. Moskva: Vysshaja shkola.

- Berezin, Felix M. 1977. *Khrestomatija po istorii russkogo jazykoznanija*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Bocheński, Józef M. 1992. *Współczesne metody myślenia*. Poznań: W drodze.
- Brewer, William F. 2003. "Mental models". In *Encyclopedia of Cognitive Science* (Vol. 3), edited by Lynn Nadel, 1–6. London: Nature Publishing Group.
- Bugajski, Marian. 2006. *Język w komunikowaniu*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Burkhanov, Igor. 1998. *Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Byrne, Ruth M. J. 1996. "A Model Theory of Imaginary Thinking". In *Mental models in cognitive science*, edited by Jane Oakhill and Alan Garnham, 155–174. Hove, UK: Taylor & Francis.
- Chamberlain, Lori. 2000. "Gender and the Metaphorics of Translation". In *The Translation Studies Reader*, edited by Lawrence Venuti, 314–329. London and New York: Routledge.
- Chlewiński, Zdzisław. 1997. "Podstawowe problemy teoretyczno-metodologiczne w badaniach nad wyobraźnią". *Kolokwia Psychologiczne* 6: 27–56.
- Damasio, Anthony. 2005. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: Avon Books.
- De Beaugrande, Robert, and Wolfgang Dressler. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London and New York: Longman.
- Dewey, John. 1960. *The Quest for Certainty: Gifford Lectures 1929*. New York: Capricorn.
- Edmondson, Willis. 1981. *Spoken Discourse: A Model for Analysis*. London: Longman.
- Ehrlich, Kate. 1996. "Applied Mental Models in Human-Computer Interaction". In *Mental Models in Cognitive Science*, edited by Jane Oakhill and Alan Garnham, 313–339. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Garnham, Alan, and Jane V. Oakhill. 1996. "The Mental Models Theory of Language Comprehension". In *Models of Understanding Text*, edited by Bruce K. Britton and Arthur C. Graesser, 313–339. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Goldstein, Kenneth M., and Sheldon Blackman. 1978. *Cognitive Style: Five Approaches and Relevant Research*. New York: Wiley.
- Goodwin, Geoffrey P., and Philip N. Johnson-Laird. 2010. "Conceptual Illusions". *Cognition* 114: 253–265.
- Grinev-Griniewicz, Sergei, Patricia Thomas, and Elvira Sorokina. 2004. *Foundations of AnthropoLinguistics*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.

- Grinev-Griniewicz, Sergiusz. 2011. "Terminological Methods in the History of Terminology science". *Terminologija* 18: 27–42.
- Grucza, Sambor. 2006. "Komunikacja specjalistyczna a idiokontekst specjalistyczny i konsytuacja specjalistyczna". In *Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe*, edited by Alicja Wołodźko-Budkiewicz and Wanda Zmarzer, 209–223. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Hall, Edward T. 1983. *The Dance of Life*. New York: Doubleday.
- Hall, Edward T. 1989. *Beyond Culture*. New York: Doubleday.
- Halliday, Michael, and Ruqaiya Hasan. 1989. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hofstede, Geert. 1991. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.
- Iser, Wolfgang. 1980. "The Reading Process: A Phenomenological Approach". In *Reader-Response Criticism*, edited by Jane P. Tompkins, 50–69. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Johnson-Laird, Philip N. 1983. *Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Johnson-Laird, Philip N. 1999. "Mental Models". In *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*, edited by Robert A. Wilson and Frank C. Keil, 525–527. Cambridge, MA: MIT Press.
- Johnson-Laird, Philip N. 2001. "Mental Models and Deduction". *Trends in Cognitive Sciences* 5: 434–442.
- Johnson-Laird, Philip N., and Yevgeniya Goldvarg. 1997. "How to Make the Impossible Seem Possible". In *Proceedings of the Nineteenth Annual Conference of the Cognitive Science Society*, 354–357. Stanford, CA. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Katan, David. 1999. *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Kogan, Nathan. 1980. "A Cognitive-Style Approach to Metaphoric Thinking". In *Aptitude, Learning and Instruction; Cognitive Process Analyses of Aptitude*, Vol. 1, edited by Richard E. Snow, Pat-Anthony Federico and William E. Montague, 247–281. Hillsdale: Erlbaum.
- Kolańczyk, Alina, and Robert Świerzyński. 1995. "Emocjonalne wyznaczniki stylu i plastyczności myślenia". *Przegląd Psychologiczny* 38: 279–304.
- Kolańczyk, Alina. 1991. *Intuicyjność procesów przetwarzania informacji*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Kolańczyk, Alina. 1995. "Why is intuition creative sometimes?" In *Creative Information Processing: Cognitive Models*, edited by Tomasz Maruszewski and Czesław S. Nosal, 53–72. Delft: Eburon Publishers.
- Kozielecki, Józef. 1968. *Zagadnienia psychologii myślenia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo naukowe.
- Kristeva, Julia. 1980. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.
- Kuhn, Thomas S. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lukszyn, Jurij, and Wanda Zmarzer (eds.). 2009. *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych.
- Lukszyn, Jurij, and Wanda Zmarzer. 2006. *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych.
- Lukszyn, Jurij, and Wanda Zmarzer. 2008. "Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych". In *Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych. Języki Specjalistyczne 8*, edited by Łukasz Karpiński, 9–15. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych.
- Lukszyn, Jurij. 2010. "Typologia metafrastyczna języków". In *Słowo i tekst w opisie porównawczym*, edited by Alina Czapiga and Zofia Czapiga, 96–102. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Łompięś, Jan. 2012. "Jednostka informacyjna i jej konteksty". In *Struktura jednostek informacyjnych*, edited by Wanda Zmarzer, 109–131. Warszawa: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Matczak, Anna. 1982. "Indywidualne wyznaczniki funkcjonowania poznawczego jako wyznaczniki twórczości". *Psychologia Wychowawcza* 25: 1–14.
- Nosal, Czesław S. 1992. *Diagnoza typów umysłu: rozwinięcie i zastosowanie teorii Junga*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Paivio, Allan. 1969. *Mental Imagery in Associative Learning and Memory*. "Psychological Review" 76: 241–263.
- Paivio, Allan. 1971. *Imagery and Verbal Processes*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Policastro, Emma. 1995. "Creative intuition: An integrative review". *Creativity Research Journal* 9: 99–113.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Searle, John R., and Daniel Vanderveken. 1985. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shaw, George B. 1964. *Major Barbara*. London: Penguin.
- Simons, George F., Carmen Vazques, and Philip Harris. 1993. *Empowering the Diverse Workforce*. Houston: Gulf Publishing.
- Sperber, Dan, and Deirde Wilson. 1986. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Sternberg, Robert. 2014. *Cognitive Psychology*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Tversky, Barbara. 2000. "Mental models". In *Encyclopedia of Psychology* (Vol. 5), edited by Alan E. Kazdin, 191–193. Washington: DC American Psychological Association.
- Van Dijk, Teun A. 1977. *Text and context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London: Longman.
- Van Dijk, Teun A. 1980. *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. 2008. *Discourse and Context. A sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dijk, Teun A. 2009. *Society and Discourse. How social contexts control text and talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dijk, Teun A. 2009. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dijk, Teun A., and Walter Kintsch. 1983. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- Victor, David A. 1992. *International Business Communication*. London: HarperCollins.
- Wallas, Graham. 1926. *The Art of Thought*. New York: Harcourt.
- Wartofsky, Marx W. 1968. *Conceptual Foundations of Scientific Thought. An Introduction to the Philosophy of Science*. New York: Collier Macmillan Ltd.
- Webster, Frank. 2006. *Theories of the Information Society*. London: Routledge.
- Weisberg, Robert W. 1986. *Creativity. Genius and Other Myths*. New York: Freeman.
- Weisberg, Robert W. 1988. "Problem solving and creativity". In *The Nature of Creativity. Contemporary Psychological Perspectives*, edited by Robert J. Sternberg, 148–176. Cambridge: Cambridge University Press.
- Widdowson, Henry G. 1990. *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Yule, George. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

History of Language

Historia Języka

The Lord's Prayer in Six Greek Dialects. A Curious Variation on a Renaissance Linguistic Topic

Roberto Peressin

University of Cardinal Stefan Wyszyński, Warsaw

Abstract

The renewal of interest in the Greek dialects during the Renaissance produced a number of works on the subject mostly based on the late-ancient and medieval dialectological tractates. In this context is to be placed the school-book supplemented with versions of the *Lord's Prayer* in the “six” Greek dialects written by Mikołaj Żórawski (Nicolaus Zoravius) and printed in Cracow in 1632. After briefly discussing the concept of dialect and the trend of polyglot “*Pater Noster* catalogues”, which originated in the 16th century and marked the beginning of a different approach to linguistic diversity, I will focus my attention on the analysis of the six versions, trying to shed light on the knowledge and the division of standard Greek dialects (Attic, Ionic, Doric, Aeolic and *koiné*), and the position of demotic in the 17th century. In the end I will give some final remarks on the methods and sources used by the author in composing this curious text under analysis.

Keywords: Żórawski, Zoravius, Greek dialects, Pater Noster, Lord's Prayer, Cracow Academy

Abstrakt

Szerokie zainteresowanie greckimi dialektami podczas Renesansu zaowocowało wieloma dziełami w tej dziedzinie, głównie bazującymi na późno-starożytnych i średnio-wiecznych traktatach dialektologicznych. W kontekst ten wpisuje się podręcznik szkolny, napisany przez Mikołaja Żórawskiego i wydrukowany w Krakowie w 1632 roku, zawierający m.in. sześć wersji Modlitwy Pańskiej w dialektach greckich. W niniejszym artykule po krótkim wstępie przedstawiającym pojęcie dialektu i sposoby sporządzania wielojęzycznych katalogów „Pater Noster” z XVI wieku, skoncentruję się na analizie sześciu wersji modlitwy. Spróbuję omówić ówczesną wiedzę o klasycznych dialektach greckich (attyckim, jońskim, doryckim, eolskim i koiné), ich podziałach, i miejscu demotyku w XVII wieku. Ostatnie uwagi będą poświęcone metodologii i źródłom użytym przez autora w kompozycji tego osobliwego tekstu.

Słowa kluczowe: Żórawski, Zoravius, dialekty greckie, Pater Noster, Modlitwa Pańska, Akademia Krakowska

In this article I wish to offer a small contribution to the renewal of interest in the Ancient Greek dialectology which took place in the Renaissance, by presenting an uncommon ‘exercise-book’ of Greek printed in Cracow in 1632. The book, intended as a learning aid for the students of the Nowodworski College in Cracow,¹ contains a Greek translation of Cicero’s oration *Pro Archia poeta* followed by six versions of the *Lord’s Prayer* in the Greek dialects. After focusing on the trend of polyglot *Pater Noster* that originated in the

¹ Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος, ὁ ὑπὲρ τοῦ Ἀρχίου Ποιητοῦ ΛΟΓΟΣ, ἐκ τῶν Ῥωμαίων γλώττης, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παρὰ τοῦ Νικολάου Ζοραβίου, ἐπὶ τῆς τοῦ Κράκου πολεως τῆς Ἀκαδημίας, τῆς Φιλοσοφίας διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ, μεταφρασθεῖς. Ἔτει ἀπὸ τῆς θεογονίας, χιλιοσῶ ἑξακοσιοσῶ τριακοσῶ δευτέρῳ. M. T. Ciceronis pro Archia poeta oratio ex latino sermone in graecum a Magistro Nicolao Zorawski, in Acad[emia] Crac[oviensi] Philosophiae Doctore et Professore, translata. Anno a Nativitate Dei MDCXXXII, παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ Καισαρίῳ. The book was issued *in octavo* and the only surviving copy so far is now available at the Library of the Polish Academy of Sciences in Gdańsk, under the shelfmark Cc 11872³ adl. 5. For more information about the author, the recent finding of the book in Gdańsk, and how it was for long time considered lost (Czerniatowicz 1991, 186), see Peressin (2016, 82–91). Analysis of the text is the principal subject of my PhD project.

16th century and marked the beginning of a different approach to linguistic diversity, my analysis of the six versions will attempt to shed light on the knowledge of the standard Greek dialects (Attic, Ionic, Doric, Aeolic and *koiné*), their division, and the consideration of demotic among them in the 17th century. Some last remarks will be given on the methodology and sources that may have been used by the author in composing this text.

Traces of an early reflection over linguistic alterity can be seen in Homer's *Iliad*, where non-Greeks are defined as βαρβαρόφωνοι, "those who stammer" or "those who speak a foreign language" (2, 867, 1924). A more linguistic approach to the fragmentation and differentiation of Greek language is shown later by the Stoics, but most importantly from the 3rd century BC by the Alexandrine philologists, who explained and analyzed the Classical texts, writing commentaries and compiling grammatical treatises². Some of them were dedicated to specific grammatical subjects as well as Greek dialects; these Hellenistic compendia were copied and abridged all through the Byzantine era, but since *koiné* Greek, the 'supra-regional' idiom that from the 4th century BC began to spread in the whole Mediterranean area, performed a levelling action on the Greek language in use, dialectal forms became more and more unintelligible to the copyists.

What has survived to our times of this production, also due to the lack of interest for the obscure nature of such works, are shortened versions of the Alexandrine philological treatises. Grammarians Apollonius Dyscolus and his son Herodianus (2nd century AD) are considered as the organisers of the topic who formalized the partition of dialects by composing specific works on Attic, Ionic, Doric, and Aeolic, whilst John Philoponus (6th century AD), the unidentified Grammaticus Meermannianus, the Grammaticus Leidensis (once attributed to Philoponus), and Gregory of Corinth (Gregorius Pardus, 11th-12th century AD) belong to the second generation of epitomizers (Bolognesi 1953, 97–120).

Although such books were still available in the Byzantine Empire, it is yet to be remembered that in the Western world Greek was still almost completely unknown until the end of the 14th century, that is, until a group of scholars from Constantinople made their way to Italy and began their career as teachers of Greek Literature. Prior to those erudites, among the mists of "Graeca non leguntur" almost the sole voice of Roger Bacon could be heard in Europe (Botley 2010, 32).

It is generally believed that the first work on the subject of Greek dialectology to be published in the West was the excerpt by Pseudo-Plutarch *De dialectis quae apud*

² On the first reflections on Greek dialectology, see e.g. Calabrese (1967, 159–161).

Homerum, as part of the *De vita Homeri* contained in Homer's editio princeps printed in Florence in 1488. The belief needs to be revised, since – as demonstrated by R. Van Rooy – the Humanist Johannes Reuchlin himself informs us that he composed his treatise on the various dialects of the Greek language (*De quattuor linguae Graecae differentiis libellus*) during a winter's night between 1477 and 1478 (Van Rooy 2015, 505).³ Further sources ensuring the transmission of knowledge on Greek dialectology from the 15th century in the West are to be found in the late-ancient and medieval treatises by John Philoponos, Manuel Moschopoulos (14th century), and Gregory of Corinth (Bolognesi 1953, 100–104), which were entitled *Περὶ διαλέκτων* (*On dialects*) and reelaborated – as indicated above – the works of former grammarians Tryphon (1st century AD), Apollonius Dyscolus, and Herodianus. Gregory's treatise was included in Aldus Manutius' popular collection *Thesaurus Cornucopiae et Hortus Adonidis* published in 1496 (republished in 1512 with a Latin translation).⁴ Pardus' epitome can be described as by far the most complete one among compilations on the Greek dialects (Hainsworth 1967, 62–76).

Such compendia generally showed a recurring structure (Hainsworth 1967, 63). After a short introduction concerning the geo-ethnographical elements of a dialect and the authors who made use of it, some linguistic features followed, exemplified by citations. From the 16th century on, adhering to the tradition imported by Byzantine scholars, Western Humanists began to write their own tractates and Greek grammars, in which a section describing the characteristics of each of the four (or five with *koiné*) dialects was occasionally added. It is for instance the case of the successful Greek grammar by Nicolaus Clenardus (Nicolas Clénard) (Clenardus 1530),⁵ which was reprinted in 1554 and enhanced with Petrus Antesignanus' commentary on the dialects, or Erasmus Schmidt's *Tractatus de dialectis* (Schmidt 1604).

³ Probably a translation of an original Greek work.

⁴ Gregory's treatise *Περὶ διαλέκτων* – first published in 1493 (Botley 2010, 121) – was also accessible along with other dialectological works in Henricus Stephanus's *Appendix Libellorum ad Thesaurum Graecae Linguae pertinentium*, 5th volume of the *Thesaurus Graecae Linguae* (Stephanus 1572, 5th vol. 15–32).

⁵ Clenardus' grammar was one of the official school-books of Greek adopted at the Cracow Academy for the years 1548, 1555, 1556 (Wisłocki 1886).

To name a few more authors of Greek grammars including notes on dialects: Urbanus Bolzanius (1442–1524), Hadrianus Amerotius (1490–1560), Otto Gualperius (1546–1624), Erasmus Schmidt (1570–1637) (Van Rooy 2015, 519–520; Botley 2010, 36–52).

It should be noticed that, although we speak of “dialects” while referring to the diverse speeches of Ancient Greece with their specific characteristics and fitting precise literary contexts, the word διάλεκτος was used in this sense neither in the works of the Stoics, nor in Plato or Aristotle. It only defined speech, manner of speaking, whereas the generic terms γλῶττα (γλῶσσα) or φωνή was used to indicate the idiom of a certain region. The Peripatetic Dicaearchus and later Alexandrine philologists introduced a new meaning for “dialect” (Calabrese 1967, 160), that is, a speech deviating from the standard language. In the Roman world, Quintilian names them “sermonis differentiae” (11.2) but does not use the word “dialectos” (or “dialectus”). Furthermore, the first Humanists tended to translate the Greek word διάλεκτος by “lingua”, “sermo”, avoiding – in line with the Ciceronian precepts – transcribing the term as “dialectus”. Later, from the 16th century, the loanword eventually came into use by means of vocabularies and lexica, such as Ambrogio Calepino’s *Dictionarium* (1502) (Alinei 1984, 147–173; Trovato 1984, 205–236; Regis 2012, 3–16; Van Rooy 2014, 521).

As regards the number of dialects, grammatical tradition initially conveyed the division into three, i.e. Doric, Ionic, Aeolic, to which Attic was added as a fourth, probably due to its prestige (Hainsworth 1967, 67). According to Clemens of Alexandria (*Strom.* 1.142.4, 1960; Hainsworth 1967, 67),⁶ also *koiné* later joined the traditional division as the fifth dialect. Roman historian Valerius Maximus lists “quinque genera” of Greek (8.7), as well as Quintilian, who writes about “quinque sermonis differentiae” (11.2, 2002). Such a division survived intact during the Middle Ages up to the Renaissance, since 15th century sources depended on Byzantine treatises.

A sort of new division of the Greek dialects appears in the 17th century *curiosum* that is intended to be the main topic of this paper. As mentioned earlier, the book includes Cicero’s *Pro Archia poeta*⁷ in Greek. The speech was translated by Nicolaus Zoravius (Mikołaj Żórawski) from Lublin (1595–1665), a teacher of Greek at the Cracow Academy, doubtlessly better known as the court physician and astrologer of the Polish-Swedish House of Vasa. My interest, however, is focused here on the final section of the book presenting the *Lord’s Prayer* (*Oratio Dominica*) in six Greek dialects that Zoravius appended to the Greek version of the speech.

⁶ Greek authors and works are cited according to the abbreviations in *Oxford Classical Dictionary* (Hornblower-Spawforth 2012).

⁷ See footnote 1.

The work is of interest for several reasons. Firstly, it offers a testimony to the enthusiasm for the study and teaching of Greek in 17th century Polish-Lithuanian Commonwealth; secondly, it provides some interesting new perspectives and confirms the old ones regarding the Humanistic reflection on Greek dialectology; lastly, we could look at this “linguistic” attempt composed in a borderland area of Europe as a part of the wider contemporary cultural tendencies, i.e. the discourse on the diversity and systematization of the world languages that arose in the 16th century.

Greek Literature was a semi-regular subject at the Cracow Academy from 1500. During the 16th century brilliant and erudite scholars of various provenience produced worthy translations (into Latin and Polish) and wrote occasional verses.⁸ Yet, the end of this and the following century brought a weakening of the Kingdom’s borders. New wars with Russia and Sweden caused a general decay of the cultural life, and this state of affairs soon influenced also the Academy. The teaching of Greek was more and more difficult because of the lack of competent teachers, but despite these adversities in 1612 the first chair of Greek Literature was inaugurated in Cracow (Barycz 1935, 545; Peressin 2016, *passim*).

Zoravius received a traditional education at the Cracow Academy, where he pursued his Bachelor of Arts and subsequently the Master of Arts degree. Later, he was able to study in Padua, receiving his Master of Medicine in 1632.⁹ Unfortunately, not much has remained of his works. Apart from the Greek version of *Pro Archia*, only some calendars and a short eulogy are left (Peressin 2016, 82–85).

Let us now attempt to present this “exercise” in its adequate context. Humanistic translations from Greek into Latin were of crucial relevance from the 15th century on when Greek manuscripts – most of them containing works hitherto unknown – began to reach the Western world and their contents were thus made comprehensible to non-Greek readers in translation. Certainly, translations in the opposite direction, that is from Latin into Greek, were much less popular and circulated mainly among Byzantine scholars who learned Latin by translating the text of Roman philosophers and theologians for diplomatic and cultural purposes.¹⁰ Thus, it can be easily inferred that in 17th century Central-Eastern Europe such a translation had no other than educational aims. In fact,

⁸ On the topic see Czerniatowicz 1965.

⁹ The teacher is lavishly praised as well versed in Latin, Greek and Hebrew by Polish historian Szymon Starowolski in his *Laudatio Almae Academiae Cracoviensis, Cracoviae 1639*, p. 36.

¹⁰ Also Western students took advantage of these Greek translations (Botley 2010, 76–77).

Zoravius remarks in the foreword to the oration that his students at the Nowodworski College had problems reading Greek, therefore, he hopes that this new “instrument” will meet their needs. Moreover, to stimulate their curiosity, the book is equipped with the above-mentioned supplement of the *Our Father* in six Greek dialects.

It makes one wonder what the reason was why Zoravius chose to give this prayer as a model-text exemplifying the richness of the Hellenic language. The question could be explained by the fact that *Pater Noster* is the common ground of all Christians, the universal prayer Jesus himself taught his disciples. In addition, it does not contain references to dogmatic subjects likely to cause confessional issues, like e.g. Christ's atonement (see e.g. Easton 1893, 427; Jeremias 1964, v-vi). The text is recorded in two passages of the New Testament (a longer version in Matthew 6, 9–13, a shorter one in Luke 11, 2–4) and in Matthew's wording – the one used by Zoravius – it is composed of an invocation and seven petitions. The final phrase (Hammerling 2010, 21, 40–41) “ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν, for thine is the kingdom, and the power, and the glory, for ever. Amen”¹¹ can be found in some manuscripts of Matthew's Gospel (the so-called *Didaché* doxology) and it is often included during the recitation by Protestants, whilst it is mostly omitted by Roman Catholics (Hammerling 2010, 41).¹² We should add that Greek prayers and in general Scriptures were frequently appended to Greek grammars as a teaching tool, mainly because texts such as the *Lord's Prayer*, the *Hail Mary* and the *Creed* were familiar to students (or at least available in Latin translation), who could thus easily compare Greek grammatical structures and vocabulary with the Latin ones (Botley 2010, 75–76).

If these reasons may partially justify the choice for this text (see also footnote 13), it is nevertheless doubtless that at that time the *Pater Noster* already belonged to a well-defined literary trend. The Swiss Humanist Conrad Gesner from Zurich is commonly said to have conceived the first work describing and celebrating the diversity of languages. His *Mithridates...*, published in 1555 inaugurated indeed a sort of genre (Trabant 1998, 95–111). Such “Sprachinventar” aimed at showing the variety among languages (Old and Modern) from around the known world by outlining their features; in order to do that, they often presented basic specimen texts illustrating the languages, most often the *Lord's Prayer*. But, if Gesner is undeniably the best known organizer of the languages of the Early Modern Era by publishing the popular *Mithridates*, he was, however, not the

¹¹ English translation is from *The Holy Bible* 1910.

¹² In the wording included in Zoravius 1632, the doxology is missing.

first one to exploit this trend. J. Ch. Adelung and J. S. Vater (Adelung-Vater 1806–1817, 643–676) detail a long list of *Vaterunser-Polyglotten* dating back to 1427 and all the way up to 1805. One of them in particular, printed in Frankfurt in 1593 by Hieronymus Megiserus (Jerome Megiser), *Specimen quinquaginta diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum*,¹³ shows in some respects close similarities with Zoravius' work. Megiserus reports in his inventory fifty versions of the *Lord's Prayer*, including three in Greek: the first one in Greek *communiter*, i.e. *koiné*; the second one composed by diverse literary dialects; and a third one "Graeca lingua vulgari", that is demotic. The latter text is identically reproduced in Zoravius 1632, and I could still trace it in B. Motte's 1736 edition of his *Pater Noster* catalogue (Motte 1736, 6).¹⁴

Further possible evidence of the Polish translator's conscious involvement in this cultural tendency can be found in the foreword, where, praising his protector by arguing that noblemen are gifted by nature with innate virtues, he lists some eminent *exempla* (Zoravius 1632, 8–9): the Kings of France (known for thaumaturgy), Julius Caesar

¹³ The first edition of the book contains 40 texts (Megiserus 1592). On pages 2r-2v is found the *Encomium orationis dominicae*, a foreword in the form of a dedication to the typographer (Megiserus' father-in-law). In these verses significantly recalling the Pentecostal *glossolalia*, the German philologist gives his reasons for the choice of the *Lord's Prayer*: "Mortales quondam docuit quam Christus Iesus / Nil prece terrarum sanctius orbis habet. / Hac nihil utilius, nihil hac preciosius una. / Omnia in hac, mira sub brevitare, latent. / Hanc cape, linguarum vario discrimine cultam, / care socer, veri patris amande loco. / Est operis Deus Interpres, Patronus et Auctor. / Quidnam igitur lectu dignius esse queat? / Patronus Pater huic, est illi nempe dicatum. / Ipseque fecit idem Filius Auctor opus. / Spiritus id linguis Interpres pluribus ornat. / (Linguae etenim Flatus munera rara Sacri). / Ceu quondam imparibus Chelys efficit aurea chordis, / Unanimi dulcem dissidio Harmoniam, / Haud secus haec variae concors discordia linguae / Contentu suavi huc, unde profecta, redit [*Jesus once taught mortals how nothing on this earth is more saint than prayer. / Nothing more useful, nothing more precious than this prayer alone. / All is in it concealed, under its wonderful brevity. / Accept this (prayer), adorned by the diversity of tongues, dear father-in-law, who deserve to be loved as a true father. / God is Interpreter of the work, Patron and Author. / What then could be more worthy reading? / The Father is as a Patron to it, and to Him this is dedicated. / And the Son himself as an author made the same work. / The Spirit, as Interpreter, embellishes it with many tongues. / (For tongues are rare gifts of the Holy Spirit). / Like sometimes with unequal strings the golden lyre produces / a sweet Harmony by a unanimous dissonance, / even so this agreeing disagreement of a different tongue / returns here, whence it departed, with a harmonious blending of sounds*]" (Translation mine).

¹⁴ Motte's *Lord's Prayer* catalogue was first published in London in 1700, then reprinted in Augsburg in 1705. I examined a later 1736 edition.

(known for mnemonic abilities), and Mithridates, after whom Gesner entitled his catalogue. The Philhellenic king of Pontus was indeed known in the Antiquity¹⁵ not only for being the last great enemy of Rome and for inventing a universal antidote to poisons, but also for speaking the languages of all the twenty-two countries he ruled (Gesner 1555, 2r). Mithridates' polyglot figure attracted particular attention in the Renaissance, and in Gesner's Protestant vision he represented also a sort of pluralist alternative to the linguistic and religious centralisation of the Roman Catholic Church (Colombat-Peters 2009, 23).

Having briefly defined the background of the work, I will now present the texts of the Greek *Lord's Prayer* as they appear in the printed book, without any attempts at edition. Therefore, I decided to report the texts with anomalies and inaccuracies (irregular accentuation and diacritics, spelling "mistakes"), leaving to the reader the judgment whether they might have originated from the author's negligence or from his conjectures based on comparison with the notions he possessed about Greek dialects. I will give explanation for some of the linguistic features which also occur in Gregory of Corinth's tractate (Schaefer 1811, 9–624)¹⁶ – demonstrating the author's acquaintance and usage of this or similar works – or may be clarified in the light of the text-sources available to the author. I accord preference, among similar tractates, to Gregory of Corinth's *Περὶ διαλέκτων* as it shows more comprehensiveness and because it was the main source of 15th and 16th century grammatical and lexicographic compilations on the Greek dialects. When possible, I will give reasons for the principles of modern linguistic research.¹⁷ It should be pointed out that, if we can state that the demotic version is not by Zoravius, as we saw above, there is no evidence to suggest that the four others were not penned by him.

¹⁵ Cf. Plin., *HN*, 7.88; Gell., *NA*, 17.17.

¹⁶ For citations from this source I will give the chapters referring to the dialects sections (intro., ion., att., dor., aeol.) followed by the numbers of paragraphs. It stands to reason that in my comments I will refer to the five dialects of the literary tradition, avoiding the modern partitions (e.g. into West Greek dialects and East Greek dialects) that were unknown to a 16th-17th century Humanist.

¹⁷ Symbol ° marks forms that are not attested in the TLG, that is fictitious, originally created by the author or printed incorrectly. In square brackets [], for the sake of comparison, I will put the original forms as they appear in the *koiné* text of the Gospel (Nestle-Aland 1993, 13).

ΕΥΧΗ ΚΥΡΙΑΚΗ. ORATIO DOMINICA (Zoravius 1632, 61–63)

Κοινῶς. Communiter.

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ
 ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω
 τὸ θελημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς; τὸν
 ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, καὶ ἄφες
 ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς, ἀφίεμεν
 τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς
 πειρασμόν. ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.
 Ἀμήν¹⁸.

Ἀττικῶς. Attice.¹⁹

Πατήρ ὑμῶν ὄγε ἐν τῶν οὐρανῶν, ἀγιασθήτω
 τοῦνομά σεθεν, ἐλθετω ἡγε βασιλῆα σεθεν,
 γενηθήτω τόγε θέρημά σεοθεν, ὡς ἐν οὐρανοῦ καὶ
 ἐπὶ τῆσγε γῆς. τόνγε ἄρτον ἡμῶν τόνγε ἐπιού-
 σιον, δὸς ἡμῖν τήμερον, καὶ ἄφες ἡμῖν τάγε ὀφεω- 5
 ρήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμῆς, ἀφίεμεν τοῖσι ὀφειλέ-
 τασι ἡμῶν, καὶ μὴ ἐσενέγκῃς ἡμᾶς ἐς πησασμόν.
 ἀλλὰ σῦσαι ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦγε πονησοῦ. Ἀμήν.

¹⁸ “Our Father which art in heaven, Hallowed be thy name. / Thy kingdom come, Thy will be done in earth, as it is in heaven. / Give us this day our daily bread. / And forgive us our debts, as we forgive our debtors. / And lead us not into temptation, but deliver us from evil. Amen”. English translation is from *The Holy Bible*, King James’ Version.

¹⁹ It is useful to observe that Gregory of Corinth (in line with the grammatical tradition) lists the following Atticist writers: Aristophanes, Eurypides, Thucydides, att. 1–3; Ionic writers: Herodotus, Homer, Hippocrates (ion. 1–7); Theocritus’ work in the compendia often represents the Doric dialect, (cf. dor. *passim*), although Grammaticus Leidensis lists also Alcman, Stesichorus, Ibycus, Epicharmus and Bacchylides (Schaefer 1811, 635). Gregory’s silence on the Aeolic writers is compensated by Grammaticus Leidensis, who lists Alcaeus and Sappho (Schaefer 1811, 639).

l. 1 ὄγε [= ὄ γε]: this form recalls the pronoun ἔγω-γε “I at least” strengthened by particle γε (more frequent in Attic and labelled as such by Stephanus 1572 s.v.); see also ἦγε, τόγε, τῆσγε, τόνγε, τάγε, τοῦγε.

l. 1 ἐν τῶν οὐρανῶν: shows analogy with elliptic expressions like e.g. εἰς Ἄιδου (μυχόν, οἶκον) *Ar. Ran.* 49; ἐν Διονύσου (ἱερῶ) *Dem.* 5.7²⁰ (here could be seen the ellipse of βασιλεία “kingdom”). Gregory reports this as an Atticists’ feature in att. 12, although it is also frequent in Homer (cf. e.g. *Il.* 5.395; 22.389; *Od.* 11.164); see also l. 3 ἐν οὐρανοῦ.

l. 2 τοῦνομα [τὸ ὄνομα]: this type of crasis is widely attested in many dialects, yet the fact that it is found in att. 53 could explain why it appears in this version (see also Stephanus 1572 s.v. ὄνομα).

l. 2 βασιλή^ο [= βασιλεία]: perhaps this writing is based on the comparison with Old Attic forms such as κλής instead of κλείς “key” (see e.g. *Eur. Med.* 212; *Soph. OC* 1053; *Aesch. Eum.*, 827), cf. att. 43, where change εἰ > η is implied. See also l. 6 ἡμης^ο, l. 7 πησασμό^ο.

l. 2 τήμερον: adverb σήμερον is commonly attested as an Attic form by initial τ-. Cf. att. 5.

l. 2 σεθεν^ο [= σέθεν, σου]: genitive of pronoun σύ with suffix of place -θεν often appears in poetry (Homer, tragedy and the Aeolic poets, Schwyzer-Debrunner 1950, 552); Stephanus 1572, s.v. σύ describes it as an Attic form.

l. 3 σεοθεν^ο [= σου]: such a form is attested in Stephanus 1572, s.v. σύ as a ‘variant’ of the previous σεθεν^ο; σέο alone is e.g. in *Il.* 1.396.

l. 3 θέρημα^ο [= θέλημα]: here can be observed a shift from λ to ρ, as Gregory indicates by means of the example κεφαλαλγία > κεφαλαργία “headache”, att. 85.

l. 7 πησασμό^ο [= πειρασμόν]: for ρ > σ see Greg. att. 82, where is given the example θαρραλέον > θαρσαλέον “confidence”. Grammarians considered it an Attic feature, as it is often found in tragedy and other Attic writers, cf. *Thuc.* 2.51²¹.

l. 8 σῦσαι^ο [= ῥῦσαι] ... πονησοῦ^ο [= πονηροῦ]: for σ instead of ρ see l. 7.

Ἰωνικῶς. Ionice.

Πέτερ ἡμέων ὁ ἐν τοῖσι εὐρανοῖσι, ἀγιάζεσθαι
τὸ οὔνομά σευ, ἐλθέμεναι ἢ βαβιλη<ι>α σευ,

²⁰ Cf. also *Isocr.* 10.20; *Diog. Laert.* 4.50; *Plat. Leg.* 905b. Such expressions are commonly defined as elliptic, although they were originally intended as genitives with locative or allative meaning, Schwyzer-Debrunner (1950, 395).

²¹ It is yet now considered to be an Ionic element (Buck 1928, 64).

γένεσθαι τὸ τελημά σεο, ἐν εὐρανῶϊ ὡς καὶ ἐπὶ
τῆς γῆς. τοῖν ἤρτον ἡμέων τοῖν ἀπίευσιον δοὺς ἦμιν
σήμειρον, καὶ ἄπες ἦμιν τὰ οὐπηϊλήματα ἡμέων ὡς 5
καὶ ἡμέες, ἀπίεμεν τοῖσι οὐπηϊλέτησι ἡμείων, καὶ
μὴ ἡῖσενέγκης ἡμέας εἰς πηῖρασμόν. ἀλλὰ ρύεμε-
ναὶ ἡμέας, ἀπὸ τοῦ πουνηροῦ. Ἡμήν.

l. 1 πέτερ^ο [= πάτερ]: although a misprint may not be ruled out, a likely explanation for the vocative πέτερ could be the inspiration of Greg. ion. 15, illustrating the metaphonetic shift $\alpha > \epsilon$ that occurs e.g. in ὀρέω for ὀράω “to see” (cf. Hdt. 1.111).

l. 1 τοῖσι εὐρανοῖσι^ο [= τοῖς οὐρανοῖς]: as is known, to the Ionic dialect is attributed the adding of -ι to dative plural ending -οῖσ-ι, see Greg. ion. 2. Diphthong ευ instead of ου seems to be justified by the observation of Homeric Ionic genitives γένευσ (Att. γένους) “kin” (cf. *Od.* 15.533) or θέρευσ (Att. θέρους) “summer” (cf. *Od.* 7.118) (Chantraine 1958, 58), or Ionic forms like σευ (Att. σου), ποιούμενος (Att. ποιούμενος).

l. 2 σευ [= σου]: Ionic enclitic form of the gen. sing. of pronoun σύ (cf. *Il.* 5.811, Hdt. 3.36); see at l. 3 the variant σεο [= σου], cf. *Il.* 1.396.

l. 4 ἤρτον^ο [= ἄρτον]: possibly an attempt to recreate the Ionic vowel shift $\bar{\alpha} > \eta$ (Buck 1928, 19; ion. 10; ion. 52) could be observed here, cf. νῆος (for νᾶός) “temple”, ἡμέρη (for ἡμέρᾱ) “day”.

l. 1, 5 ἡμέων: the genitive plur. of pronoun ἐγώ is used by Herodotus, cf. 1.112. At l. 6 we encounter the Homeric variant ἡμείων, cf. *Od.* 24.170.

l. 1, 2, 3, 7 ἀγιάζεσθαι, ἐλθέμεναι, γενέσθαι, ρύεμεναι^ο, ἀπίεμεν^ο: the four infinitives stand instead of the 2nd person of imperative: this feature is more common in poetry and Greg. ion. 32 reports it as Ionic.²² Besides, the author unsurprisingly ignores that infinitive with ending -μεν(αι) belongs to Aeolic (Chantraine 1958, 485): in Homer, who was accounted as an Ionic²³ writer, this is indeed a recurring feature (cf. e.g. *Il.* 4.351, 22.265; *Od.* 1.370, 2.207) and therefore such a form was “mistaken” for Ionic. The feature does

²² This grammatical feature appears in the Ionic section of Gregory’s treatise, although infinitive as imperative is witnessed in a number of authors up to the *koiné* period, see e.g. Ionic Hdt. 1.32 (with negative adverb); Hippocr. 1.151; but also Ar., *Ach.* 1001; Thuc. 5.9; Plat. *Crat.* 426b (Schwyzer-Debrunner 1950, 380; Kühner 1904, 20–21).

²³ See e.g. ion. 4, 6 and Grammaticus Leidensis ion. 9 (Schaefer 1811, 629). However, Homeric language was also considered to be a mixture of all dialects, cf. e.g. D.Chr. 11.23, 12.66.

not appear in the Aeolic section of Gregory's *Περὶ διαλέκτων*, and that explains also the absence of such infinitives from the Aeolic version (see *infra*).

l. 2 βαβιλῆτα^ο [pro βασιληῖα? = βασιλεία]: Greg. ion. 3 ascribes the shift ε(ι) > η(ι) to Ionic, noticing two forms of the epic patronymic Πηλεΐδης and Πηληϊάδης “son of Peleus”, both actually used in Homer (cf. e.g. *Il.* 1.1; 1.277). The same shift can be seen in the epic-Ionic ληῖς and ληῖη for λεία “prey”, often explained as a metrical shortening (Chantaine 1958, 106–107).²⁴ Cf. the same at l. 5 οὐπηϊλήματα^ο, l. 6 οὐπηϊλέτησι^ο, l. 7 ἡῖσε-νέγκης^ο, πιῖρασμόν^ο.

l. 3 τέλημα^ο [= θέλημα]: psilosis – that is deaspiration of vowels and consonants – as well as the interchange of aspirates and surds (here reproduced by the change of τ for θ), is defined by Gregory as an Ionic trait, cf. ion. 18 and ion. 28, where as an example the grammarian gives the Ionic βάθρακος for βάτραχος “frog”.

l. 5 σήμερον^ο [= σήμερον]: addition of -ι to vowel ε- is documented by Greg. ion. 8; cf. epic form ξεῖνος (for ξένος),²⁵ which probably suggested this form.

l. 6 ἡμέες [= ἡμεῖς]: this Ionic pronominal form is rarely attested and not thoroughly clear.²⁶

l. 6 τοῖσι οὐπηϊλέτησι^ο [= τοῖς ὀφειλέταις]: the ending of fem. dat. plur. -ησι is in ion. 5.

l. 7 ἡμέας [= ἡμᾶς]: Ionic form of the acc. plur. of pronoun ἐγώ (cf. Hdt. 3.72.1).

l. 5, 6 ἄπες^ο, ἀπίμεν:²⁷ the forms show psilosis, see l. 3.

l. 8 τοῖο πονηροῖο^ο [= τοῦ πονηροῦ]: the ending -οιο of genitive singular of *o*-stems is typically Homeric (Schwyzer-Debrunner 1950, 555), and therefore described as Ionic in ion. 22.

²⁴ For εἰ as the earlier stage of ηἰ, see Buck (1928, 33).

²⁵ Vowel lengthening ε > εἰ is caused by loss of postconsonantal ɸ (*ξένφος) (Buck 1928, 46).

²⁶ Stephanus 1572, s.v. ἐγώ defines ἡμέες “we” as Ionic. The form appears as *falsa lectio* in Hdt. 2.6 in the editio princeps by Manutius (1502), but it is rejected by modern editors. It is however attested in some Ionic writers, cf. e.g. Diog. Laert. 1.44.3, 2.4.5 and recorded as Ionic in *scholia* to the *Iliad* 8.352: Νῶϊ. Ἡμεῖς. Κοινὴ ἢ διάλεκτος. Δωριεῖς δὲ φασιν, ἄμμες. Αἰολεῖς, ἄμμε. Ἀττικοὶ δὲ, νῶϊ. Ἴωνες, ἡμέες (Erbse 1969–1988) [Νῶϊ: that is ἡμεῖς in *koiné*. The Dorians say ἄμμες. The Aeolians, ἄμμε. The Attic people, νῶϊ. The Ionians, ἡμέες].

²⁷ The form ἀπίμεν is attested only as 1st pers. plur. of pres. indic. from ἀφίμημι, cf. Hdt., 2.17.

Δωρικῶς, Dorice.

Ἀπφὺ ἀμέων ὦν τοῖσιν ὠρανοῖσιν, ἀγιασθήτον
 τὸ ὄνοιμά τευ, ἐνθέτον ἄ βασιλέα του,
 γεννατάτον τὸ σέλαμά σευ, τὼς ποτὰν ἐν ὠρα-
 νῶ καὶ ἐπὶ τᾶς γᾶς, τὸν ἄτρον ἀμέων τὸν ἐπιώ-
 σιον δοῖς ἀμῖν σάμερον, καὶ ἄπες ἀμῖν, τὰ οἶπε- 5
 λάματα ἀμῶν, τὼς καὶ ἄμες, ἀπίεμες τᾶσι οἰ-
 φελέταισιν ἀμῶν, καὶ μὰ ἐσενέγκης ἄμμε ἐς περα-
 σμόν. ἀλλὰ ῥῦσαι ἄμαῖς, ἀπὸ τῶ ποιναρῶ.
 Ἀμάν.

l. 1 ἀπφύ: Doric ἀπφύς for “father” is attested in Theocritus (15.13) and it is recorded in Greg. dor. 132.

l. 2 τευ [= σου]: Doric enclitic gen. of pronoun σύ (cf. Theoc. 5.42).

l. 2 του^ο [= σου]: gen. of pronoun σύ was perhaps derived from σου on the basis of the change σ > τ as in dor. 43 σύ > τύ “thou”.²⁸

l. 1 ἀμέων: Doric form of genitive plural of pronoun ἐγώ, cf. Theoc. 8.25.

l. 1 ὠρανοῖσιν [= οὐρανοῖς]: although ὠρανός is explained by ancient grammarians as Aeolic,²⁹ -ω for -ου appears in Doric gen. sing. of the o-stem (cf. Theoc. χιμάρω 1.6, τῶ 1.20 and Greg. dor. 8), see also l. 8. The epic-Ionic endings -οῖσιν in this version are not clear, possibly depending on some epic features present in Theocritus.³⁰

l. 1 ὦν [= ὁ ἐν]: contractions of articles and prepositions (crasis) are described by Greg. dor. 7 and dor. 12.

l. 2 ὄνοιμα^ο [= ὄνομα]: Dorians often add ι to ο, as asserts Greg. dor. 32 quoting the example πνοιή < πνοή “blast”.

l. 2 ἄ [= ἦ]: Doric fem. sing. article ἄ, see e.g. Theoc. 15.63; cf. l. 3 for vocalism.

l. 3 σέλαμα^ο [= θέλημα]: assibilation of dental θ > σ is noticed by grammarians, cf. Greg. dor. 115; the word shows also the typical Doric vocalism with retention of ā instead of Ionic-Attic η, see also l. 4 τᾶς γᾶς, l. 5 σάμερον.

²⁸ That is lack of assibilation in Doric τυ= Ion.-Att. σύ (Buck 1928, 54).

²⁹ See e.g. Hdn., *de prosodia catholica*, 3.1.

³⁰ The idylls 12, 22, 25 show closeness to the Homeric language (Gow 1950, lxxii-lxxx).

l. 5 σάμερον [= σήμερον]: cf. Pind. *Ol.* 6.28.³¹

l. 5 ἀμῖν [pro ἀμίν]: Doric form of dat. plur. of pronoun ἐγώ, cf. Theocr. 5.25.

l. 8 τῷ ποιναρῶ^ο [= τοῦ πονηροῦ]: for -οι- see l. 2 ὄνομα^ο, for -α- see l. 5 σάμερον.

l. 2 ἐνθέτον^ο [= ἐλθέτω]: consonant shift λ > ν is documented in Doric, see ἦνθον for ἦλθον dor. 11, cf. e.g. Theocr. 1.80, 1.95; obscure is the dual (?) ending -τον of the three imperatives ἀγιασθήτον^ο, ἐνθέτον^ο, γεννατάτον^ο.

l. 6 ἀπίμες^ο [= ἀφίμεν]: the primary ending of 1st pers. plur. -μες is Doric (Buck 1928, 104, 141), whereas Ion.-Att. uses -μεν, cf. dor. 2; psilosis is reported in dor. 151.

Αἰολικῶς. Aeolice.

Πῆτερ ἀμμέων, ὁ ἐν τοῖσι ὠρανοῖσι, ἀζιασθή-
τω τὸ ὄνομά σευ, ἐλθέτω ἢ βασιλοία σευ,
γενηθήτω τὸ φέληπά σευ, ὡς ἐν ὠράνω καὶ ἐπὶ
τῆς γῆς, τὸν ἄρτον ἀμμέων τὸν ἐμιούσιον δὸς ἀμμιν
σήμερον, καὶ ἄφες ἄμμιν, τὰ ὑφοιλήματα ἀμ- 5
μέων, ὡς καὶ ἄμμες, ἀφίμεν τοῖς ὑφοιλέταις
ἀμμέων, καὶ μὴ ὀισενέγκης ἄμμε ὅς μοιρασμόν.
Φαλλὰ ρῦται ἄμμε ἀπὸ τοῦ μονηροῦ. Ἡμήν.

l. 1 ἀμμέων [= ἡμῶν]: Aeolic gen. plur. of pronoun ἐγώ, cf. Stephanus 1572, s.v. ἐγώ; Sapph. 147 (Campbell 1990).

l. 2 ὄνομα [= ὄνομα]: the word is defined as Aeolic in Byzantine lexica (Etym. Mag. 696.3; Etym. Gud. π 450.3) and in Greg. aeol. 9, where is described the raising ο > υ³². See the same in ὑφοιλήματα^ο [= ὀφειλήματα] and ὑφοιλέταις^ο [= ὀφειλέταις].

l. 2 σευ [= σου]: the gen. sing. form of pronoun σύ is actually epic-Ionic (Hdt. 3.36; 7.49; *Il.* 5.811); Aeolic interpretation is found in Stephanus 1572 s.v. σύ.

l. 3 ἐν ὠράνω [= ἐν οὐρανῶ]: diphthong ου is replaced by ω, see Greg. aeol. 8. Lack of iota subscript in Aeolic dative sing. is described in aeol. 30, while accent on the penultimate syllable reveals an attempt to recreate Aeolic barytonesis, cf. Sappho ὦρανος 1.11 (Campbell 1990); aeol. 48.

³¹ Although Gregory states that Pindar used *koiné* (Schaefer 1811, 12).

³² It is nonetheless a form common to many dialects (Buck 1928, 25).

l. 2 ἡ βασιλοῖα^ο [= βασιλεία]: the word was probably created on the basis of the shift εἰ > οἰ as in ὄνοιρος (Ion-Att. ὄνειρος) “dream”, ἐπίγω (Ion.-Att. ἐποίγω) “to press”, see aeol. 28; see the same in οἰσενέγκης^ο; article ἡ shows typical Aeolic psilosis as in pronouns ἀμμέων, ἄμμες.

l. 3 φέληπα^ο [= θέλημα]: φ instead of θ is evidently influenced by forms like Aeol. φήρ for θήρ “beast”³³, aeol. 41; similarly μ is replaced by π as in Sappho ὄπιπατα 2.11 (Campbell 1990) for ὄμματα “eyes”; cf. aeol. 5.

l. 5 κά^ο [= καί]: the form may have been coined by observing Aeolic drop of iota in diphthong αι, as in ἀρχάος for ἀρχαῖος “ancient”, cf. aeol. 19 and aeol. 33.

l. 4 ἄμμιν [pro ἄμμιν], l. 5 ἄμμιν: dative sing. of ἐγώ, cf. Sapph. 21.12 (Campbell 1990); aeol. 59.

l. 7–8 μοιρασμόν^ο ... ἀμό^ο ... μονηροῦ^ο [= πειρασμόν ... ἀπό ... πονηροῦ]: except for the shift εἰ > οἰ in μοιρασμόν, the three words remain unclear, as they show exactly the opposite of consonant change μ > π seen above in φέληπα.

l. 8 ἄμμε [= ἡμᾶς]: Aeol. acc. plur. of ἐγώ, cf. Alc. 70.8 (Campbell 1990); aeol. 59.

l. 8 Φαλλά^ο [= ἀλλά]: digamma is not originary, but its presence proves that this letter was known to the author to be a distinctive mark of Aeolic (see *infra*).

l. 8 ῥῦται [= ῥῦσαι]: psilotic form, see ἡ at l. 2; shift σ > τ seems to depend on aeol. 43 (τύ instead of σύ).

Τῆ διαλέκτω, ἧ τὸ πλεῖθος ἐπὶ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου πόλεως χρῶνται.
Dialecto, ea qua vulgus Constantinopoli utitur.³⁴

Πατερ ημας, οποιος ισε εης τως ουρανοους, α-
γιασθιτο το ονομα σου, να ερτη βασιλεια
σου, το θελιμα σου. να γινεται, ιτζου εν τη γη,
ως εις τον ουρανον, το ψωμι ημας δοσε ημας
σιμερον, και συχορασε ημας τα κριματα ημων, 5

³³ See e.g. Hesychius: Φῆρες· οἱ Κένταυροι, Αἰολικῶς φηρία· θηρία. Αἰολεῖς [Φῆρες, i.e. the Centaurs in Aeolic; φηρία, that is θηρία as the Aeolians say], Schmidt (1863, 1519); cf. Buck (1958, 58).

³⁴ “In the dialect used by the masses in Constantinople”. This preamble is by Zoravivus, while the text Πατερ ... Αμην – as above mentioned – is presumably taken from Megiserus 1593, 4^r. Since diacritics are missing in both texts, I will provide the correct transcription of the commented words by adopting the polytonic system to the demotic language.

ιτζου και εμης, σιχορασομεν εκεινους οπου μας αδικουν, και μεν περνης ημας εις το πειρασμο. αλλα σοσον ημας, απο το κακο. Αμην.

The last version shows features of a demotic language spoken in the Ottoman Empire. We observe:

- a. a large number of spelling mistakes, mostly due to itacistic pronunciation³⁵: πλεῖθος (πλήθος “multitude”: η and ει were confused, as they sounded [i]); l. 1 ισε (demotic εἶσαι, 2nd pers. sing. of εἶμαι “to be”); l. 1 ης (εις, but correct at l. 4); αγιασθιτο l. 1–2 (ἀγιασθήτω, η [i]); l. 3 θελιμα (θέλημα); l. 5 σιμερον (σήμερον); l. 6 εμης (ἐμεῖς, 1st pers. plur. pron. ἐγώ); l. 6 σιχορασομεν (συχωράσομεν / συχωρήσαμεν, 1st pers. plur. pres. / aor. ind., see *infra*);
- b. some inaccuracies concern vowel quantity, as post-classical Greek lost the quantitative distinction between short and long vowels ο/ω (Browning 1983, 26): συχορασε (συ(γ)χώρησε, 2nd pers. sing. aor. imper. from συ(γ)χωρώ < συχωρέω “to forgive”); σιχορασομεν (συχωρήσαμεν, aor. ind. ?)³⁶; l. 4 δοσε (δῶσε, 2nd pers. imper. aor. from δίνω “to give” with -ε for analogy to ω-stem verbs); l. 8 σοσον (σῶσον, 2nd pers. imper. aor. from σώζω “to save”)³⁷; finally μεν (negative adverb μή(ν)) shows confusion between ε and η;
- c. l. 1, 4 the use of acc. plur. of pers. pronoun ημας (ἡμᾶς) as genitive with the function of possessive (Browning 1983, 227, 280), cf. mod. Gr. μας;
- d. l. 2, 3 να (νά) (aphaeresis for ἵνα) with subjunctives ερητη (ἔρθη, 3rd pers. sing. subjunctive ἔρθω from ἔρχομαι “to come”) and γινεται (γίνεται)³⁸ has optative function (Holton-Mackridge-Philippaki 2012, 268), whereas in the *koiné* version

³⁵ Starting from the Hellenistic age, η, ι, ει, and subsequently in the medieval period υ and οι, tended to coincide phonologically [i]. That led to the vowel system of the Modern Greek, cf. Browning 1983, 25–26, 56–57.

³⁶ It should be a pres. indic., cf. *koiné* ἀφίεμεν. The forms συχορασε and σιχορασομεν seem to show the confusion of paradigms between contract verbs in -αω and verbs ending in -άζω, see Horrocks (2010, 238).

³⁷ The two forms δοσε (δῶσε, demotic aorist imper.) and σοσον (σῶσον, classic aorist imper.) illustrate the coexistence in the text of both ancient and modern elements.

³⁸ From late antiquity the regular endings of the present subjunctive converged into those of the present indicative, see Horrocks (2010, 246).

- we have imperative; subjunctive is again used to express a milder negative command (jussive) in l. 7 *μην περνης* (*μὴν πέρνης*) “do not lead us”;
- e. the vernacular adverb *ιτζου* (itacistic form for *ἡτζου*, from (ε)ἴτις < ἔτις “so, thus”, cf. med. Gr. *ἔτζη* Du Cange 1688, 440) “thus” is Cypriot (Horrocks 2010, 226);
 - f. semantic development of some lexemes: the classic relative-indefinite-interrogative pronoun *ὁποῖος* “of what sort? / of such a sort as” and adverb *ὅπου* “where” start to be used as relative pronouns in the Byzantine period (l. 5, 6) (Horrocks 2010, 225); l. 5, 6 *συ(γ)χωρέω*, originally “to consent to, to concede”, in this text it means “to forgive”; l. 5 *τα κριματα* (*τὰ κρίματα*) for *τὰ ὀφείληματα* “debts” shows the meaning change of *κρίμα* from classical “decision, judgment” to biblical “punishment, conviction” (cf. Deut. 21,22; Mc 12,40); l. 7 *μην περνης* (*μὴν πέρνης*), where *περνῶ* – from *περάω* with nasal infix -v- (Horrocks 2010, 236) “I pass” acquires the new transitive meaning of “I make pass, I lead”;
 - g. the lexeme *ψωμι* (*ψωμί*) “bread” shows the loss of -o- and -v from an originary form *ψωμίον* “morsel (of bread)”; in the common speech the word *ψωμίον*, a diminutive³⁹ from *ψωμός*, substituted the learned *ἄρτος*;
 - h. we notice the use of two accusatives in place of datives: *εκεινους* (*ἐκείνους*) for *ἐκείνους* and *δοσε ημας* (*δῶσε ἡμᾶς*) for (*δῶσε*) *ἡμῖν*; as well as in place of genitive in *απο το κακο* (*ἀπὸ τὸ κακό*);⁴⁰
 - i. the absence of the adjective *ἐπιούσιον*⁴¹ in the version highlights that the translator might have had difficulties in understanding and rendering the true meaning of this word, only attested in the Gospel.

In the light of these linguistic data, it is useful to recapitulate the principal points of this paper. Starting from the division of the Greek dialects, the number of six proposed by Zoravius taking into account also the demotic Greek, shows a new perception of the “*Graeca lingua vulgaris*”, which seems – from Megiserus on – to be equated to the five

³⁹ On the productiveness of neuter diminutive suffix -ίον in the Roman period, see Horrocks (2010, 117, 220).

⁴⁰ On the decline of the dative in favour of the accusative, see Horrocks (2010, 124–26, 216).

⁴¹ Around the uncertain meaning of the word *ἐπιούσιον* (“daily”, “supersubstantial” referred to *ἄρτον* “bread”) philological discussions arose very early among the Fathers, see e.g. Ayo (1992, 59–65).

canonic dialects. On the other hand, the addition of a demotic version which was not composed by Zoravius himself, reveals the author's intention to provide a complete overview of the Hellenic speeches accordingly to the *Pater Noster* catalogues trend, rather than a plausible purpose of teaching also the sixth variety of Greek spoken in Constantinople.

As regards the resources for the dialectological features of the five speeches, I believe Zoravius took advantage of instruments available in the 17th century, like the *Thesaurus Cornucopiae* and Stephanus' *Thesaurus Graecae Linguae* (e.g. lemmas ἐγώ and σύ provide the pronominal forms for each dialect encountered in this text) with the *Appendix* (containing grammatical treatises), and Greek grammars equipped with a section on dialects, as evidence shows in the numerous correspondences between Gregory's linguistic description of the single dialects and Zoravius' four versions. It is also clear that he made direct or indirect use of other resources like Byzantine lexica or editions of classics.

At this point it is worth making a few remarks on the author's methodology. Zoravius makes use of lexica and dialectological compendia, extracting from them some linguistic forms and observations for every dialect as if they were rules; what he then does consists in a rarely systematic employment of these rules on the *Lord's Prayer* text (e.g. probably on ὄνοιρος he forms βασιλοία^o, and after observing ξεῖνος he creates σήμερον^o). Moreover, Gregory's and other grammarians' works contain repetitions and inconsistencies which made this sort of translation process into the four dialects even more complicated. To some extent this could clarify discrepancies noticed in the four texts: some typical features of one dialect happen to be absent or scarce in the proper version (e.g. psilosis is slightly represented in Aeolic); while some facts remain unclear (e.g. the dual, π for μ in Aeolic).

The presence of digamma in the form φαλλά^o offers the opportunity for an interesting remark. Although this letter has always been a distinctive trait of the Aeolic dialect, as Greek and Latin grammarians confirm,⁴² I could find no mention of the fact in the dialectological treatises I examined.⁴³ In addition, 16th century editions of representative Aeolic poets Alcaeus and Sappho lacked digamma, as in the Middle Ages the sound was lost and the letter was thus misunderstood by copyists, who wrote Γ, E or T in place of the unfamiliar F (Thumb 1909, 258; Allen 1968, 48). Nevertheless, Zoravius could

⁴² For a list of Greek and Latin grammarians who wrote on the Aeolic digamma, see Meister (1882, 103–104).

⁴³ Gregory only mentions the addition of β- in βρόδον for ρόδον “rose”, aeol. 1. The group βρ- shows the preservation of original digamma (φρ-), see Browning (1983, 48).

be acquainted with the graphic and phonetic values hereof by relying on grammarians, whose precepts report that: 1) digamma appears in the Aeolic speech; 2) it is placed at the beginning of a word or in the middle; 3) it always precedes a vowel; 4) it is compared to Latin V as in *ῥotum*, *ῥirgo* for *uotum*, *uirgo*.⁴⁴ As it is well known, digamma was restored in the 18th century by Richard Bentley who postulated its presence to explain absence of elision in Homer (Allen 1968, 46).

Although on the one hand this small “Vaterunser” catalogue undoubtedly shows some unique characteristics, on the other hand it utterly fits the “Mithridatic” Zeitgeist in which it was produced, testifying to the circulation of the contemporary linguistic trends in the Polish-Lithuanian Commonwealth. However, for a more accurate overview of the topic, it would be of interest to investigate other similar attempts to ‘recreate’ the Greek dialects as a school-exercise on the basis of the Byzantine treatises, and to study the methodologies and the sources used for this purpose. Contemporary cases showing this direction can be seen e.g. in Megiserus’ polyglot catalogue, containing a version composed of a mixture of Greek dialects (see *supra*), but what was presented in this article is, in my opinion, something different. A further examination of the prayer texts might also bring new light on some linguistic facts I may have overlooked in my commentary.

One last reflection goes to the spurious demotic version. The analysis I conducted on the text confirms some interesting linguistic aspects concerning the development of the Greek language in the post-Byzantine period, like the confusion between paradigms -άω and -άζω, the semantic shift of some lexemes, and the coexistence of classic and modern elements. Nonetheless, a more in-depth study is needed to identify the origin of this text (a Cypriot trait has been brought to light) which was printed from the 16th at least up to the 18th century in the *Lord’s Prayer* catalogues as a representative specimen of the contemporary Greek speech.

Works cited

Adelung, Johann Ch., and Vater, Johann S. 1806–1817. *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in bey nahe fünf hundert Sprachen und Mundarten*, 4 Teile. Berlin: Vossischen Buchhandlung.

⁴⁴ See e.g. Prisc., *Inst.* 1.6; 1.12; 1.20; 1.21–23; 2.48; 6.69.

- Alinei, Mario. 1984. "Dialetto: un concetto rinascimentale fiorentino. Storia e analisi". *Quaderni di Semantica* 2:147–173.
- Allen, William S. 1968. *Vox Graeca*. Cambridge: University Press.
- Ayo, Nicholas. 2002. *The Lord's Prayer: A Survey Theological and Literary*. Philadelphia: Rowman & Littlefield.
- Barycz, Henryk. 1935. *Historia Uniwersytetu Jagellońskiego w Epoce Humanizmu*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bolognesi, Giancarlo. 1953. "Sul *Περὶ διαλέκτων* di Gregorio di Corinto". *Aevum* 27:97–120.
- Botley, Paul. 2010. *Learning Greek in Western Europe, 1396–1529. Grammars, Lexica and Classroom Texts*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Browning, Robert. 1983. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: University Press.
- Buck, Carl D. 1928. *Introduction to the Study of Greek Dialects. Grammar, Selected Inscriptions, Glossary*. Chicago: University of Chicago Press.
- Calabrese, Rita. 1967. "I grammatici antichi e i dialetti greci". *Atene e Roma* 12:159–165.
- Campbell, David A., ed. 1990. *Greek Lyric I. Sappho and Alcaeus*. Cambridge MA.: Harvard University Press.
- Chantraine, Pierre. 1958. *Grammaire homérique. I tome*. Paris: Klincksieck.
- Clement of Alexandria. 1960. *Stromata, bks. 1–6*. Edited by O. Stählin and L. Früchtel. Berlin: De Gruyter.
- Clenardus, Nicolaus. 1530. *Institutiones in Linguam Graecam*. Leuven.
- Czerniatowicz, Janina. 1965. *Z dziejów grecystyki w Polsce w okresie Odrodzenia*. Wrocław: Zakł. Nar. Im. Ossolińskich.
- Czerniatowicz, Janina. 1991. *Opusculum poësis Polono-Graecae saeculorum XVI-XVII (1531–1648)*. Wrocław: Zakł. Nar. Im. Ossolińskich.
- Du Cange, Charles. 1688. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*. Lyon.
- Easton, Matthew G. 1893. *Illustrated Bible Dictionary*. New York: Harper and Brothers.
- Erbse, Hartmut. 1969–1988. *Scholia Graeca in Homeri Iliadem*. Vol. 2. Berlin: De Gruyter.
- Gesner, Conrad. 1555. *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, Conradi Gesneri Tigurini observationes*. Tiguri: Froshoverus.
- Gesner, Conrad. 2009. *Mithridate. Mithridates*. Edited by Bernard Colombat and Manfred Peters. Genève: Droz.
- Gow, Andrew S.F. 1950. *Theocritus*. Cambridge: University Press.

- Hainsworth, John B. 1967. "Greek views on Greek dialectology". *Transactions of the Philological Society* 66:62–76.
- Hammerling, Robert. 2010. *The Lord's Prayer in the Early Church*. New York: Palgrave Macmillan.
- Herodianus. 1867. *De prosodia catholica*. In *Grammatici Graeci*, edited by A. Lentz. Leipzig: Teubner.
- Holton, David, Mackridge, Peter and Irene Philippaki-Warburton. 2012. *Greek: A comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Homer. 1924–1925. *Iliad*. 2 vols. Translated by A.T. Murray. Cambridge, MA., London: Loeb.
- Homer. 1919. *Odyssey*. 2 vols. Translated by A.T. Murray, Cambridge, MA., London: Loeb.
- Horrocks, Geoffrey. 2010. *Greek: A History of the Language and Its Speakers*. Cichester: Wiley-Blackwell.
- Jeremias, Joachim. 1964. *The Lord's Prayer*, Philadelphia: Fortress.
- Kühner, Rafael. 1904. *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache*, vol. 1. Hannover: Hahnsche.
- Megiserus, Hieronymus. 1592. *Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum, videlicet Oratio Dominica totidem linguis expressa*. Francoforti: ex Typographeo Ioannis Spiessii.
- Megiserus, Hieronymus. 1593. *Specimen quinquaginta diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum, videlicet Oratio Dominica totidem linguis expressa*. Francoforti: apud I. Bratheringium.
- Meister, Richard. 1882. *Die griechische Dialekte auf Grundlage von Ahrens' Werk "De Graecae linguae dialectis"* vol. 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Motte, Benjamin. 1736. *Oratio Dominica πολύγλωττος, πολύμορφος, nimirum plus centum linguis, versionibus aut characteribus reddita et expressa*. Londini: Dan. Brown.
- Nestle, Eberhart and Kurt Aland. 1993. *Novum Testamentum Graece*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Peressin, Roberto. 2016. "Cycerońska mowa *Pro Archia poeta* po grecku: kilka uwag o nauce greki w Akademii Krakowskiej w XVII w". In *Studia Classica et Neolatina XV. Pars II*, edited by Zofia Głombiowska, 82–91. Gdańsk: Uniwersytet Gdański
- Quintilian. 2002. *The Orator's Education*, Volume I: Books 11–12. Edited and translated by Donald A. Russell. Cambridge MA.: Harvard University Press.
- Regis, Riccardo. 2012. "Note su *koiné*". *Romanische Forschungen* 124:3–16.

- Schaefer, Gottfried H. 1811. *Gregorii Corinthii et aliorum grammaticorum libri de dialectis linguae Graecae, quibus additur nunc primum editis Manuelis Moschopuli libellus de vocum passionibus*. Lipsiae: A.G. Weigel.
- Schmidt, Erasmus. 1604. *Tractatus de dialectis Graecorum principalibus, quae sunt in parte λέξεως*. Wittemberg: Laurentius Seuberlich.
- Schmidt, Moritz, ed. 1863. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. Jena: Hermann Duft.
- Schwyzler, Eduard and Albert Debrunner. 1950. *Griechische Grammatik*. Vol. 1. München: C.H. Beck.
- Starovolscius, Simon. 1639. *Laudatio Almae Academiae Cracoviensis*. Cracoviae (Cracow).
- Stephanus, Henricus. 1572. *Thesaurus Graecae Linguae*. 4 vols. Genevae: Henricus Stephanus.
- Sturzius, Fridericus, ed. 1818. *Etymologicum Graecae Linguae Gudianum*. Lipsiae: A.G. Weigel.
- Sylburgius, Fridericus, ed. 1816. *Etymologicum Magnum*. Lipsiae: A.G. Weigel.
- The Holy Bible. King James' Version*. 1911. Oxford: University Press.
- Thumb, Albert. 1909. *Handbuch der griechischen Dialekte*. Heidelberg: Carl Vinter's Universitätsbuchhandlung.
- Trabant, Jürgen. 1999. "Mithridates: de Gesner jusqu'à Adelung et Vater". *Cahiers Ferdinand de Saussure* 51:95–111.
- Trovato, Paolo. 1984. "'Dialecto' e sinonimi ('idioma', 'proprietà', 'lingua') nella terminologia linguistica quattro- e cinquecentesca (con un'appendice sulla tradizione a stampa dei trattatelli dialettologici bizantini)". *Rivista di letteratura italiana* 2:205–236.
- Valerius Maximus. 1888. *Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem*. Edited by Karl Friedrich Kempf. Leipzig: Teubner.
- Van Rooy, Raf. 2014. "A first stumbling step toward Ancient Greek dialectology in Western Europe. An edition and brief discussion of Johann Reuchlin's *De quattuor Graecae linguae differentiis libellus* (1477/1478)". *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance. Travaux et Documents* 76:501–526.
- Wisłocki, Władysław, ed. 1886. *Liber Diligentiarum Facultatis Artisticae Universitatis Cracoviensis. Pars Prima*. 1886. Cracoviae: Kluczycyki.
- Zoravivus, Nicolaus. 1632. Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος, ὁ ὑπερ τοῦ Ἀρχίου Ποιητοῦ ΛΟΓΟΣ, ἐκ τῶν Ῥωμαίων γλώττης, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παρὰ τοῦ Νικολάου Ζοραβίου, ἐπὶ τῆς τοῦ Κράκου πολεως τῆς Ακαδημίας, τῆς Φιλοσοφίας διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ,

μεταφρασθείς. Ἔτει ἀπὸ τῆς θεογονίας, χιλιοσῶ ἑξακοσιοσῶ τριακοσῶ δευτέρῳ. M. T. Ciceronis pro Archia poeta oratio ex latino sermone in graecum a Magistro Nicolao Zorawski, in Acad[emia] Crac[oviensi] Philosophiae Doctore et Professore, translata. Anno a Nativitate Dei 1632, παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ Καισαρίῳ. Cracow: F. Cezary.

Latin *Nomina Sacra* in the Early Fifteenth-Century Manuscript of the Wycliffite Bible*

Joanna Grzybowska

John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

The main objective of this paper is to investigate the use of ‘nomina sacra’ in the Gospel of Matthew from an early fifteenth-century manuscript of the Wycliffite Bible (Mscr. Dresd.Od.83). nomina sacra are abbreviations for names sacred for Christians. They were transferred to Latin texts from Greek manuscripts of the Bible. The sacred names were abbreviated by the means of contractions: ‘pure contractions’ – the first and last letter are spelled out and ‘mixed contractions’ – the first two letters are written out along with the last letter (Cappelli 1929/1982, 7). In the analyzed manuscript the scribe chose to use the latter form of contractions. Although at first the originally Greek abbreviation for the name Jesus was Latinised into \overline{IHS} , the influence of Irish scribes brought back the Greek-like form \overline{IHC} . At the same time the nomina sacra in Latin texts were marked for case e.g. the abbreviation \overline{IHU} – *Iēsū* (denoting genitive, dative, ablative or vocative). The five different abbreviations of the relevant type used in the examined manuscript represent the second category of nomina sacra. There are two abbreviations for the name Jesus \overline{ihc} and \overline{ihu} as well as abbreviations for other proper nouns important for Christians – \overline{isrl} (*Israel*), \overline{aplis} (*Apostlis*), \overline{ierhu} (*Ierusalem*).

Keywords: nomina sacra, scribal abbreviations, paleography, Wycliffe’s Bible, manuscript

* I would like to thank Professor Magdalena Charzyńska-Wójcik for all her comments on this paper.

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie użycia „nomina sacra” w Ewangelii wg św. Mateusza będącej częścią manuskryptu Biblii Wycliffe’a (Mscr.Dresd.Od.83) pochodzącego z początku XV wieku. „Nomina sacra” jest to nazwa odnosząca się do skrótów używanych przez skrybów w celu wyrażenia imienia uznawanego przez chrześcijan za święte. „Nomina sacra” były przykładem kontrakcji, abrewiatury, która zazwyczaj składała się z pierwszej i ostatniej litery danego słowa (kontrakcja czysta) lub dodatkowo również ze środkowych liter (kontrakcja mieszana). Skróty te po raz pierwszy pojawiły się w greckich manuskryptach Biblii. Tradycja używania tych skrótów została następnie przeniesiona do Biblii łacińskiej. W języku łacińskim, a później również w językach wernakularnych, istniały dwa systemy skrótów na imiona święte: czysto grecki, np. \overline{IHC} – *Iesus* lub \overline{XPC} – *Christus* oraz częściowo łaciński, np. \overline{IHS} – *Iesus* lub \overline{XPS} – *Christus*. W analizowanej księdze znajduje się pięć skrótów, które mogą zostać zakwalifikowane jako „nomina sacra”: \overline{ihc} (*Iesus*), \overline{ihu} (*Iesu*), \overline{isrl} (*Israel*), \overline{aplis} (*Apostlis*) oraz \overline{ierhu} (*Jerusalem*).

Słowa kluczowe: nomina sacra, średniowieczna abrewiatura, paleografia, Biblia Wycliffe’a, manuskrypt

1.1. The Origins of nomina sacra

Abbreviations were usually used by scribes in order to save time and space. Parchment was a valuable material to write on; therefore, scribes sometimes used faulty parchment (e.g. with holes made during the preparation process) (de Hamel 2013, 12). The term ‘nomina sacra’ was coined by Traube (1907) as a name of a group of abbreviations for names sacred for Christians (quoted in Bischoff 1986/2012, 152). Roberts (1979, 26) argues that the reason for using nomina sacra was not scribe’s intention to save space or time, as was the case with other abbreviations, but rather to show the sacredness of these words. It is important to mention that scribes treated as nomina sacra not only words such as ‘God’ or ‘Jesus’ but also words such as ‘Son’, ‘Father’, ‘Israel’ or ‘Jerusalem’ (Comfort 2005, 119, 250).

The tradition of using abbreviated forms of sacred names was carried from Greek into Latin. It is interesting, however, how the tradition of abbreviating sacred names began and where it came from. Traube (1907) claims that *nomina sacra* came into Latin texts from Hellenistic versions of the Old Testament (quoted in Bischoff 1986/2012, 152). However, Wilkinson (2015, 90) argues that *nomina sacra* are not connected with the Greek Old Testament traditions. Moreover, Comfort (2005, 202) claims that the *nomina sacra* in Latin manuscripts are associated with the Greek texts of the New Testament rather than the Old Testament because the usual abbreviation for YHWH in the Septuagint was spelled out in Greek or Hebrew letters depending on the manuscript. Similarly, Hurtado (1998, 662) shows examples of Greek Old Testament manuscripts, such as 8HevXIIgr or P. Oxy. 50. 3522 with the Hebrew Tetragrammaton (יהוה).

Comfort (2005, 207) claims that the first *nomina sacra* used in a Greek biblical manuscript was \overline{KC} standing for <KYPIOC>, i.e. *kurios*, meaning ‘Lord’. According to Wilkinson (2015, 90), the word *kurios* was used both in Jewish and Christian manuscripts of the Bible; however, it was abbreviated only in manuscripts of the New Testament. At the same time, it is impossible not to notice the Jewish roots of the principle of abbreviating sacred names (e.g. Tetragrammaton). Roberts (1979, 29) suggests that the use of an abbreviation for a sacred word was a warning for a reader reading aloud and a mark of reverence.

Among sacred names which were abbreviated in Greek biblical texts were: $\overline{\Theta EOC}$ ¹ – ‘God’, $\overline{XPICTOC}$ – ‘Christ’, \overline{IHCOYC} – ‘Jesus’ and \overline{KYPIOC} – ‘Lord’ (Hurtado 2006, 97). These words were abbreviated in Greek manuscripts of the New Testament in several ways. Comfort (2005, 200) claims that Greek *nomina sacra* can be divided into two groups: abbreviation by contraction and abbreviation by suspension. However, abbreviation by contraction could consist of two letters, the first and the last letter of a given word, or of three letters with an additional word-medial letter. For example, the words previously mentioned could be abbreviated in the following ways: < \overline{IHCOYC} > was represented by two variations of abbreviations – \overline{IC} or \overline{IHC} ; < \overline{KYPIOC} >, however, was usually abbreviated with the sign \overline{KC} and never with \overline{KPC} (Comfort 2005, 208–211).

¹ The last letter in this word < \overline{C} >, a simplified version of < Σ >, called ‘lunate sigma’ was used in Greek manuscript from around the fourth century BC to Late Middle Ages (Thompson 1912, 108).

1.2. Forms of nomina sacra in the Latin Language

When the tradition of using nomina sacra was brought into the Latin language, the Greek pattern of abbreviating sacred names was retained. The scribes writing in Latin used contractions as a means of abbreviating sacred names. The usual way of abbreviating nomina sacra was the so-called ‘mixed contraction’, i.e. an abbreviation comprised of three letters (e.g. \overline{ihs} or \overline{sps}) (Bischoff 1986/2012, 152; Cappelli 1929/1982, 7).

The scribes writing in Latin used many different forms of nomina sacra for the same word. For example, there were two variations of an abbreviation for the name *Jesus* – \overline{ihs} and $\overline{i\hbar c}$. The first version (\overline{ihs}) was created from a Greek abbreviation in order to match the Latin spelling of the name *Jesus*; however, the letter <H> (the Greek letter *eta*), which appeared in the middle of the abbreviation, caused confusion resulting in a frequent occurrence of a spelling variation <Ihesus> (Mantello and Rigg 1996, 80). The second version of this abbreviation ($\overline{i\hbar c}$) was introduced to the Latin system of abbreviations most likely around the eighth century by Irish monks who proposed the use of fully Greek nomina sacra for *Jesus* – $\overline{i\hbar c}$ and *Christus* – \overline{xpc} (Bischoff 1986/2012, 154).

Another abbreviation of a sacred name which occurs in more than one variant is the abbreviation for the word *Dominus*. In this case the variation affects the middle letter of the contraction, creating abbreviations like: \overline{dms} and \overline{dns} (Bischoff 1986/2012, 152). Whereas the variation between the forms \overline{ihs} and $\overline{i\hbar c}$ stems from different approaches to Latinising the Greek nomina sacra, the difference between \overline{dms} and \overline{dns} is connected to the scribe’s choice of one of the middle letters in the word *Dominus* <m> or <n>.

In Latin manuscripts nomina sacra were often inflected for case. For instance the abbreviations \overline{ihs} and $\overline{i\hbar c}$ appeared as $\overline{i\hbar u}^2$ or $\overline{i\hbar m}^3$ and the word *spiritus* could appear, apart from the form \overline{sps}^4 , also in forms such as: \overline{spm}^5 and \overline{spu}^6 (Bischoff 1986/2012, 152; Lindsay 1915, 401, 404; Charzyńska-Wójcik 2013, 714–715).

² denoting gen., dat., abl. or voc. (*Iesu*).

³ denoting acc. (*Iesum*).

⁴ denoting nom. sg., gen. sg., voc. sg. (*spiritus*).

⁵ denoting acc, sg. (*spiritum*).

⁶ This abbreviation tends to be incorrectly expanded into the forms *spiritus* and *spiritum* (in Toronto Corpus and Strake’s edition of the Paris Psalter Latin) rather than the correct form *spiritu* (Charzyńska-Wójcik 2013, 714–715).

2.1. The Mscr.Dresd.Od.83 Manuscript of the Wycliffite Bible

The manuscript of Wycliffe's Bible analysed in this paper comes from the year 1400 and its exact measurements are 17 x 12 cm.⁷ It is written on parchment using gothic script with initials and pilcrows written in blue ink. The *capitula* are written in blue ink as well and are followed by red abbreviations of the name of the evangelist. The beginning of each Gospel is richly illuminated with flowers, but other pages are not illuminated.

The Mscr.Dresd.Od.83 consists of the following books of the New Testament: the Gospels, the Epistles and the Book of Revelation. They are preceded by Jerome's prologues. The manuscript contains also the Calendar of Gospel Readings and the Readings from the Old Testament for different parts of the liturgical year.

2.2. Methodology

The analysis of *nomina sacra* in this paper is based on the Gospel of Matthew. The reasons for analysing this particular book is that most of *nomina sacra* appear only in the New Testament; at the same time, the Gospel of Matthew contains a lot of references to the Old Testament. In order to conduct the analysis I prepared a semi-diplomatic transcript of the Gospel. The reason for using this form of transcribing the manuscript is that it provides a sufficiently accurate picture of the original manuscript and, at the same time, makes collecting and analyzing data more efficient. The transcript consists of 24 620 words, which equals 100 060 characters (excluding spaces). The abbreviations were expanded whenever possible and italicized. It is especially important when it comes to *nomina sacra* as they were expanded according to their Latin spelling, which includes the inflectional endings within the abbreviations. This is important as the Mscr.Dresd.Od.83 manuscript, like other texts written in the Middle English period, proper names (and generally nouns) no longer show inflections (except for the genitive case).

Furthermore, the verses from the manuscript containing *nomina sacra* were compared with the corresponding verses from the Sixto-Clementine Vulgate. The reason for using a version of Latin Vulgate from 1592 rather than a version corresponding in age with the manuscript was that in the fifteenth century, and more generally throughout the

⁷ According to the information provided by Sächsische Landesbibliothek – Staats – und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB Dresden), where it is held.

Middle Ages, manuscripts of the Vulgate were extremely varied,⁸ which was one of the causes of appointing the papal commission (after the Council of Trent) to prepare an edition of the Vulgate (Vicchio 2006, 21). It led to the creation of a version later called the Sixto-Clementine Vulgate. As an edition prepared from versions circulating at that time, it provides sufficient material for investigating the appearance of sacred names in the Gospel of Matthew as well as the grammatical case of these words in Latin.

2.3. nomina sacra in the Examined Manuscript

In the manuscript there are five different abbreviations which can be classified as nomina sacra. These abbreviations are: \overline{ihc} , \overline{ihu} , \overline{ierhu} , \overline{isrl} and \overline{aplis} . As two forms of *Iesus* abbreviation (\overline{ihc} and \overline{ihu}) are used within this manuscript, one of the main objectives of this paper is to find the possible reasons for the use of two nomina sacra for the name Jesus and only one form for each of the other abbreviations. All nomina sacra used in the Gospel of Matthew can be classified as mixed contractions, i.e. abbreviations of whole words consisting of one or more middle letters apart from the first and last letter, according to Cappelli's (1929/1982) division of Latin abbreviations. The nomina sacra mentioned above appear 162 times within the Gospel of Matthew.

2.3.1. \overline{ihc} / \overline{ihu} Abbreviations

The abbreviations for the name Jesus are the most common out of all the abbreviations by contraction, with 116 of them in the form \overline{ihc} and 54 in the form \overline{ihu} . The scribe uses the abbreviations: \overline{ihu} (*Iesu*) and \overline{ihc} (*Iesus*) interchangeably in order to indicate that a given passage from the Gospel is about Jesus. Even though the two forms are used interchangeably, their number differs substantially.

Within the entire text of the Gospel of Matthew the abbreviation \overline{ihu} appears 54 times and the unabbreviated form <iesu> appears only once. Therefore, it would be logical to assume that the abbreviation appears in places where *Iesus* corresponds to the genitive, dative, ablative or vocative case in the Sixto-Clementine Vulgate. However, the abbreviation corresponds to the grammatical case of the word only in 21 occurrences of the \overline{ihu}

⁸ See Charzyńska-Wójcik (2013) for more reasons behind consulting the Sixto-Clementine Vulgate when analyzing the Wycliffite translations.

abbreviation, for example, in verse 1.1:⁹ “The book of pe ge=neracioun of *iesu* crist pe sone of dauip. pe sone of Abra=ham/” the form of the abbreviation matches the genitive case it shows in the Latin sentence. In 33 occurrences the abbreviation matches either the nominative case (23 occurrences, e.g. verse 8.3 “and *iesu* heeld forp pe hond...”) or the accusative case (10 occurrences, e.g. verse 26.69 “...pou were w^t *iesu* of galilee/”). This led to a comparison of all *ihu* abbreviations with the corresponding verses from the Sixto-Clementine Vulgate, as there was a possibility of transmitting the Latin use of said abbreviation into a Middle English translation.

However, when the verses were compared with the Sixto-Clementine Vulgate, something different was observed. Only fourteen of the abbreviations correspond to the Latin form <iesu> (denoting genitive, dative, ablative or vocative) in the Sixto-Clementine Vulgate. The rest of them can be grouped into two categories: other declensional forms (nominative *Jesus* or accusative *Iesum*) and other ways of naming Jesus (e.g. pronouns). Table 1¹⁰ below shows the verses where the abbreviations in the manuscript do not correspond to any words in Latin version of the Gospel or correspond to a form different than <iesu>. To facilitate comparison, the relevant items are underlined in the two texts.

Table 1. Comparison of the ‘Iesu’ Verses in the Dresd.Od.83 Manuscript and the Sixto-Clementine Vulgate.

Verse	in English	in Latin
1.18	But pe generacioun of crist was pus¶ Whanne marie pe modir of <i>iesu</i> was spoused to Ioseph; bifore pei camen togidere. sche was founden haun- n=ge of pe holi goost in pe wombe/	Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater <u>eius</u> Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu Sancto.
3.15	but <i>iesu</i> answeride and seide to him/ Suffre now/ For pus it fallip to us to fulfille al riztfulnes/	Respondens autem <u>Iesus</u> , dixit ei: Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum.

⁹ The verse numbering in this paper corresponds to the verse numbering used in the transcript of the Gospel of Matthew (which in turn corresponds to the verse numbering in Hetzenauer’s edition of the Sixto-Clementine Vulgate). Verses were not numbered in the manuscript.

¹⁰ Within all the tables shown in this paper italics are used in places where a scribal abbreviation was used in the manuscript.

¹¹ This is to signify that there is nothing in the source text that *iesu* in the English text corresponds to, i.e. it has to be treated as an addition.

Verse	in English	in Latin
3.16	panne <i>iesu</i> suffride him/ and whanne <i>iesu</i> was baptisid; anoon he wente up fro pe watir/ and lo heuenes weren opened to him; and he say pe spirit of god comyn=ge doun as adowue. and comynge on him/	Baptizatus autem <i>Iesus</i> , confestim ascendit de aqua. et ecce aperti sunt ei caeli: et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se.
5.1	And <i>iesu</i> seyng pe peple; wente up into an hil/ and whanne he was seit; hise disciplis ca=men to him/	Videns autem <i>Iesus</i> turbas, ascendit in montem, et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius,
7.28	and it was doon whanne <i>iesu</i> hadde een=did pese wordis; pe peple wondride on his techinge/	Et factum est: cum consummasset <i>Iesus</i> verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius.
8.3	and <i>iesu</i> heeld forp pe hond; and touchide him and seide/ I wole; be pou maad clene/ and anoon pe lepre of him was clen=sid/	Et extendens <i>Iesus</i> manum, tetigit eum, dicens: Volo: mundare. Et confestim mundata est lepra eius.
8.10	and <i>iesu</i> herde pese pingis. and wondri=de and seide to men pat sueden him/ Truli I seie to <i>zou</i> ; I foond not so greet feip in israel/	Audiens autem <i>Iesus</i> miratus est, et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel.
8.14	and whanne <i>iesu</i> was come into pe hous of symount petir; he siz his wyues modir liggyng and schaken wip feueris/	Et cum venisset <i>Iesus</i> in domum Petri, vidit socrum eius iacentem, et febricitantem:
9.4	and whanne <i>iesu</i> hadde seen her pouz ^{tis} . he seide/ wherto penken ze yuel pingis in <i>zoure</i> hertis.	Et cum vidisset <i>Iesus</i> cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?
9.19	and <i>iesu</i> roos and hise disciplis; and sueden him/	Et surgens <i>Iesus</i> , sequebatur eum, et discipuli eius.
9.22	and <i>iesu</i> turned and siz hir and seide/ Douztir haue pou trist; pi feip hap maad <i>pee</i> saaf/ and pe womman was hool fro pat hour/	At <i>Iesus</i> conversus, et videns eam, dixit: Confide, filia, fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora.
9.23	and whanne <i>iesu</i> came into pe hous of pe prince. and siz mynstrallis and pe pe=ple makinge noise;	Et cum venisset <i>Iesus</i> in domum principis, et vidisset tibicines et turbam tumultuantem, dicebat:
11.20	panne <i>iesu</i> bigan to seie reproof to citees; in whiche ful manye ver=tues of him weren doon; for pei diden not penaunce/	Tunc cœpit exprobrare \emptyset^{11} civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam:

Verse	in English	in Latin
12.25	and <i>iesu</i> wi=tynghe her thou3tis; seide to hem; Ech kingdom de=partid azens it silf; schal be desolate/ and ech citee or hous departid azens it silf; schal not stonde/	<i>Iesus</i> autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum divisum contra se desolabitur: et omnis civitas vel domus divisa contra se, non stabit.
14.29	And he seide/ Come pou/ And <i>Petir</i> zede doun fro pe boot; and wal=kide on pe watris to co=me to <i>iesu</i> /	At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam ut veniret ad <i>Iesum</i> .
15.32	and <i>iesu</i> ; whanne hise disciplis weren cle=pid togidere. seide to hem/ I haue reupe of pe peple. for pei han abiden now pre daies wip me and han no ping to ete; and I wole not leue hem fastinge; lest pei failen in pe wey/	<i>Iesus</i> autem, convocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducent: et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.
17.4	And <i>petir</i> answeride; and seide to <i>iesu</i> ; lord; it is good us to be here/ If pou wolt; make we here pre tabernaclis; to pee oon. to moises oon; and oon to elie/ zitt pe whi=le he spak; lo	Respondens autem Petrus, dixit ad <i>Iesum</i> : Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus tria tabernacula, tibi unum, Moy-si unum, et Eliæ unum
17.8	And pei liften up her izen; and sizen noman; but <i>iesu</i> aloone/	Levantes autem oculos suos, neminem viderunt, nisi solum <i>Iesum</i> .
18.1	IN pat our pedisciplis camen to <i>iesu</i> ; and seiden/ who; gessist pou; is gre-t=tere in pe kingdom of he=uenes?	In illa hora accesserunt discipuli ad <i>Iesum</i> , dicentes: Quis, putas, major est in regno cælorum?
22.15	¶ panne farisees 3lden awei and token acounseil to take <i>iesu</i> in word/	Tunc abeuntes pharisæi, consilium inierunt ut caperent <i>eum</i> in sermone.
22.35	And oon of hem atechere of pe lawe ax=ide <i>iesu</i> and temptide him/	et interrogavit <i>eum</i> unus ex eis legis doctor, tentans <i>eum</i> :
22.37	<i>Iesu</i> seide to him/ pou schalt loue pi lord god of al pin herte. and in al pi soule. and in al pi mynde/	Ait illi <i>Iesus</i> : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.
26.4	and maden acoun=seil to holde <i>iesu</i> w ^s gi=le and sle him/	et consilium fecerunt ut <i>Iesum</i> dolo tenerent, et occiderent.
26.17	And in pe firste dai of peerf looues pe disci=plis camen to <i>iesu</i> . and sei=den/ where wolt pou pat we make redi to pee; to ete pask?	Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad <i>Iesum</i> , dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?

Verse	in English	in Latin
26.25	But iudas pat bitraiede him; answe- ride seijn=ge/ maistir wher I am? <i>Iesu</i> seide to him/ þou hast seid/	Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.
26.49	49 And anoon he cam to <i>iesu</i> and seide/ heil mais=tir/	Et confestim accedens ad <i>Iesum</i> , dixit: Ave Rabbi.
26.50	50 And he kisside him/ And <i>iesus</i> seide to him/ frend wherto art pou come? panne pei camen ny3 and leiden hondis on <i>iesu</i> ; and heelden him/	Et osculatus est eum. Dixitque illi <i>Iesus</i> : Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, et manus injecerunt in <i>Iesum</i> , et tenuerunt eum.
26.57	And pei heelden <i>iesu</i> and ledden him to cai=phas pe prince of pres=tis/ where pe scribis and pe farisees and pe eldre men of pe peple weren comen togidere/	At illi tenentes <i>Iesum</i> , duxerunt ad Ca- ipham principem sacerdotum, ubi scribæ et seniores convenerant.
26.59	And pe prince of preestis and al pe counseil souzten fals witnessynge azens <i>iesu</i> pat pei schulden ta=ke him to deep/	Principes autem sacerdotum, et omne concilium, quærebant falsum testimonium contra <i>Iesum</i> , ut eum morti traderent:
27.1	BUt whanne pe morutid was co=me; alle pe princis of preestis and pe el- dre men of pe peple token acoun=seil azens <i>iesu</i> . pat pei schulden take hym to deep/	Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus <i>Iesum</i> , ut eum morti traderent.
27.17	perfore pilat seide to hem/ whanne pei weren togidere/ whom wolen 3e; pat I delyuere to 3ou. wher barrabas; or <i>iesu</i> ; pat is seid crist?	Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis: Barabbam, an <i>Iesum</i> , qui dicitur Christus?
27.20	Forsope pe prin=ce of preestis and pe eldre men counseiliden pe pe=ple pat pei schulden axe barrabas. but pei schul=den distrie <i>iesu</i> /	Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barab- bam, <i>Iesum</i> vero perderent.
27.26	panne he de=lyuere to hem barrabas/ but he took to hem <i>iesu</i> scourgid to be crucified/	Tunc dimisit illis Barabbam: <i>Iesum</i> autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.
27.27	panne kniztis of pe ius=tise token <i>iesu</i> in pe moot halle. and gadriden to hym alle pe cumpanye of knyztis/	Tunc milites præsidis suscipientes <i>Iesum</i> in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem:
27.37	and setten aboue his heed his cause writen/ pis is <i>iesu</i> of nazareth: kyng of iewis/	Et imposuerunt super caput eius cau- sam ipsius scriptam: Hic est <i>Iesus</i> rex Judæorum.

Verse	in English	in Latin
27.54	And þe centurien <i>and</i> þei pat weren w ^t him kepinge <i>iesu</i> . whanne þei sizen þe erpe scha=kynges <i>and</i> þo pingis pat weren doon. þei dredden greetli	Centurio autem, et qui cum eo erant, custodientes <u>Iesum</u> , viso terræmotu, et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste.
27.55	And þere weren þere ma=nye wymmen afer; pat sueden <i>iesu</i> fro galilee; <i>and</i> ministriden to him/	Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant <u>Iesum</u> a Galilæa, ministrantes ei:
28.5	But þe aungil answe=ride <i>and</i> seide to þe wymmen/ Nyle 3e drede/ For I woot pat 3e seken <i>iesu</i> pat was crucified/	Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos: scio enim, quod <u>Iesum</u> , qui crucifixus est, quæritis.
28.10	þanne <i>iesu</i> seide to hem/ Nyle 3e drede/ Go 3e tel=le 3e to my briperen; pat þei go into galile. þere þei schulen se me/	Tunc ait illis <u>Iesus</u> : Nolite timere: ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam; ibi me videbunt.

As shown in Table 1, in five of the Latin verses neither *Iesu* nor *Iesus* appears. In those verses the meaning is expressed by a 3SG verbal ending or a pronoun. In verses 1.18, 22.15, 22.35 the abbreviation ihu is represented by two forms of the masculine pronoun 'is' (eius, eum). In verse 11.20 the meaning is expressed by means of a verbal ending *cœpit* (3SG.PERF.IND.ACT.). Additionally, the nominative and accusative forms are used more frequently than the forms which match the syntactic function of the item in the English sentence.

The abbreviation ihc with as many as 116 occurrences, is more common than ihu. In the Gospel of Matthew there are only three occurrences of an unabbreviated form. This confirms the clear preference of the scribe to resort to abbreviations in the case of nomina sacra. However, unlike the ihu abbreviation, ihc appears only in the subject position. In order to investigate the difference between the instances of using the ihc and ihu abbreviations in the subject function, the relevant verses were compared with the Sixto-Clementine Vulgate. Table 2 shows only those verses in which the form in the manuscript does not correspond to the (overt) form in the Latin Vulgate.

Table 2. Comparison of the *Jesus* Verses in the Dresd.Od.83 Manuscript and the Sixto-Clementine Vulgate.

Verse	in English	in Latin
1.25	and he kneew hir not. til sche hadde born hir firste bigeten sone. and clepid his name <i>iesus</i>	Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: et vocavit nomen eius <i>Iesum</i> .
8.1	whanne <i>iesus</i> was come doun fro pe hil; miche peple sue=de him	Cum autem descendisset Ø de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ
8.28	and whanne <i>iesus</i> was come ouer pe watir into pe <i>cun</i> =tre of men of gerasa; two men metten him pat had=den deu-elis and camen out of <i>gaues</i> ful woode. so pat no man myzte go bi pat wei/	Et cum venisset Ø trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam.
9.1	And <i>iesus</i> wente up into aboot; and passide ouer pe watir. and cam into his citee/	Et ascendens Ø in naviculam, transfretavit, et venit in civitatem suam.
9.18	Whilis pat <i>iesus</i> spak pese pingis to hem; lo aprince cam and worschipi=de him and seide/ lord my douz=tir is now deed; but come pou and putte pin hond on hir; and sche schal lyue/	Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, et adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est: sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet.
9.27	And whanne <i>iesus</i> pas=side fro pens; two blynde men sueden him crynge and seiden/ pou sone of da=uiþ; haue merci on us	Et transeunte inde <i>Iesu</i> , secuti sunt eum duo cæci, clamantes, et dicentes: Miserere nostri, fili David.
13.24	Anopir parable <i>iesus</i> puttide forþ to hem; and seide/ pe kingdom of he=u-enes is maad lijk to a man; pat sewe good seed in his feeld	Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo:
13.31	Anopir parable <i>iesus</i> put=tide forþ to hem; and seide; pe kingdom of heu-enes is lijk to acorn of sene=uey; which aman took and sewe in his feeld/	Aliam parabolam proposuit Ø eis dicens: Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo:
13.33	Anothir parable <i>iesus</i> spak to hem/ pe kingdom of he=uenes is lijk to sourdouz/ which awomman took; and hidde in pre mesuris of mele; til it were al sowrid/	Aliam parabolam locutus est Ø eis: Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum.
14.14	and <i>iesus</i> zede out; and siȝ agreeet peple; and hadde reupe on hem; and heelide pe sike men of hem/	Et exiens Ø vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum.

The comparison shows that the abbreviation is used not only in those places where the corresponding Latin verses show the nominative form, but also in verses where the meaning was conveyed by means of a 3SG verbal ending (cf. verses 8.1, 8.28, 9.1, 13.33, 14.14), a pronominal subject (cf. verses 9.18, 13.24) or by means of a different form of the name – *Iesu* or *Iesum* (cf. verses 1.25, 9.27).

2.3.2. Other nomina sacra

Apart from the nomina sacra indicating the name of Jesus, the scribe chose to use other abbreviations that also expressed concepts important and sacred for Christians. There are three abbreviations of this type: *ap̄lis*, *isrl̄*, *ierhu*. They represent the following words: *Apostlis*, *Israel* and *Ierusalem*.¹²

The abbreviation *ap̄lis* appears only once within the Gospel of Matthew. It is also the only appearance of the word *Apostlis* in the Gospel of Matthew. The word appears in the genitive (cf. verse 10.2 “¶ And pese ben pe names of pe twelue *apostlis*; ...”). The scribe chose the abbreviation which ends with the letters <-is>, which correspond to Middle English plural. This form also correlates to the Latin dative and ablative plural forms. Additionally, the form of the abbreviation does not correspond to the form appearing in the Vulgate (see Table 3 below). As there is only one occurrence of this abbreviation in the Gospel of Matthew, it is difficult to determine if different declensional forms of this ‘nomen sacrum’ were used.

The abbreviation *isrl̄* appears three times in the Gospel of Matthew. The word *Israel* in its unabbreviated form appears seven times. This contrasts with the use of the abbreviations *īhu* and *īhc*, which appeared more frequently than the unabbreviated forms. A closer examination of the abbreviated and unabbreviated *isrl̄* cases reveals that there is no reason for not using the abbreviation as the abbreviated and unabbreviated forms appear in similar contexts. Another fact which distinguishes this abbreviation from the previously discussed nomina sacra is that only one form of the abbreviation is used within the manuscript, which also corresponds to the Latin nominative form.

The third abbreviation mentioned above, *ierhu*, appears twelve times. There is only one instance of the word *Ierusalem* appearing without abbreviation. In this respect, *ierhu* seems to follow the pattern of the abbreviations *īhc* and *īhu*. However, similarly to *isrl̄* and *ap̄lis*, there is only one form of an abbreviation for *Ierusalem* used in the examined

¹² These words are written here according to the spelling used in the manuscript.

corpus. Interestingly, the form *ierhu* suggests that the word ends with the letter <u>. However, no declensional form of this word ends with this letter. This is due to the fact that the Latin words for ‘Jerusalem’ can be classified, according to Collins (1985, 140), into three categories of nouns: indeclinable – *Ierusalem*, first declension singular – *Hierosolyma*, *Hierosolymae* or second declension plural (neuter gender) – *Hierosolyma*, *Hierosolymorum*. Table 3 below shows the comparison of the *Israel*, *Ierusalem* and *Apostlis* verses in both the manuscript and the Sixto-Clementine Vulgate.

Table 3. Comparison of the ‘Israel’, ‘Apostlis’ And ‘Ierusalem’ Verses in the Dresd. Od.83 Manuscript and the Sixto-Clementine Vulgate.

Verse	in English	in Latin
<i>Apostlis</i>		
10.2	2 ¶ And pese ben pe names of pe twelue <i>apostlis</i> ; pefirste Symount; pat is named Petir and An=drew his bropir/	Duodecim autem <i>Apostolorum</i> nomina sunt hæc. Primus, Simon, qui dicitur Petrus: et Andreas frater eius,
<i>Israel</i>		
10.23	and whanne pei pursue zou in pis citee; fle ze into anopir/ Truly I seie to zou/ ze schulen not eende pe citees of <i>israel</i> ; tofore pat mannes sone come/	Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates <i>Israël</i> , donec veniat Filius hominis.
27.9	panne pat was ful=fillid/ pat was seid by pe profete ieremie seiinge/ And pei han taken pretti pens pe priis of aman preisid whom pei preisiden of pe children of <i>israel</i> ;	Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appetiati, quem appetiaverunt a filiis <i>Israël</i> :
27.42	seiden/ He made opere men saaf; he mai not make him silf saaf/ If he is kyng of <i>israel</i> ; come he now doun fro pe cros. and we bilee=uen to him/	Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere: si rex <i>Israël</i> est, descendat nunc de cruce, et credimus ei:
<i>Ierusalem</i>		
2.1	Therefore whanne <i>iesus</i> was born in bethleem of Iuda. in the daies of king Eroude; lo astromiens camen fro pe eest to <i>ierusalem</i> and seiden/	Cum ergo natus esset Iesus in Bethlehem Iuda in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt <i>Ierosolymam</i> ,
2.3	But king eroude her=de/ and was troublid; and al <i>ierusalem</i> wip him/	Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis <i>Ierosolyma</i> cum illo.

Verse	in English	in Latin
3.5	panne <i>ierusalem</i> wente out to him and al iudee. and al pe cuntre aboute iordan;	Tunc exibat ad eum <i>Ierosolyma</i> , et omnis Iudæa, et omnis regio circa Iordanem ;
4.25	And pere sueden him myche peple/ of galilee. and of deca=poli. and of <i>ierusalem</i> . and of iudee. and of bizonde iordan/	et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, et Decapoli, et de <i>Ierosolymis</i> , et de Iudæa, et de trans Iordanem.
5.35	Neipir bi peerpe; for it is pe stool of hise feet/ Neipir bi <i>ierusalem</i> ; for it is pe citee of agreeet king/	neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per <i>Ierosolymam</i> , quia civitas est magni regis:
15.1	Thanne pe scribis and pe farisees ca=men to him fro <i>ierusalem</i> ; and seiden/	Tunc accesserunt ad eum ab <i>Ierosolymis</i> scribæ et pharisæi, dicentes:
16.21	Fro pat tyme <i>iesus</i> bigan to schewe to his disciplis; pat it bihouede him go to <i>ierusalem</i> / and suf=fre manye pingis; of pe eldre men and of scribis and princis of prestos. and be slayn. and pe pridde day to rise aȝen/	Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire <i>Ierosolymam</i> , et multa pati a senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere.
20.17	¶ And ie=sus wente up to <i>ierusalem</i> ; and took hise twelue disciplis in priuete. and seide to hem	Et ascendens Iesus <i>Ierosolymam</i> , assump- sit duodecim discipulos secreto, et ait illis:
20.18	Lo we goon up to <i>ierusalem</i> ; and mannes sone schal be bitaken to pe princis of prees=tis and scribis. and pei schulen condempne him to deep/	Ecce ascendimus <i>Ierosolymam</i> , et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabunt eum morte,
21.1	AND whanne <i>iesus</i> cam nyȝ to <i>ieru- salem</i> . and to bethfage at pe mount of olyuete/ panne sente he hise two disciplis. and seide to hem/	Et cum appropinquassent <i>Ierosolymis</i> , et venissent Bethphage ad montem Oliveti: tunc Iesus misit duos discipulos,
21.10	¶ and whanne he was entrid into <i>ierusalem</i> ; al pe cite was stirid and seide/ who is pis?	Et cum intrasset <i>Ierosolymam</i> , commota est universa civitas, dicens: Quis est hic?
23.37	¶ Ierusalem ierusalem pat sleest profetis and stoonest hem pat ben sent to pee; how ofte w=olde I gade- re togidere pi children as an henne ga=derip togidere hir chike=nes. vndir hir wyngis. and pou woldist not/	Ierusalem, <i>Ierusalem</i> , quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?

2.3.3. Conclusions

The data collected from the Gospel of Matthew (Mscr.Dresd.Od.83) shows the scribe's preference for *ihc* to express the syntactic subject and *ihu* to express other syntactic functions. However, the scribe was inconsistent when it comes to use of these two abbreviations, as *ihu* was used ten times also in nominative position. Moreover, a comparison of the relevant verses from the manuscript and the Sixto-Clementine Vulgate did not provide a clear reason for using an abbreviation different than *ihc* in those ten cases. Additionally, an analysis of the corresponding verses from the manuscript and the Sixto-Clementine Vulgate showed the tendency to use nomina sacra for Jesus even when in the Latin text a pronoun or a 3SG verbal ending is used to indicate the subject of a sentence. Similarly, the use of nomina sacra instead of a pronoun in the Middle English translation can be explained only by scribe's intention to emphasize the sacredness of the person the biblical passage refers to.

What is more, there seems to be a clear distinction between the abbreviations for Jesus and other nomina sacra. There are two forms of the abbreviation for Jesus and only single form for each of the three other nomina sacra. There is no clear reason for the distinction that can be found in the manuscript itself. However, it is possible that the different use of nomina sacra in those cases is connected to Latin scribal practices and the widespread use of the *ihc* and *ihu* abbreviations in comparison to other nomina sacra. Moreover, when it comes to the abbreviations *isrl*, *aplis*, *ierhu*, there is no clear reason why the scribe chose to use the nomen sacrum more frequently (*ierhu*) and in other cases leave the majority of the occurrences unabbreviated (*isrl*), especially because the Latin text does not provide any additional information in that matter.

Even though all abbreviations examined in this paper can be classified as nomina sacra, there is a noticeable difference between abbreviations for the divine name – Jesus and other sacred names. Apart from being used more frequently than other nomina sacra, the abbreviations for the name Jesus also retain two Latin declensional forms.

Works cited

Primary sources

- Wycliffe's Bible = Das neue Testament englisch.* 1400. Dresden, Sächsische Landesbibliothek -Staats- und Universitätsbibliothek. Mscr.Dresd.Od.83.
- Hetzenauer, Michael P. (ed.). 1914. *Biblia Sacra Vulgata Editionis Sixti V Pont. Max. Iussu Recognita et Clementis VIII Auctoritate Edita. Ex Tribus Editionibus Clementinis Critice Descripsit Dispositionibus Logicis et Notis Exegeticis Illustravit, Appendice Lectionum Hebraicarum et Gracarum Auxit.* Regensburg and Rome: Friderici Pustet and Co.

Secondary sources

- Bischoff, Bernhard. 1986/2012. *Latin Palaeography: Antiquity and the Middle Ages.* Translated by Dáibhí Ó Cróinín and David Ganz. New York: Cambridge University Press.
- Cappelli, Adriano. 1929/1982. *The Elements of Abbreviation in Medieval Latin Paleography.* Translated by David Heimann and Richard Kay. Lawrence, Kansas: University of Kansas Libraries.
- Charzyńska-Wójcik, Magdalena. 2013. *Text and Context in Jerome's Psalter: Prose Translations into Old, Middle and Early Modern English.* Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Collins, John F. 1985. *A Primer of Ecclesiastical Latin.* Washington: The Catholic University of America Press.
- Comfort, Philip Wesley. 2005. *Encountering the Manuscripts: An Introduction to New Testament Paleography & Textual Criticism.* Nashville: Broadman & Holman Publishers.
- Hamel, Christopher de. 2013. *Medieval Craftsmen: Scribes and Illuminators.* London: British Museum Press.
- Hurtado, Larry W. 1998. "The Origin of *Nomina Sacra*: A Proposal". *Journal of Biblical Literature* 117: 655–673.
- Hurtado, Larry W. 2006. *The Earliest Christian Artifacts: Manuscripts and Christian Origins.* Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing.

- Lindsay, Wallace Martin. 1915. *Notae latinae: an account of abbreviation in Latin mss. of the early minuscule period*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mantello, Frank Anthony Carl and A. G. Rigg (eds). 1996. *Medieval Latin: An Introduction and Bibliographical Guide*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Roberts, Colin H. 1979. *Manuscript, Society and Belief in Early Christian Egypt: The Schweich Lectures of the British Academy*. London: Oxford University Press.
- Thompson, Edward Maunde. 1912. *Introduction to Greek and Latin palaeography*. Oxford: Clarendon Press.
- Traube, Ludwig. 1907. *Nomina Sacra: Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung*. Munich: Beck.
- Vicchio, Stephen J. 2006. *Job in the Medieval World: The image of the Biblical Job*. Vol.2. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- Wilkinson, Robert J. 2015. *Tetragrammaton: Western Christians and the Hebrew Name of God: From the Beginnings to the Seventeenth Century*. Leiden and Boston: Brill.

Law and Order in Medieval Psalter*

Kinga Lis

John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

The most conspicuous feature of the English language of law is its *Frenchness* in the area of lexis. The Psalter, as a text which aims at human spiritual elevation obtained by obeying divine precepts and respecting the order established by God, lends itself to an analysis of law-related terms amply represented there. Such an analysis is conducted here on the first fifty Psalms of four 14th-century Psalter renditions into Middle English, allowing one to determine the etymological make-up of the terms related to the area of law and order employed in these texts and juxtapose the findings of the study with the general etymological make-up of the nominal layer of the translations. The lexical choices made by the translators of these texts in favour of the non-native items testify to the well-established status of the analyzed borrowings in non-strictly-legal lexicon. Moreover, the expected oppositions, both inter- and intratextual, between native and foreign items employed as renderings of the law-related terms appear to be meaningful in the context of semantic and lexical changes in the English lexicon.

Keywords: borrowing, etymology, legal English, Psalter, Psalter translation

* I would like to thank Professor Magdalena Charzyńska-Wójcik for her comments and remarks concerning the paper.

Abstrakt

Najbardziej charakterystyczną cechą angielskiego języka prawniczego jest francuskość jego leksyki. Psalterz jako tekst, który ma prowadzić człowieka do duchowej wzniosłości osiągananej przez przestrzeganie Boskich przykazań i szanowanie ustalonego przez Boga porządku, jest dobrym materiałem do analizy pojawiających się tam dość często terminów natury prawniczej. Badanie takie przeprowadzone na czterech czternastowiecznych przekładach Psalterza na średnioangielski pozwoliło określić etymologię użytych w tekstach rzeczownikowych terminów prawniczych i zestawić te wyniki z danymi dotyczącymi etymologii wszystkich rzeczowników w pierwszych pięćdziesięciu Psalmach tych tłumaczeń. Dobory leksykalne dokonane przez tłumaczy, z których znaczna liczba to słowa nierodzime, dużo mówią o dobrze ugruntowanej pozycji analizowanych zapożyczeń w angielskim leksykonie prawniczym sensu largo. Co więcej, różnice w doborach, zarówno te inter- jak i te intratekstualne, pomiędzy zapożyczeniami a słowami rodzimymi użytymi jako ekwiwalenty terminów powiązanych z prawem wydają się być znaczące z punktu widzenia zmian semantycznych i leksykalnych w leksykonie języka angielskiego.

Słowa kluczowe: zapożyczenia, etymologia, angielski prawniczy, Psalterz, tłumaczenie Psalterza

1. Introduction

The moralizing function is not usually the first thing that springs to mind when one thinks of the Psalter. Nor was it so in the Middle Ages. The central place of Psalms in medieval Western Christian devotion is unquestioned but the reason for that is different. The popularity of the Psalms stems from their not only being an account of David's inner joy and sadness but also "a vast collection of poetic texts that could become one's own personal words of prayer in all seasons and conditions of the human pilgrimage through this life" (Zinn 1999, xii). And yet, apart from being texts about human experience and thus so close to heart, they still are, at the same time, texts of moral instruction whose reading and subsequent application should lead to moral advancement. The metaphorical language employed in the Psalms is explicit in frequently bringing to the fore the image of God as a Judge, Lord who chastises His people in order to make them follow the path of the righteous:

(1) 7.7–7.10¹

Et exurge domine deus meus in precepto <præ[ae]cepto> quod man|dasti: & synagoga populorum circumdabit te.

“Rise up Lord my God, in the precept which You commanded! 8. The peoples’ assembly will surround You”,

Et propter hanc in altum regredere: dominus iudicat populos.

“and return on high because of this. The Lord judges peoples”.

Iudica me domine secundum iusticiam <[iustitiam]> meam: & secundum innocenciam <[innocentiam]> meam super me.

“Judge me, Lord, according to my fairness, and according to my innocence over me!”

Consumetur [consumetur] nequicia <[nequitia]> peccatorum: & diriges iustum, [+et] scrutans corda & renes deus.

“May sinners’ worthless ways be consumed! Yet You will guide the fair. God is scrutinizing hearts and guts”.

The Psalter is abundant in such imagery invoked by means of law and order related terminology. This kindled my interest in investigating how the widespread presence of such terms influences the etymological make-up of ME translations of the Psalms. The correlation between the presence of legal terminology in the Psalter and the idea of it affecting the etymological shape of the ME renditions of the text might not be immediately transparent but is in fact well grounded in the very character of the ME legal lexicon discussed in Section 2.

For the purposes of the research the following 14th-century ME Psalters have been studied from the angle of their use of nominal “legal terms”: Richard Rolle’s Psalter, *Middle English Glossed Prose Psalter*, the Psalters of the Early and Late Wycliffite Bibles, each of which is briefly presented in Section 3. The details concerning the methodology applied in the analysis are discussed in Section 4, whereas the study itself constitutes the focus of Section 5. Since the exceptional character of law and order related vocabulary in etymological terms can only be established in relation to the etymological make-up of the vocabulary employed in ME Psalters in general, a cursory presentation of the data obtained in the course of the study (Section 5.1) is followed by a brief account of the research conducted on all the nouns of the first 50 Psalms in each of the Psalters in Lis

¹ The quotations from the Latin Gallican Psalter are provided after Charzyńska-Wójcik (2013), as are the Present-day English renderings adopted there after Cunyus (2009).

(2016) (Section 5.2).² This is followed by a more detailed discussion (Section 5.3) concerning the etymological oppositions in word-choices between the different renditions. The aim of Section 6 is to provide a brief account of the findings and place them against the general backdrop of the ME legal lexicon.

2. The Middle English Legal Lexicon

The Present-day English legal lexicon “can hardly be called English” (Woodbine 1943, 395) as at its core lies French, and to be more precise a medieval variety of French spoken in the British Isles, i.e. Anglo-Norman. As argued in Rothwell (1983, 265) and Ormrod (2009, 35), the use of Anglo-Norman as a formal spoken language in royal courts, starting during the reign of Henry II, led with time to its development into a specialized language known as law French, “intelligible only to denizens of the law-courts and [...] hermetic to all outside this charmed circle, however materially or intellectually gifted they might be” (Rothwell 1979, 293).

Several factors contributed to the establishment of *French* as the legal language. The broadest in its scope was the “development of uniform nation-wide legal system” (Kibbee 1991, 15) under the direct control of the king’s court, which at this highest level was French-speaking, initiated in the 12th century. Given the fact that under the law of “*Novel Disseisin*” (1166) all freemen had the right to appeal to a royal court, the position of French was inevitably strengthened (Kibbee 1991, 15 after Pollock and Maitland 1905, 84). Thus, already in the 13th century, which witnessed “the emergence not just of professional lawyers” (Brand 2010, 94), but the creation of a legal profession as such, the language spoken in courts was French (Brand 2000, 63–69 and 2010, 95),³ although Latin was still the vehicle of formal record. The only exception was the manorial court where the language used for legal proceedings in the 13th and 14th centuries was English (Brand 2000, 69). It needs to be added that the choice of Anglo-Norman, which in any case was the language of the highest social stratum of England at that time, had the additional benefit of having “a linguistic medium intelligible over the whole country and

² The database used for the purposes of the present study constitutes a subset of the data analyzed in Lis (2016).

³ It is worth noticing that in royal courts French was in use perhaps from the reign of Henry II (Brand 2000, 66).

largely free from dialectal variation” (Rothwell 1979, 292–293). That the language with time developed into a parlance incomprehensible to anyone outside the trained legal practitioners helped to secure their professional status (Kibbee 1991, 31).

The emergence of the “legal profession” is closely connected with the general shift “from clerics to lay persons in the field of legal representation” (Kibbee 1991, 28) as a result of the Church banning priests from acting in the capacity of legal representatives before lay courts in the middle of the 13th century. The shift also accelerated the slowly growing preference for French in the legal context since the language of Canon law, in which priests were educated, was Latin, whereas lay lawyers were trained in French customary law (Kibbee 1991, 28). As noted in Kibbee (1991, 30), the rise of a professional class of pleaders in the 13th century was also a reflection of a conscious decision “to distance English legal practice from the influence of Roman and Canon law”, which were, naturally, couched in Latin as opposed to French favored in England.

Another reason contributing to the establishment of French as the language of law in England was the development, in the 13th century, of the system of petitioning. The petitions were written substitutes for the oral stages of proceedings, i.e. pleadings, which were otherwise conducted in French, and were to be read out before king and council. For this reason, as argued by Ormrod (2009, 36–41), the petitions themselves were in French so that no ambiguity as to their status as authored outside royal chancery could arise as well as to ensure that no alternations in their text were made in the course of translation. The petitions continued to be written predominantly in French till the 1430s (Ormrod 2009, 38), i.e. long after the implementation of the Statute of Pleading, 1362, which required for the oral proceeding to take place in English. The retention of French in this function can, according to Ormrod be accounted for by the resistance to change in language reflecting “wider conservatism in royal government driven both by institutional inertia and by contemporary concerns over the subversive nature of vernacular literacy and texts” (2009, 38).

All of the above factors combined to secure the future of French as the language of English law.⁴ Despite the fact that the language itself was impenetrable to those who lacked legal training, it did not prevent it from affecting everyday speech and thus, inevitably, the general terminology related to this area of lexicon as used by the speakers of English came to be enriched by loanwords from French. Whether the tendency can

⁴ For a much broader account, see Kibbee (1991), who lists also some other reasons for the use of French as the language of law.

be glimpsed through the lenses of the contemporary Psalter renditions remains to be determined.

3. The Texts⁵

The four Psalters on which the study is based are all prose ME translations from the Latin Gallican Psalter into English executed in the 14th century. Richard Rolle's Psalter and the *Middle English Glossed Prose Psalter* (henceforth RRP and MEGPP respectively) are usually regarded as approximately contemporaneous and dated to the first half of the 14th century. The Early and Late Wycliffite Psalters (hereafter EV and LV), on the other hand, are both dated to the second half of the century, with EV preceding LV by approximately a decade. Apart from RRP, which exhibits a northern variety of English (Bramley 1884, xvi; Everett 1922), the remaining texts are all of southern origin: MEGPP represents the greater London dialect with minor admixtures (Hanna 2003, 141–147; Smith 2012, xxxiv–xxxix),⁶ the majority of extant manuscripts of EV and LV are written, as established by Samuels (1963 [1989]), in Central Midland Standard. This view is also accepted by Peikola (2003), albeit with some reservations.

All four Psalters are, as mentioned, translations, but they differ in the manner in which they render their source texts. Both RRP and EV are usually viewed critically due to their strict adherence to Latin,⁷ which they endeavor to follow in a word-for-word manner, leading to, among others, opaque syntactic structures. The opinions concerning the remaining two texts, however, are not as disapproving. LV, which is now considered a revision of EV and not an independent translation (cf. e.g. Bruce 1984), is usually held to exhibit some improvements with respect to EV, even though these are not striking:⁸ “Whereas the earlier version, in keeping with its purpose, was a painfully literal

⁵ All texts are discussed in detail in Charzyńska-Wójcik (2013) and Lis (2016), where references to other sources can also be found. The present section aims only at providing basic information about the analyzed sources.

⁶ The history of the investigation into the dialect represented by MEGPP is not straightforward; for an account see Lis (2016).

⁷ For critical views on RRP, see e.g. Hargreaves (1965, 126); Norton (2000, 5); Paues (1902, xl–xli); and Wells (1916, 402); for those on EV, Bruce (1984); Hargreaves (1969, 399); Lambert (2002, 263); Norton (2000, 7); and Slater (1911, 233).

⁸ For a negative opinion on LV, see e.g. Bobrick (2001, 47).

rendering of the Latin Bible, the revised version was composed in idiomatic English” (Bruce 1984). A similar view is presented by Hargreaves (1969, 399) who states that: “[T]hough still reflecting to some extent the form of its original, [it] is considerably more intelligible and idiomatic”.

As regards MEGPP, on the whole, it is considered a “faithful and literal” rendition, as stated in Forshall and Madden (1850, iv) and reiterated in Condit (1882, 48), Paues (1902, lx) and Heaton (1913, 230). However, there is one peculiar feature which sets it apart from the remaining three translations. The text of the Latin source Psalter was interspersed with glosses which in the course of the translation were in many cases substituted for the original readings of the Psalms. This heterodox characteristic of the text has been perceived as an attempt at bringing to the fore the “specifically Christian relevance” (Sutherland 2015, 133) and an insistence on “the psalms’ applicability to the devotional interiority of the penitent reader” (Sutherland 2015, 135). Such an approach licensed the incorporation of the glosses into the body of the text otherwise considered, in accordance with Jeromian attitude to scriptural translation (Jerome 395), inviolable. Another feature of MEGPP which differentiates it from RRP and the Wycliffite translations is its *modernity*, regarded by St-Jacques (1989, 138) as stemming from less strict adherence to the Latin word order due to the dependence on the French glossed Psalter,⁹ evidenced by stylistic, semantic and lexical choices common for the French text and MEGPP.

4. The Methodology

All four ME texts analyzed in this study are renditions of the Latin Gallican Psalter, which made the Latin source text the obvious starting point. The Gallicanum employed for the

⁹ The text is preserved in MS fonds français 6260, Bibliothèque nationale de France, Paris, and in Additional MS 44949 (Tywardreath Psalter), British Library, London. The French Psalter was derived, as postulated by Black and St-Jacques (2012: lv–lvi, part I), from the Latin source text, common for the ME and French translations, at a date preceding the initial ME rendition, even though the extant copies, may be further away from the Latin archetype than MEGPP (Black and St-Jacques 2012: lv, part I). It has not been established so far whether MEGPP was translated from French or directly from Latin but the French source did, beyond any doubt, exert great influence upon its shape.

purposes of the research is a collation of the texts, one of them being the Latin text underlying RRP, gathered in Charzyńska-Wójcik (2013).¹⁰

As mentioned in the Introduction, findings obtained for law and order related terms in the course of the present study will be juxtaposed with the etymological data concerning all the nominal items in the first 50 Psalms for each of the texts as obtained in Lis (2016). The items used in this study were in fact extracted from the broad database prepared for the purposes of the research discussed in Lis (2016) but due to the different angles of analyses the final databases for each of the studies were narrowed down in divergent ways. The initial stages of their preparation were, however, the same.

First, nominal items¹¹ were sought in the Latin text and sorted alphabetically, which allowed occurrences of the same lemmata to be grouped under common headwords. Then, each of the Latin nominal occurrences was supplied with its English rendering as found in the relevant translations,¹² together with the information from the *Middle Eng-*

¹⁰The source text of the Wycliffite renditions has never been found, whereas the underlying Latin text of MEGPP, despite being available in all four manuscript copies of the text, has not been edited as yet and there is no direct access to it. The situation is bound to improve with the appearance of the edition of the Latin and its English translation which is now being prepared by Charzyńska-Wójcik (*in prep.*).

¹¹These are nouns as defined in Whitaker's dictionary.

¹²The present study analyzes the texts of the Psalters as presented in Charzyńska-Wójcik (2013), who gathered them together from the following editions: Bramley (1884) for RRP, Bülbring (1891) for MEGPP, and Forshall and Madden (1850) for both EV and LV. It might be objected, therefore, that the study examines the texts resulting from a collation of different manuscript copies as prepared by their respective editors and not the original medieval Psalters. In this context it is important to notice that the editors did in fact take care to stay faithful to the selected manuscripts and not to produce an amalgam of the available text copies. Thus, as regards the English translations in question, in RRP, the text follows that of MS 64, Library of University College, Oxford which, along with MS Hatton 12 and Eton Coll. 10, best preserves the Northern dialect of the original rendition and is free from later interpolations (Everett 1922: 222); for MEGPP, Bülbring (1891) used only two manuscript copies and with painstaking attention presented divergences between them and marked changes introduced by him into the original body of the text; in the case of EV the edition was based on four manuscript copies, whereas LV was taken, predominantly, from only one of the available manuscripts – the manuscript “marked 1 C. 8, in the Old Royal collection” (Forshall and Madden 1850: xxxiv). Furthermore, it is my belief, based on the consultation of the Dublin manuscript of MEGPP (MS 69, Trinity College, Dublin), that although the editions might stray from the manuscripts to some extent, especially in terms of spelling, in principle the original wording of the text is preserved to the extent allowing one to conduct an analysis of the kind proposed here.

lish Dictionary (hereafter MED) and the *Oxford English Dictionary* (henceforth OED) as regards their etymology.

The stages of the database preparation which followed differ between the present study and Lis (2016). In the course of the research described in detail in Lis (2016), the database gathered in the manner discussed above was subsequently reduced in the case of each of the texts to only those items whose English renderings were also nouns in the light of the information provided by the two dictionaries mentioned above, i.e. all gerunds, adjectives and complex phrases were excluded. Therefore, the number of the items analyzed in Lis (2016) is different for each Psalter.

In the case of the present study, the following step was to determine which of the Latin nouns could be regarded as pertaining to the semantic fields of law and order and analyze their ME renderings. The selected items were of three types: (1) they straightforwardly referred to law, e.g. *judicium*, *judici(i)* “trial, legal process”, *lex*, *legis* “law” and *praeceptum*, *praecepti* “precept, order”, (2) they referred to social order as contrasted with chaos and disorder, e.g. *justitia*, *justitiae* “justice, equality”, *aequitas*, *aequitatis* “justice, equality” and *disciplina*, *disciplinae* “instruction, discipline”, or to (3) social order as a set of social structures, institutions, patterns of relating, behaving etc., e.g. *hereditas*, *hereditatis* “inheritance, possession”, *rex*, *regis* “king” and *servus*, *servi* “slave, servant”.

The selected items were then analyzed from the methodological perspective. Since the primary focus of the present study is on legal terminology and not on nouns as such, both gerunds and adjectives employed to render Latin lemmata were taken into consideration here,¹³ even though the instances in which the translators used whole phrases rather than individual words or compounds were excluded from the research. Such a decision was motivated by the fact that in the case of phrases and compounds their constituent parts may exhibit divergent etymologies and, therefore, pose a challenge to the study of the kind attempted here.¹⁴ It was, however, important, to analyze only those Latin items

¹³ In other words, the data analyzed in the present study form but a subset of the general database in Lis (2016) but not all the items examined here were also eventually analyzed in Lis (2016), where, as stated above, the investigation concentrated on nouns to the exclusion of words from other grammatical categories.

¹⁴ Admittedly, a study on legal terminology in the Psalter would benefit from extending the analysis over compounds and phrasal items as such formations were common in English legalese. Such an approach, however, was not adopted here due to the etymological character of the present paper whose primary aim is to determine and compare the extent to which each of the

which found renderings in all four Psalters so that the number of analyzed items is the same for all the texts discussed in the present study and the contexts in which the items are employed are the same allowing one to attempt to draw some conclusions as to their usage. Therefore, all cases where one of the translations lacks the rendering for a given item or employs a complex phrase were excluded as it would hinder a simultaneous analysis of all the renditions. One additional precaution which needed to be taken was the decision to discard also all instances where the Latin lemmata were glossed in MEGPP. In total, 37 different Latin headwords, represented by 189 nominal occurrences, underwent analysis in the course of the present study.

The final step was to divide the data from the perspective of the etymological information provided by the MED and the OED in order to establish the etymological make-up of the law and order related terms present in the ME Psalters and juxtapose it with the general findings obtained in Lis (2016).

5. The Study

5.1 General data on law and order terminology in medieval Psalter

As stated above, in the course of the study 37 different Latin lemmata, represented by 189 occurrences, were analyzed from the point of view of etymology. The numerical and percentage data concerning them are presented in Table 1 in the following manner. The column for each of the Psalters, i.e. RRP, EV, LV and two manuscripts of MEGPP: the London (British Library MS Additional 17376; henceforth MEGPP L) and the Dublin (Trinity College MS 69, hereafter MEGPP D) ones,¹⁵ is divided in two, providing first the information concerning occurrences and then headwords. The data are given separately

renditions makes use of borrowings from Romance languages while rendering the same Latin items related to law and order in exactly the same contexts.

¹⁵ Only four manuscripts of the text are available, two of which were edited by Bülbring (1891), on whose work Charzyńska-Wójcik's (2013) collation of the Psalter texts is based. Footnotes provided by Bülbring (1891) make it possible to establish at which points the copies diverge and analyze them separately, which is not feasible with the texts whose editions are based on a far greater number of manuscripts, making it impossible for the editor(s) to take account of all the divergences, e.g. RRP and the Wycliffite translations.

for each etymological grouping, i.e. native items, items of mixed ON-OE origin, items of ON provenance and those with Romance¹⁶ etymology. In each case the number of occurrences/headwords is given first and the information about their percentage participation in all the analyzed occurrences/headwords follows.

Table 1. Etymological make-up of law and order related vocabulary.

ETYMO- LOGY	RRP		MEGPP L		MEGPP D		EV		LV	
	occ.	headw.	occ.	headw.	occ.	headw.	occ.	headw.	occ.	headw.
native	96 50,79%	17 40,48%	76 40,21%	17 37,78%	94 49,74%	19 41,30%	86 45,50%	11 28,95%	84 44,44%	11 28,21%
mixed ON-OE	21 11,11%	3 7,14%	10 5,29%	3 6,67%	12 6,35%	4 8,70%	11 5,82%	3 7,89%	10 5,29%	2 5,13%
ON	3 1,59%	2 4,76%	1 0,53%	1 2,22%	2 1,06%	1 2,17%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%
Romance	69 36,51%	20 47,62%	103 54,5%	24 53,33%	81 42,86%	22 47,83%	92 48,68%	24 63,16%	95 50,26%	26 66,66%
all	189	42	189	45	189	46	189	38	189	39

Easily discernible correspondences between the texts emerge. In all of them, approximately half of the analyzed items (i.e. occurrences), between 40% and 50%, are of native provenance, with the greatest number of such occurrences in RRP (50,79%) and MEGPP D (49,74%) and the lowest in MEGPP L (40,21%). It is worth noticing, however, that when it comes to the headwords, the percentage participation of native items drops for all the texts, to 41,30% in the case of MEGPP D and to as little as 28,21% for LV. Items of mixed ON-OE provenance constitute approximately 6% in all the texts, except

¹⁶The category of Romance nouns encompasses those of both Latin and French, or mixed Latin-French, origin. The decision not to attempt to perform any further subdivision within this category does not stem from negligence on my part but rather from the conscious effort to abstain from subjective assignment of etymological labels. Due to the complex history of the relationship between Latin, French and English as well as because of the divergences in the information provided in the dictionaries all attempts at more precise subgrouping without in-depth research into semantic and lexical history of the analyzed items are doomed to failure. For a detailed account of the problems involved in the analysis of this type, see Lis (2014).

for RRP, where their percentage participation equals 11,11%.¹⁷ And yet, with respect to headwords of this origin RRP does not really differ from MEGPP and the Wycliffite translations. The percentage participation of ON-derived items is inconspicuous in all the texts. A striking feature shared by all the renditions in the context of their use of law and order related terms is the plethora of Romance borrowings they employ. Both LV (50,26%) and MEGPP L (54,50%) make use of over 50% of items of Romance provenance in the field of legal terminology. The two texts that employ fewest items of this type are RRP (36,51%) and MEGPP D (42,86%). With respect to the headwords of this origin, the figures are even higher, as in both Wycliffite renditions over 60% of different law and order related terms, i.e. headwords, are rendered by Romance loanwords (63,16% in EV and 66,66% in LV). RRP (47,26%) and MEGPP D (47,83%) make again the scarcest use of such items, which still, however, constitutes approximately 50% of law and order vocabulary employed there.

The abundance of Romance-derived items among the legal terms used in the first fifty Psalms of all the analyzed texts is undeniable. This makes it even more necessary to juxtapose these data with the more general findings concerning the etymological make-up of the nominal layer of the first 50 Psalms in each of the texts in order to observe whether this is exceptional with respect to the data not limited to the field of law and order.

5.2 The data against the etymological make-up of the nominal layer of the Psalters

Since the aspect of the etymological make-up of the texts which is of interest for this study is the percentage participation of Romance vs. non-Romance nouns, there is no need to present here a full account of the findings obtained in Lis (2016). Therefore, the data from Lis (2016) are presented in a simplified form, juxtaposing Romance with non-Romance nouns, and constitute a backdrop against which I set the findings from the present study.

¹⁷The greater number of items with this etymology in RRP might be accounted for by the fact that it is the only rendition among those analyzed in this study which was executed in a northern variety of English, while Northern varieties are usually held to be richer in borrowings from ON. Yet, it needs to be emphasized that the divergences between the texts are not striking here.

Table 2. Romance vs. non-Romance nouns in the first 50 Psalms of the ME Psalters.¹⁸

ETYMO- LOGY	RRP		MEGPP L		MEGPP D		EV		LV	
	occ.	headw.	occ.	headw.	occ.	headw.	occ.	headw.	occ.	headw.
non-Romance	1697 77,78%	302 70,23%	1407 72,41%	246 63,40%	1451 73,54%	250 63,13%	1538 70,88%	264 63,16%	1549 72,47%	259 64,59%
Romance	485 22,23%	128 29,77%	536 27,59%	142 36,60%	522 26,46%	146 36,87%	632 29,12%	154 36,84%	601 27,95%	142 35,41%
all	2182	430	1943	388	1973	396	2170	418	2150	401

A cursory glance at the data from Table 2 is sufficient to notice that the values presented there are almost by half lower than those pertaining to the law and order related terms analyzed in the study. Where with respect to legal terminology (cf. Table 1), approximately 50% of items were borrowings from Romance languages, apart from RRP (36,51%), in the research encompassing all nouns from the first 50 Psalms (Table 2) only ca. 27% of items are, except for RRP which makes use of 22,32% of Romance loanwords. The situation is analogous for the lemmata, as approximately 36% of headwords in Lis (2016) are loanwords from Latin and/or French in contrast to 50%–60%, as was the case in Table 1.

The data presented thus far indicate that there is an unquestioned preference in the ME Psalters for the Romance-derived vocabulary to be employed in the field of law and order. The phenomenon is undoubtedly a direct result of the socio-linguistic factors responsible for the legal terminology of English being predominantly of Romance provenance (Section 2) and as such testifies to the widespread influence of French on the English legal vocabulary but employed also in the not strictly legal contexts. The lexical items in question are subject to a more detailed analysis in the following section.

5.3 Etymological oppositions in word-choices between the renditions

For the purposes of the paper I distinguished, on the etymological grounds, three major groups among the analyzed data. The first of these consists of the Latin items which in

¹⁸ As explained, the data analyzed in Lis (2016) and presented in Table 2 do include the majority of the data examined in the present study but not all of them due to the divergences in the methodology discussed in Section 4.

all four Psalters examined during the research are translated into English by means of non-Romance vocabulary. The choices may be diverse but their common feature in all the texts is the non-Romance provenance. The second category, by contrast, contains the Latin lemmata whose English renderings are always of Romance provenance in all the analyzed texts. All the remaining cases, i.e. those where some of the Psalter renditions opt for items with Romance and other with non-Romance provenance, are gathered in the third grouping.

To start with the first of the above categories, i.e. Latin nouns rendered by items with non-Romance etymology, there are 10 Latin lemmata assigned to it. In terms of occurrences (77), however, this is, as might be expected, the most numerous of all groups. The items in questions are presented in Table 3, where the middle column lists the Latin lemmata, with the number of occurrences provided in parentheses, and the right-hand column provides their ME equivalents as selected by the translators. The items listed in the latter column are of native origin unless information to the contrary is provided in parentheses, which also give information concerning the grammatical category of the items, if different than nouns. The square brackets, on the other hand, show the data pertaining to the number of occurrences of relevant items in each of the translations. If no such information is given, it should be assumed that all the Psalters agree in their use of the relevant word. The same conventions also obtain for the data presented in the following tables.

Table 3. Latin lemmata rendered exclusively by non-Romance vocabulary.

Nº	Latin lemma	ME lemma(ta)
1	captio, captionis (1)	trappe [RRP], tåking(e (ger.; m. ON-OE) [MEGPP L and D, EV, LV]
2	injustitia, injustitiae (4)	unrightfulness(se [4 LV, 3 MEGPP L and D ²], unrightwisnes(se [4 RRP, 4 EV], wrong (m. ON-OE) [1 MEGPP L and D]

¹⁹ Although it happens to be the case here, this manner of presenting the information concerning the number of occurrences of a given lemma in the text is not paramount to stating that they are attested in the same verses in both manuscript copies. For instance, in the case of *justitia, justitiae* “justice, equality” (3), the two manuscript copies concur in the majority of instances and each of them employs *rightfulness*(se “rightfulness” in the same number of cases but these are not always the same contexts. Thus in verse 16.1, MEGPP D opts for *rightfulness*(se whereas it is the word *right* “that which is morally right; justice” that appears in MEGPP L. The reverse can be observed in 44.9 where *rightfulness*(se is attested in MEGPP L and *right* in MEGPP D.

Nº	Latin lemma	ME lemma(ta)
3	justitia, justitiae (31)	rightfulnes(se [30 LV, 24 MEGPP L and D ¹⁹], right-wīnes(se [31 RRP, 31 EV, 2 MEGPP D, 1 LV, 1 MEGPP L], right [5 MEGPP L, 4 MEGPP D], right (adj.) [1 MEGPP L and D])
4	lator, latoris/<[legislator, legislatoris]> (1)	bērer(e [MEGPP L and D], bringer [RRP], māker(e [LV], yēver(e (m. ON-OE) [EV])
5	lex, legis (9)	laue (m. ON-OE)
6	regina, reginae (1)	quēn(e)
7	rex, regis (24)	king
8	testimonium, testimoni(i) (2)	witnessing(e (ger.) [2 RRP, 2 LV, 1 EV, 1 MEGPP L], witness(se [1 EV, 1 MEGPP L, 2 MEGPP D])
9	testis, testis (2)	witnes(se)
10	virga, virgae (2)	yērd [MEGPP L and D, EV, LV], wōnd(e (ON) [RRP])

It is noticeable that names for at least some of the notions listed in the above table, e.g. “king”, “queen” or “rightfulness”/“righteousness” are not those one would expect to be easily borrowable as these are basic concepts, indispensable in the medieval context. That they, however, could be borrowed is evidenced by the mixed provenance of *laue* “law” for that matter. With respect to both inter- and intra-textual divergences in the renderings of particular Latin lemmata, these cannot be accounted for as either the number of occurrences is not sufficient to draw any conclusions (for items listed under 1, 4, 6, 8, 9, 10) or there appears to be nothing in the context that could trigger the diversity in word-choices.

The second of the categories distinguished in the study groups those Latin nouns whose renderings are of Romance origin. There are more Latin lemmata (11) of this type than there are of those listed in Table 3 but with respect to occurrences (36) the items presented here are less numerous by almost a half.

Table 4. Latin lemmata rendered exclusively by Romance borrowings.

Nº	Latin lemma	ME lemma(ta)
1	bellum, belli (2)	batail(le)
2	corona, coronae (1)	corōune
3	defensio, defensionis (1)	dēfens(e [RRP, LV], dēfending (ger.) [MEGPP L and D, EV])
4	hereditas, hereditatis (9)	heritāḡe

N°	Latin lemma	ME lemma(ta)
5	liberator, liberatoris (2)	dēliverer
6	pax, pacis (6)	pēs
7	princeps, principis (6)	prince
8	servus, servi (5)	servaunt
9	thesaurus, thesauri (1)	trēsōur
10	thronus, throni (2)	trōne
11	vindicta, vindictae (1)	venġeaunce

Similarly to what could be said about the items from Table 3, the borrowings listed here are in the majority of cases names for what could be termed *basic concepts*, e.g. *batail(le)* “battle”, *corōune* “crown”, *pēs* “peace”, *prince* “prince”, *servaunt* “servant”, *trōne* “throne”. Therefore, their presence in the renditions testifies to their well-established status in the language and to the intensity of Romance influence as all of these, unsurprisingly, had their equivalents in OE. This conclusion receives additional support from the fact that *all* Psalters, with striking consistence, concur in their use of these loanwords as the renderings for the Latin lemmata listed above and thus one cannot postulate any intra- or intertextual factors conditioning their use.

The final, and most complex, grouping of the items to be discussed here are the Latin lemmata whose renderings differ between the translations and represent etymological divergences. In total, there are 16 Latin lemmata which were assigned to this group but they will be presented in three separate tables, due to the observations that can be drawn with respect to the ME data and more precisely the motivation behind the divergences in equivalent selection: (i) no motivation, (ii) intratextual motivation, and (iii) reasons related to the status of relevant loanwords.

To begin with (i), Table 5 given beneath lists those Latin headwords (8) whose English renderings diverge in a manner for which I cannot account, i.e. there appears to be no contextual motivation that could induce the translator to opt for a borrowing instead of a native item in the relevant 40 cases. It is telling from the point of view of the status of the borrowings in the language, as despite the presence of the native synonymous items in ME, the translators predominantly opted for Romance loanwords. Therefore, the borrowings must have been assumed to be part of the ME lexicon and to be understandable/familiar for the target readers whose acquaintance with Latin cannot be presumed.²⁰

²⁰ Cf. Lis (2016).

Table 5. Latin lemmata with divergent renderings into ME – no contextual motivation.

Latin lemma	Romance ME lemma(ta)	non-Romance ME lemma(ta)
captivitas, captivitatis (1)	caitīfnes(se [MEGPP L], caitiftē [EV, LV], caitīf [RRP])	thraldōm (m. ON-OE) [MEGPP D]
consilium, consili(i) (13)	cōunseil [13 MEGPP L and D, 13 EV, 13 LV, 11 RRP]	gaderinge (ger.) [1 RRP], rēd [1 RRP]
praeceptum, praecepti (3)	commaundement [3 MEGPP L, 3 LV, 2 RRP, 1 MEGPP D]	hēst(e [3 EV, 2 MEGPP D], biddinge (ger.) [1 RRP])
praelium, praeli(i)/ [proelium, proeli(i)] (3)	batail(le [3 RRP, 3 EV, 3 LV, 2 MEGPP L and D])	fight [1 MEGPP L and D]
protectio, protectionis (1)	cōveringe (ger.) [LV], dēfens(e [MEGPP L and D], prōtecciōun [EV])	hiling(e (ger.; m. ON-OE) [RRP])
protector, protectoris (11)	dēfendōur [MEGPP L and D, EV, LV]	hilere (m. ON-OE) [RRP]
refugium, refugi(i) (6)	refūt(e [MEGPP L and D, EV, LV])	flēing (ger.) [RRP]
votum, voti (2)	avōu(e [1 LV], vōu(e [2 MEGPP L, 2 RRP, 2 EV, 1 LV])	wōn(e (ON) [MEGPP D])

Another three nouns from within the group of the 16 Latin lemmata with divergent renderings mentioned above are the cases where the equivalent choices in ME translations *might* be context-dependent but only intratextually. This scenario concerns 13 occurrences of the three Latin nouns listed in Table 6.

Table 6. Latin lemmata with divergent renderings into ME – possible intratextual motivation.

Latin lemma	Romance ME lemma(ta)	non-Romance ME lemma(ta)
disciplina, disciplinae (4)	disciplīne [4 MEGPP L, 4 RRP, 4 EV, 2 MEGPP D], chastīsinge (ger.) [2 LV]	lōr(e [2 MEGPP D, 2 LV])
innocentia, innocentiae (4)	innocence [5 EV, 5 LV, 2 MEGPP L and D]	unnoiandnes [3 RRP] / innoiandnes [1 RRP], clēnnesse [1 MEGPP L and D], unlōthfulnes [1 MEGPP L and D]
testamentum, testamenti (5)	testāment [5 MEGPP L and D, 5 EV, 5 LV, 4 RRP]	wit-word [1 RRP]

Beginning with the most tenuous of the three cases listed above, it needs to be stated at the outset that no contextual motivation whatsoever can be offered for RRP with respect to the renderings of *innocentia*, *innocentiae* “innocence”. As regards MEGPP, no influence of the French source (cf. Section 3) can be postulated as this employs *innocence* “innocence” throughout and the differentiation between the two native items does not appear to have had any grounds in the semantics. The decision to employ *innocence* “innocence”, on the other hand, might stem from their being attested in two identical contexts (verses 25.1 and 25.11), incorporated into the following phrase “ego (autem)²¹ in *innocentia* mea ingressus sum” (I have walked in my innocence) and thus the choice made once might have triggered the decision concerning the manner of rendering the other attestation of the noun in question.

As far as *disciplina*, *disciplinae* “discipline, teaching, instruction” is concerned, the motivation for the alternation in word choices in MEGPP D and LV appears to be more straightforward. In the case of two of the occurrences discussed (verse 2.12 and 49.18, see (2) and (3) below) both LV and MEGPP D opt for *lōr(e)* “teaching, instruction”:

(2) 2.12

Apprehendite [Adprehendite] **disciplinam** ne quando <[*nequando]> irascatur domi|nus: & pereatis de via iusta.

“Take hold of the **discipline**, so the Lord does not get angry, and you perish from fairness’s way[.]”

(3) 49.18

Tu vero odisti **disciplinam**: & proiecisti sermones meos retrorsum.

“You, truly, have hated **discipline**, and thrown My words behind”.

In both verses, the agent of the action is, or should be, human, which differentiates them from the verse 17.39, where the remaining two occurrences of the Latin noun appear and where it is *disciplina*, *disciplinae* that is the agent, thus gaining a more concrete shape than that of general moral instruction:

(4) 17.39

Et **disciplina** tua correxit me in finem: et disciplina tua ipsa me docebit.

“[...] Your **discipline** corrects me to the end. Your discipline – this will teach me”.

For this reason, it appears, LV employs *chastisinge* (ger.) “disciplinary action”. MEGPP D, on the other hand, opts here for the word used in the remaining translations,

²¹ The word *autem* “but, however” is present only in verse 25.11.

i.e. *discipline*, which has “[c]hastisement for moral correction of another; moral teaching or discipline; punishment” (MED) as one of its meanings. This sense is absent from among those listed in the MED for *lōr(e)* and thus the change in equivalent selection disambiguates the context.

The reason for the sudden alteration in the choice of equivalent for *testamentum*, *testamenti* “will, testament, covenant” in RRP is completely different and one could say, more down to earth: the change was most probably motivated by stylistic rather than semantic considerations. The default translation for *testamentum*, *testamenti* in RRP is the ME noun *testāment* “testament, covenant”. However, in verse 24.11, where another Latin noun that should be rendered with a word created on the same stem appears, Rolle opted for a different, synonymous, item, i.e. *wit-word* “will, testament, covenant”, to avoid repetition:

(5) 24.11

Vniurse <[Universæ[ae]]> vie <viæ[ae]> domini miserecordia <[misericordia]> & veritas: requiren|tibus **testamentum** eius & **testimonia** eius.

“All the Lord’s ways are mercy and truth to those seeking His **covenant** and His **testimony**”.

RRP: All the wayes of lord mercy and sothfastnes; til the sekand his **witword** and the **witnesyngis** of him.

Having discussed the possible cases of the contextually motivated intratextual divergences, I will now focus on the variation in the renderings of the occurrences of five Latin lemmata (23 occurrences) which might stem from the fact that some of the renditions employ “fresh” borrowings which for some translators might not have been the most obvious choices. The relevant items are presented in Table 7.

Table 7. Latin lemmata with divergent renderings into ME – choices motivated by the status of the borrowings.

Latin lemma	Romance ME lemma(ta)	non-Romance ME lemma(ta)
aequitas, aequitatis (2)	equitē [2 EV, 2 LV]	ēvennesse [2 MEGPP L and D, 1 RRP], ēvenhēde [1 RRP]
judex, iudicis (2)	jūḡe [2 MEGPP L, 2 RRP, 2 LV, 1 MEGPP D]	dēmere [1 EV], dōmes-man [1 MEGPP D, 1 EV]
iudicium, iudici(i) (15)	jūḡement [MEGPP L]	dōm [MEGPP D, RRP, EV, LV]
regnum, regni (3)	rēaume [3 LV, 2 EV], regne [1 EV]	kingdōm [3 MEGPP L and D, 3 RRP]
usura, usurae (1)	ūsūre [MEGPP D, EV, LV]	oker [RRP, MEGPP L]

As indicated above, the feature that the Romance-derived ME lemmata presented here have in common is their status in the English language at the time. Their presence in some of the renditions testifies to their being already well established in the lexicon but the preference accorded to native items by other translators indicates that they, still, *were not* the most immediate choices for them and thus the preference for the well-known native items. This is instantly apparent when one looks at the following oppositions: *jūġe* “judge” – *dēmere* “deemer” / *dōmes-man* “doomsman”, *jūġement* “judgment” – *dōm* “doom”, or *rēaume* “realm” / *regne* “regnee” – *kingdōm* “kingdom”. A less obvious case might be the one represented by the competition between *ūsūre* “usure”²² and *oker* “ocker”²³ but the lack of transparency from the present-day perspective stems only from the fact that the latter word is no longer used in the English language, the last attestation provided in the OED coming from the middle of the 17th century (1651). As regards the *equitē* “equity” – *ēvennesse* “evenness” / *ēvenhēde* “evenhead” opposition, the situation is slightly more complex but only as far as the native lemmata are concerned. The word *equitē* was a fresh borrowing at the time, the two dictionaries employed in the study concurring in dating it to the middle of the 14th century,²⁴ and thus, most probably, was not opted for in the translations dated to the first half of the century. However, it is interesting to notice that the two items employed in its place in these renditions were also recent coinages in the language, presumed by the MED to be first attested in MEGPP. Yet, the fact could not inhibit their appearance in the translations, as both their morphological structure and the meaning carried by the root were transparent to the English speakers.

²² According to the MED, the first dated attestation of this word is supposed to be around the year 1387, whereas, as evidenced by the data presented above, it was already in use in the first half of the century since it is present in MEGPP. The OED, on the other hand, dates the first recorded use of the word to 1325.

²³ According to the information provided by the OED and the MED, the first dated use of the word can be traced back to the early 13th-century monastic rule for anchoresses known as *Ancrene Wisse* / *Ancrene Riwe*.

²⁴ Interestingly, the word is first attested in the poems by William of Shoreham which are bound together with the London copy of MEGPP. For this reason, Shoreham was for a long time wrongly credited with being the translator of the Psalter, see e.g. Moulton (1878, 15) and Heaton (1913, 230–231).

5. Conclusions

As established in the course of the study presented above, the percentage participation of borrowings from Romance languages among the terms related to law and order attested in the four ME Psalters is strikingly high. They constitute approximately 50% of the analyzed data when the data from RRP are excluded. Their abundance in the area of the legal terms cannot be due to chance as the percentage participation of Romance loanwords among all the nouns in these texts is twice lower. Therefore, the findings corroborate the idea which led to the investigation presented in the body of the paper. The very nature of the ME legal lexicon exerted influence upon the shape of the terminology related to law and order also in everyday circulation, leading to their higher percentage participation in this area of vocabulary.²⁵

Moreover, the type of borrowings attested in the texts and the fact that they were chosen over items of longer history in the language jointly testify to their being not only well incorporated into the lexicon but also suggests that these were the terms that the translators found most suitable and natural choices in the given contexts. Bearing in mind that the people responsible for the renditions took pains to convey the Latin text faithfully but addressed their works at those not conversant in Latin, it seems reasonable to assume that they considered the lexical choices they made as best expressing the given concepts. That such an assumption was possible testifies to the intensity of interlinguistic contact. As phrased by Rothwell, the borrowings from French, especially of the type discussed here, “show the thorough blending of two cultures, a blending that took generations to achieve and, even then, was far from uniform over the whole range of the lexis” (1979, 294).

Nor was it uniform geographically, as argued in Rothwell (1983). This may be a way of accounting for fewer occurrences of items with Romance etymology in RRP – the only northern translation among those analyzed here – since “distance from the centre of government and culture (using that phrase in its broadest sense) must also have been a determining factor in the diffusion of French and Latin at all periods” (Rothwell 1983, 258). Thus the two languages, being used predominantly by those “for whom they constituted a professional qualification, not a vernacular” (Rothwell 1983, 259), were

²⁵ As was suggested to me, the findings presented in the present study would benefit from being juxtaposed with the data obtained from contemporaneous legal texts, where, however, the concentration of borrowed French terminology is bound to be much higher.

employed primarily in the places where the governmental business was conducted and the loanwords adopted from them spread initially to the local varieties of English, gaining wider acceptance as the time passed on.

Works cited

- Black, Robert Ray, and Raymond C. St-Jacques, eds. 2012. *The Middle English Glossed Prose Psalter*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Bobrick, Benson. 2001. *The Making of the English Bible*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Bramley, Henry Ramsden, ed. 1884. *The Psalter, or Psalms of David and Certain Canticles with a Translation and Exposition in English by Richard Rolle of Hampole. Edited from Manuscripts*. Oxford: Clarendon Press.
- Brand, Paul. 2000. "The Languages of the Law in Later Medieval England". In *Multilingualism in Later Medieval Britain*, edited by David A. Trotter, 63–76. Woodbridge and Rochester: D. S. Brewer.
- Brand, Paul. 2010. "The Language of the English Legal Profession: the Emergence of a Distinctive Legal Lexicon in Insular French". In *The Anglo-Norman Language and Its Contexts*, edited by Richard Ingham, 94–101. Woodbridge and Rochester: York Medieval Press.
- Bruce, Frederick Fyvie. 1984. "John Wycliffe and the English Bible". *Churchman* 98(4). Accessed March 08, 2015. <http://www.churchsociety.org/churchman/articles.asp?fvol=98&fyear=&fauthor=Bruce&ftitle=>.
- Bülbring, Karl Daniel, ed. 1891. *The Earliest Complete English Prose Psalter together with Eleven Canticles and a Translation of the Athanasian Creed. Edited from the Only Two MSS. in the Libraries of the British Museum and of the Trinity College, Dublin with Preface, Introduction, Notes and Glossary*. London: Kegan Paul, Trench, Trübner and Co.
- Charzyńska-Wójcik, Magdalena. 2013. *Text and Context in Jerome's Psalters: Prose Translations into Old, Middle and Early Modern English*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Charzyńska-Wójcik, Magdalena. (in prep.). *Behind the Glosses of the Middle English Glossed Prose Psalter*.

- Condit, Blackford. 1882. *The History of the English Bible Extending from the Earliest Saxon Translations to the Present Anglo-American Revision; with Special Reference to the Protestant Religion and the English Language*. New York and Chicago: A.S. Barnes and Company.
- Cunyus, John G. 2009. *The Audacity of Prayer: A Fresh Translation of the Book of Psalms (Latin-English Edition)*. Glen Rose: Searchlight Press.
- Everett, Dorothy. 1922. "The Middle English Prose Psalter of Richard Rolle of Hampole". *The Modern Language Review* 17:217–227.
- Forshall, Josiah, and Frederic Madden, eds. 1850. *The Holy Bible, Containing the Old and New Testaments, with the Apocryphal Books, in the Earliest English Versions Made from the Latin Vulgate by John Wycliffe and His Followers*. Oxford: University Press.
- Hanna, Ralph. 2003. "English Biblical Texts before Lollardy and Their Fate". In *Lollards and Their Influence in Late Medieval England*, edited by Fiona Somerset, Jill C. Havens, and Derrick Gustave Pitard, 141–153. Woodbridge: Boydell Press.
- Hargreaves, Henry. 1965. "From Bede to Wyclif: Medieval English Bible Translations". *Bulletin of the John Rylands Library* 48:118–140.
- Hargreaves, Henry. 1969. "The Wycliffite's Versions". In *The Cambridge History of the Bible. Volume 2: The West from the Fathers to the Reformation*, edited by Geoffrey William Hugo Lampe, 387–415. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heaton, William James. 1913. *Our Own English Bible. Its Translators and Their Work. The Manuscript Period*. 3rd edition. London: Francis Griffiths.
- Jerome [Eusebius Sophronius Hieronymus]. 395. *De optimo genere interpretandi – A Letter to the Senator Pammachius*. Accessed July 18, 2015. <http://www.newadvent.org/fathers/3001057.htm>.
- Kibbee, Douglas A. 1991. *For to Speke Frenche Trewely. The French Language in England, 1000–1600: Its Status, Description and Instruction*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Lambert, Malcolm David. 2002. *Medieval Heresy: Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lis, Kinga. 2014. "The Latinity of the Wycliffite Psalters". In *Language Change: Faces and Facets*, edited by Magdalena Charzyńska-Wójcik, Jerzy Wójcik, and Anna Bloch-Rozmej, 129–171. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lis, Kinga. 2016. "The Etymology of Nouns in Middle English Prose Psalter Renditions". PhD diss., John Paul II Catholic University of Lublin.

- Middle English Dictionary*. 1952–2001. Edited by Hans Kurath, Sherman McAllister Kuhn, John Reidy, Robert E. Lewis et al. Ann Arbor: University of Michigan Press. Accessed March 08, 2016. <http://quod.lib.umich.edu/m/med/>.
- Moulton, William Fiddian. 1878. *The History of the English Bible*. London, Paris and New York: Cassell Petter and Galpin.
- Norton, David. 2000. *A History of the English Bible as Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ormrod, W. Mark. 2009. "The Language of Complaint: Multilingualism and Petitioning in Later Medieval England". In *Language and Culture in Medieval Britain: The French of England, c.1100–c.1500*, edited by Jocelyn Wogan-Browne, Carolyn Collette, Maryanne Kowaleski, Linne Mooney, Ad Putter, and David Trotter, 31–43. Woodbridge and Rochester: York Medieval Press.
- Oxford English Dictionary*. 2nd edition. 1989. Edited by John Simpson and Edmund Weiner. Oxford: Clarendon Press.
- Paues, Anna Carolina. 1902. *A Fourteenth Century English Biblical Version Consisting of a Prologue and Parts of the New Testament Edited from the Manuscripts together with Some Introductory Chapters on Middle English Biblical Versions (Prose-Translations)*. Cambridge: University Press.
- Peikola, Matti. 2003. "The Wycliffite Bible and 'Central Midland Standard': Assessing the Manuscript Evidence". *Nordic Journal of English Studies* 2:29–51.
- Pollock, Frederick, and Frederic W. Maitland. 1905. *The History of English Law*. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothwell, William. 1979. "Anglo-French Lexical Contacts, Old and New". *The Modern Language Review* 74:287–296.
- Rothwell, William. 1983. "Language and Government in Medieval England". *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 93:258–270.
- Samuels, Michael Louis. 1963[1989]. "Some Applications of Middle English Dialectology". *English Studies* 44:81–94. [Re-issued in Laing, Margaret, ed. 1989. *Middle English Dialectology: Essays on Some Principles and Problems*. Aberdeen: Aberdeen University Press. 64–80.]
- Slater, John Rothwell. 1911. "English Versions before 1611". *The Biblical World* 37:232–239.
- Smith, Jeremy J. 2012. "Language of the Manuscripts". In *The Middle English Glosed Prose Psalter*, edited by Robert Ray Black, and Raymond C. St-Jacques, Part 1, xxxiv–xxxix. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

- St-Jacques, Raymond C. 1989. "Middle English Glossed Prose Psalter and Its French Source". In *Medieval Translators and Their Craft*, edited by Jeanette Beer, 135–154. Kalamazoo: Medieval Institute Publications.
- Sutherland, Annie. 2015. *English Psalms in the Middle Ages, 1300–1450*. Oxford: Oxford University Press.
- Wells, John Edwin. 1916. *A Manual of the Writings in Middle English. 1050–1400*. London: Oxford University Press and New Haven: Yale University Press.
- Whitaker, William. *Words: Latin-to-English and English-to-Latin Dictionary*. Accessed March 08, 2016. <http://ablemedia.com/ctcweb/showcase/wordsonline.html>.
- Woodbine, George E. 1943. "The Language of English Law". *Speculum* 18:395–436.
- Zinn, Grover A. 1999. "Introduction". In *The place of the Psalms in the intellectual culture of the Middle Ages*, edited by Nancy van Deusen, xi–xv. Albany: State University of New York Press.

The Latinity of the Douay-Rheims Bible – A Case Study on Verbs from the Apocalypse¹

Piotr Tokarski

John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

The major objective of the paper is to determine whether the source text influences the lexical choices of the target text. This will be done on the basis of the examination of verbs used in two contemporaneous translations of the *Book of Revelation* into Early Modern English. The first text comes from the rendition of the Bible prepared in the French city of Reims and the town of Douai (The New Testament was first released in 1582, the Old Testament appeared in two volumes in 1609 and 1610), and the second one from the King James Bible (published in 1611). The latter was translated from the original languages of the scripture, which were Hebrew and Greek, while the main source text of the former was the Latin Vulgate. The results of my research, which covers more than 1500 pairs of verbs, show that the translators of the Douay-Rheims Bible tended to use verbs of Romance provenance more often than the authors of the King James Bible. Because the two translations were executed within a short span of time, this difference cannot be ascribed to language change, thus testifying to the influence of the source text upon the vocabulary of rendition.

Keywords: the Douay-Rheims Bible, the King James Bible, English translations of the Bible, the Book of Revelation, verbs

¹ I wish to thank Professor Magdalena Charzyńska-Wójcik for useful comments.

Abstrakt

Najważniejszym celem artykułu jest ustalenie czy tekst oryginalny wpływa na dobór słownictwa w jego tłumaczeniu. Będzie to sprawdzone na podstawie analizy czasowników użytych w dwóch angielskich tłumaczeniach *Apokalipsy św. Jana*, sporządzonych w okresie wczesnonowożytnym. Pierwszy tekst pochodzi z tłumaczenia Biblii przygotowanego we francuskich miastach Reims i Douai (Nowy Testament został wydany w 1582 roku, Stary ukazał się w dwóch tomach w 1609 i 1610), a drugie tłumaczenie jest częścią Biblii Króla Jakuba, wydanej w 1611 roku. Wersja Króla Jakuba tłumaczona była z oryginalnych języków Biblii, jakimi są hebrajski i grecki, podczas gdy głównym źródłem dla autorów Biblii Douay-Rheims była łacińska Wulgata. Wyniki mojego badania, które objęło ponad 1500 par czasowników ukazały, że tłumacze wersji Douay-Rheims mieli tendencję do wybierania czasowników pochodzenia romańskiego częściej niż autorzy Biblii Króla Jakuba. Ponieważ różnica wieku obu tłumaczeń nie jest duża, dobór słów nie może wynikać ze zmian językowych, ale oznacza, że tekst oryginalny wpłynął na tłumaczenie.

Słowa kluczowe: Biblia Douay-Rheims, Biblia Króla Jakuba, Przekłady Biblii na język angielski, Apokalipsa św. Jana, czasowniki

1. Introduction

The *Apocalypse*,² also called the *Book of Revelation* is the last book of the New Testament. It was originally written in Greek, most probably in the last quarter of the 1st century AD. Despite the fact that the Apocalypse “appears to be a collection of separate units composed by unknown authors” (*Encyclopedia Britannica Online*), the text itself provides an account that it was written by one person, “the servant” of Jesus, named John. However, the text does not mention that John – the purported author, and John the Apostle are the same person. The Apocalypse contains an extensive number of symbols, visions and allegories, especially in connection with future events (*Encyclopedia Britannica Online*). In this paper, I will examine verbs from the two English translations of the *Book of Revela-*

² It comes from the Greek word ἀποκαλύπτειν (*apokalyptein*), which means *to uncover, disclose* (Oxford English Dictionary).

tion. The analysed texts represent contemporaneous renditions of the Bible, which were executed in the Early Modern English period. The objective of this study is to determine whether the original text influences the lexical choices in its rendition.

2. The Source Texts

The Douay-Rheims Bible (henceforth DR(V)) was the work of a group of English Roman Catholics, who fled to France during the period of religious unrest in the 16th century (Daniell 2003, 358). Their New Testament appeared in 1582 in the city of Reims (then spelled Rheims), whereas the Old Testament was released in two volumes in 1609/10 (Campbell 2010, 30–31). The printing of the Old Testament took place in Douai (then spelled Douay). The choice of the Latin Vulgate (henceforth VLG) as the major source text for the translation contributed to the abundance of Latinisms, which were often difficult to understand (Greenslade 1963, 162). The Protestant versions of the English Bible that appeared at that time were translated from Hebrew and Greek, which were the original languages of the Bible. The King James Bible (henceforth KJ(V)) was one of such renditions. KJV was the effect of a conference convened by King James VI of Scotland and I of England, as he wanted to establish a certain degree of religious unity in his two kingdoms (Norton 2005, 5). Scholars who were responsible for translating the part of the New Testament which included the *Apocalypse* were affiliated at the University of Oxford (Campbell 2010, 53). The KJV was printed in 1611 by Robert Barker, who was the king's printer (Greenslade 1963, 166).

3. Methodology

The results of the investigation that are presented in this paper are a part of a more thorough analysis of verbs from the two renditions of the *Apocalypse*. Constructing the database that was necessary for conducting the research started by finding the English texts of the *Book of Revelation* that I wanted to analyse. Both versions come from the website *biblesofthepast.com*.³ The exemplified passages provided in Section 4 came from these

³ Unfortunately, the website is no longer available. It was very precious, due to the fact that unlike many similar sites, this one offered full texts of various English Bibles provided exactly

versions, and were taken from the first editions of the Rheims New Testament (1582) and KJV (1611). The corresponding verses from the two versions were juxtaposed, which made it possible to look at both translations of the *Apocalypse* at the same time. Such a presentation helped me fulfil my first task, which was finding all the verbs from the two texts: all passages were carefully scrutinised, to make sure that every verb was identified. I decided not to take into consideration forms of the verb *to be*, modals and auxiliaries because of their abundance and their predominantly grammatical rather than lexical functions. As a result, I composed pairs of corresponding items. In total, there are 1503 pairs,⁴ but they were divided into several different types.

The pairs that belong to the first type consist of verbs whose counterparts in the other text are also individual verbs. There are almost 1400 pairs of this type, so this group is the biggest one, but it can be further subdivided. The majority of pairs belonging to this type are made up of identical verbs, e.g. *have* – *have*, or *see* – *see*.⁵ However, pairs in which the two corresponding items are different were also found, like *adore* – *worship*, or *possess* – *have*. This group is the major focus of this paper, and it will be referred to as a group of heterogeneous pairs.⁶ In total, there are 239 pairs of this type, which in comparison to the total number of pairs, makes this group relatively small. It is, however, interesting enough to examine them thoroughly in this paper. Apart from the pairs that have already been mentioned, we also have verbs whose counterparts are verb phrases. The pair *reign* – *have kingdom* can be provided as an example. There are also some cases, in which the counterparts of verb phrases are e.g. noun phrases. The pair *they that sail* – *all the company in ships* may serve as an example. There are also verbs which for various reasons do not have counterparts at all.⁷

as they were originally written, e.g. with the original spelling retained. Despite the fact that the website was removed, the digitised versions of the original texts of the Bibles are still easily available on the Internet. The Rheims New Testament can be found at: <http://www.saintsbooks.net/books/The%20Douai-Rheims%20Bible%20-%20Original%20-%20New%20Testament.pdf>, whereas the KJV can be downloaded from: http://originalbibles.com/PDF_Downloads/KJV1611.pdf.

⁴ The data concerning the total number of pairs take into consideration each pair counted as many times as it occurs in the texts.

⁵ It often happened that in both versions I found the same verb, but in different forms, e.g. *saw* – *hath seen*. Such differences were not taken into consideration.

⁶ As opposed to the homogeneous pairs, like the exemplified *have* – *have*, or *see* – *see*.

⁷ Verse 2:3 might serve as an example:

a. (DRV) and *thou hast patience*, and *hast borne for my name*, and *hast not fainted*.

b. (KJV) And *hast borne*, and *hast patience*, and *for my Names sake **hast laboured***, and *hast not fainted*.

In the next step, the etymology of all the relevant items was checked in the *Oxford English Dictionary*. It turned out that the analysed verbs are of the following provenance: English, i.e. native, Latin, French of various kinds (e.g. Old French, Norman-French, or Anglo-French) and Old Norse. Very few verbs are of Germanic origin other than English, or Old Norse, like Middle Low German, or Middle Dutch. Due to the fact that French is one of the descendants of Latin, in this paper, verbs of French or Latin origin are commonly treated as items of Romance provenance. As a result of determining the etymology, it was possible to conduct some statistics, and the most relevant ones for this paper will be presented in Section 4. I also looked into the source texts of the two English versions of the Apocalypse. It helped me check how the original texts influenced the renditions. The version of the VLG comes from the website <http://www.sacredbible.org/vulgate1914/version.htm>.

4. The Study

4.1 Verbs in the Book of Revelation of the Douay-Rheims and King James Bible

Before a closer look is taken at heterogeneous pairs of individual verbs, it is reasonable to first consider the statistical data which relate to all the analysed items. The percentages of verbs which are of different provenance and occur both in the *Book of Revelation* of the DRV and KJV are presented in Tables 1 and 2 below respectively.

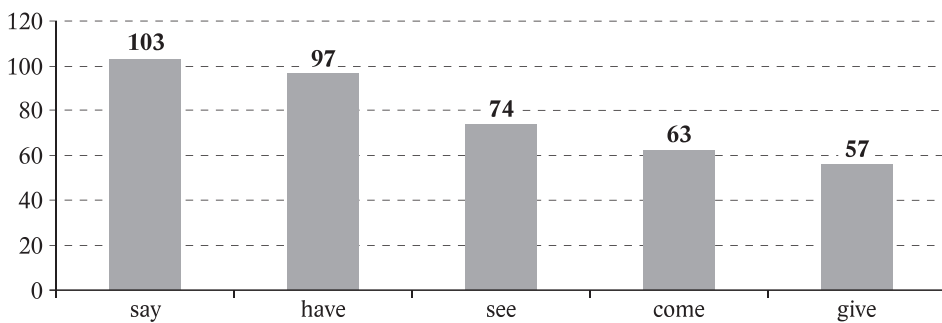
Table 1. The percentages of verbs in the DRV.

Origin	Tokens	Lemmata
English (native)	76%	51%
Romance	21%	44%
Other	3%	5%

Table 2. The percentages of verbs in the KJV.

Origin	Tokens	Lemmata
English (native)	77%	54%
Romance	19%	41%
Other	4%	5%

The data presented in the columns entitled *tokens* take into consideration all the verbs and all their individual occurrences in the two analysed versions of the *Apocalypse*. The columns named *lemmata* also concern each verb, but this time they are counted only once, regardless of the actual number of occurrences. It is visible that the differences in the etymological distribution of verbs in the two translations are not huge, but verbs of native English origin in the KJ version of the *Apocalypse* slightly outnumber native items in the DR version of the same book. In turn, the DR version of the *Book of Revelation* has slightly more verbs of Romance provenance than the other text. However, these differences do not appear very significant. Bearing in mind the fact that two contemporaneous renditions of the same book of the Holy Scripture were analysed, such results should be expected. What also transpires from these tables is a huge gap between verbs of native provenance, and those which are of Romance and other origin, especially if we consider the *tokens* columns. The frequency data given in Charts 1 and 2 provide a more detailed account of the occurrences of the analysed items.

Chart 1. Five most frequent verbs in the *Book of Revelation* of the DRV.

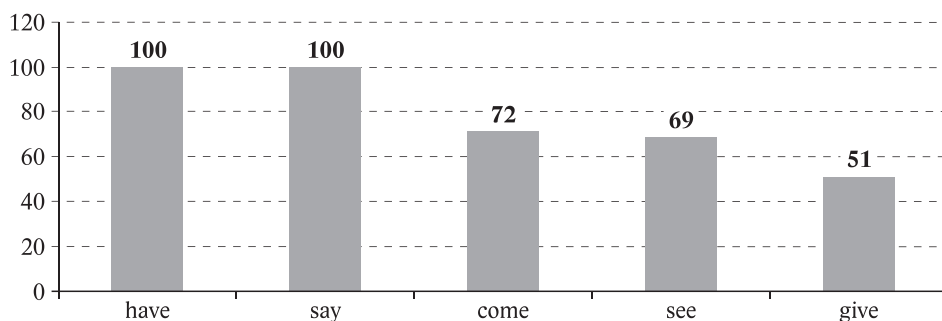

Chart 2. Five most frequent verbs in the *Book of Revelation* of the KJV.

Not surprisingly, in both translations the five most frequent verbs coincide. All the verbs presented in the charts above are of native origin. In both translations the first most common verb of provenance other than English takes up the twelfth place.⁸ Interestingly, both relevant verbs appear 24 times. The only difference is that in the DRV, the verb is *adore*, which is of Romance origin, whereas in the KJV it is *cast*, which originated in Old Norse. This verb comes second on the list of items of non-native provenance in the DRV. Charts 3 and 4 below present five most frequent verbs of non-native provenance that occur in the analysed versions of the Apocalypse.

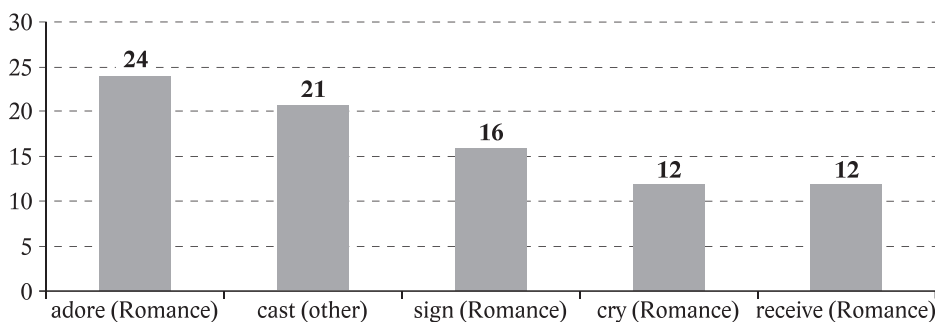

Chart 3. Five most frequent verbs of provenances other than native in the *Book of Revelation* of the DRV.

⁸ The list of eleven most frequent verbs in the *Book of Revelation* of the DRV is the following: say (103), have (97), see (74), come (63), give (57), make (50), hear (46), sit (36), write (30), open (27), do (25). In the KJV, the list is fairly similar: have (100), say (100), come (72), see (69), give (51), hear (46), sit (35), write (31), make (30), open (26), fall (25).

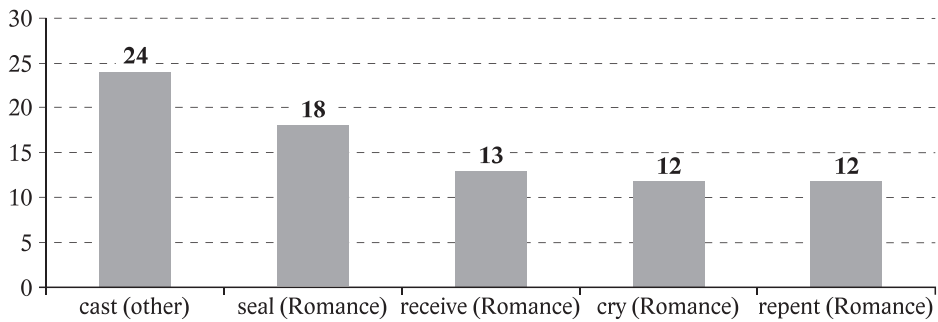

Chart 4. Five most frequent verbs of provenances other than native in the *Book of Revelation* of the KJV.

What transpires from Chart 4 is that in the KJV, the verb *adore* is not present. Interestingly, this verb, although so frequent in the DR version, is impossible to find not only on the list of five most common verbs of non-native provenance in the *Book of Revelation* of the KJV, but also generally: on the list of all the verbs that appear in this rendition of the *Apocalypse*. The reasons behind this absence, which will be presented in Section 4.2. Charts 1 and 2 when compared with Charts 3 and 4, account for the huge gap between the percentages of verbs of native origin and the remaining verbs. The numbers of occurrences of the most common verbs whose provenance is other than English are much smaller than of most common verbs which originated in the Old English period.

4.2 Pairs of heterogeneous verbs

As was mentioned in Section 3, there are 239 pairs of individual verbs where the two elements of the pair do not coincide. Separate analyses focusing on these verbs were conducted and their results seem quite interesting. They are presented in Tables 3 and 4:

Table 3. Verbs in the *Book of Revelation* of the DRV which belong to the group of heterogeneous pairs.

Origin	Tokens	Lemmata	Tokens per pair
English (native)	45%	49%	41%
Romance	50%	43%	52%
Other	5%	8%	7%

Table 4. Verbs in the *Book of Revelation* of the KJV which belong to the group of heterogeneous pairs.

Origin	Tokens	Lemmata	Tokens per pair
English (native)	55%	53%	51%
Romance	36%	38%	42%
Other	9%	9%	7%

In comparison to Tables 1 and 2, Tables 3 and 4 have one more column. The data that classify as *tokens per pair* concern each verb that belongs to the relevant group of pairs, but it is taken as many times as it occurs in different pairs. For example, the verb *proceed* in the DRV appears twice as the equivalent of the verb *go*, and twice as the equivalent of the verb *issue*. In effect, *proceed* is counted four times in the *tokens*, once in *lemmata*, and twice in *tokens per pair*, because it is found in two different pairs. What clearly transpires from the presented data is the fact that the results differ significantly from the ones presented in Tables 1 and 2. The data shown in Table 3 indicate that in the DRV verbs of Romance origin are used more often than those which are natively English. However, in the *lemmata* column, there is a visible difference in favour of verbs of native origin. It could be said that in the analysed group of pairs, there are more verbs of native origin, but verbs of Romance origin occur more often. When it comes to the data presented in Table 4, it might be concluded that in each column there is a visible difference in favour of native English verbs. It tells us that the differences in the etymological distribution between the two analysed translations are surprisingly huge, especially if we contrast them with the data presented in Tables 1 and 2. It might suggest that the translators of the DRV could be influenced by the Latin text of the Vulgate. Example (1) presents instances of two pairs of corresponding English verbs, together with their Latin equivalents from the VLG:

(1)

13:12

- a. (DRV) And al the povver of the former beast he did in his sight: and he made the earth and the inhabitants therein, to **adore** the first beast, vvwhose vvound of death **was cured**.
- b. (KJV) And he exerciseth all the power of the first beast before him, and causeth the earth and them which dwell therein, to **worship** the first beast, whose deadly wound **was healed**.

c. (VLG) Et potestatem prioris bestiae omnem faciebat in conspectu eius: et fecit terram, et habitantes in ea, **adorare** bestiam primam, cuius **curata est** plaga mortis.

In example (1), the DRV has the verb *adore*, whereas its equivalent in the KJV is *worship*. This heterogeneous pair is the most frequent, and it occurs 24 times in total. The remaining contexts are: 3:9, 4:10, 5:14, 7:11, 9:20, 11:1, 11:16, 13:4 (x2), 13:8, 13:15, 14:7, 14:9, 14:11, 15:4, 16:2, 19:4, 19:10 (x2), 19:20, 20:4, 22:8, 22:9. The verb *worship* is of native provenance and appears only in the KJ version of the Apocalypse, instead of *adore*, which is of Romance origin and which appears only in the *Book of Revelation* of the DRV. In the same passage, we have the pair *cure* – *heal*, which occurs 3 times in total. The two remaining contexts are: 13:3, 22:2. Again, the verb *cure* is of Romance origin, whereas *heal* is of native provenance. Three more examples of pairs in which the DR items are of Romance origin, and their equivalents are natively English, are shown below.

(2)

10:1

a. (DRV) And I savv an other Angel, strong, **descending** from heauen, clothed vvith a cloude, and a raine-bovv on his head, and his face vvas as the sunne, and his feete as a piller of fire.

b. (KJV) And I saw another mighty Angel **come down** from heauen, clothed with a cloud, and a rainebow was vpon his head, and his face was as it were the Sunne, and his feet as pillars of fire.

c. (VLG) Et vidi alium Angelum fortem **descendentem** de caelo amictum nube, et iris in capite eius, et facies eius erat ut sol, et pedes eius tamquam columnæ ignis:

(3)

10:9

a. (DRV) And I vvent to the Angel, saying vnto him, that he should giue me the booke. And he said to me, Take the booke, and **deuoure** it: and it shal make thy belly to be bitter, but in thy mouth it shal be svveete as it vvere honie.

b. (KJV) And I went vnto the Angel, and said vnto him, Giue me the little booke. And he sayd vnto me, Take it, and **eat it vp**, and it shall make thy belly bitter, but it shall bee in thy mouth sweete as hony.

c. (VLG) Et abii ad angelum, dicens ei, ut daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, et **devora** illum: et faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tamquam mel.

(4)

21:23

- a. (DRV) And the citee needeth not sunne nor moone, to shine in it. for the glorie of God **hath illuminated** it, and the Lambe is the lampe thereof.
- b. (KJV) And the citee had no need of the Sunne, neither of the Moone to shine in it: for the glory of God **did lighten** it, and the Lambe is the light thereof.
- c. (VLG) Et civitas non eget sole, neque luna ut luceant in ea. nam claritas Dei **illuminavit** eam, et lucerna eius est Agnus.

The pair presented in example (2) *descend – come down* appears five times in total. The remaining contexts are 3:12, 12:12, 20:1, 21:2. The pair *devour – eat* from example (3) occurs three times. The two remaining occurrences are found twice in the same verse 10:10, very close to the exemplified passage. Finally, the pair from example (4) appears twice in the whole *Apocalypse*. The remaining context is to be found in 18:1. As just shown, all the exemplified verbs from the DR version of the *Book of Revelation* derive from the Latin verbs which appear in the passages from the VLG and correspond to the relevant English items. It might suggest that the authors of the DRV were indeed influenced by the content of the Latin text and decided to translate the Latin terms using words which originated from these particular Latin items.

However, there are also some instances in which the KJ version of the Book of Revelation has a verb that is of Romance provenance but its DR equivalent is of native origin. Such case is presented in example (5):

(5)

11:12

- a. (DRV) And they heard a loud voice from heauen saying to them, **Come vp** hither. And they **vvent vp** into heauen in a cloude: and their enemies savv them.
- b. (KJV) And they heard a great voyce from heauen, saying vnto them, **Come vp** hither. And they **ascended vp** to heauen in a cloud, and their enemies beheld them.
- c. (VLG) Et audierunt vocem magnam de cælo, dicentem eis: **Ascendite** huc. Et **ascenderunt** in cælum in nube: et viderunt illos inimici eorum.

(5) offers an example of the only occurrence of a pair *go up – ascend*.⁹ As shown, the authors of the DRV decided to write *went vp* here, despite the fact that they had *ascenderunt* in the VLG. The anglicised form of this Latin verb is provided in the corresponding passage of the KJV. There is also one homogeneous pair here, namely *come – come*. In the corresponding Latin verse, there are two different forms of the same verb in the two places, whereas both English translations have two different items for conveying the meaning of the repeated Latin verb. The choice of two different verbs by the English translators of both versions of the Bible was probably made in order to avoid repetition, but the major objective for providing this set of corresponding verses was to show that the authors of the DRV did not always decide to choose the verb that derives from the item appearing in the source Latin passage. There are some more examples of the same type, but the numbers of occurrences are small.

Apart from examples in which two corresponding English verbs are of different origins, there are also heterogeneous pairs whose items derive from the same group of languages. Example (6) illustrates a case in which the two synonymous English verbs are of Romance provenance:

(6)

7:6

- a. (DRV) Of the tribe of Aser, twelue thousand **signed**. Of the tribe of Nephthali, twelue thousand **signed**. Of the tribe of Manasses, twelue thousand **signed**.
- b. (KJV) Of the tribe of Aser **were sealed** twelue thousand. Of the tribe of Nephthali **were sealed** twelue thousand. Of the tribe of Manasses **were sealed** twelue thousand.
- c. (VLG) Ex tribu Aser duodecim millia **signati**: Ex tribu Nephthali duodecim millia **signati**: Ex tribu Manasse duodecim millia **signati**:

The set *sign – seal* is the second most common heterogeneous pair, and appears 16 times in total. The remaining contexts are shown in 7:3, 7:4 (x2), 7:5 (x3), 7:7 (x3), 7:8 (x3), 10:4. This group of corresponding verses illustrates that two different items of the same origin may correspond to each other, but, more importantly, it also presents another instance in which the authors of the DRV could be influenced by the content of

⁹ There is also one instance of a pair *ascend – go up* in the *Apocalypse*. It occurs in 20:8/9, i.e. in the DRV it is in verse 8, in the KJV in verse 9. In the VLG, the corresponding verb is *ascendere* and occurs in verse 8. It is another case of the type exemplified in (1)-(4).

the Latin text. The verb *sign* that they decided to use comes from the Latin verb *signare*, whose form is presented three times in the passage under scrutiny.

5. Conclusion

As was mentioned in Section 1, the major objective of this paper was to determine whether the source text influences the lexical choices in its rendition. The results of this investigation show that the analysed English rendition based on the Latin source has more items of Romance origin than the text which was translated from Greek. Although the statistical data concerning all the verbs do not hint precisely at the apparent Latinity of the DRV, the figures that relate only to the verbs which belong to the group of heterogeneous pairs indicate that the Latinity of the analysed Catholic translation can be justified. The verbs which originated in Latin are more frequent in the *Apocalypse* in the DRV than in the KJV. The examples of corresponding passages presented in Section 4 suggest that the authors of the DRV could be inspired by the VLG, but as was also shown, the KJV also has verbs of Romance provenance whose DR equivalents are natively English. However, the number of such instances is relatively small, so all in all, it might be concluded that the translators of the DRV could be suggested by the content of the VLG. This issue is still investigated and some further analysis needs to be conducted in order to verify the validity of this claim and to see in what other aspects the DRV resembles the VLG.

Works cited

- Campbell, Gordon. 2010. *Bible. The Story of the King James Version*. Oxford: Oxford University Press.
- Daniell, David. 2003. *The Bible in English. Its History and Influence*. New Haven and London: Yale University Press.
- Douay-Rheims Bible*. 1582. *The New Testament of Iesvs Christ, translated faithfully into English, out of the authentical Latin....* Rhemes: Iohn Fogny. Accessed October 12, 2014, <http://biblesofthepast.com>.
- Encyclopedia Britannica Online*. s.v. "Revelation to John". Accessed August 3, 2016, <https://www.britannica.com/topic/Revelation-to-John>.

- Greenslade, Stanley Lawrence. 1963. "English versions of the Bible A.D. 1526–1611". In *Cambridge History of the Bible. Volume 3: The West from the Reformation to the Present Day*, edited by Stanley L. Greenslade, 141–174. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hetzenauer, Michael. 1914. *Biblia Sacra Vulgatæ Editionis Sixti V Pont. Max. Iussu Recognita et Clementis VIII Auctoritate Edita*. Regensburg and Rome: Friderici Pustet and Co. Accessed December 5, 2014, <http://www.sacredbible.org/vulgate1914/version.htm>
- King James Bible*. 1611. *The Holy Bible Conteyning the Old Testament and the New: Newly translated out of the Originall tongues....* London: Robert Barker. Accessed October 12, 2014, <http://biblesofthepast.com>.
- Norton, David. 2005. *A Textual History of the King James Bible*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simpson, John and Edmund Weiner, eds. 1989. *Oxford English Dictionary. Second Edition*. Oxford: Clarendon Press.

Reviews

Recenzje

Ewa Kowal i Robert Kusek (red.), 2016. *Powieść irlandzka w XXI wieku: Szkice*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Str. 192.

Krzysztof Fordoński

Powieść irlandzka w XXI wieku to monografia zbiorowa składająca się ze zwięzłego wstępu pióra obojga redaktorów oraz jedenastu szkiców, z których każdy omawia jedną wybraną powieść współczesnego pisarza irlandzkiego. W prezentowanym wyborze znalazły się utwory Johna McGaherna, Williama Trevora, Johna Banville'a, Patricka McCabe'a, Anne Enright, Sebastiana Barry'ego, Alana Monaghana, Emmy Donoghue, Eimear McBride, Colma Toibina i Edny O'Brien. Redaktorzy i autorzy postawili sobie za cel zaprezentowanie swego rodzaju panoramy powieści irlandzkiej początku naszego stulecia. Zastrzegają się jednak, że ich celem nie było stworzenie wyczerpującej monografii (wobec dość szkicowo wprawdzie zaznaczonego we wstępie bogactwa dostępnego materiału jest to zadanie niewykonalne a przynajmniej niezwykle trudne), która dawałaby pełen ogłęd sytuacji, a raczej zbioru szkiców i cel ten udało im się z powodzeniem zrealizować. Książka wyróżnia się przemyślaną strukturą, widoczną zarówno w jej układzie jak i w poszczególnych rozdziałach. Wyraźnie widać, że jest to spójna całość, mimo tego że jest to dzieło wielu autorów. Lektura przywodzi na myśl wydaną blisko dwadzieścia lat temu książkę *Współczesna powieść brytyjska* (Kraków: Universitas 1997), z którą łączy ją osoba jednej z autorek oraz ośrodek naukowy, w którym powstała.

Każdy z rozdziałów poświęcony jest jednej wybranej powieści, w opinii autorów szczególnie wartościowej lub charakterystycznej dla omawianego powieściopisarza. Autorzy rozdziałów wyraźnie mają świadomość, że w wielu przypadkach przybliżają

polskim czytelnikom postaci pisarzy słabo obecnych na polskim rynku wydawniczym. Większość omawianych powieści nie doczekała się jak dotąd polskiej edycji, kilku jedynie twórców zaistniało na polskim rynku wydawniczym, każdy rozdział obejmuje zatem omówienie biografii i twórczości autora wybranej powieści. W niektórych przypadkach szczegółowość takiego omówienia jest jednak przesadna (takie wrażenie sprawiają np. pracowicie wymienione nominacje i nagrody literackie Toibina na str. 152), jednak wobec relatywnego braku polskojęzycznych opracowań współczesnej prozy irlandzkiej, sama ich obecność godna jest pochwały.

Autorzy przedstawiają treść omawianych powieści (w sytuacji kiedy te są w większości niedostępne w języku polskim, a recenzowane tu opracowanie adresowane jest do polskiego czytelnika, jest to konieczność), a następnie dokonują ich szczegółowej analizy. Czytelnik zaznajomiony zostaje również z aktualnym stanem refleksji krytyczno-literackiej na ich temat. Rozmiary tej ostatniej części różnią się znacznie w poszczególnych rozdziałach, jest to jednak skutek uboczny wyjątkowej aktualności prezentowanego materiału literackiego – najnowsza omawiana książka ukazała się w roku 2015, dwie kolejne w roku 2014 – trudno zatem wciąć o liczne dotyczące ich opracowania krytyczno-literackie. Z oczywistych przyczyn części rozdziałów poświęcone biografiom i dorobkowi omawianych autorów znacząco różnią się między sobą rozmiarami. *Powieść irlandzka w XXI wieku* omawia jednak zarówno dzieła pisarzy o ogromnym dorobku jak Trevor czy O'Brien, jak i debiutantów jak McBride.

Dostrzec można pewne różnice pomiędzy poszczególnymi autorami w podejściu do analizowanych powieści. Bardziej doświadczeni badacze jak prof. Stamirowska skłonni są raczej pozwolić sobie na bardziej swobodne i indywidualne analizy, skupiając się na samym tekście powieści, młodszy badacze wolą wspierać się w swych omówieniach opiniami autorytetów. Co jednak dla oceny całości zasadnicze – w każdym rozdziale czytelnik może liczyć na wnikliwą i pełną analizę omawianej powieści. Analizy te są klarowne i jasno prezentują wybory i poglądy autorów, z którymi czytelnik wprawdzie nie zawsze musi się zgadzać (jest tak np. w przypadku powieści Trevora *The Story of Lucy Gault*, którą uważam za zdecydowanie słabszą w dorobku tego pisarza), jednak zwykle przyjmuje zaprezentowaną w poszczególnych rozdziałach argumentację.

Docenić należy odpowiedni dobór tonu krytycznej narracji do wybranych tekstów; różnorodność postaw badawczych i zainteresowań poszczególnych autorów sprawia zaś, że recenzowana książka staje się jeszcze ciekawsza. Rozdziały poświęcone poetyckim, pełnym niedopowiedzeń i niejasności powieściom Trevora i Banville'a pióra Katarzyny Szczepanik i Bożeny Kucały wyraźnie odróżniają się stylistycznie od omówień powieści

„problemowych”. Przede wszystkim chodzi tu o dotyczące molestowania dzieci powieści *Winterwood McCabe’a* i *Tajny dziennik Barry’ego* omawiane przez Karolinę Kolendę i Beatę Piątek.

Na szczególną pochwałę zasługują rozdziały, których autorzy zdecydowali się na odważniejsze wyjście poza omówienie i analizę wybranego tekstu, i umieszczenie go w bardziej rozbudowanym kontekście teoretyczno-literackim czy historycznym. Chciałbym tu zwłaszcza wymienić poświęcone powieściom Toibina i Donoghue rozdziały autorstwa redaktorów tomu Roberta Kuska i Ewy Kowal. Ambitnie do swego zadania podeszła również Karolina Kolenda, jednak uzyskany w rozdziale poświęconym powieści *Winterwood McCabe’a* efekt nie jest równie udany.

Nie jest zadaniem recenzenta wskazywać autorom i redaktorom, jak powinni konstruować swoją pracę. Sami zresztą przyznają się we wstępie do „opuszczenia” długiej listy ważnych współczesnych powieści irlandzkich, których omówienia również mogłyby się znaleźć w ich tomie. Lektura całości pozostawia jednak nieodparte wrażenie, iż współczesna literatura irlandzka wyróżnia się upodobaniem do tematów najbardziej ponurych, mrocznych i smutnych. Zakończenia żadnej z jedenastu omawianych powieści nie da się nijak określić *happy endem* bez długiej listy zastrzeżeń, chyba że za takowe szczęśliwe zakończenie uznać można śmierć na skutek zawału, który oszczędza bohaterowi powrotu na wygnanie, czy wyrwanie się z rąk psychopaty po zaledwie kilku latach uwięzienia. Śmierć wydaje się być jedyną dostępną ucieczką przed trapiącymi bohaterów traumami, czy to śmierć własna np. ze starości (Trevor, Banville) ale także samobójcza (McBride) czy śmierć zadawana innym (McCabe, O’Brien).

Irlandia słynie z kpiarzy, a w tak mrocznym towarzystwie stanowczo zabrakło przynajmniej twórczości Roddy’ego Doyle’a. Pośród twórców ponurych, poważnych, ambitnych i skłonnych do literackich i językowych eksperymentów dla równowagi mogłoby się znaleźć miejsce dla Maeve Binchy, która przybliżyła realia Irlandii przełomu XX i XXI wieku mniej wyrobionym literacko czytelnikom, docierając, co ważne, również do Polski. Uwagę zwraca też heteronormatywność wybranych tekstów, tym bardziej uderzająca, że wśród autorów jest co najmniej dwoje pisarzy LGBT, z ich dorobku wybrane zostały jednak powieści, które nie podejmują tej tematyki w jednoznaczny sposób (do pewnego stopnia wyjątkiem jest tu powieść Donaghue). Najbardziej chyba znana irlandzka powieść LGBT wydana po roku 2000, *At Swim, Two Boys* Jamiego O’Neilla pojawia się jedynie wymieniona we wstępie.

Powyższe uwagi nie umniejszają jednak wartości *Powieści irlandzkiej w XXI wieku*. Bez wątpienia to ważna i znacząca książka zarówno dla specjalistów od współczesnej

literatury, jak i dla czytelników szukających nowych powieści i nowych autorów. Miejmy nadzieję, że trafi również w ręce polskich wydawców i omawiane w niej powieści będą dostępne na polskim rynku.

David Attwell, 2015. *J.M Coetzee and the Life of Writing: Face to Face with Time*, Oxford: Oxford University Press, pp. 272.

Paweł Wojtas

“Why interview me?” (145) protests Coetzee in his private notebook. Whenever asked to comment on his own fictional works, Coetzee is on the defensive. His point is that writing is as revelatory to the writer as it is a product of their creative imagination. We do not just write, it is “writing [that] writes us” (as he observes in *Doubling the Point* 1992, 18). Writer as merely a conduit of creative processes must now renounce her interpretive authority over the work of art. If such reader-response slanted ontology of reading may score some points – many a strong textualist would endorse this authorly self-renunciation – it misses much about what the author’s intention may bring to the reading table. But to dismiss Coetzee as a sort of radical textualist is to overlook some insightful points on the tension between the writer’s life and writing that have haunted his fictional and autobiographical works. If indeed the written text feeds back to shape the writer, one may ask what kind of a writer emerges from this transformative encounter, and how does this transformation inform the writing process in its turn? Issues that Coetzee himself would remain alert to: “All autobiography is storytelling, all writing is autobiography” (391). In an attempt to spell out the tension between Coetzee’s life and fiction emerges the publication under review.

J.M Coetzee and the Life of Writing is not a biography of Coetzee as such. Nor is it a form of intellectual autobiography, like *Doubling the Point*, a seminal collection of essays and interviews with Coetzee edited by Attwell back in 1992. It is rather a critical

biography that attempts to read Coetzee's works and life together. Structurally, the book is divided into thirteen chapters, each placing Coetzee's published and unpublished works in a biographical context (e.g. motherhood, identity, exile, writing in Coetzee's life vis-à-vis selected works) supplemented by a chronology of Coetzee's life and a collection of family photographs and manuscript close-ups.

Attwell's lucid and unpretentious writing makes it an accessible read for the newcomer to Coetzee criticism. But the book is of immense value for the committed Coetzee reader as well, and particularly one that has not had the benefit of searching the Coetzee archive of the Harry Ransom Center at the University of Texas at Austin, which stores the handwritten drafts of his novels, interviews, audio-visual materials, and photo albums related to Coetzee's life. In fact, the book's rather short bibliography for a publication of this size owes it to the author's preoccupation with Coetzee papers. Attwell's book is centred on interrogating Coetzee's works in progress and the creative processes undergirding their often knotty and torturous evolution.

The Coetzee that emerges from the manuscripts is a painstaking rewriter of his works. Indeed, the reader is struck by how little remains in the published versions of the novels from their early drafts. Attwell's meticulous analysis of the manuscripts and notebooks as well as historical processes informing the reasons behind the revisions are of immense import to literary historians and theorists alike. It becomes evident from the manuscripts, for instance, that the much-debated issue of otherness of the characters' ethical encounters in *Waiting for the Barbarians* "is a function of editing, of late, tactical omissions: deletion is shown to be central to the process of invention" (124–5), or that Lucy from *Disgrace* was tactically underdeveloped as a character, to list a few.

Attwell takes pains to spell out contexts and processes behind the construction of characters. Coetzee is often caught agonising over plot and character construction. By charting the evolution of the protagonists in-the-making against the historical background of Coetzee's life, Attwell's *J.M. Coetzee and the Life of Writing* is more of a biography of Coetzee's characters and works rather than Coetzee per se (although it does provide a comprehensive biographical component as well).

When Coetzee asserts in *Doubling the Point* that "all writing is autobiography" the reader quickly learns he is not kidding. The Coetzee papers expose the extent of the writer's narrative self-reflection coded in his works. If it escapes nobody's attention that diverse iterations of Coetzee's name in his fiction and fictionalised autobiographical works (e.g. Coetzee, JC, John) refer to the man himself, Attwell elucidates Coetzee's more nuanced and encrypted narrative forms of self-staging. Seen in this light, some of Coetzee's

novels may be taken for “autobiographical historical fictions” (198). In so doing, Attwell stands by his original project of historicising Coetzee’s characters: an approach that might appear suspect for a more textually-inclined reader. But Attwell has a point: “But with this knowledge of the background, there is no turning back” (197). And it is at this juncture between fiction and biography that the reader finds Attwell at his most robust. For Coetzee’s staging of the “narrative self” (32) is never final: forever caught up between “self-masking” and “self-actualisation” (27), fiction and confession, autobiography and aesthetic detachment.

In places a rather cursory reading of selected works gives way to baroque overquoting (e.g. a section on *Life and Times of Michael K* in chapter 4), whereas the analysis of Coetzee’s latest works in the closing chapter hardly progresses beyond a mere plot synopsis (which, however, Attwell does not leave without a convincing disclaimer, putting it down to the manuscript being unavailable to the public). But this does not belittle the obvious merits of this publication. It is a substantial work of literary biography and criticism that compliments the extensive body of Coetzee studies and helps secure Attwell’s position as a leading Coetzee scholar.

Author's biodata

Anna Bielska, graduate in English Philology, she has got a PhD in linguistics (2014). She has been working as an academic at the University of Humanities and Economics in Łódź since 2008 and at the Warsaw School of Applied Linguistics since 2015. She has been translating general and specialized texts since 2013. Areas of academic interest: literature translations, specialized translations, audiovisual translations, interpreting, Shakespeare's plays and their translations. She is the author of many articles published in scientific and professional journals.

Iwona Drabik, PhD in applied linguistics, psychologist, Vice-Rector for Organizational Affairs and assistant professor at Warsaw School of Applied Linguistics. Upon graduation from English and German philology at the University of Warsaw, with a particular emphasis placed upon specialist translation and interpretation, she commenced to deliver workshops and lectures, the focus of which was on the field of linguistics understood in a broad sense. The vast repertoire of her research interests embraces linguistic culturology, terminography, specialist lexicography, translation studies, neuro- and psycholinguistics.

Krzysztof Fordoński, born in 1970, studied at Adam Mickiewicz University Poznan and University College Galway. He gained his MA in English Studies in 1994, and his PhD in 2002 at the Adam Mickiewicz University, Poznań, and DLitt at University of Warsaw in 2013. Assistant Professor at the Department of Applied Linguistics, University of Warsaw. His main fields of interest are English literature at the turn of the 19th and 20th century, literary translation, and history of England and Scotland. The author published monographs of the novelists William Wharton (2004) and E. M. Forster (2005), edited a collection of the English language translations of the poetry of Maciej Kazimierz Sarbiewski (2010) and anthologies of English literature, and wrote numerous scholarly articles. He is also an active literary and audiovisual translator, author of translations of over thirty books, both fiction and non-fiction.

Joanna Grzybowska graduated with an MA in English Studies from the John Paul II Catholic University of Lublin. She is currently a PhD student in the Department of the History of English and Translation Studies at the John Paul II Catholic University of Lublin. Her research interests include paleography, codicology, medieval biblical manuscripts, medieval punctuation, and the use of Latin scribal abbreviations in English translations of the Bible.

Małgorzata Hołda, affiliated at The Pontifical University of John Paul II in Cracow, received her PhD in British literature from Nicholas Copernicus University, Toruń. Her research interests include postmodernism, postmodern philosophy (Baudrillard, Derrida), literature and culture, hermeneutics with special reference to Paul Ricoeur and Hans-Georg Gadamer, British and American postmodern fiction, multiculturalism and transculturalism. She is the author of *Between Liberal Humanism and Postmodernist Fun: The Fiction of Malcolm Bradbury*; *Aporia of Time in Virginia Woolf's Mrs. Dalloway and "Kew Gardens" in the Light of Paul Ricoeur's Hermeneutics*; *Unreliable Stories, Vacillating Borders and Impossible Possibilities – An Attempt At a Deconstructive Reading of Graham Swift's Short Story "Seraglio"*, *Whose Body Is This? Playing with the Body Politics in Malcolm Bradbury's "Composition" and "Miniature Golf"*, and numerous articles on postmodern fiction, postmodern philosophy and ethical dilemma and the philosophical hermeneutics.

Ewa Kujawska-Lis is Head of the Department of English Philology at the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, specializes in Literary Studies and Translation Studies. Her research interests include: the English novel, in particular the works of Charles Dickens, Gilbert K. Chesterton, and Joseph Conrad, as well as theory and practice of literary translation.

Andrzej Lis-Kujawski holds a PhD in humanities; psychologist and therapist. Studied at the Adam Mickiewicz University in Poznań, obtained his PhD at the University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Graduated from the Professional School of Psychotherapy at the Warsaw School of Social Psychology (currently SWPS University of Social Sciences and Humanities). He is a certified psychotherapist and presently specializes in psychotraumatology. In his free time he watches TV series with his wife.

Kinga Lis is a PhD candidate in the Department of the History of English and Translation Studies in the Institute of English Studies at the John Paul II Catholic University of Lublin. She works on historical Psalter renditions, dealing with the lexical and etymological aspects of Middle English and Anglo-French Psalter translations, their interdependencies and place with respect to the linguistic panorama of medieval England. The title of her PhD thesis is *The Etymology of Nouns in Middle English Prose Psalter Renditions*.

Jacek Nowakowski is a Founder and Chancellor of Warsaw School of Applied Linguistics. He graduated from Taras Shevchenko National University of Kyiv, Department of International Relations and Law. He completed the postgraduate extension program at UC Berkeley in Sales Management and Marketing in 1994. Laureate of the Warsaw School of Economics scholarship of 1984–1989. A co-founder of a pioneering Polish centre for distant learning in 1998–2002.

Roberto Peressin is currently a PhD candidate at the University of Warsaw. He graduated from the Faculty of Classical Languages at the Catholic University in Milan, Italy, where he specialized in translatology in Greek and Armenian texts. His current interests focus on the reception of the classical heritage in Eastern Europe and in particular the role, aims and places of Humanist Greek in Early Modern Europe. He has given conference papers (Warsaw, Gdansk, Berlin – RSA 2015) on the interest and study of Ancient Greek in the Polish-Lithuanian Commonwealth. He is also interested in glottodidactics and teaches Italian at the University of Cardinal Stefan Wyszyński in Warsaw.

Wit Pietrzak is an Assistant Professor at the Institute of English Studies, University of Łódź. His main area of interest is modernist and contemporary British poetry as well as theory of literature.

Elwira Stefańska, PhD in humanities. Her thesis was centred of phraseology and stylistics. She is a lecturer in translation and cultural studies, descriptive, functional and contrastive grammar, and foreign language teaching (Russian). Her work has been published in Polish and in Russian and she is the translator of professional, academic and commercial texts and documents. She is also language editor of the quarterly journals *Myśl ekonomiczna i polityczna*. She has promoted 48 students at Warsaw School of Applied Linguistics.

Piotr Tokarski is a PhD student in Linguistics at the John Paul II Catholic University of Lublin, where he also gained an MA in English Philology in June 2016. The title of his MA thesis was *A Comparison of Lexical Verbs in the Book of Revelation of the Douay-Rheims and King James Bible*, and was supervised by Professor Magdalena Charzyńska-Wójcik, who is also his current supervisor at the PhD studies. His major research interests include Early Modern English translations of the Bible. He is especially focused on the renditions of the Book of Revelation from the Latin Vulgate and Greek Textus Receptus.

Paweł Wojtas is Assistant Professor at Warsaw School of Applied Linguistics and the Faculty of Artes Liberales, University of Warsaw. He completed his MLitt degree in English Studies at the University of Stirling (2008) and PhD at the University of Warsaw (2012). He has published on international modernisms, including Gombrowicz, Forster, and Coetzee. He is currently researching disability in Coetzee's novels.

Magdalena Zabielska, PhD, is an Assistant Professor in the Department of Sociolinguistics and Discourse Studies at the Faculty of English, Adam Mickiewicz University in Poznan. Her scientific interests include sociolinguistics, discourse analysis and medical discourse. She has published a number of papers and a monograph devoted to the discourse of case reports derived from specialist medical journals. She is also a member of the Polish Association for the Study of English (PASE) and the Polish Association of Applied Linguistics.

Magda Żelazowska-Sobczyk is a PhD student in applied linguistics at the University of Warsaw; she gained an MA in specialized translation in Russian at the Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw and a BA in Russian language at the Warsaw School of Applied Linguistics. Her scientific interests include medical language and medical translation, translation studies, doctor-patient communication and scientific writing. She is a member of the Polish Society of Sworn and Specialised Translators, the Association of Polish Translators and Interpreters, the Polish Association of Applied Linguistic, the Polish Medical Writers Association, the British Association of Applied Linguistic and the Linguistics Association of Great Britain. She is an active participant of national and international conferences, as well as author and co-author of papers in scientific journals.

Procedura recenzowania i przyjmowania do druku

„Language and Literary Studies of Warsaw” (Rocznik Naukowy Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie) to interdyscyplinarne recenzowane pismo naukowe ukazujące się raz w roku. Zapraszamy do składania do druku artykułów dotyczących wszelkich aspektów studiów filologicznych i językoznawczych, studiów literaturoznawczych, kulturoznawczych oraz historycznych. Publikujemy artykuły w językach polskim i angielskim, ale interesują nas artykuły dotyczące np. języka i literatury np. Niemiec, Francji czy Hiszpanii. Zachęcamy również do składania do druku recenzji lub proponowania książek do zrecenzowania.

1. 1. Złożenie artykułu w redakcji „Language and Literary Studies of Warsaw” („LLSW”) z zamiarem opublikowania jest równoznaczne z akceptacją przez autora następujących punktów:
 - w czasopiśmie publikowane są artykuły naukowe zawierające nowe, oryginalne materiały i informacje;
 - nie wypłaca się honorariów autorskich, autor otrzymuje jedynie egzemplarz opublikowanego czasopisma;
 - pełne wersje artykułów są publikowane w wersji drukowanej (pierwotnej) oraz elektronicznej na stronie: <http://www.lingwistyka.edu.pl/Roczniki/Index>;
 - czasopismo jest indeksowane w bazach czasopism (np. MLA International Bibliography, ABELL);
 - wszelkie informacje oraz rysunki są zamieszczone w artykułach na odpowiedzialność autorów publikacji;
 - artykuły wieloautorskie zawierają pełne informacje na temat wkładu merytorycznego, rzeczowego, finansowego etc., poszczególnych autorów, innych podmiotów i osób trzecich, jeśli taki wkład miał miejsce;
 - w przypadku artykułów z jednym autorem złożenie artykułu jest równoznaczne ze stwierdzeniem, że składający i podpisany jest jedynym autorem całości tekstu;

- autor zgłaszający artykuł do publikacji ponosi pełną odpowiedzialność w przypadku jakichkolwiek zastrzeżeń.
- 2. Każdy artykuł przeznaczony do publikacji w „LLSW” podlega wstępnej ocenie redakcji czasopisma. Niezgodność tematyki artykułu z profilem pisma, formatem, nieakademicki charakter tekstu czy rażące błędy mogą być przyczyną odrzucenia artykułu na etapie wstępnym. Autor zostanie o takiej decyzji poinformowany bezzwłocznie.
- 3. Artykuły nieodpowiadające wymogom edycyjnym pisma nie będą rozpatrywane. Prosimy o każdorazowe zapoznanie się z aktualnymi wymogami na stronie internetowej pisma.
- 4. Artykuł po wstępnej akceptacji zostaje przekazany niezależnym recenzentom zewnętrznym dobranym zgodnie z dziedziną i tematem artykułu w ramach procedury „double blind review”. Wybór recenzentów jest poufny, a recenzenci nie otrzymują żadnych informacji na temat autorów, stąd redakcja prosi o przysyłanie artykułów w formie, która pozwala na usunięcie wszystkich danych autora.
- 5. Każda recenzja musi zawierać jednoznaczną ocenę przedłożonego artykułu i rekomendację dotyczącą jego publikacji lub odrzucenia.
- 6. Redakcja zastrzega sobie prawo powoływania recenzentów spoza opublikowanej listy zgodnie z tematem i dziedziną nadesłanych prac. Lista recenzentów ma charakter otwarty.
- 7. Nazwiska nowo powołanych recenzentów zostają następnie dodane do listy publikowanej w kolejnym numerze i na stronie internetowej pisma, gdzie znajduje się pełen wykaz recenzentów uczestniczących w procesie recenzowania od powstania rocznika.
- 8. Autor otrzymuje decyzję redakcji oraz recenzje swojego tekstu bezzwłocznie i ma prawo się do nich odnieść w formie pisemnej.
- 9. W przypadku sprzecznych recenzji, decyzję o publikacji podejmuje redakcja. Możliwe jest również skierowanie artykułu do dodatkowej recenzji zewnętrznej.
- 10. Autorzy artykułów zrecenzowanych pozytywnie proszeni są o odniesienie się do ewentualnych uwag recenzentów na piśmie oraz o wprowadzenie zasugerowanych przez recenzentów poprawek i dostarczenie do redakcji zaktualizowanej wersji publikacji tak szybko, jak to możliwe.
- 11. Zaakceptowane do publikacji artykuły są poddawane korekcie językowej i sprawdzane przez redakcję pod względem zgodności z wytycznymi formalnymi. Korekty artykułów publikowanych w języku angielskim dokonuje redaktor językowy. Autorzy

zobowiązani są skorygować wszelkie błędy i dostarczyć artykuł w ostatecznej wersji do redakcji.

12. O numerze czasopisma, w którym zostanie opublikowany artykuł, decyduje redakcja. Czasopismo ukazuje się raz w roku. Redakcja dokłada wszelkich starań, by nadsyłane artykuły ukazywały się tak szybko jak to możliwe. Terminy nadsyłania materiałów do kolejnych numerów podawane są na stronie internetowej pisma.
13. Wersję pierwotną czasopisma stanowi wersja drukowana.
14. Zjawiska „ghostwriting”, „guest authorship” są przejawem nierzetelności naukowej autorów publikacji. Wszelkie wykryte przypadki związane z tymi zjawiskami będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucji zatrudniających autorów, towarzystw naukowych, stowarzyszeń itp.).

Uwagi techniczne dla autorów

1. Artykuł nie powinien być dłuższy niż 6000 słów (włączając cytaty tekstowe, przypisy i bibliografię).
2. Należy dołączyć do artykułu abstrakty w języku polskim oraz angielskim (150–200 słów każdy) wraz z pięcioma słowami kluczowymi.
3. Wymagane jest dostosowanie tekstu do tzw. konwencji Chicago (wersja author-date). Niedostosowanie się do tego wymogu będzie wiązało się z odrzuceniem artykułu.
4. Należy dołączyć biogram autora artykułu (100–200 słów) obejmujący wykształcenie, doświadczenie, afiliacje naukowe, osiągnięcia naukowe, itp.
5. Podstawowe zasady są następujące:
 - cytowanie opatrzone odsyłaczem wg wzoru (Kowalski 2013, 37) (nazwisko rok, strona) umieszczanym w tekście artykułu po cytacie – wszelkie dalsze informacje bibliograficzne umieszczamy wyłącznie w spisie bibliografii na końcu pracy,
 - Zapis w bibliografii i odpowiednie odesłania:

Książka z jednym autorem:

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin.

Cytowana w tekście w formie: (Pollan 2006, 69)

Książka z dwoma autorami:

Ward, Geoffrey C., i Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

Cytowana w tekście w formie: (Ward i Burns 2007, 52).

Artykuł w czasopiśmie naukowym:

Weinstein, Joshua I. 2009. *The Market in Plato's Republic*. „Classical Philology” 104: 439–58.

Cytowany w tekście w formie: (Weinstein 2009, 440)

Artykuł w książce:

Kelly, John D. 2010. *Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana*. W *Anthropology and Global Counterinsurgency*, pod redakcją John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell i Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

Cytowany w tekście w formie: (Kelly 2010, 77)

Bardziej szczegółowe informacje (opcja author-date!) dostępne są na http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

6. Krótkie cytaty (do 60 znaków) powinny być umieszczane w tekście i wydzielone cudzysłowem. Cytaty długie (powyżej 60 znaków) powinny być wydzielone jako nowy akapit z wcięciami po obu stronach, bez cudzysłówów.
7. Ilość przypisów dolnych powinna być ograniczona do minimum. Podczas cytowania źródła, używaj wyłącznie odsyłaczy w tekście a nie przypisów dolnych.
8. Kursywa (zamiast podkreślania) powinna być użyta dla tytułów prac, a cudzysłów dla tytułów czasopism.
9. Używaj znaków wymowy brytyjskiej (tj: końcówek –ize, w przypadku pisania prac po angielsku).
10. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania drobnych korekt w ostatecznych wersjach artykułów.
11. Recenzje książek NIE powinny zawierać: tytułu, abstraktów, słów kluczowych, bibliografii, odniesień tekstowych.
12. Recenzje powinny być poprzedzone informacją bibliograficzną dot. recenzowanej książki w następującym porządku i konwencji:

Terry Eagleton, 2013. *How to Read Literature* (New Haven and London: Yale University Press)
13. Powyższe zasady dotyczą wyłącznie artykułów w języku polskim.

Uwaga! Jedynie artykuły dostosowane do wymaganej konwencji Chicago author-date oraz opatrzone kompletną listą wymogów publikacyjnych (konkretnie, artykuł z tytułem, abstrakty z pięcioma słowami kluczowymi po polsku i angielsku, pełna bibliografia z odnośnikami tekstowymi w konwencji Chicago author-date, oraz biogram autora) **będą brane pod uwagę i zostaną wysłane do recenzentów.** Poszczególne ww. komponenty nie mogą być wysyłane jako oddzielne załączniki czy wiadomości. W innym wypadku artykuł zostanie zwrócony autorowi.

Prosimy o nadsyłanie artykułów oraz zapytań na poniższy adres:
pawel.wojtas@lingwistyka.edu.pl

Reviewing and accepting for publication

Language and Literary Studies of Warsaw is an interdisciplinary reviewed journal which appears once a year. The journal welcomes articles on all aspects of languages and encourages previously unpublished submissions in linguistics, applied linguistics, literature, cultural studies and related aspects of history. Papers should be written in either English or Polish, but they can deal with other languages or cultures such as German, French, or Spanish. Full length articles as well as book reviews and summaries of work in progress which address similar issues are also encouraged.

1. Submission of an article for *Language and Literary Studies of Warsaw* equals accepting the following:
 - the journal publishes scholarly articles which offer new, original materials and information;
 - the journal does not offer any royalties, the author is entitled to a free copy only;
 - full versions of all articles are available in the printed (primary) version and online on the website of the journal: <http://www.lingwistyka.edu.pl/Roczniki/Index>;
 - the journal is included in databases of scholarly journals;
 - the authors are fully responsible for any information, illustration etc. included in their articles;
2. Each submitted article is first evaluated by the editorial board. Articles which do not fit the subject matter of the journal, do not keep academic standards or include grave errors may be subject to desk rejection in case of which the authors will be immediately notified.
3. Articles which do not follow the editorial guidelines will not be considered. Please, acquaint yourself with current Notes for Contributors on our website.
4. After the initial acceptance by the board each article goes through double blind review process. Consequently, contributors are requested to submit their work in a form which allows the removal of all data of the author.
5. Each review must include unequivocal evaluation of the submitted text and clear recommendation concerning its acceptance or rejection.
6. The editorial board selects reviewers appropriate for each contribution also not included in the currently published list of reviewers.
7. The names of new reviewers are consequently added to the list which aims at including all the reviewers in the history of the journal.

8. The contributor receives reviews as soon as they are available as retains the right to respond to them in writing.
9. In case of inconclusive reviews the editorial boards retains the right to make the final decision or seek additional review.
10. The authors of accepted articles are requested to respond to the reviewers remarks in writing and correct their articles as soon as possible.
11. The printed version is considered the primary (reference) version.
12. „Ghostwriting” and „guest authorship” are considered scholarly unreliability and as such they will be revealed including notifying appropriate authorities.

Notes for Contributors

1. Articles should be no longer than 6,000 words (including all in-text citations, footnotes and the “Works Cited” section).
2. Abstracts in English and Polish (150–200 words each) along with 5 keywords should be attached.
3. Attached should be author’s biodata (100–200 words in length) listing the author’s education, professional experience, academic affiliations and achievements, etc.
4. Chicago style (author-date system) (accessed from http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html) should be used throughout. Major failure to comply with this requirement will result in your essay being automatically rejected.
5. Basic rules are as follows:

- reference follows this pattern (Kowalski 2013, 37) (Name Year, Page) – any more specific bibliographic data should be included in “Works Cited” section at the end of the paper,
- Examples of entries in Works Cited section:

Book with one author:

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore’s Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin.

Book with two authors:

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

Article in a scholarly journal:

Weinstein, Joshua I. 2009. “The Market in Plato’s *Republic*”. *Classical Philology* 104:439–58.

Chapter in a book:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana”. In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

More detailed information is available at: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html – (remember to choose Author-Date option!).

6. Short quotations (no more than sixty characters) should be run on (i.e. included within the text, separated by quotation marks) and enclosed within double quotation marks. Longer quotations (more than sixty characters) should appear as a separate

block, double-spaced and additionally indented left and right. They are not to be enclosed within quotation marks.

7. The number of footnotes should be kept to a minimum. When simply citing the source, use always in-text citations. Footnotes may be used only to expand some thought or concepts that transcend the main text.
8. Italics (and not underlining) should be used for titles of larger works, and double quotation marks for titles of shorter works.
9. Use British spelling but use -ize endings (realize, organize, etc.).
10. The editors reserve the right to copyedit and proof all papers accepted for publication.
11. Book reviews should NOT contain: title, abstract, keywords, "Works Cited" section, in-text citations.
12. Book reviews should be preceded by publishing details of the book under review in the following format and order:

Terry Eagleton, 2013. *How to Read Literature* (New Haven and London: Yale University Press)
13. The guidelines listed above are applicable only for the texts published in English.

NOTE! Only articles with the complete list of required components (specifically, titled article, abstracts with keywords in Polish and English, complete bibliography and in-text citations consistent with Chicago stylesheet, author's biodata) **will be considered for publication and recommended for review**. Authors are not allowed to submit any of the components separately. Otherwise, the articles will be returned to the authors until consistent with the requirements.

Papers should be submitted electronically to the following address:
pawel.wojtas@lingwistyka.edu.pl

Further information is also available from the above address.

